СПИСАНИЕ ЗА БИБЛИОТЕЧНИ И ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ,
КНИГОЗНАНИЕ И ЛИТЕРАТУРНА ИСТОРИЯ

БИБЛИОТЕКА

БРОЯТ СЕ ПОСВЕЩАВА НА ЮБИЛЕИТЕ НА
ст.н.с. КОНСТАНТИНКА КАЛАЙДЖИЕВА
И НА доц. д-р АЛЕКСАНДРА ДИПЧИКОВА

Съставител
доц. д-р Антоанета Тотоманова

ISSN 0861-847X • ГОДИНА XXIII (LXII)
6'2016

РЕДАКТОР **П**ЕТЪР ВЕЛИЧКОВ
КОРЕКТОР **Н**АДЯ КАЛЪЧЕВА
ПРЕДПЕЧАТ И КОРИЦА **Г**ЕОРГИ ИВАНОВ
СНИМКИ **И**ВАН ДОБРОМИРОВ
ПЕЧАТНИ КОЛИ 21. ФОРМАТ 70×100/16. ТИРАЖ 250
НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“. 1037 СОФИЯ,
БУЛ. „ВАСИЛ ЛЕВСКИ“ 88
ТЕЛЕФОНИ НА РЕДАКЦИЯТА: 9183 220, абонамент и продажби 9183 152, 9183 120
E-mail: sp.biblioteka@nationallibrary.bg; P.Velichkov@nationallibrary.bg
ПЕЧАТНИЦА НА НБКМ. СОФИЯ 2016
РЪКОПИСИ НЕ СЕ ВРЪЩАТ. ISSN 0861-847X

На корицата: Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – снимка Иван Добромиров

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

доц. д-р Красимира Александрова, д-р Марчела Борисова, доц. д-р Антоанета Тотоманова, доц. д.и.н. Милкана Бошнакова, гл. ас. д-р Анка Стоилова, Росица Кирилова, Весела Гицоайка, Георги Бобев, Петър Величков

Списание „Библиотека“ честити на абонатите, авторите и читателите си Рождество Христово и Новата 2017 година и им пожелава здраве и успех!

Всеки автор получава по 1 брой от списание „Библиотека“, в който е поместен негов текст. Хонорари се изплащат само на поръчани материали.
Приемен ден за автори – сряда от 14 до 15 часа.

Списание „Библиотека“ се издава от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Действителен собственик – Министерство на културата на Република България.

Съдържание

I. В ЧЕСТ НА СТ.Н.С. КОНСТАНТИНКА КАЛАЙДЖИЕВА

Мария Младенова, Емилия Момчилова
Щрихи към портрета на ст.н.с. Константинка Калайджиева 7

Ефросина Ангелова-Пенкова
Библиографията на ст.н.с. Константинка Калайджиева –
път на всеотдайна и неуморна личност 19

Ефросина Ангелова-Пенкова, Росица Яначкова
Библиография на трудовете на
ст.н.с. Константинка Кирилова Калайджиева 22

Екатерина Иванова
Директорът трябва да работи в екип от добри специалисти.
Интервю с Константинка Калайджиева 50

Руслан Иванов
Едно дарение на Константинка Калайджиева за Националната
библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ 54

Крум Василев
Неизменно вярна на своята кауза 72

Александър Димчев
Как се избира директор на Народната (Националната) ни библиотека
и някои размисли – за народопсихологията на българските ръководители
и „уп(р)ав(ници)“ на гърба на библиотеките...? 75

Радка Колева
Константинка Калайджиева – пример за
висок професионализъм и духовност 87

Павел Писарев
Виден културен деец 91

II. В ЧЕСТ НА ДОЦ. Д-Р АЛЕКСАНДРА ДИПЧИКОВА

Виолета Людсканова
За двама истински професионалисти – с уважение 93

Библиография на трудовете на
ст.н.с. д-р Александра Николаева Дипчикова 100

Майкъл Горман
Поздрав към д-р Александра Дипчикова.....126

Адолф Кнол
България и нейните прекрасни хора –
със специално място в спомените ми 128

Ролф Хюпер, Улрике Шьомер
България – една невероятна страна на книгите и библиотеките
с изключително отдадени библиотекари 130

III. ПУБЛИКАЦИИ В ЧЕСТ НА СТ.Н.С. КОНСТАНТИНКА КАЛАЙДЖИЕВА И НА ДОЦ. Д-Р АЛЕКСАНДРА ДИПЧИКОВА

Севдийе Али
Проблеми на разкриването на дефтерите от фонда
на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“.....132

Стефан Андреев
Наименования на селата в Омурташко
според османски регистри от XVI–XVII в. 150

Хърбърт К. Ашлайтнер
Пренос на информация в цифровата епоха.....158

Камелия Божилова
Свещените места на Понишавието, запазени в района на гр. Годеч 165

Милкана Бошнакова
Архивният фонд на Константин Величков в Българския
исторически архив при Националната библиотека
„Св. св. Кирил и Методий“ в София.....171

Любомир Георгиев
Спомени за Първата световна война на Недялка Людсканова,
дъщерята на Драган Цанков 179

Стоянка Кендерова
Отдел „Ориенталски сбирки“ при Националната библиотека „Св. св. Кирил и
Методий“ и неговият фонд.....197

Катя Кирилова
„Голямата промяна“ и книгоиздаването ни за деца (1989–1991 г.) 211

Людмила Хр. Малинова
Съба Вазова – позната и непозната 216

Нона Петкова
Пазителите на спомена – неразказаните истории
зад старите фотографии..... 228

СЪДЪРЖАНИЕ

Милко Петров
Топосът. Визия за „интернет на местата“ 242

Маргарита Пешева
Езикът на омразата – пречка пред добрата комуникация в информационното общество 248

Николай Поппетров
Библиофилството и неговите български измерения. Бележки към темата 258

Стефка Рангелова
Клуб „Писмена“ е средище за литературни премиери..... 265

Евгения Русинова
Мястото на библиофилството в презентационните и PR програми на библиотеките и музеите 269

Анка Стоилова
Каталогизирането на източните ръкописи, съхранявани в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ 276

Александра Хорват
Настоящи тенденции в промяната на авторското право в посока благоприятстване на библиотеките..... 293

Милена Цветкова
Бавното четене: нов тренд в информационната култура 298

Списък на авторите 314

Календар ’2017.....317

Показалци на статиите и на авторите в „Библиотека“ през 2016 г..... 325

DMS KNIGA на 17 777: кампания на Националната библиотека за закупуване на камера за аноксия..... 334

Талон за абонамент..... 336

Щрихи към портрета на ст.н.с. Константинка Калайджиева

Мария Младенова, Емилия Момчилова

Touches to the Portrait of Assoc. Prof. Konstantinka Kalaydjieva
Maria Mladenova, Emiliya Momchilova

Summary

The article presents key moments of life and work of assoc. prof. Konstantinka Kalaydjieva, the first woman director of the St. St. Cyril and Methodius National Library (1965–1982). It is a touching to a remarkable woman endowed with enormous creative energy and wisdom – an eminent theorist, visionary strategist and successful practitioner in the field of librarianship.

Key-words: Konstantinka Kalaydjieva, jubilee, librarianship, St. St. Cyril and Methodius National Library.

Има хора, родени с мисия – позитивната мисия да създават, да съграждат, да творят. Те са дарени със светъл и силен дух, със силна и проникновена мисъл, която им позволява да прозрат през годините и да ги изпълнят със съдържание. Делата им са стойностни, стратегически. Те носят безценни дивиденти, от които се ползва обществото. За тях възрастта, годините не са проблем. Напротив, те са онзи коректив, който им позволява да взимат оптимални решения.

Такава градивна личност, личност с кауза, е и ст.н.с. Константинка Калайджиева, първата жена директор на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. В продължение на 138 години, до днешна дата, Националната библиотека, която с основание наричаме *храм на българската книжовност*, *съкровищница на националната памет*, *българска светиня*, работи за материалното и духовно издигане на нацията, вярна на величавото дело на своите патрони –

Светите братя Кирил и Методий. Предоставяйки не само ретроспективна, но и актуална информация, тя е онзи фундамент, осъществяващ мост между многообразието на човешкото знание в национален и международен план.

Неоспоримо е, че успешен ръководител на една толкова значима и многостранна институция може да бъде само силна личност, ерудирана и компетентна по всички въпроси на библиотечното строителство, обичаща професията си и себераздаваща се. **В продължение на 27 години като зам.-директор (1956–1965) и като директор (1965–1982) ст.н.с. Калайджиева успешно ръководи Народната библиотека „Кирил и Методий“**, влага огромната си съзидателна енергия не само в темелите, но и в цялостното ѝ изграждане и развитие, издигайки я на нивото на съвременен научноизследователски и информационен институт, водеща национална институция с международно признание. **Тя е не само първата жена директор на Библиотеката, но и най-дълго ръководилата я (като зам.-директор и директор). След проф. Тодор Боров тя е следващият директор със специална библиотечна квалификация**.

Житейския си път К. Калайджиева започва на 5 декември 1921 г. в София. Родителите ѝ са бежанци от гр. Кукуш (дн. в Гърция) – град с будно българско население, родно място и на други бележити българи. След Балканската война са принудени да напуснат родното си място и да се заселят в покрайнините на София, в кв. „Захарна фабрика“, където с много труд и лишения отглеждат четирите си деца.

И до днес К. Калайджиева пази светли спомени и чувства на благодарност и признателност към своите учители от Втора девическа гимназия, която завършва с отличие. „Всички мои учители (с много малко изключения) бяха отлично подготвени специалисти и истински демократи. Не се влияеха от общественото и имотното състояние на софийската беднота“ – споделя тя пред проф. Мария Младенова.

След спечелването на конкурса „Даровити деца“ на Министерството на просветата, през 1941 г., като стипендиантка на частния фонд „Атанас Берон“, тя продължава образованието си в Софийския университет „Св. Климент Охридски“, специалност „Немска филология“. Но поради участието ѝ в съпротивителното движение през 1943 г. К. Калайджиева е арестувана, осъдена по Закона за защита на държавата (ЗЗД) на 15 години строг тъмничен затвор и е въдворена в Сливен. Вдишвайки отново вкуса на свободата през м. септември 1944 г., веднага заминава за фронта като доброволка в частите на Първа българска армия и се включва в Отечествената война. От пожълтялата снимка с топли очи ни гледа усмихнато момиче в кафява войнишка униформа, готово да пожертва живота си в името на каузата, в която вярва. След завръщането си от фронта, през 1946 г. завършва висшето си образование.

Първите ѝ стъпки в професията водят началото си от 1948 г., когато, след като прочита статия на Цветана Матеева, посветена на библиотеките, се включва в шестмесечния Стажантски курс за библиотекари с висше образование, организиран в Народната библиотека. Изборът е направен! Това е житейското поприще, на което желае да се труди, съчетавайки личните и обществените си интереси. А

срещата ѝ с видния български библиограф, библиотековед и литературовед проф. Тодор Боров – директор на Библиотеката по това време, затвърждава това нейно решение, свързвайки я за цял живот с Народната библиотека. Остава да работи тук като служител в Стажантския курс за подготовка на библиотекари (1949–1950).

През 1950 г. е изпратена от Народната библиотека в Комитета за култура, където **създава и ръководи в продължение на две години отдел „Библиотеки“**.

Първата ѝ задача е да установи какво е състоянието на читалищните библиотеки. По нейно признание резултатите от проведената от нея анкета се оказват катастрофални. Липсват и квалифицирани библиотекари, поради което спешно се взима решение за създаването на полувисш институт за подготовка на библиотекари, необходими не само за читалищните, но и за окръжните библиотеки, чието създаване е съвсем предстоящо. По тази причина **създаването на Държавния библиотекарски институт (ДБИ) става приоритетна задача на отдел „Библиотеки“, която К. Калайджиева решава спешно. Заповедта за неговото учредяване е издадена на 18.X.1950 г.**, но като препъникамък се явява липсата на сграда за ДБИ. Тя убеждава тогавашния директор на Народната библиотека Георги Михайлов да настани Института под покрива на строящата се сграда на Библиотеката. Така К. Калайджиева решава и този важен за библиотечното дело въпрос(149)[1]. Създаденият от нея през 1950 г. ДБИ съществува вече 66 години и става ковачница за кадри за библиотеките. Преживял редица трансформации, днес той е Университет по библиотекознание и информационни технологии.

Връщайки се в Народната библиотека (1952), на която пряко или косвено посвещава 66 години от своя живот, считано до днес, К. Калайджиева продължава своята всеобхватна съзидателна дейност. Няма област в библиотекознанието и библиографознанието, която да не е предмет на научните ѝ интереси, разработки и практическата ѝ работа.

Отчитайки още в ранната си младост голямото значение на добрата подготовка на библиотекарите и професионалната организация на библиотеките в страната, **К. Калайджиева създава и оглавява Методичния отдел на Библиотеката (1953–1956), който превръща в оперативен орган за библиотечно ръководство**. Пише първите си научни разработки – книги, студии, статии, изнася доклади, провежда квалификационни съвещания и курсове. В тях тя очертава състоянието, проблемите и перспективите на масовите общообразователни библиотеки (училищни, читалищни, библиотеки към министерства, ведомства и други обществени организации). Анализира ролята им за материалното и духовно издигане на страната. За тази цел масовите общообразователни библиотеки трябва да бъдат изградени на здрава основа(1–4, 9, 10, 12–14, 45–54).

Със своята теоретична и практическа дейност К. Калайджиева издига авторитета на Народната библиотека като водеща национална институция в областта на библиотечното дело. **Извоюва от правителството признаването ѝ за научен институт по библиотекознание, библиография и книгознание (1954). За научно-**

[1] Номерата на цитираните публикации съответстват на номерата в приложената „Библиография на трудовете на ст.н.с. Константинка Кирилова Калайджиева“, съставена от Ефросина Ангелова-Пенкова, Росица Яначкова.

теоретичната и научно-приложната ѝ дейност на К. Калайджиева е присъдено званието „старши научен сътрудник“[2]. Тя става първият научен секретар на Библиотеката (1954–1957).

Ст.н.с. Константинка Калайджиева е и сред създателите на библиотечния периодичен печат. От 1953 г. започва да излиза годишният научен орган на Библиотеката – „Известия“(8). А през 1954 г. излиза и друго периодично издание „Бюлетин на Държавната библиотека „В. Коларов“(50), чийто приемник става сп. „Библиотекар“ (дн. „Библиотека“). За нея изданията са трибуна за всички значими теми в областта на библиотечното дело, полезно методическо помагало за библиотеките.

В резултат на активната ѝ теоретична и практическа дейност излизат и **първите нормативни документи** за развитието на библиотечното дело у нас, Постановление № 167 на Министерския съвет (1957) и последвалата го Наредба за задачите и устройството на Народна библиотека „Кирил и Методий“ (1964). И двата правителствени документа, базиращи се на нейни теоретични постановки, официално регламентират ръководната роля на Народната библиотека като методичен център в изграждането и развитието на библиотеките в страната.

„Осъзнаването на информацията като стойност, като потенциална сила за решаването на националните проблеми… като един от основните държавни въпроси… като един от основните енергийни ресурси на страната“(180), извиква в полезрението на ст.н.с. Калайджиева необходимостта от промени в политиката на комплектуване на фондовете. Въпреки младостта ѝ, за нея е ясно, че за да бъде една сграда здрава и основата, над която се надгражда, трябва да бъде здрава. На основание на опита на Народната библиотека, натрупан през годините, както и на опита и на другите национални библиотеки, който ст.н.с. Калайджиева проучва, тя **създава цялостна концепция за политиката на комплектуване на книжовния фонд, съобразена с универсалния ѝ профил**(8, 18, 23, 33, 35). **Въвежда рефератната система и създава Съвет по комплектуване, състоящ се от референти** – специалисти в различни области на знанието, които извършват библиографски подбор на най-новата качествена и необходима литература(8).

Особено внимание обръща на **комплектуването на периодичния печат** и преди всичко на чуждестранните научни списания(22, 53, 55). Освен традиционните канали на комплектуване – депозит, покупка, дар, успешно се използва **международният книгообмен**, който се превръща във високоефективен инструмент в комплектуването на чуждестранна литература(8).

В резултат на тази политика, с времето Народната библиотека попълва фондовото си богатство със стойностна литература. Във фондовете ѝ се вливат ценни книги, периодични издания, фундаментални справочни издания, чуждестранни официални издания и издания на международни организации.

Под ръководството на ст.н.с. Калайджиева **Народната библиотека изгражда своята стройна система от каталози и картотеки** – своеобразен паспорт на наличния информационен ресурс и пътеводител в него. В системата от каталози и картотеки важно място заемат **Сводните каталози** на получаваните в България

[2] Понастоящем „доцент“.

чуждестранни периодични издания и книги – голяма стъпка в посока на интеграцията в работата на библиотеките(8).

С оглед на качественото, но икономично комплектуване, логично на преден план **все по-ясно се очертава необходимостта от координация и кооперация в работата на големите научни библиотеки**, а с времето и **необходимостта от автоматизация на библиотечно-библиографските процеси**.

На базата на натрупания опит, проучвайки постиженията на съветските библиотеки и на библиотеките в другите страни, **ст.н.с. Калайджиева създава нова концепция за читателското обслужване и реорганизиране на Народната библиотека в съвременен научен институт. Въвежда диференцираното обслужване на читателите, според научните им интереси. Извършва основни промени в читателското пространство, създавайки отраслови научни читални**. На основание на концепцията освен Общата читалня, поетапно се откриват Научна читалня за технически, физико-математически, химически и геоложки науки, Читалня за обществени и литературно-филологически науки, Медицинска читалня, Читалня за общи справочници и библиографии. **Паралелно с тях се създават и комплексни читални** към Ръкописно-документалния сектор, към Музикалния отдел, читалня „Карти и графика“, читалня „Официални издания и международни организации“, читалня „Научно-методичен център по библиотекознание, читалня за микрофилми“(8).

Трябва да подчертаем, че изграждането на тази диференцирана и пълноценна система от специализирани читални, насочена към различните категории потребители на информация, започва преди организирания през 1958 г. от ЮНЕСКО Виенски симпозиум за европейските национални библиотеки(8).

Следващата важна стъпка в дейността на ст.н.с. Константинка Калайджиева, отново с оглед на разширяване на информационните задачи и потенциал на Народната библиотека, е **създаването на Центъра за библиографска информация**. Основна задача на Центъра, състоящ се от висококвалифицирани специалисти, е да извършва научнопомощна справочно-библиографска дейност в различните области на знанието, в помощ на правителството и другите органи на социално управление, както и в помощ на науката(8).

Всички тези нововъведения, извършени на основание на концепцията за политиката на комплектуване и на концепцията за читателското обслужване на ст.н.с. Калайджиева, превръщат Народната библиотека в съвременна научна библиотека и водещ национален информационен институт.

Друго важно звено, допълващо духовния образ на Народната библиотека, е **Ръкописно-документалният сектор**. Богатите му фондове и сбирки, покрити с патината на времето, са национално богатство с неизмерима стойност. Политиката на ст.н.с. Константинка Калайджиева е насочена към обогатяване, опазване и разкриване на съдържанието на това книжовно наследство, включващо ръкописи, старопечатни, редки и ценни книги, български исторически архивни документи, портрети и снимки, ориенталски сбирки.

По нейно предложение се създава **Археографската комисия** – национален междуведомствен орган с председател акад. Иван Дуйчев. Главна задача на Ко-

мисията е издирването, събирането и описването на български ръкописи от XI до XIX в. вкл. и на славянски писмени паметници с информация за България. С цел разкриване на съдържанието на фондовете доц. Калайджиева съдейства за активната научна дейност в този сектор, плод на която са фундаментални описи, фототипни издания, монографии и документални сборници.

С оглед на запазване за поколенията на това богатство, тя **създава Химическата лаборатория за хигиена, консервация и реставрация на писмени паметници**(8).

Във връзка с функциите на Народната библиотека като **Архив на българската книжнина** – основна функция на всяка национална библиотека, ст.н.с. Калайджиева полага големи грижи за неговото попълване, основавайки се не само на Закона за депозита, както и за опазването му.

В центъра на вниманието ѝ е и **националната библиография** – визитната картичка на България пред цивилизования свят, огледало на информационния потенциал на Народната библиотека. Ст.н.с. Калайджиева активно съдейства за развитието ѝ, използвайки богатия международен опит. Националната библиография се изгражда като прецизна и ефективна информационна система, основа на централната каталогизация, която има огромен мултипликационен ефект за библиотечната система в страната. В своята цялост, включвайки **текущата** национална библиография (регистрационна и аналитична) и **ретроспективната** (национални репертоари и специални библиографии, препоръчителна библиография, Булгарика), тя извежда Народната библиотека на нивото на **Национален библиографски център**. В резултат на активната научна работа в Центъра се създават фундаментални репертоари на българската книга и българския периодичен печат, които не са изгубили значението си и днес(8, 90, 97, 182).

Изграждането на **школа от висококвалифицирани кадри** за ст.н.с. Калайджиева е условие *sine qua non* за ефективността на работата. За целта провежда семинари, съвещания, квалификационни курсове, открива докторантски места, създава всички условия за подготовката на кадрите и тяхната специализация у нас и в чужбина. Плод на тези усилия е висококвалифицираното ядро от специалисти, перфекционисти в работата и личности с широка обща култура.

Като мъдър човек Константинка Калайджиева знае, че успехите на Националната библиотека са не еднолично, а колективно дело. Затова с много симпатии в своя труд „Материали за историята на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (1944–1978)“, тя създава вярна представа за поколението следвоенни библиотекари, чрез усилията на които Библиотеката възкръсва изпод руините и пепелищата на Втората световна война. Заслужено посочва и ключовата роля на нейния пръв следвоенен директор – проф. Тодор Боров, умението му да „отвоюва“ необходимите нови щатни бройки и бюджета на Библиотеката, както и да „дава приоритет на основните проблеми и последователно да ги решава, осигурявайки и съответните нормативни документи“(8, с. 83).

В „Материалите...“, които са отлично персонализирани, намират място и оценка имената и делата на над 250 личности: нейните заместник-директори Анелия Вълчева, Лиляна Албанска, Кирила Възвъзова, Кремена Зотова; завеждащите отдели,

служби и центрове, комплектувачи, каталогизатори, библиографи, методисти, архивисти и палеографи, реставратори и много други. Сред съзвездието корифеи са Димитър Иванчев, Христо Тренков, Юрий Дюгмеджиев, Борис Недков, Никола Попов, Маню Стоянов, Владимир Попов, Йорданка Първанова. В методичното звено се открояват имената на Христо Хаджихристов, Здравко Дафинов, Здравко Митов и много други. Всички те със своите богати знания и задълбочени изследвания са здрава опора в цялостната дейност на Националната библиотека. Паралелно с тях се изгражда и млада генерация специалисти от следващите поколения.

Дълъг, много дълъг е списъкът на тези бележити учени и библиотекари с призвание. Рискуваме да пропуснем някой, за което молим да бъдем извинени. Но това, което ги свързва със ст.н.с. Константинка Калайджиева и което трябва да подчертаем, е, че всички те вграждат своите обширни познания, стойностни умения и апостолски труд в развитието на Народната библиотека „Кирил и Методий“ като уважаван европейски партньор, както и в изграждането на националната библиотечна система.

Като създател и първи ръководител на Методичния отдел на Народната библиотека, ст.н.с. Калайджиева полага много грижи за развитието и израстването му като **Национален методичен център** по всички въпроси на библиотечното дело. Преодолявайки много трудности (като проблема със Съюза на читалищата и пр.), опирайки се на професионализма на сътрудниците в Научно-методичния център, **ст.н.с. Калайджиева започва стъпка по стъпка изграждането на националната библиотечна система**. Трябва да подчертаем, че това отново се случва близо 20 години преди решенията на ЮНЕСКО и ИФЛА по този въпрос през 70-те години на XX в.(8).

Започвайки от **първото стъпало – териториалната библиотечна система, доц. Калайджиева прави следващата стъпка – създава нова организационна структура на окръжните библиотеки**, „гръбнака на библиотечната система“. Окръжните библиотеки са натоварени с функциите на териториални методически центрове, отговорни за организацията на фондовете и каталозите, както и за всички останали дейности на библиотеките на територията на окръга(8, 81, 173).

Следващият етап в работата на ст.н.с. Калайджиева е свързан със създаването на **фундаменталната концепция за Единната библиотечна система (ЕБС) и ръководната роля на Националната библиотека в нея**(8, 31, 111, 113, 156, 216). Концепцията заляга в основата на Постановление № 2 на Министерския съвет (1970), с което се утвърждават основните положения за организирането и ръководството ѝ(217).

В концепцията ст.н.с. Калайджиева детайлно разработва предпоставките за успешното функциониране на Единната библиотечна система, а именно „създаване на единен национален книжовен фонд, централизирана каталогизация, междубиблиотечно книгозаемане и други форми на сътрудничество между библиотеките“(8). Тя подчертава, че **важно условие за успеха на Единната библиотечна система е въвеждането на автоматизацията на библиотечно-библиографските процеси**. „Една съвременна библиотечна система изисква унификация, стандартизация, автоматизация, споряване на разнообразните библиотечно-библиог-

рафски информационни процеси на национално и международно равнище… Чрез автоматизацията Единната библиотечно-библиографска система ще има мултипликационен ефект – еднократно въвеждане на информационни данни и многократното им използване“, чертае насоките тя(180).

Много са нововъведенията, свързани с реорганизаторската дейност на ст.н.с. Калайджиева. Големи са ѝ отговорностите. Но тя е пример за това, че когато истински желаеш нещо и силно се стремиш към набелязаната цел, когато всеотдайно работиш, **можеш**!

Научнопубликационната дейност на ст.н.с. Константинка Калайджиева представя широтата на мисълта и мащабите на извършената работа. Публикациите ѝ са впечатляваща картина на съзидателната ѝ дейност **на ползу роду**, за израстването на Националната библиотека като съвременен културен институт, в крак с новите тенденции в развитието на библиотеките и информационните центрове.

До днешна дата издадените у нас и в чужбина публикации на Константинка Калайджиева наброяват 243. Автор е и на още 10 труда, който са във вид на ръкопис и машинопис(244–253). В своята целокупност те представят един бележит библиотечен ръководител и научен работник, посветил се на разораването на библиотечната целинà. Включват книги (самостоятелни и в съавторство(1–11), студии(12–44), статии и рецензии(45–152), доклади(153–169), интервюта(170–184), съставителска и редакторска дейност(185–196), нормативни документи и сборници(197–238), научно ръководство и рецензии на дисертационни трудове(239–243).

Тематиката им в областта на библиотечната наука и практика е всеобхватна. Но **водещи теми в нейните разработки заемат съвременната национална библиотека, изграждането на националната и международната библиотечно-информационна система**(8). Приложеният кратък библиометричен анализ илюстрира, че на тези основни теми тя посвещава най-много публикации(7, 8, 18, 22, 23, 26–28, 32, 34, 35, 38, 40, 43, 46, 47, 57, 64, 65, 68, 81, 83, 96, 99, 101, 107–110, 112, 118, 119, 122, 124, 125, 127, 129, 134, 152, 154, 155, 158–160, 164, 165, 167, 172, 176, 179, 190, 196). На страниците им ст.н.с. К. Калайджиева ясно очертава „мястото, ролята и задачите на Националната библиотека“(18); функциите ѝ за укрепване на библиотечната система(35); ролята ѝ на организатор и координатор в тази област(96); значението ѝ за културния живот на страната(38, 164); проблемите при обслужване на науката и техническия прогрес(23, 26); въпросите на комплектуването(27) и необходимостта от създаването на фонд от чуждестранна литература(34); международната ѝ дейност(43). Важна тема е и националната библиография(90), на основание на която се „съди и за културата на един народ“(182). Представя някои теоретични въпроси(66), свързани с нея, както и проблеми на специалната(157) и текущата национална библиография(169). Разглежда и въпросите за координацията между националните библиотеки(28), перспективното им развитие(161), ролята и функциите на националната библиотека в библиотечните системи на европейските страни(32, 98). И не на последно място, на базата на своя богат опит прави сравнителни анализи за извършената работа в Народната библиотека „Кирил и Методий“ и нерешените ѝ въпроси(7). В сътрудничество с колеги

ст.н.с. Калайджиева разработва дългосрочна прогноза за развитието на библиотечното дело в България за периода 1979–2000 г.(11).

Много важно място в нейните научни разработки заема **концепцията за изграждане на Обща национална информационна система, известна като НАТИС**. В концепцията ст.н.с. К. Калайджиева обосновава правото на равноправен статут и равноправно участие на трите подсистеми в НАТИС – библиотечна, документационно-информационна и архивна(8, 109, 112). През 1976 г. Информационният бюлетин на ЮНЕСКО публикува статията ѝ по този въпрос, в която представя готовността на нашата страна да пристъпи към организирането ѝ.

В научните ѝ публикации голямо внимание е отделено и на програмата на ИФЛА и ЮНЕСКО за **Универсална достъпност на публикациите (УДП)**, в чието разработване участва лично(118, 127).

През 2003 г. ст.н.с. Константинка Калайджиева публикува фундаменталната си монография „**Материали за историята на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ 1944–1978**“(8). На 661 страници, богато илюстрирани със снимков материал и статистически таблици, тя представя документално не само историята на Националната библиотека, но и историята на своя живот. Като пряк участник и свидетел, водена от гражданския си дълг и чувството на отговорност пред бъдещите поколения, Константинка Калайджиева документира с неоспорими факти този възходящ 34-годишен период от историята на Библиотеката.

Този неин труд, издаден със средства на семейството ѝ, се превърна в събитие в професионалната ни литература. Не само защото подобни изследвания се появяват рядко в нашата общност, но и защото той запълва една свободна ниша в историческото ни познание за Народната библиотека. Монографията на ст.н.с. Калайджиева се вписва сред високите постижения на българската библиотековедска и историческа традиция. „Материалите...“ са модел, който младите изследователи могат да използват, за да създадат цялостната история на Националната ни библиотека, от която нашата професионална общност има потребност.

Във встъпителната част на книгата си – „Тенденции в развитието на националните библиотеки и библиотечни системи в света през XX в.“(8, с. 9–24), ст.н.с. Калайджиева анализира задълбочено най-значителните европейски схващания за ролята и функциите на националните библиотеки, като проследява и динамиката в процесите на тяхното теоретично изясняване. Позовавайки се на постигнатите успехи от водещите национални библиотеки в света, тя представя половинвековните им усилия и опити „да се даде общовалидна дефиниция на феномена „национална библиотека“, като се посочат най-типичните ѝ функции“(8, с. 15).

Проучвайки международния опит, ст.н.с Константинка Калайджиева се изгражда като квалифициран и компетентен ръководител и научен работник, със стойностни концептуални виждания за развитието на библиотечната система. Следи постиженията на съветските библиотеки и на библиотеките в другите европейски страни – Полша, Унгария, Сърбия, Чехия, Австрия, Германия, Франция, Дания, Холандия, Финландия. През 1954–1955 г. специализира в Съветския съюз. Няколко години по-късно, през 1962 и 1963 г. – като стипендиантка на ЮНЕСКО, специализира във Великобритания и ГФР, проучвайки развитието и постижени-

ята на библиотеките в тези страни(6, 68, 71). Поддържа активни международни контакти, участвайки с доклади във всички важни международни конференции, съвещания, симпозиуми по въпросите на библиотечното развитие. Проучва опита на водещите библиотеки в САЩ, Канада и Япония(8, 94), за да се запознае с най-доброто в тяхното развитие и да го приложи на практика, съобразявайки го с националните възможности и потребности.

Този целенасочен и неуморен труд дава своите резултати. **Ст.н.с. Константинка Калайджиева е високоуважаван експерт**, член на Научния съвет на Международния център за научно-техническа информация в Москва (МЦНТИ), член на Секцията за национални библиотеки в ИФЛА, а също и на Консултативния съвет при Департамента за библиотеки, информация и архиви към ЮНЕСКО.

В своята „Всемирная история библиотек“ (2. доп. изд., 2004), авторът Борис Володин дава висока оценка за ролята на Националната библиотека на България в областта на координацията и кооперацията между библиотеките, изрично подчертавайки заслугите „на нейната директорка Константинка Калайджиева“ (с. 285–286).

Напълно изолирана до 1954 г., през следващите 25 години Народната библиотека преодолява откъснатостта си от света и създава полезни международни контакти, които се засилват след приемането на България в ЮНЕСКО (1956) и ИФЛА (1958). През 1963 г. Библиотеката е домакин на 29-а сесия на ИФЛА, която се провежда в София. Добрата организация и професионализмът на българските библиотекари правят силно впечатление, поради което през 60-те и 70-те години на XX в. в ръководните органи на ИФЛА са избирани и колеги от Народната библиотека – Константинка Калайджиева, Владимир Попов, Кремена Зотова и др.

В едно все още непубликувано интервю ст.н.с. Калайджиева казва – „В продължение на повече от четвърт век (1954–1982) имах възможност да контактувам с десетки чуждестранни библиотечни деятели, с които, в зависимост от обстоятелствата, установявах трайни или временни контакти“, някои от които преминават в многогодишно градивно приятелство. Тези контакти допринасят за плодотворното сътрудничество между директорите на националните библиотеки в Москва и Ленинград, както и директора на Държавната библиотека в Берлин, д-р Фридхилде Краузе, на библиотеката в Лайпциг, д-р Хелмут Рьотч, и д-р Доналд Ъркарт от Националната библиотека за наука и технологии в Англия. Изгражда се международно сътрудничество между Народната библиотека и Конгресната библиотека в САЩ. Чрез „обмен на идеи бе изградено професионалното ми сътрудничество и с д-р Херман Либерс, председател на ИФЛА – споделя доц. Калайджиева в непубликуваното си интервю. – …Той възприе и внедри в западните национални библиотеки научно-методическите функции, изпълнявани от социалистическите национални библиотеки в полза на библиотечната система (по време на семинарите на ИФЛА в Прага през 1972 г. и в Лозана през 1976 г.)“.

Като успешен ръководител Константинка Калайджиева натрупва управленски опит в процеса на работата, прилагайки принципа на екипното децентрализирано управление. Изработва свой стил и метод на работа, включващ детайлно проучване на потребностите и на реалните възможности на нашата страна, на

международния опит, финализирайки с разработване на концепция за дълготрайни управленски решения.

Творческият и мениджърският път на ст.н.с. Константинка Калайджиева – вселена от теми, идеи, дела, не е бил гладък и утъпкан, а изпълнен с много проблеми и препятствия, някои от които са актуални и днес. Сред тях се открояват финансовото осигуряване на Библиотеката, материално-техническата ѝ база, механизацията и автоматизацията на библиотечно-библиографските и информационни процеси, координацията и интеграцията между големите научни библиотеки, въвеждането на нови информационни технологии, опазването на книжовното богатство чрез репродуциране, микрофилмиране и пр.

Ст.н.с. Константинка Калайджиева вдъхва нов живот на Народната библиотека „Кирил и Методий“, издигайки я на нивото на **централна научна библиотека**. Това означава, че освен като **архив на българската книжнина, Народната библиотека се развива като водещия национален институт по проблемите на библиотекознанието, библиографознанието, книгознанието и архивистиката и като Издателски център в тази област**(8).

За своята огромна по мащабите си съзидателна дейност Константинка Калайджиева е удостоена със званието „Заслужил деятел на културата“ и е носител на много държавни отличия, сред които и орден „Св. св. Кирил и Методий“, I степен.

Понякога думите са слаби да обрисуват живота, делата и мъдростта на градивните личности, наши бележити съвременници. Но този опит за словесен портрет на Константинка Калайджиева не би бил точен, ако не прибавим и щриха на жената, с лично човешко очарование, и майката на трима достойни българи – две дъщери (генетик и юрист) и син (лекар). Първородната ѝ дъщеря – Любородна, е един от създателите на молекулярната медицинска генетика в България и е професор в Университета в гр. Пърт, Западна Австралия. Втората ѝ дъщеря – Здравка, е един от основоположниците на правозащитната общност в България, която довежда до промени на българските закони в съответствие с международните стандарти. През 2007 г. тя е номинирана за съдия в Страсбург, а от 2008 до 2015 г. заема този пост. Синът ѝ – Велко, е невролог, влюбен в професията си работохолик.

И днес у Константинка Калайджиева продължава да гори пламъкът на любовта ѝ към работата и към Народната библиотека, на която посвещава живота си. В десетте нови, но непубликувани труда тя представя директорите на Народната библиотека, държавната политика към Библиотеката, комплектуването на фондовете с чуждестранна литература, международните ѝ контакти, сградния фонд, финансирането и кадровото осигуряване, тенденциите в развитието на националните библиотеки в света(244–253).

Всеобхватната ѝ дейност в областта на библиотечното дело ѝ отрежда мястото на бележит теоретик, далновиден стратег и успешен практик, чиито действия довеждат до значими положителни резултати. Като човек и творец доц. Калайджиева спечелва уважението и любовта на библиотечната колегия у нас и в чужбина.

Ние, които имаме честта да я познаваме и да общуваме с нея, сърдечно ѝ благодарим за всичко, което е създала и на което ни е научила! Пожелаваме ѝ живот и здраве, енергия и ѝ поднасяме нашето дълбоко уважение и преклонение!

Литература

Вълчева, Анелия. Изтъкнат библиотечен ръководител и научен работник. – В: *Библиотекар*, 1981, бр. 12, с. 24–29.

Димчев, Александър. Стратегически план за Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. – В: *Библиотека*, 2003, бр. 1–2, с. 5–14.

Един плодотворен живот. – В: *Библиотекар*, 1971, бр. 12, с. 17–18.

Калайджиева, Константинка. Материали за историята на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ 1944–1978. – София: Нар. библ. „Кирил и Методий“, 2003. 661 с.

Маждракова-Чавдарова, Огняна. Българската национална библиотека и нейните директори. – В: *Библиотека*, 2010, бр. 2–3, с. 14–21.

Младенова, Мария. Приносен труд за историята на Народната библиотека. – В: *Библиотека*, 2003, бр. 6, с. 88–95.

Попов, Владимир. Създателка на целенасочена международна дейност. – В: *Библиотекар*, 1981, бр. 12, с. 34–38.

Първанова, Йорданка. Делото ѝ за израстването на Народната библиотека „Кирил и Методий“ като съвременен национален културен институт. – В: *Библиотекар*, 1981, бр. 12, с. 30–32.

Рибарска, Лора. Всеотдаен живот. – В: *Библиотекар*, 1981, бр. 12, с. 38–39.

Турлакова, Елеонора. Когато коренът е здрав. [очерк]. – В: *Като* нас и по-различни / Елеонора Турлакова, Павлина Попова. София, 1976, с. 107–118.

Хаджихристов, Христо. Принос за утвърждаване на методическото ръководство. – В: *Библиотекар*, 1981, бр. 12, с. 32–34.

Христова, Боряна. Константинка Калайджиева на 80 години. – В: *Библиотека*, 2001, бр. 6, с. 22.

Библиографията на ст.н.с. Константинка Калайджиева – път на всеотдайна и неуморна личност

Ефросина Ангелова-Пенкова

The bibliography of sr. res. Konstantinka Kirilova Kalaydjieva – path of devoted and tireless personality
Efrosina Angelova-Penkova

„**Ако може малко да се посъкрати**...“ С тези думи бях посрещната от г-жа Константинка Калайджиева няколко часа, преди да предам библиографията ѝ за печат. Споделената препоръка, придружена с положителна оценка за положения труд, изразяваше опасението ѝ, че значителни и приносни материали за развитието на Националната библиотека и библиотечното дело в България ще останат незабелязани в стандартизирания начин на представяне, характерен за този вид библиография. Не успях напълно да я убедя, че всеки един материал има своята стойност и място, защото отбелязва професионалното ѝ развитие и постижения. Проведеният разговор стана повод да напиша това необичайно въведение за библиографията на г-жа Калайджиева, с тематично откроряване на творческите ѝ постижения, изведени от самата нея след преглед на библиографския списък с произведенията:

- материали, свързани с историята на Националната библиотека и международното библиотечно дело;
- методически и нормативни документи;
- материали, свързани с популяризиране дейността на Националната библиотека и други видове документи.

Материали, свързани с историята на Националната библиотека и международното библиотечно дело

1. **Материали за историята на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ 1944–1978 г.** София: Нар. библ. „Кирил и Методий“, 2003. 661 с. ISBN 954-523-068-1

2. **Научните библиотеки и документационните служби във Великобритания и ГФР.** впечатления. София: Нар. библ. „Кирил и Методий“, 1966. 104 с.

3. **[Петнадесет] 15 години библиотечно дело**. – В: *Библиотекар*. бр. 7–8, 1959, с. 1–6. ISSN 0204-7438

4. **За днешното състояние и бъдещето развитие на библиотечното дело у нас**. – В: *Библиотекар.* бр. 10, 1965, с. 3–9. ISSN 0204-7438

5. **Наука, книгоиздаване, библиотеки: едно предложение за библиотечно сътрудничество**. – В: *Библиотекар*, бр. 2. 1965, с. 1–10. ISSN 0204-7438

6. **[Тридесет и втора] 32-ра сесия на Международната асоциация на библиотекарските сдружения [Хага, септември 1966 г.].** Константинка Калайджиева, Тодора Топалова. – В: *Библиотекар.* бр. 1, 1967, с. 37–46. ISSN 0204-7438

7. **Поколенията ще ни съдят – перманентната книгохранилищна криза на Българската национална библиотека**. – В: *Понеделник*. бр. 11–12, 2014, с. 55–73. ISSN 0861-6620

Мястото, ролята на Народната библиотека и личният принос на К. Калайджиева за постиженията на библиотечното делото в България е отбелязано и в други материали, включени в библиографията ѝ.

Методически и нормативни документи

1. **Ръководство за работата в масовите библиотеки.** Константинка Калайджиева, Здравко Дафинов. София: Наука и изкуство, 1958. 244 с.

2. **Развитие на библиотечното дело в България през периода 1970–2000 г**. основни моменти на прогнозата. Константинка Калайджиева, Здравко Дафинов, Христо Хаджихристов. София: К-т за изкуство и култура, БАН. Институт по култура, 1972. 46 с.

Разделът с нормативните документи в своя първоначален вариант обхващаше всички материали (публикувани и в ръкопис), въведени и прилагани в Народната библиотека в периода 1956–1982 г., период, в който К. Калайджиева е заместник-директор (1956–1965) и по-късно директор (1965–1982) на институцията. Преобладаваха документите, приети и утвърдени в Комисията по каталогизация и организация на библиотечните фондове към отдел „Библиотеки“ при Комитета за култура, а след 1970 г. в междуведомствената комисия, под наименованието Координационна комисия по каталогизация, пряко подчинена на Съвета на директорите при НБКМ.[1]

Подбраните материали в този раздел на библиографията имаха за цел по-пълно представяне на дейността на Народната библиотека под ръководството на г-жа К. Калайджиева, но изричното ѝ желание бе да бъдат отбелязани само документите, в чието изработване е участвала лично. В резултат отпаднаха значителен брой описания.

[1] **Калайджиева**, Константинка. Материали за историята на Народната библиотека 1944–1978 г. София: Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2003, с. 224.

Материали, свързани с популяризиране дейността на Националната библиотека и други документи

Под тази рубрика според г-жа К. Калайджиева могат да бъдат разгледани останалите документи.

Независимо от скромността на г-жа Калайджиева библиографията има за цел да отрази не само личния принос на автора, но и постиженията и мястото на Народната библиотека за развитието на библиотечното дело в страната.

Библиография на трудовете на ст.н.с. Константинка Кирилова Калайджиева

Ефросина Ангелова-Пенкова, Росица Яначкова

Bibliography of the Works of sr. res. Konstantinka Kirilova Kalaydjieva
Efrosina Angelova-Penkova, Rositsa Yanachkova

I. Авторски трудове

1. Книги

1.1. Самостоятелни трудове

1956

1. **Методичен материал за провеждане на читателска конференция „Любовта, брака и семейството в социалистическото общество“**. – София : Държ. библ. „Васил Коларов“, 1956. – 32 с.

2. **Методични материали за провеждане „Седмица на горите“**. – София : Държ. библ. „Васил Коларов“, 1956. – 7 с.

3. **Работата с популярна естествено-научна литература в библиотеките** / К. Калайджиева, Ангелина Пачева. – София : Наука и изкуство, 1956. – 64 с.

1957

4. **Библиотеката в помощ на производството**. – София : Профиздат, 1957. – 68 с.

1959

5. **Librarianship in Bulgaria 1944–1959** : some brief data. – Sofia : [б.и.], 1959. – 8 с.
Прев. загл.: Библиотекознанието в България 1944–1959.

1966

6. **Научните библиотеки и документационните служби във Великобритания и ГФР** : впечатления. – София : Нар. библ. „Кирил и Методий“, 1966. – 104 с.

2003

7. **Материали за историята на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ 1944 –1978 г.** – София : Нар. библ. „Кирил и Методий“, 2003. – 661 с. ISBN 954-523-068-1
Библиогр. с. 617–640.

Рец.:

Младенова, Мария. Приносен труд за историята на Народната библиотека. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 10, бр. 6 (2003), с. 88–95.

1.2. Трудове в съавторство

1954

8. **[Шести] VI конгрес на Българската комунистическа партия** : препоръчителна библиография / израб. Анелия Вълчева, Цветана Минкова, Константинка Калайджиева ; ред. Георги Михайлов Добрев. – София : Наука и изкуство, 1954. – 56 с.

1958

9. **Ръководство за работата в масовите библиотеки** / Константинка Калайджиева, Здравко Дафинов. – София : Наука и изкуство, 1958. – 244 с.

Библиогр.: с. 238–240.

Рец.:

Георгиев, Георги. Навременно ръководство за масовите библиотеки. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 5, бр. 12 (1958), с. 39 –41.;

Кралев, Стефан. Цялостно библиотечно помагало. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 5, бр. 12 (1958), с. 35–39.;

Ръководство за работата в масовите библиотеки : редакционни бележки върху направените досега рецензии. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 6, бр. 5 (1959), с. 49–53.;

Кършовска, Дора. Някои пропуски. – В: *Читалище*. – ISSN 0324-0746. – Год. 39, бр. 1 (1960), с. 12.

1962

Ръководство за работата в масовите библиотеки / Константинка Калайджиева, Здравко Дафинов, Анелия Вълчева ; ред. Георги Младжов. – 2. разш. и осн. прераб. изд. – София : Наука и изкуство, 1962. – 317 с.

1. изд. 1958.

Вж № 9

Рец.:

Кършовска, Дора. Ценно помагало за работата в масовите библиотеки. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 9, бр. 10 (1962), с. 52 –56.;

Георгиев, Делчо. Бележки по „Ръководство за работата в масовите библиотеки“. 2. разширено и основно преработено издание, издателство Наука и изкуство, 1962 година от Константинка Калайджиева и Здравко Дафинов. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 11, бр. 12 (1964), с. 36–42.

1972

10. **Развитие на библиотечното дело в България през периода 1970–2000 г**. : основни моменти на прогнозата / Константинка Калайджиева, Здравко Дафинов, Христо Хаджихристов. – София : К-т за изкуство и култура : БАН. Институт по култура, 1972. – 46 с.

Загл. на кор.: Състояние и перспективи на развитие на социалистическата литература в НРБ

2. Студии

1955

11. **Върху някои проблеми на комплектуването и организацията на селските библиотеки**. – В: *Известия – Държавна библиотека „Васил Коларов“.* – ISSN 0204-6091. – За 1953 г. (1955), с. 71–88.

1956

12. **Още веднъж върху състоянието на нашите селски читалищни библиотеки**. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 3, бр. 10 (1956), с. 1–8.

1957

13. **Днешното състояние и проблеми на перспективното развитие и планиране на масовите общодостъпни библиотеки у нас**. – В: *Известия – Държавна библиотека „Васил Коларов“.* – ISSN 0204-6091. – За 1955 г. (1957), с. 5–58.

1959

14. **[Петнадесет] 15 години библиотечно дело**. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 6, бр. 7–8 (1959), с. 1–6.

1963

15. **По някои въпроси на просветната и културната политика на правителството на БЗНС през 1921–1923 г.** – В: *Известия – Народна библиотека „Васил Коларов“ и Библиотеката при Софийския държавен университет.* – ISSN 0204-6091. – Т. 2 (8) (1963), с. 13 –26.

1965

16. **За днешното състояние и бъдещето развитие на библиотечното дело у нас**. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 12, бр. 10 (1965), с. 3–9.

17. **За мястото, ролята и задачите на Националната библиотека**. – В: *Известия – Народна библиотека „Васил Коларов“ и Библиотеката при Софийския държавен университет.* – ISSN 0204-6091. – Т. 4 (1965), с. 13 –41.

18. **Наука, книгоиздаване, библиотеки: едно предложение за библиотечно сътрудничество**. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 12, бр. 2 (1965), с. 1–10.

Проблемите пред научните библиотеки в България.

1967

19. **[Тридесет и втора] 32-ра сесия на Международната асоциация на библиотекарските сдружения [Хага, септември 1966 г.]**. / Константинка Калайджиева, Тодора Топалова. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 14, бр. 1 (1967), с. 37–46.

1968

20. **Върху читателските интереси на научните работници по селско и горско стопанство в София** / Константинка Калайджиева, Тодорка Арабаджиева. – В: *Известия на Народната библиотека „Кирил и Методий*“. – ISSN 0583-9998. – Т. 6 (1968), с. 217–231.

21. **Едно наблюдение върху използуваната научна периодика в Народна библиотека „Кирил и Методий“ през 1964/1965 г.** / Константинка Калайджиева, Георги Христов. – В: *Известия на Народната библиотека „Кирил и Методий*“. – ISSN 0583-9998. – Т. 6 (1968), с. 257–278.

22. **Проблеми пред съвременната Национална библиотека при обслужване на научния и техническия прогрес**. – В: *Известия на Народната библиотека „Кирил и Методий*“. – ISSN 0583-9998. – Т. 6 (1968), с. 13–40.

23. **Проучване на читателските интереси на инженерно-техническите работници** / Константинка Калайджиева, Елена Чупарова. – В: *Известия на Народната библиотека „Кирил и Методий*“. – ISSN 0583-9998. – Т. 6 (1968), с. 193–215.

24. **Проучване на читателските интереси на лекарите от някои столични научноизследователски институти и лечебни заведения** / Константинка Калайджиева, Александра Стоянова. – В: *Известия на Народната библиотека „Кирил и Методий*“. – ISSN 0583-9998. – Т. 6 (1968), с. 165–191.

25. **Руската и съветската книга в българските библиотеки**. – В: *Известия на Народната библиотека „Кирил и Методий*“. – ISSN 0583-9998. – Т. 8 (1968), с. 49–65.

1969

26. **Проблемы современной национальной библиотеки в области обслуживания науки и техники**. – В: *Библиотековедение и библиография за рубежом* (Москва). – ISSN 0320-7838. – Т. 28 (1969), с. 3–22.

27. **Със съвременни концепции – в служба на социалистическото строителство** : по случай 90-годишнината от основаването на Народната библиотека „Кирил и Методий“. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 16, бр. 4 (1969), с. 5–13.
Политика на комплектуване на Националната библиотека.

28. **Probleme der Koordinierung zwischen der Nationalbibliotheken**. – В: *Festchrirt* fur Horst Kunze zum 60. Geburtstagлл – Berlin : Akademie-Verlag, 1969. – С. 91–111.
Прев. загл.: Проблеми на координацията между националните библиотеки.

1970

29. **Библиотечното обслужване на селата**. – В: *Известия на Народната библиотека „Кирил и Методий“*. – ISSN 0583-9998. – Т. 10 (1970), с. 93 –105.

Преглед на състоянието на селските читалищни и ученически библиотеки.

30. **За днешното състояние и бъдещото развитие на библиотечното дело у нас**. – В: *Известия на Народната библиотека „Кирил и Методий“*. – ISSN 0583-9998. – Т. 10 (1970), с. 5–23.

31. **Русская и советская книга в болгарских библиотеках**. – В: *Библиотековедение и библиография за рубежом* (Москва). – ISSN 0320-7838. – Т. 32 (1970), с. 17–29.

1971

32. **На работа за организирането на Единната библиотечна система**. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 18, бр. 1 (1971), с. 13–20.

1973

33. **Роля и функции на Националната библиотека в библиотечните системи на европейските страни**. – В: *Известия на Народната библиотека „Кирил и Методий“*. – ISSN 0204-6091. – Т. 13 (1973), с. 11–51.

1974

34. **Ролята на българските научни библиотеки при обслужването на науката, културата, техническия прогрес и социалното управление**. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 21, бр. 1 (1974), с. 19–27.

1975

35. **Tasks and duties of the modern national library in building up stocks of foreign literature and documentation for the country's library system**. – В: *Essays* on Information and Libraries: Festschrift for Donald Urquhart. – London: C. Bingley, 1975. – С. 87–105.

Прев. загл.: Задачите и задълженията на модерната национална библиотека в изграждането на фондове от чуждестранна литература и документация за библиотечната система на страната.

1976

36. **Книгоиздаването в България за периода 1944–1969**. – В: *Кънчев*, Стефан. Български книги 1944–1969 : библиографски указател : азбучна поредица. Т. 1: А – Беров, Л. – София : Нар. библ. „Кирил и Методий“, 1976. – С. III–LXIV.

1978

37. **Роля и функции на Националната библиотека „Кирил и Методий“ за укрепване на библиотечната ни система**. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 25, бр. 7–8 (1978), с. 4–12.

1979

38. **[Тридесет и пет] 35 години социалистическо библиотечно дело**. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 26, бр. 7–8 (1979), с. 1–11.

1980

39. **За повишаване ролята на библиотеките като идеологически и научно-помощни институти**. – В: *Известия на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“*. – ISSN 0204-6091. – Т. 15 (1980), с. 11–81.

40. **Народной библиотеки имени „Кирилла и Мефодия“ в культурной жизнь страны** / пер. с болг. В. В. Маленникова. – В: *Библиотековедение и библиография за рубежом* (Москва). – ISSN 0320-7838. – Т. 78 (1980), с. 15–25.

1981

41. **Нашите задачи**. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 28, бр. 6 (1981), с. 1–10.

Развитието на библиотечното дело и ролята и задачите на Народната библиотека „Кирил и Методий“ след XII конгрес на БКП.

1984

42. **[Четиридесет] 40 години социалистическо библиотечно дело**. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 31, бр. 9 (1984), с. 2–12.

1985

43. **[Сорок] 40 лет библиотечного дела в Болгарии**. – *Библиотековедение и библиография за рубежом* (Москва). – ISSN 0320-7838. – Т. 102 (1985), с. 7–20.

1993

44. **Международната дейност на Народната библиотека „Кирил и Методий“ 1944–1978**. – В: *Известия на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“*. – ISSN 0204-6091. – Т. 21 (1993), с. 203–285.

2004

45. **Библиотечно-информационна система, има ли почва у нас?** – В: *Живот* сред книгите : юбилеен сборник в чест на 85-год. на проф. д-р Елена Савова / състав. Нели Костова ; ред. кол. Донка Александрова – глав. ред. ... [и др.]. – София : Рекламна агенция Очи, 2004. – ISBN 954-90505-5-6. – С. 167–186.

2006

46. **Ще събуди ли европейският принц [Европейската общност] спящата красавица [библиотечната система от общообразователни библиотеки]**. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 13, бр. 3–4 (2006), с. 75–89.

Преглед на общообразователните библиотеки след 1982 г., статистически данни и анализ на състоянието им в България през 1939, 1984, 2005 г. (брой библ., фондове, нови кн. и периодични издания), и сравнителен статистически анализ на дейностите на б-ките в България и Гърция за периода 1997–2005 г.

2014

47. **Quo vadis? Държавната политика към Народната библиотека, 1879–1944**. – В: *Литература*..., наука..., библиография : сборник, посветен на 70-годишния юбилей на доц. д-р Татяна Янакиева / [състав. Милена Миланова Миланова]. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2014. – ISBN 978-954-07-3779-9. – С. 178–203.

3. Статии и рецензии

1953

48. **Библиотеките в помощ на партийната просвета**. – В: *Читалище*. – ISSN 0324-0746. – Год. 32, бр. 24 (1953), с. 14–16.

49. **Народната библиотека в София – рожба на българо-руската дружба**. – В: *Отечествен глас* (Пловдив). – Год. 11, бр. 2789 (26 септ. 1953), с. 3.

50. **Националната библиотека в миналото и днес**. – В: *Труд*. – ISSN 0205-1338 . – Год. 8, бр. 294 (11 дек. 1953), с. 2.

1954

51. **Библиотеката в помощ на партийната просвета**. – В: *Бюлетин на Държавна библиотека „Васил Коларов*“. – ISSN 0583-9998. – Год. 1, бр. 8–9 (1954), с. 6–10.

52. **Рожба на българо-руската дружба [Национална библиотека „Кирил и Методий“]**. – В: *Отечествен фронт*. – ISBN 0205-115X. – Год. 10, бр. 2906 (5 ян. 1954), с. 3.

53. **Цел и задачи на бюлетина [на Държавна библиотека „Васил Коларов“]**. – В: *Бюлетин на Държавна библиотека „Васил Коларов*“. – ISSN 0583-9998. – Год. 1, бр. 1 (1954), с. 5–7.

1955

54. **В крак с възхода на ТКЗС**. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 2, бр. 7 (1955), с. 22–26.

55. **Да превърнем библиотеките в активни помощници на партията и правителството в борбата за подема на селското стопанство**. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 2, бр. 3 (1955), с. 4–10.

56. **Повече внимание на периодичния печат [в нашите библиотеки]**. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 2, бр. 10–11 (1955), с. 1–6.

1956

57. **Работата с читателя на заемната служба**. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 3, бр. 5 (1956), с. 26–33.

1957

58. **За количеството и качеството на библиотечната работа в читалищните библиотеки**. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 4, бр. 6 (1957), с. 1–7.

59. **Ролята на съветския опит за развитието на нашето библиотечно дело**. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 4, бр. 7 (1957), с. 9–15.

1958

60. **Върху някои проблеми на нашата Национална библиотека**. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 5, бр. 11 (1958), с. 22–30.

1959

61. **О некоторых проблемах национальной библиотеки**. – В: *Библиотековедение и библиография за рубежом* (Москва). – ISSN 0320-7838. – Т. 4 (1959), с. 96–98.

62. **Общонародна задача**. – В: Народна култура. – ISSN 0205-1109. – Год. 3, бр. 30 (25 юли 1959), с. 2.

Попълване на фондовете на Националната библиотека с българска книжнина.

63. **Libraries in Bulgaria during 1959**. – В: *Actes du Conseil de la FIAB [Fédération Internationale де асоциации де bibliothécaires]* (La Haye*)*. – ISSN 1385-9277. – Т. 25 (1960), с. 122–125.

Прев. загл.: Библиотеките в България през 1959.

1960

64. **В крак с живота**. – В: *Народна култура*. – ISSN 0205-1109. – Год. 4, бр. 21 (21 май 1960), с. 6.

Народната библиотека и дейността на читалищата.

1961

65. **Профсъюзна секция на библиотечните работници**. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 8, бр. 1 (1961), с. 9–12.

1962

66. **Какво четат и не четат читателите**. – В: *Народна култура*. – ISSN 0205-1109. – Год. 6, бр. 46 (17 ноем. 1962), с. 4.

Комплектуването в библиотеките.

67. **Национално книгохранилище на българската писменост [Народна библиотека „Кирил и Методий“]**. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 9, бр. 6 (1962), с. 3–6.

68. **On the post – war development of libraries in Bulgaria and the reorganization of the National Library „Vasil Kolarov“**. – В: *Libri* (Munich). – ISSN 0024-2667. – Бр. 12 (1961/2), с. 1–8.

Прев. загл.: Военновременното развитие на библиотеките в България и реорганизацията на Националната библиотека „Васил Коларов“.

1963

69. **Върху някои теоретични въпроси на българската библиография и българското библиотекознание, застъпени в „Сборник в чест на академик Никола В. Михов“** / Константинка Калайджиева, Анелия Вълчева, Владимир Попов. – В: *Известия – Народна библиотека „Васил Коларов“ и Библиотеката при Софийския държавен университет*. – ISSN 0204-6091. – Т. 2 (8) (1963), с. 397–411.
Дискусия върху становището за профила на комплектуване на Националната библиотека – универсално или хуманитарно, коментирано от Божана Троянова в Сборника в чест на академик Никола В. Михов (София: БАН, 1959).

70. **Международно сътрудничество на библиотеките**. – В: *Народна култура*. – ISSN 0205-1109. – Год. 7, бр. 35 (31 авг. 1963), с. 6.

1964

71. **Впечатления от масовите библиотеки във Великобритания**. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 11, бр. 1 (1964), с. 50–58.

72. **В служба на науката [Народна библиотека „Кирил и Методий“]**. – В: Народна култура, бр. 28, (11 юли 1964), с. 2.

73. **Научната документация**. – В: *Народна култура*. – ISSN 0205-1109. – Год. 8, бр. 1 (4 ян. 1964), с. 4.

74. **Новата национална библиотека за наука и техника във Великобритания**. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 11, бр. 2 (1964), с. 38–43.

75. **Проблеми на нашето съвремие пред Народната библиотека „Кирил и Методий“**. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 11, бр. 8 (1964), с. 15–19.

1965

76. **Наука, книгоиздаване, библиотеки**. – В: *Народна култура*. – ISSN 0205-1109. – Год. 9, бр. 22 (29 май 1965), с. 6.

1966

77. **Мястото и ролята на библиотеките при обслужване на науката**. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 13, бр. 6 (1966), с. 3–8.

78. **По-рационална библиотечна система [на научните библиотеки в България]**. – В: *Работническо дело*. – Год. 40, бр. 226 (14 авг. 1966), с. 3.

79. **Славейков – директор на Народната библиотека**. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 13, бр. 3 (1966), с. 1–7.
100 години от рождението на Пенчо Славейков.

1967

80. **Двигател за по-добро библиотечно обслужване**. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 14, бр. 4 (1967), с. 38–41.
Дейност и перспективи на Народната библиотека „Кирил и Методий“.

81. **[Девети] IX конгрес на Партията и нашите задачи**. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 14, бр. 2 (1967), с. 1–9.
Насоки за развитието на библиотечното дело в България.

82. **Широко отворен прозорец към една велика култура**. – В: *Работническо дело*. – Год. 41, бр. 280 (7 окт. 1967), с. 2.
Мястото на руската книга в нашия културен живот.

1968

83. **Съвместната работа на Националната библиотека с окръжните библиотеки** : беседа на Константинка Калайджиева, директор на Народна библиотека „Кирил и Методий“ с директорите на окръжните библиотеки [на съвещанието, 15–16 февруари 1968]. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 15, бр. 4 (1968), с. 2–6.

1969

84. **Библиотечное дело в социалистической Болгарии**. – В: *Библиотекарь* (Москва), бр. 12 (1969), с. 55–57.

85. **Крупен културен институт. 90 г. Народна библиотека „Кирил и Методий“**. – В: *Работническо дело*. – Год. 43, бр. 135 (15 май 1969), с. 4.

86. **Народната библиотека на съвременно равнище**. – В: *Народна култура*. – ISSN 0205-1109. – Год. 13, бр. 19 (10 май 1969), с. 4.

87. **Постиженията на науката – във всяко кътче на родината** : по случай 90-годишнината от основаването на Народната библиотека „Кирил и Методий“. – В: *Лудогорска правда* (Разград). – Год. 18, бр. 58 (20 май 1969), с. 2.

1970

88. **По пътя, начертан от Ленин**. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 17, бр. 1 (1970), с. 1–4.
Насоки в развитието на библиотечното дело у нас след 9 септ. 1944 г.

89. **Септемврийският пленум и организацията на научните библиотеки**. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 17, бр. 6 (1970), с. 1–7.

1971

90. **Десетият конгрес на БКП и нашите задачи**. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 18, бр. 6 (1971), с. 1–7.
Задачи и перспективи пред библиотечната и информационната система в страната.

91. **За националната ни библиография**. – В: *Отечествен фронт*. – ISBN 0205-115X. – Год. 29, бр. 8402 (14 окт. 1971), с. 4.

92. **Тридесет и седма сесия на IFLA [Ливерпул, 28 август – 7 септември 1971 г.]**. / К. Калайджиева, Т. Топалова. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 18, бр. 11 (1971), с. 38–46; бр. 12 (1971), с. 23–27.

Исторически преглед на дейността на ИФЛА през последните 5 г., проекта за стандарт за публичните библиотеки, представяне на работата на Секция „Професионално образование“, Секция „Национални и университетски библиотеки“, Секция по библиотекознание и на Комисията за серийните издания.

1972

93. **Симпозиум [на ЮНЕСКО] на тема „Книгата в служба на мира, хуманизма и прогреса“ [Москва, 12–15 септември 1972 г.]**. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 19, бр. 11 (1972), с. 45–47.

94. **[Тридесет и осмата] 38-ата сесия на ИФЛА – под знака на Международната година на книгата**. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 19, бр. 12 (1972), с. 37–41.

95. **Японската национална библиотека**. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 19, бр. 4 (1972), с. 40–45.

96. **Rural libraries in Bulgaria**. – В: *Unesco bulletin for libraries* (Paris). – ISSN 0041-5243. – Т. 26 (1972), с. 80–83.

Прев. загл.: Селските библиотеки в България.

1973

97. **Зад спокойната фасада – напрегнат труд за създаване на единна библиотечна система**. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 20, бр. 5 (1973), с. 54–56.

Народната библиотека „Кирил и Методий“ – организатор и координатор на библиотечно-библиографската система.

98. **Крупен библиографски център: 95 г. от основаването на Народна библиотека „Кирил и Методий“**. – В: *Литературен фронт*. – ISSN 0205-1028. – Бр. 21 (24 май 1973), с. 6.

99. **Международен семинар [по въпросите на европейските национални библиотечни системи] в Прага, 27 ноември – 2 декември 1972 г**. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 20, бр. 1 (1973), с. 36–37.

100. **Народната библиотека „Кирил и Методий“ предлага подобрения**. – В: *Литературен фронт*. – ISSN 0205-1028. – Бр. 17 (26 апр. 1973), с. 6.

Отговор на критическата бележка: „Такива ли „образци“ в книгоиздаването ще оставим“ (Литературен фронт, бр. 11, 1973) за новия проектозакон за задължителното депозиране на печатните произведения.

101. **Патриотичното начинание: 1973 бе рождена дата на Обществото от приятели на Народната библиотека „Кирил и Методий“**. – В: *Отечествен фронт*. – ISBN 0205-115X. – Год. 31, бр. 9084 (30 дек. 1973), с. 4.

102. **Ролята на българските научни библиотеки при обслужването на науката, културата, техническия прогрес и социалното управление**. – В: *Народна култура*. – ISSN 0205-1109. – Год. 17, бр. 48 (24 ноем. 1973), с. 17.

103. **Narodni knihovna Cyrila a Metodeje v bulharskem knihovnickem system**. – В: *Čtenář* (Praha). – ISSN 0011-2321. – Бр. 6 (1973), с. 179–183.
Прев. загл.: Националната библиотека „Кирил и Методий“ в българската библиотечна система.

1974

104. **Да пазим книжовното наследство**. – В: *Народна култура*. – ISSN 0205-1109. – Год. 18, бр. 23 (1 юни 1974), с. 7.
Опазването на фонда на Народната библиотека – обществен и граждански дълг.

1975

105. **Размисли за книгата и библиотеката**. – В: *Народна култура*. – ISSN 0205-1109. – Год. 19, бр. 21 (24 май 1975), с. 7.

1976

106. **Да използване духовния заряд на книгата за естетическото възпитание на народа ни**. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 23, бр. 1 (1976), с. 4–9.

107. **Духовният заряд на книгата [и ролята на библиотеката]**. – В: *Народна култура*. – ISSN 0205-1109. – Год. 20, бр. 4 (24 ян. 1976), с. 1–6.

108. **Жив източник на знания и вдъхновение. [Народна библиотека „Кирил и Методий“]**. – В: *Работническо дело.* – Год. 50, бр. 145 (24 май 1976), с. 4.

109. **Народната библиотека в помощ на преводачите** / Кремена Зотова, Константинка Калайджиева. – В: *Информационен бюлетин – Съюз на преводачите в България*. – Бр. 1 (1976), с. 76–80.
Преглед на библиографски указатели, издадени от Нар. библ. „Кирил и Методий“ – източници за откриване на преводна художествена литература.

110. **НАТИС в Болгарии**. – В: *Бюллетень ЮНЕСКО для библиотек* (Москва). – Год. 30, бр. 1 (1976), с. 8–9.
Прев. загл.: Национална информационна система в България.

111. **Непресъхващ извор на знания [Народна библиотека „Кирил и Методий“]**. – В: *Славяни*. – Бр. 9 (1976), с. 14–17.

112. **Der Aufbau eines einheitlichen Bibliothekssystems in Bulgarien**. – В: *Bibliothekar* (Berlin). – ISSN 0006-1964. – Бр. 7 (1976), с. 443–448.
Прев. загл.: Изграждането на единна библиотечна система в България.

113. **Le NATIS en Bulgarie**. – В: *Bulletin de L'UNESCO à l'intention des bibliotheques* (Paris). – ISSN 0041-5243. – Год. 30, бр. 1 (1976), с. 10–11.
Прев. загл.: Национална информационна система в България.

1977

114. **О создании единой библиотечной системы в Народной республике Болгарии**. – В: *Библиотековедение и библиография за рубежом* (Москва). – ISSN 0320-7838. – Т. 64 (1977), с. 7–15.

115. **По примеру страны Советов**. – В: *Библиотекарь* (Москва). – Бр. 11 (1977), с. 70–72.

116. **С изискванията на времето** : четвъртвековна дейност на Държавния библиотекарски институт. – В: *Работническо дело.* – Год. 51, бр. 97 (7 апр. 1977), с. 3.

117. **Тук се съхранява вековната памет на народа**. – В: *Отечествен фронт*. – ISBN 0205-115X. – Год. 35, бр. 10036 (23 май 1977), с. 4.
Книжовното богатство на НБКМ.

1978

118. **Международната система, осигуряваща достъп на издаваната в света книжна продукция**. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 25, бр. 3 (1978), с. 1–6.
Бълг. нац. библиотечно-информ. система – интегрална част на програмата – УДП.

119. **Народната библиотека в София – съкровищница на вековната народна памет**. – В: *Народна воля* (Детройт, САЩ). – Год. 41, бр. 4 (1 апр. 1978), с. 2.

120. **Национална книжовна съкровищница** : 100 години Народна библиотека „Кирил и Методий“. – В: *Работническо дело.* – Год. 52, бр. 339 (9 дек. 1978), с. 3.

121. **Пенчо П. Славейков – директор на Народната библиотека** : [100 години Народна библиотека „Кирил и Методий“]. – В: *Народна култура*. – ISSN 0205-1109. – Год. 22, бр. 17 (28 апр. 1978), с. 17.

122. **Развитие на Народната библиотека след социалистическата революция в България**. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 25, бр. 10 (1978), с. 14–20.

123. **С възрожденски идеализъм** : [100 години Народна библиотека „Кирил и Методий“]. – В: *Отечество.* – Бр. 23 (1978), с. 10–11.

124. **Цял един век!** : [100 години Народна библиотека „Кирил и Методий“]. – В: *Българо-съветска дружба*. – ISSN 0204-8213. – Год. 33, бр. 5 (1978), с. 9–10.

125. **Narodna knižnice Cyrila a Metoda**. – В: *Čitatel*. – Бр. 12 (1978), с. 445–448.

126. **Serving the people through active international co-operations** : 100 years since the foundation of Bulgarian National library. – В: *Bulletin de L'UNESCO à l'intention des bibliotheques* (Paris). – ISSN 0041-5243. – Год. 32, бр. 1 (1978), с. 9–10.
Прев. загл.: Обслужване на хората чрез активно международно сътрудничество.

127. **UAP (Universal Availability of Publications) and its relevance to national libraries from the viewpoint of a small country**. – В: *IFLA journal*. – ISSN 0340-0352. – Т. 4, бр. 2 (1978), с. 140–145.
Прев. загл.: Универсален достъп до публикациите и доколко това е приложимо за националните библиотеки в малките страни.

1979

128. **Изложба „Децата, книгите и библиотеките“**. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 26, бр. 9 (1979), с. 18–20.
Представяне на изложбата, открита по повод на Междунар. асамблея „Знаме на мира“.

129. **Сто години от основаването на Народната библиотека „Кирил и Методий“**. – В: *Природа*. – ISSN 0032-8731. – Год. 28, бр. 2 (1979), с. 3–7.

130. **Стогодишният юбиляр по нови коловози**. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 26, бр. 10 (1979), с. 13–16.
100 години Нар. библ. „Иван Вазов“ – Пловдив.

1980

131. **Да станем една от най-четящите нации**. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 27, бр. 10 (1980), с. 1–4.
Организиране на високоефективна библиотечна система у нас.

1981

132. **Бъдещето е на обществените библиотеки**. – В: *Труд*. – ISSN 0205-1338. – Год. 35, бр. 64 (18 март 1981), с. 3.

133. **Първият директор на Народната библиотека в социалистическия етап от нейното развитие** : професор Тодор Боров на осемдесет години. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 28, бр. 2 (1981), с. 10–13.

134. **Храмът на българската книжовност – Народната библиотека „Кирил и Методий“ – живата памет на нашия народ**. – В: *Народна младеж*. – ISSN 0205-1117. – Год. 37, бр. 121 (24 май 1981), с. 3.

1982

135. **Библиотеките – опората на партията в идеологическата борба**. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 29, бр. 4 (1982), с. 4–7.

136. **Голи са без книги народите**. – В: *Антени*. – ISSN 0205-0854. – Год. 12, бр. 8 (24 февр. 1982), с. 8–9.

137. **Достойно изпълнен дълг**. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 29, бр. 1 (1982), с. 18–22.

Цветана Матеева и библиотечното дело.

138. **Изключително ценно помагало – справочник към избраните съчинения на др. Тодор Живков**. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 29, бр. 3 (1982), с. 8–10.

Рец. за:

Ковачев, Велчо. Справочник към избраните съчинения на Тодор Живков. в 2 части. София: Партиздат, 1981.

1983

139. **На преден пост през 1983 г.** : [задачи пред Народна библиотека „Кирил и Методий“]. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 30, бр. 1 (1983), с. 1–11.

Мнения на Константинка Калайджиева, Димитър Сиромахов и Христо Хаджихристов.

1985

140. **Войната – такава, каквато я видях**. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 32, бр. 4 (1985), с. 26–31.

Спомени за събитията, последвали след освобождаването ѝ от Сливенския затвор през авг. 1944 г. и участието ѝ във военните действия в състава на 6-и пехотен полк.

1986

141. **С нови възможности „За решително повишаване на социалната роля на библиотеките“**. – В: *Народна култура*. – ISSN 0205-1109. – Год. 30, бр. 2 (10 ян. 1986), с. 5.

1988

142. **За Лиляна Албанска**. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 35, бр. 1 (1988), с. 43–45.

143. **С чист патриотизъм и висок професионализъм**. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 35, бр. 12 (1988), с. 18–19.

1989

144. **За творческото дълголетие на [германския библиотековед] проф. Фр. Краузе**. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 36, бр. 2 (1989), с. 44–45.

145. **Читалищните библиотеки – вчера, днес и утре**. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 35, бр. 12 (1989), с. 21–24.

Състояние и перспективи пред читалищните библиотеки по повод Закона за народните читалища.

1990

146. **Ценны вклад в теорию национальныіх библиотек**. – В: *Библиотековедение и библиография за рубежом* (Москва). – ISSN 0320-7838. – Т. 127 (1990), с. 88–93.

Рец. за:

Тюлина, Наталия. Национальная библиотека: опыіт типологического анализа. Москва: Книжная палата, 1988.

1997

147. **Библиотеката трябва да се познава, за да се управлява**. – В: *Дума*. – ISSN 0861-1343. – Год. 8, бр. 143 (23 юни 1997), с. 9.

Реплика по повод изказване на директора на НБКМ по БНТ.

2001

148. **Олга Дмитриевна Голубьова на 80 години**. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 8, бр. 3–4 (2001), с. 88–89.

2004

149. **Спомен за Олга Голубьова**. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 11, бр. 2 (2004), с. 52–54.

2005

150. **Как бе създаден Държавният библиотекарски институт**. – В: *Трудове на Специализираното висше училище по библиотекознание и информационни технологии*. – ISSN 1312-5834. – Т. 4 (2005), с. 165–172.

2006

151. **Анелия Христова Вълчева (15 август 1921 – 5 ноември 2005)** : in memoriam. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 13, бр. 1 (2006), с. 63–64.

2014

152. **Юрий Дюгмеджиев (21.03.1920–24.01.2014)** : in memoriam. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 21, бр. 1 (2014), с. 245–247.

153. **Поколенията ще ни съдят – перманентната книгохранилищна криза на Българската национална библиотека**. – В: *Понеделник*. – ISSN 0861-6620. – Год. 17, бр. 11–12 (2014), с. 55–73.

Също и на адреси: http://www.ponedelnik.bg/pone-11-12-tyaloWEB.pdf ; http://kkalaydjieva.wordpress.com/ (07.09.2016)

4. Доклади

1967

154. **Доклад пред Научна конференция в Народна библиотека „Кирил и Методий“ [май, 1967 година]**. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 14, бр. 8–9 (1967), с. 82–85.

155. **Проблеми пред съвременната национална библиотека при обслужването на научния и техническия прогрес** : доклад [изнесен на научна конференция, посветен на Деня на славянската писменост и I конгрес на културата, 22 май 1967]. – София : Нар. библ. „Кирил и Методий“, 1967. – 27 с.

1968

156. **Дейността на Народната библиотека като национален институт на българската книжнина**. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 15, бр. 6 (1968), с. 7–8.

Доклад по случай патронния празник на Народната библиотека „Кирил и Методий“, 24 май.

157. **Задачи и взаимовръзка между библиотеките в общата библиотечна система**. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 15, бр. 8–9 (1968), с. 22–26.

По доклад, изнесен на Национално съвещание за професионалното майсторство на библиотекаря, Габрово 12–14 юни 1968.

158. **[Изказване на научна конференция по проблемите на специалната библиография и научната информация в НРБ]**. – В: *Известия на Централната библиотека при БАН.* – Т. 4 (1968), с. 207.

Впечатления от работата на конференцията, проведена на 28.02.1967 г., София.

1969

159. **Двойният юбилей и патронният празник на Народна библиотека „Кирил и Методий“**. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 16, бр. 6 (1969), с. 31–37.

Доклад, изнесен на тържественото събрание в чест на 90-годишния юбилей на Библиотеката и 25-годишнината от социалистическото ѝ развитие.

1970

160. **Задачи и функции Народной библиотеки им. „Кирилла и Мефодия“**. – В: *Библиотековедение и библиография за рубежом* (Москва). – ISSN 0320-7838. – Т. 33 (1970), с. 5–16.

Доклад, изнесен на българо-съветски семинар по библиотечно дело, Москва, 10–12 септ. 1969 г.

1972

161. **Rola a funkce narodni knihovny v knihovnickem systemu urcite zeme**. – В: *Mezinárodn*, symposium o evropských knihovnických systémech, 27.11. 2.12. 1972, Praha. – Praha, [1972]. – С. 52–85.

Прев. загл.: Ролята и функциите на Националната библиотека в библиотечната система на конкретната страна.

1973

162. **Перспективно развитие на националните библиотеки в социалистическите страни**. – В: *Известия на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“*. – ISSN 0204-6091. – Т. 13 (1973), с. 53–65.

Доклад, изнесен на Съвещанието на директорите на националните библиотеки, Москва, 26–30 април 1973.

1974

163. **Читалищата – огнища на българщината** : изказване пред участниците в пленума на КИК и ЦК на ДКМС, декември 1974. – В: *Народна култура*. – ISSN 0205-1109. – Год. 18, бр. 53 (28 дек. 1974), с. 2.

Изказване върху проблемите и състоянието на читалищните библиотеки.

1977

164. **Ролята на съветския опит за развитието на нашето библиотечно дело**. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 24, бр. 12 (1977), с. 1–6.

Доклад пред научната конференция в чест на 60-годишнината на Великата октомврийска социалистическа революция, София, октомври 1977.

1978

165. **Ролята на Народната библиотека „Кирил и Методий“ в културния живот на страната** : доклад. – В: *Юбилейна* научна сесия, посветена на 100-годишнината от основаването на Народната библиотека „Кирил и Методий“. – София : [Нар. библ. „Кирил и Методий“], 1978. – С. 9–33.

Също и в: *100* години Народна библиотека „Кирил и Методий“: сборник от материалите на честването / състав. Константинка Кирилова Калайджиева, Христо Николов Хаджихристов ; ред. Константинка Калайджиева. – София : [Нар. библ. „Кирил и Методий“], 1980. – С. 87–99.

1979

166. **Сто години в служба на народа** : доклад на директора на Народната библиотека „Кирил и Методий“. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 26, бр. 2 (1979), с. 10–17.

Изнесен на тържественото събрание по повод 100-годишнината на Нар. библ. „Кирил и Методий“.

Също и в: *100* години Народна библиотека „Кирил и Методий“ : сборник от материалите на честването / състав. Константинка Кирилова Калайджиева, Христо Николов Хаджихристов ; ред. Константинка Кирилова Калайджиева. – София : [Нар. библ. „Кирил и Методий“], 1980. – С. 22–31.

1980

167. **Доклад за юбилейното тържество, посветено на дейци, заслужили за изграждането на Народната библиотека „Кирил и Методий“**. – В: *100* години

Народна библиотека „Кирил и Методий“ : сборник от материалите на честването / състав. Константинка Кирилова Калайджиева, Христо Николов Хаджихристов ; ред. Константинка Кирилова Калайджиева. – София : [Нар. библ. „Кирил и Методий“], 1980. – С. 182–189.

1981

168. **Заключение**. – В: *25* години научно-изследователска дейност на Народната библиотека „Кирил и Методий“ 1954–1979 / състав. Христо Хаджихристов ; ред. Константинка Калайджиева. – София : Нар. библ. „Кирил и Методий“, 1981. – С. 182–185.

169. **Вступительное слово при открытии совещания**. – В: *Сборник* докладов с международного совещания экспертов социалистических стран по проблемам текущей национальной библиографии : пятое совещание, Варна, 1979 / состав. и ред. Кремена Зотова, Стефан Иванов. – София : Нац. библ. им. „Кирилла и Мефодия“, 1981. – С. 28–30.

5. Интервюта

1968

170. **Как станахте библиотекар? /** [взел интервюто] М. Михайлов. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 15, бр. 8–9 (1968), с. 29–30.

1972

171. **Библиотеката не е тихо и спокойно място** : [интервю]. – В: *Народна култура*. – ISSN 0205-1109. – Год. 16, бр. 10 (7 окт. 1972), с. 1–7.

Интервю по някои актуални проблеми на съвременната научна библиотека.

1973

172. **[Двадесет] 20 години окръжни библиотеки** : [интервю]. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 20, бр. 10 (1973), с. 1–19.

Разговор с Константинка Калайджиева, колеги и директори на окръжни библиотеки.

173. **Какво очакваме от приятелите на Народната библиотека** / [взел интервюто] Дарина Герова. – В: *Отечествен фронт*. – ISBN 0205-115X. – Год. 31, бр. 8810 (9 февр. 1973), с. 4.

1976

174. **Гостоприемна ли е Народната библиотека „Кирил и Методий“?** : [интервю]. – В: *Отговор на актуални въпроси*. – Год. 3, бр. 6 (1976), с. 23–30.

175. **Търси се свидетелство за гениалност** / [взел интервюто] Мария Крумова. – В: *Поглед*. – ISSN 0205-1168. – Бр. 50 (13 дек. 1976), с. 5.

Интервю с Константинка Калайджиева, Николай Хайтов, Здравка Сиракова и Янко Клисурски по въпроси на библиотечното обслужване в София.

1977

176. **Българската книжовна съкровищница** / [взел интервюто] Юрий Сапунджиев. – В: *Вечерни новини*. – ISSN 0205-0870. – Бр. 7859 (23 май 1977), с. 4.
Дейността на Народната библиотека „Кирил и Методий“.

1978

177. **Динамичен идеологически институт [Народна библиотека „Кирил и Методий“]** : [интервю] – В: *Народна култура*. – ISSN 0205-1109. – Год. 22, бр. 50 (15 дек. 1978), с. 7.
Интервю по повод 100-год. на Народна библиотека „Кирил и Методий“.

178. **Светилник на българския национален дух** : по повод 100-годишнината на Народната библиотека „Кирил и Методий“ / [взели интервю] Виолета Радева и Надя Трайкова. – В: *Земеделско знаме*. – ISSN 0205-0978. – Бр. 227 (18 ноем. 1978), с. 3.

179. **Хранилище на паметта народна – за народа** / [взел интервюто] Дарина Герова. – В: *Труд*. – ISSN 0205-1338. – Год. 32, бр. 249 (16 дек. 1978), с. 8.
Интервю по повод 100-год. на Народната библиотека „Кирил и Методий“.

1979

180. **Съкровищница на духовни ценности** / [взел интервюто] Владо Христов. – В: *Учителско дело*. – ISSN 0205-1354. – Год. 74, бр. 1 (9 ян. 1979), с. 8.
Интервю по повод 100-год. на Народната библиотека „Кирил и Методий“.

1980

181. **Деен фактор за всестранния прогрес на българския народ** / [взел интервюто] Пенка Карагьозова. – В: *Отговор на актуални въпроси*. – Год. 7, бр. 10 (1980), с. 32–39.
Разностранната дейност на Народната библиотека.
Също и в: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 27, бр. 11 (1980), с. 1–6.

1981

182. **Избор на позиция** / [взел интервюто] Петър Петров. – В: *АБВ*. – ISSN 0205-0838. – Бр. 49 (8 дек. 1981), с. 5.

183. **По националната библиография се съди и за културата на един народ**. – В: *Народна култура*. – ISSN 0205-1109. – Год. 25, бр. 50 (11 дек., 1981), с. 4.

2012

184. **От свободните казарми могат да станат чудесни книгохранилища** : интервю с дългогодишната директорка на Националната библиотека Константинка Калайджиева / [взел интервюто] Милена Димова. – В: *Сега*. – ISSN 1311-3186. – Год. 15, бр. 226 (1 окт. 2012), с. 15.
Също и на адрес: http://www.segabg.com/article.php?id=618102 (19.09.2016)

2014

185. **В последния ден на войната настъпих мина, но тя се оказа дефектна, така оживях!** / [взел интервюто] Е. Иванова. – В: *Над 55*. – ISSN 1312-9244 . – Год. 11, бр. 29 (21–27 юли 2014), с. 1, 20–21.

Константинка Калайджиева на 93 г.

II. Съставителска дейност

1969

186. **Народна библиотека „Кирил и Методий“ 1878[–1968]** : [юбилеен справочник по случай 90-та годишнина от основаването на библиотеката] / състав. К. Калайджиева, Ц. Младенова. – София : Нар. библ. „Кирил и Методий“, [1969]. – 48 с.

187. **Cyril and Methodius National library 1878[–1968]** : [юбилеен справочник по случай 90-та годишнина от основаването на библиотеката] / comp. by Konstantinka Kalajdzieva, Cvetana Mladenova. – Sofia : Cyril and Methodius nat. library, [1969]. – 48 с.

1978

188. **Народна библиотека „Кирил и Методий“ 1878–1978** / състав. Константинка Калайджиева. – [София] : София-прес, 1978. – 47 с.

Юбил. справ. по случай 100-год. от основаването на Библиотеката.

189. **Народная библиотека им. „Кирилла и Мефодия“ 1878–1978** / состав. Константинка Калайджиева. – [София] : София-пресс, 1978. – 47 с.

Юбил. справ. по случай 100-год. от основаването на Библиотеката.

190. **Cyril and Methodius National Library 1878–1978** / comp. and ed. by Konstantinka Kalaydjieva. – [София] : Sofia-press, 1978. – 47 с.

Юбил. справ. по случай 100-год. от основаването на Библиотеката.

1980

191. **[Сто] 100 години Народна библиотека „Кирил и Методий“**: сборник от материалите на честването / състав. Константинка Кирилова Калайджиева, Христо Николов Хаджихристов ; ред. Константинка Кирилова Калайджиева. – София : [Нар. библ. „Кирил и Методий“], 1980. – 269 с.

III. Редакторска дейност

1953

192. **Библиотекар** : месечно списание за библиотечно дело. – Год. 2, бр. 1 (1955) – Год. 38, бр. 10 (1991). – София : Държ. библ. „Васил Коларов“, 1955–1991. ISSN 0204-7438

Продължение на *Бюлетин на Държавна библиотека „Васил Коларов“* = ISSN 0204-7438 [(Год. 1, бр. 1–12 (1954)]. – Продължен от *Библиотека* = ISSN 0861-847X.

1955 **Год. 2, бр. 1–12**. – Ред. колегия: Георги Михайлов Добрев – глав. ред., ***Константинка Калайджиева***, Цветана Матеева, Божана Троянова, Ценко Цветанов, Снежана Тошева, Здравко Дафинов.

1956 **Год. 3, бр. 1–10**. – Ред. колегия: Георги Михайлов Добрев – глав. ред., ***Константинка Калайджиева***, Цветана Матеева, Божана Троянова, Ценко Цветанов, Снежана Тошева, Здравко Дафинов.

1957 **Год. 4, бр. 1–12**. – Ред. колегия: Георги Михайлов Добрев – глав. ред., ***Константинка Калайджиева***, Цветана Матеева, Божана Троянова, Ценко Цветанов, Снежана Тошева, Здравко Дафинов, Стоян Шиклев.

1958 **Год. 5, бр. 1–12**. – Ред. колегия: Георги Михайлов Добрев – глав. ред., ***Константинка Калайджиева***, Цветана Матеева, Божана Троянова, Ценко Цветанов, Снежана Тошева, Здравко Дафинов, Стоян Шиклев.

1959 **Год. 6, бр. 1–12**. – Ред. колегия: Георги Михайлов Добрев – глав. ред., ***Константинка Калайджиева***, Цветана Матеева, Божана Троянова, Ценко Цветанов, Снежана Тошева, Здравко Дафинов, Стоян Шиклев.

1960 **Год. 7, бр. 1–12**. – Ред. колегия: Георги Михайлов Добрев – глав. ред., ***Константинка Калайджиева,*** Цветана Матеева, Божана Троянова, (Ценко Цветанов), Тодора Топалова, Георги Младжов, Стоян Шиклев.

1961 **Год. 8, бр. 1–12**. – Ред. колегия: Георги Михайлов Добрев – глав. ред., ***Константинка Калайджиева***, Цветана Матеева, Божана Троянова, Тодора Топалова, Георги Младжов, Стоян Шиклев.

1962 **Год. 9, бр. 1–12**. – Ред. колегия: Георги Михайлов Добрев – глав. ред., ***Константинка Калайджиева,*** Цветана Матеева, Божана Троянова, Георги Георгиев, Тодора Топалова, Георги Младжов, Димитър Сиромахов.

1963 **Год. 10, бр. 1–12**. – Ред. колегия: Георги Михайлов Добрев – глав. ред. (бр. 1), ***Константинка Калайджиева***, Божана Троянова, Георги Георгиев, Тодора Топалова, Георги Младжов, Димитър Сиромахов.

1964 **Год. 11, бр. 1–12**. – Ред. колегия: ***Константинка Калайджиева***, Божана Троянова, Георги Георгиев, Тодора Топалова, Георги Младжов, Димитър Сиромахов.

1965 **Год. 12, бр. 1–12**. – Ред. колегия: ***Константинка Калайджиева*** – глав. ред., Божана Троянова, Георги Георгиев (бр. 1–10), Тодора Топалова, Димитър Сиромахов, Елена Савова, Анелия Вълчева, Никола Червенков.

1966 **Год. 13, бр. 1–12**. – Ред. колегия: ***Константинка Калайджиева*** – глав. ред., Божана Троянова, Тодора Топалова, Димитър Сиромахов, Елена Савова, Анелия Вълчева, Никола Червенков, Христо Христов.

1973 **Год. 20, бр. 5**. – Ред. съвет: ***Константинка Калайджиева***, Дарина Герова, Димо Тодоров.

193. **Петричева**, Василка. Септемврийското въстание 1923 г. : препоръчителна библиография : по случай 30 год. от въстанието / израб. Василка Петричева, Цветана Минкова ; ред. К. Калайджиева. – София : Наука и изкуство, 1953. – 42 с.

1957

194. **Седмица на детската книга** : сборник материали / състав. Тодорка Арабаджиева ... [и др.] ; ред. К. Калайджиева. – София : Държ. библ. „Васил Коларов“, 1957. – 48 с.

1961

195. **Анотиран типов каталог за масовите библиотеки** : септември 1956 – септември 1960 / състав. Цветана Минкова ... [и др.] ; ред. К. Калайджиева. – София : Наука и изкуство, 1961. – 423 с.

196. **Известия на Народната библиотека Кирил и Методий** = Bulletin of the Cyril and Methodius National Library. – Том 1 (1953–1999) – . – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 1953–1999. ISSN 0204-6091

1961–1963 г. със загл.: Известия – Народна библиотека „В. Коларов“ и Библиотеката при Софийския държавен университет. Т. 1–2; Известия на Народната библиотека и Библиотеката при Софийския държавен университет. Т. 3. – 1965 г. със загл.: Известия на Народната библиотека „Кирил и Методий“ и на Библиотеката при Софийския университет „Климент Охридски“. Т. 4–5. – 1967 г. със загл.: Известия на Народната библиотека „Кирил и Методий“.

1961 **т. 1 (7). За 1959**. – Ред. колегия: Георги Михайлов Добрев, Кънчо Василев, Анелия Вълчева, ***Константинка Калайджиева***, Сълза Петканова, Маньо Стоянов, Никола Червенков.

1963 **т. 2 (8). За 1960–1961**. – Ред. колегия: Георги Михайлов Добрев, Лиляна Албанска, Кънчо Василев, Анелия Вълчева, ***Константинка Калайджиева***, Сълза Петканова, Маньо Стоянов, Никола Червенков.

1965 **т. 4 (10)**. – Ред. колегия: Орлин Василев, Анелия Вълчева – отг. ред., ***Константинка Калайджиева***, Георги Младжов, Никола Червенков

1968 **т. 6 (12)**. – Ред. колегия: Лиляна Албанска, Анелия Вълчева, ***Константинка Калайджиева*** – отг. ред.

т. 8 (14). – Ред. колегия: Анелия Вълчева – отг. ред., ***Константинка Калайджиева***, Георги Младжов.

1970 **т. 10 (16)**. **–** Ред. колегия: Анелия Вълчева, ***Константинка Калайджиева*** – отг. ред., Христо Хаджихристов.

1971 **т. 11 (17)**. – Ред. колегия: Анелия Вълчева – отг. ред., ***Константинка Калайджиева***, Велчо Ковачев.

1973 **т. 13 (15)**. – Ред. колегия: Лиляна Албанска, Анелия Вълчева, ***Константинка Калайджиева***

1980 **т. 15 (21)**. – Ред. колегия: ***Константинка Калайджиева***, Анелия Вълчева, Лиляна Албанска, Христо Хаджихристов.

1984 **т. 17 (23)**. – Ред. колегия: ***Константинка Калайджиева*** – глав. ред., Христо Хаджихристов, Кремена Зотова, Михаил Станчев.

1966

197. **Свободният достъп до книжовните фондове** / подбор и прев. Ани ИлчоваТерзийска ; ред. К. Калайджиева. – София : Нар. библ. „Кирил и Методий“, 1966. – 92 с.

1978

Cyril and Methodius National Library 1878–1978 / comp. and ed. by Konstantinka Kalaydjieva. – [София] : Sofia-press, 1978. – 47 с.

Юбил. справ. по случай 100-год. от основаването на Библиотеката.

Вж № 190

1980

[Сто] 100 години Народна библиотека „Кирил и Методий“: сборник от материалите на честването / състав. Константинка Кирилова Калайджиева, Христо Николов Хаджихристов ; ред. Константинка Кирилова Калайджиева. – София : [Нар. библ. „Кирил и Методий“], 1980. – 269 с.

Вж № 191

1981

198. **[Двадесет и пет] 25 години научноизследователска дейност на Народната библиотека „Кирил и Методий“ 1954–1979** : [сборник доклади и изказвания] / състав. Христо Хаджихристов ; ред. Константинка Калайджиева. – София : Нар. библ. „Кирил и Методий“, 1981. – 186 с.

IV. Нормативни документи

1964

199. **Наредба за задачите и устройството на Народна библиотека „Кирил и Методий“**. – В: *Държавен вестник*. – ISSN 0205-0900. – Год. 15, бр. 76 (25 септ. 1964), с. 1–3.

1969

200. **Правилник за междубиблиотечното заемане и указание и правила за участие на българските библиотеки в международното междубиблиотечно заемане**. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 16, бр. 12 (1969), с. 56–65.

1970

201. **Наредба за задачите и устройството на Народна библиотека „Кирил и Методий“**. – В: *Бюлетин – Комитет за изкуство и култура.* – Бр. 9 (1970), с. 1–9.

Отменя Наредбата за задачите и устройствата на Нар. библ. „Кирил и Методий“ от 25 септ. 1964 г.

Също и в: *Известия на Народната библиотека „Кирил и Методий“*. – ISSN 0204–6091. – Т. 11 (1971), с. 455–461.;

Калайджиева, Константинка. Материали за историята на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ 1944 –1978 г. – София : Нар. библ. „Кирил и Методий“, 2003. – ISBN 954-523-068-1. – С. 603–609.

202. **Основни правила за функционирането на Народната библиотека „Кирил и Методий“ и централните научни библиотеки като обща библиотечна организационна единица съгласно Постановление № 2 от 20 януари 1970 г. на Министерския съвет**. – В: *Бюлетин – Комитет за изкуство и култура.* – Бр. 8 (1970), с. 22–26.

203. **Постановление № 2 на Министерския съвет на Народна република България за утвърждаване основни положения за организиране на единна библиотечна система в НР България**[1] : 30 януари 1970. – В: *Сборник Постановления и разпореждания на Министерския съвет на Народна република България*. – Т. 21 (1970), с. 6–11.

Също и в: *Бюлетин – Комитет за изкуство и култура.* – Бр. 2 (1970), с. 6–11.;

Библиотекар. – ISSN 0204-7438. – Год. 17, бр. 2 (1970), с. 1–5.;

Известия на Народната библиотека „Кирил и Методий“. – ISSN 0204–6091. – Т. 11 (1971), с. 449–453.

1971

204. **Правилник на Окръжната библиотека** : 13 март 1971 г. – В: *Бюлетин – Комитет за изкуство и култура.* – Бр. 8 (1971), с. 27–32.

Също и в: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 18, бр. 9 (1971), с. 48–51.;

Нормативни материали за библиотечното дело [1945–1974] : сборник / състав. Здравка Николова Орешкова, Христо Николов Хаджихристов ; ред. Христо Николов Хаджихристов. – София : Нар. библ. „Кирил и Методий“, 1975. – С. 332–337.

1973

205. **Постановление № 8 на ЦК на БКП и МС за изграждане на национална система за научна и техническа информация** : 15 март 1973 г. – В: *Държавен вестник*. – ISSN 0205-0900. – Год. 24, бр. 27 (3 апр. 1973), с. 7.

К. Калайджиева е авт. на текста за взаимодействието на Нац. с-ма за науч. и техн. информ. с Единната библиотечна система.

1974

206. **Правилник за организацията на научноизследователската дейност в Народната библиотека „Кирил и Методий“** : 20 декември 1974 година. – В: *Бюлетин – Комитет за изкуство и култура.* – Бр. 1/2 (1975), с. 22–26.

Авт.: Константинка Калайджиева, Анелия Вълчева.

[1] Постановлението е по идея и с текст на К. Калайджиева.

Също и в: *Нормативни* материали за библиотечното дело [1945–1974] : сборник / състав. Здравка Николова Орешкова, Христо Николов Хаджихристов ; ред. Христо Николов Хаджихристов. – София : Нар. библ. „Кирил и Методий“, 1975. – С. 326–328.

V. Научно ръководство и рецензии на дисертационни трудове

1970

207. **Станчев**, **Михаил Аспарухов**. Количествени методи за изучаване на книжните фондове. – София : [М. Станчев], 1970. – 143 л.

Рец.: ***Константинка Калайджиева***, Елена Савова. – Защитена в Нар. библ. „Кирил и Методий“. – Утвърден от ВАК с протокол № 1 / 13.11.1978, за старши науч. сътр. II степен.

Дисертационен труд за научна степен „доктор на науките“.

1979

208. **Зотова**, **Кремена Николова**. Оптимален модел на текущата национална библиография в България. – София : [Кр. Зотова], 1979. – 280 л.

Рец.: Веселин Трайков, ***Костадинка Калайджиева***. – Избран пред СНС по литературознание. – Утвърден от ВАК с протокол № 8 / 2.11.1979, за старши науч. сътр. II степен

Дисертационен труд за научна степен „доктор на науките“.

1980

29. **Дюгмеджиев**, **Юрий Илиев**. Периодичните издания и подборът при комплектуването им в научните библиотеки. – София : [Юр. Дюгмеджиев], 1980. – 168 л.

Рец.: ***Константинка Калайджиева***, Веселин Трайков. – Избран пред СНС по литературознание. – Утвърден от ВАК с протокол № 1 / 8.01.1981, за старши науч. сътр. II степен.

Дисертационен труд за научна степен „доктор на науките“.

210. **Попов**, **Владимир Иванов**. Международен обмен на издания между библиотеките. – София : [Вл. Попов], 1980. – 192 л.

Рец.: Веселин Трайков, ***Константинка Калайджиева***. – Избран пред СНС по литературознание. – Утвърден от ВАК с протокол № 5 / 4.06.1981, за ст. науч. сътр. II степен.

Дисертационен труд за научна степен „доктор на науките“.

1988

211. **Янакиева**, **Елена Асенова**. Значение и използуване на националния библиотечен справочен фонд в условията на автоматизацията. – София : [Е. Янакиева], 1988. – 229 л.

Науч. ръководител ***Константинка Калайджиева***. – Рец.: В. Трайков, Ю. Дюгмеджиев. – Предложена от Нар. библ. „Кирил и Методий“ ; Защитена пред СНС по езикознание. – Утвърден от ВАК с протокол № 15-9 / 10.07.1991, за старши науч. сътр. II степен.

Дисертационен труд за образователна и научна степен „доктор“.

VI. Непубликувани материали[2]

212. **Сравнителни данни за извършваната дейност на Народната библиотека „Кирил и Методий“ и нерешените ѝ въпроси**. – София : Нар. библ. „Кирил и Методий“, [1980]. – 17 с.

Материалът е с интересна история, отразяваща преломен момент в творческата реализация на К. Калайджиева. Документът е представен заедно с оставката ѝ като директор на Народната библиотека.

213. **Директори на Народната библиотека. Кадрова политика** : опит за оценка на приноса им към Народната библиотека. – [60] с.

214. **Държавната политика към Народната библиотека** : кратък исторически обзор от основаването ѝ до днес.

Недовършен ръкопис.

215. **За сътрудничеството между съветските и българските библиотекари от следвоенния период до 1980 г.** : спомени и размисли на един български библиотекар. – София, [1989]. – [72] л.

1 екз. от материала е в архива на Олга Д. Голубьова, в Руската национална библ. – Санкт Петербург.

216. **Комплектуване на фондовете с чуждестранна литература в НБ** : сравнителен анализ 1879 – до наши дни. – [70] с.

217. **Крачка напред – две назад. За състоянието на общообразователните ни библиотеки. Читалищният въпрос** : анализ на статистически данни за 1939, 1990, 2013 г. – [50] с.

218. **Международни контакти** : сравнителен преглед.

Недовършен ръкопис.

219. **Народната библиотека – вчера, днес и утре** : кратък исторически преглед. – [50] с.

220. **Сграден фонд на Народната библиотека** : сравнителен преглед 1879 до днес. – [57] с.

Съкратен вариант в сп. „Понеделник“ и онлайн. (**Вж № 154**)

221. **Тенденции в развитието на националните библиотеки в света** : опит за сравнителен обзор от 18 до 21 век. – [60] с.

---

[2] Материалите са с ръкописен или машинописен текст, или с компютърен набор. Страниците са във формат 30 х 21 см. Посочената пагинация е приблизителна. Ръкописите с липсваща информация за страници не са завършени. Върху оригиналите са нанесени ръкописни бележки, пояснения, препратки и библиографски справки.

222. **Финансиране и кадрово осигуряване на Народната библиотека** : кратък преглед от основаването ѝ до наши дни. – [57] с.

Библиографска редакция:
Ефросина Ангелова-Пенкова

Директорът трябва да работи в екип от добри специалисти

Интервю[1] с Константинка Калайджиева

Екатерина Иванова

The Director Has to Work in a Team of Qualified Experts
Interview with Konstantinka Kalaydjieva
Ekaterina Ivanova

Summary

The interview was taken by Ekaterina Ivanova and published in her thesis work "Konstantinka Kalaydjieva: Bio-bibliography" with supervisor Assoc. Prof. Antoaneta Totomanova defended in 2015.

Key-words: Konstantinka Kalaydjieva, The First Woman Director, interview.

Как избрахте библиотечната професия?

На пръв поглед случайно. Прочетох през 1948 г. статия във вестник „Отечествен фронт", която даваше информация за бъдещето развитие на Народната библиотека и за шестмесечен Стажантски курс за подготовка на библиотекари със завършено висше образование. Всъщност аз направих житейския си избор, защото като дете съм изпитвала остър глад за стойностна книга и за мен добрата библиотека е била свято място. Следователно изборът ми не е бил случаен, а е бил обоснован от житейския ми път.

От дистанцията на годините смятате ли, че този избор е бил правилен?

Категорично, да! Големите мислители на XVIII в. Гьоте и Волтер, разглеждайки въпроса за смисъла на човешкото съществуване, чрез своите герои Фауст и Кандид, независимо един от друг стигат до едно и също заключение: техните герои намират смисъла на своя живот и щастието си в обработване на градина и на получаване плодовете от нея. Аз избрах своята градина, обработвах я дълго и имах щастието да видя плодовете от работата ми. Щастлива бях, че работих с колектив от следвоенната генерация, които по същия начин виждаха работата си в Библиотеката.

---

[1] Интервюто е взето от Екатерина Иванова и публикувано в дипломната ѝ работа „Константинка Калайджиева: Биобиблиография", с научен ръководител доц. д-р Антоанета Тотоманова, защитена през 2015 г.

Щастлив човек ли сте?

Щастието е относително понятие, различно за всеки човек. Може да звучи тривиално, но за мен бе свързано с удовлетворението от труда. Дори си имам свое определение за това: щастлив човек е този, който отива с интерес на работното си място, защото го очаква творческа работа и не поглежда часовника, не усеща как минава работният ден. А се връща вкъщи с предчувствието за друг вид щастие, знаейки, че и там е необходим и чакан.

Добра майка ли сте били?

О, не! Бях излишно строга. Нямах достатъчно време за децата си. Страхувах се от лошото влияние на улицата, поради което непрекъснато следях развитието на децата си по свой начин. Щастлива съм, че въпреки грешките, които съм допускала във възпитателната си дейност, децата ми се формираха като честни граждани и добри, с принос към обществото.

Как преценявате – добър директор ли сте били?

Бях първата жена директор и живеех с чувство за малоценност. Една жена, за да успее, трябва да влага двойно повече усилия от един мъж на същата позиция. И аз честно се стараех. Доминиращо място в моя кабинет заемаше портретът на Пенчо Славейков. При влизането в кабинета той ми напомняше, че трябва да имам честна гражданска позиция при управлението на този национален институт, без да жаля собствената си личност и да влагам всичко, което мога. (Общоприето беше по това време в кабинета да се поставя портретът на официалния ръководител на държавата.) Веднага след моето пенсиониране, следващият директор постави портрета на Тодор Живков, което ме накара да разбера, че съм правила през цялото време една протоколна грешка. Но тя не е била допускана нарочно.

На какви изисквания трябва да отговаря според Вас един директор на Народната библиотека?

Националната библиотека е сложен институт и е невъзможно да се намери човек, който да бъде специалист във всички направления, които тя изпълнява. Но той трябва да притежава професионален и мениджърски капацитет, за да организира такава национална библиотека, която да осигури на обществото изпълнението на онези общонационални задачи, които обществото очаква от националната библиотека на даден исторически етап.

Директорът трябва да работи в екип от добри специалисти, които да го допълнят, да създадат концепция и дългосрочна програма за постигане на основните общонационални задачи. Да издигне обществения статут на Народната библиотека. Задължително трябва да осигури предпоставките, от които зависи изпълнението на задачите, и да осигури нормалната дейност на този библиотечно-информационен институт. А основните предпоставки са: бюджет, щат, сграда, статут, чрез определен нормативен документ.

Кои са били задачите с общонационално значение, изправени пред Народната библиотека по Ваше време?

Да бъде създадена наново унищожената през войната Национална библиотека. Да бъде приведена в организационно състояние, позволяващо ѝ да реши следните основни задачи:

• да изпълнява основните си задължения съгласно Закона за депозита;

• да подпомогне навлизането на страната в индустриалната епоха и научно-техническата революция, която е характерна за следвоенната епоха в целия свят;

• да подпомогне широкото разпространение на книгата чрез съвременна библиотечна система от масови библиотеки, което е част от културната революция;

• да настигне нивото на европейските национални библиотеки и да участва равностойно в международното библиотечно-информационно сътрудничество.

Считам, че нашата генерация се справи с тези отговорни задачи.

Въз основа на дългогодишния си житейски и професионален опит оптимист или песимист сте за бъдещето на НБКМ и на библиотечно-информационното обслужване в нашата страна?

Ако политиците не изгубят окончателно разсъдъка си и не предизвикат нова разрушителна световна война, искам да вярвам, че нашата малка страна ще преодолее сегашната икономическа и морална криза и ще спре падането ни надолу по всички основни показатели.

За разлика от нашето следвоенно поколение, сега страната ни разполага с отлично подготвени професионалисти, които са на „ти“ с новите технологии и с глобалните информационни процеси, владеят чужди езици, чувстват се граждани на света, подготвят публикации на високо ниво и т.н. Те определено са по-добре професионално подготвени от нашата следвоенна генерация. Искам да вярвам, че измежду тях ще се намерят патриоти, които да преодолеят настоящото ни изоставане и ще изградят нова, по-добре организирана национална библиотека и библиотечна система. България ще заеме отново своето място на равностоен партньор в световното международно библиотечно обслужване. Смятам, че това е напълно осъществимо. Нима на нашето следвоенно поколение беше по-лесно?

Харесва ли Ви подготвената библиография за Вашата научна дейност?

Даде ми възможност от дистанцията на годините да се уверя, че съм се справила добре със служебните си задължения, като ръководител на Националната библиотека и като организатор на българската библиотечна система. Всяка една от включените публикации е свързана с определен организационен етап на нашето библиотечно строителство. Винаги съм гледала на библиотекознанието като на приложна наука. Повечето от моите статии имат концептуален характер или са обобщение на вече извървения път и полезния опит. По този начин гледаха на научнопублицистичната си дейност и останалите научни сътрудници в НБКМ. Слава богу, никой от тях не бе графоман, стремящ се към самоцелни научни публикации заради кариерата си, за получаване на по-висока научна степен. В НБКМ бе създадена школа от пионери в българското библиотекознание, библио-

графия и архивистика, с която може да се гордее всяка страна. Щастлива съм, че в творческия колектив по мое време работех с научни сътрудници и ръководители като Юрий Дюгмеджиев, Кремена Зотова, Анелия Вълчева и всички създатели на капиталните ретроспективни библиографии и описи. Те съчетаваха научната си дейност с огромни резултати в практиката. А това е основното предназначение на приложната наука.

Прави впечатление, че нямате професорско звание?

Може би не съм била права с пренебрежителното си отношение към този въпрос, защото съм задържала научната хабилитация на останалите сътрудници. Директорът на Ленинската библиотека (Карташов) бе председател на Комисията за защита на докторските дисертации в нашата област. Предлагал ми е да кандидатствам в проблематиката за Националната библиотека, гарантирайки ми успешна защита. О. Голубьова, моя близка приятелка, завеждаше научната дейност в Ленинградска област. С много малко усилия можех да уредя този въпрос. От друга страна, бях създател на Държавния библиотекарски институт, който се помещаваше 27 години в сградата на НБКМ. Не пожелах да отделя часове за преподавателска дейност. Не исках да се разпилявам. Концентрирах всичките си сили за развитието на Националната библиотека и вкъщи за трите си деца. Това ми бе предостатъчно. С пренебрежение считах, че една висока научна титла ще бъде за мен само една безполезна брошка на ревера.

Напълно ме удовлетворяваше признанието, което получаваше НБКМ по онова време от корифеите в международното библиотечно дело.

С какво си обяснявате успехите, постигнати по времето на следвоенната генерация?

С пълно съвпадение между официалната политика на държавата по отношение на библиотечното дело и нашите индивидуални усилия. С отличния екип от специалисти, с които работех. От адекватното отделяне на бюджет и щат, необходим за развитие на конкретните задачи, които предстояха. От чувството за новото, което можеше да се намери и открие в тенденциите на съвременната библиотечна теория и практика. От дългия период, от многото години, които работих в този сектор и които ми дадоха възможност да осъществя своите идеи. От моите предшественици, ръководители на Народната библиотека, които вложиха своя дял за нейното утвърждаване и финансиране.

31 май 2015 г.

Едно дарение на Константинка Калайджиева за Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

Руслан Иванов

A donation on behalf of Konstantinka Kalaydjieva for the National Library “St. St. Cyril and Methodius”

Ruslan Ivanov

Summary

The article presents the donated for Bulgarian Historical Archive photos of Konstantinka Kalaydjieva. Their whole number reach 124 and represent her activities as a Director of the National Library “St. St.Cyril and Methodius”.

Key-words: Bulgarian Historical Archive, photos, donation.

Едно от най-старите архивохранилища в Република България – Българския исторически архив – се съхраняват документи, които са основен исторически извор за изследователите на стопанското, политическо и културно минало на българите от периода преди и след Освобождението (1878). Към днешна дата техният брой е ок. 1 600 000, обособени в над 900 лични и обществени фонда, 89 колекции и стотици единични постъпления. Обработени и влезли в научно обращение са ок. 1 500 000 документа. Наред с тях в Българския исторически архив се съхраняват и множество фотографски материали, отделени в сбирката „Портрети и снимки“. Докомплектуването на наличните фондове и колекции в архива или набавянето на нови става чрез откупка, дарение или изземване.

На 27 януари 2016 г. комисията за антикварно набавяне на ръкописи, документи и книги към направление „Ръкописно-документално и книжовно наследство“ прие дарени от г-жа Константинка Калайджиева визуални материали, които ще дадат възможност на изследователи и любители да се докоснат до ценни извори при проучване на историята на Националната библиотека. Фотографиите ще бъдат прибавени към сбирката „Портрети и снимки“ в Българския исторически архив при Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Общият им брой е 124 и са свързани с дейността на Константинка Калайджиева като директор на Националната библиотека. Част от тях отразяват сътрудничеството на Библиотеката със сродни институции извън България. Снимките разкриват някои от посещенията на Константинка Калайджиева в библиотеките в Белград, Прага, Токио, Варшава, Берлин. Друга група фотографии показват срещите на ръководството и служителите на НБКМ с политически и културни дейци от близкото минало – То-

дор Живков, Радой Ралин, Стоян Михайлов, Александър Лилов, Иван Славков, Георги Йорданов, Цола Драгойчева, Дмитрий Лихачов и др. Ценни са и снимките на Константинка Калайджиева с някои от членовете на Научния съвет към НБКМ – Божидар Райков, Цветолюб Нушев, Румен Ковачев и др. Една от фотографиите е от момента, в който Петър Караангов поема поста директор на НБКМ през 1983 г.

60-годишнината на ст.н.с. Константинка Калайджиева

60-годишнината на ст.н.с. Константинка Калайджиева

Константинка Калайджиева заедно с преподавател от Департамента по библиотечно дело на ЮНЕСКО и съпругата му на Витоша, 1959 г.

Константинка Калайджиева в НБКМ

Групова снимка на част от служителите на НБКМ, 1964 г.

Константинка Калайджиева след първото съвещание на директорите на народните библиотеки от социалистическите страни в Прага, 1965 г.

В Прага, 1965 г.

Константинка Калайджиева и директорът на Чехословашката народна библиотека, 1965 г.

Константинка Калайджиева на съвещание на директорите на народните библиотеки от социалистическите страни в Берлин, 1967 г.

Тодор Живков в Народната библиотека „Кирил и Методий“, 1968 г.

Част от Научния съвет на Народната библиотека

Константинка Калайджиева, Цола Драгойчева, Александър Лилов, Стоян Михайлов, Георги Йорданов и др.

Константинка Калайджиева, Пейо Бербенлиев, Александър Лилов и Стоян Михайлов

Константинка Калайджиева

Константинка Калайджиева

Константинка Калайджиева, Александър Лилов и Стоян Михайлов

Среща на Константинка Калайджиева с Обществото от приятели на НБКМ

Константинка Калайджиева в Япония, 1970 г.

Константинка Калайджиева и Радой Ралин

Константинка Калайджиева в Сръбската народна библиотека, 1976 г.

Константинка Калайджиева и акад. Д. Лихачов, 1978 г.

Честване на 50-годишнината на НБ – Варшава, и съвещание на директорите, 1978 г.

Константинка Калайджиева, Иван Славков и др.

Константинка Калайджиева на манифестация по случай 24 май

Константинка Калайджиева, Румен Ковачев и Цветолюб Нушев

В Канадската национална библиотека

Петър Междуречки връчва награда на Константинка Калайджиева, 1978 г.

Откриване на изложбата „Хайне и неговото време“, 1982 г.

Откриване на изложбата „Хайне и неговото време“, 1982 г.

Константинка Калайджиева и Стоян Денчев

Петър Караангов (трети от ляво надясно) поема поста директор на НБКМ, 1983 г.

Неизменно вярна на своята кауза

Крум Василев

Invariably True to Her Cause
Krum Vasilev

Summary

As director of the National Library Konstantinka Kalaydjieva was demanding, relentless against irregularities. She was efficient in his work. If 50 years ago, according to statistics of UNESCO socialist Bulgaria was among the first 20 countries in the world in library indicators per capita, the merit is just of such capable, in love with jkeir work professionals, such as Konstantinka Kalaydjieva.

Key-words: anniversary, Konstantina Kalaydjieva, National Library, Committee releases.

Днешно време мнозина смятат, че да се цитира Ленин е проява на атавизъм. Не споделям това схващане и без колебание ще приведа следните редове, написани от А. В. Луначарски:

„През нощта след превземането на Зимния дворец, към 4 или 5 часа, Владимир Илич ме отведе настрана, след като се назначиха за комисар на просветата, и каза: „Постарайте се да обърнете на първо място внимание на библиотеките. Трябва да се заимстват от напредналите буржоазни страни всички форми за широко разпространение на библиотечните книги. Книгата трябва да се направи достъпна за масите колкото може по-скоро“.

Книгата да се направи достъпна за масите – тази задача Константинка Калайджиева превърна в кауза на своя живот и даде ценен влог за осъществяването ѝ.

С К. Калайджиева никога не сме били особено близки, но винаги взаимно сме се тачили. Не помня кога сме се запознали, било е някъде през 50-те години на миналия век. Връзките ни, свързани със служебни въпроси, бяха спорадични. Но добре помня с какъв хъс тя воюваше – повтарям тази дума, воюваше, за да защити интересите на библиотечното дело в България.

По-често се виждахме или разговаряхме по телефона с нея през десетте години от 1972 до 1982 г. Тогава тя ръководеше Народната библиотека „Кирил и Методий“, а аз бях председател на Комитета за печата. Той беше създаден като комитет към Министерския съвет с твърде широк обхват. Включваше в системата си четири държавни обединения – „Полиграфия“, „Книгоиздаване“, „Книгоразпространение“, „Фотография“, плюс Държавната агенция за авторско право, Главната дирекция за изложби и панаири на книгата, Техникума по полиграфия и Научноизследователския институт.

Естествено беше енергичната директорка на Народната библиотека „Кирил и Методий“ да отнася до Комитета за печата най-различни въпроси. Разговаряли сме даже по въпроси, свързани с финансирането на библиотеките и специално на Народната библиотека. Решаването на тези въпроси не беше в прерогативите на Комитета по печата, но Константинка Калайджиева не пренебрегваше ничие съдействие. Тя беше горещ защитник на справедливата теза, че библиотеките не само искат от държавата, те стократно връщат полученото.

Посветила живота си на книгите, Калайджиева болееше за тях и от гледна точка на полиграфическата им изработка. А в онези години в това отношение българската полиграфия беше силно уязвима. Липсваха сегашните електронни и изобщо технологични възможности за отпечатване и комплектоване на колите. Комплектоването се правеше ръчно, често пъти в тесни помещения, без осигурен контрол. В резултат на това от печатниците излизаха екземпляри с липсващи или разместени коли. Случваше се дефектни екземпляри да отиват и в Народната библиотека, където контролът беше строг. Не мога да забравя подобен случай.

Звъни телефонът: Константинка Калайджиева. Следва приблизително такъв разговор:

– Другарю Василев, пак получихме книга (тази и тази – бел. К. В.*) с липсваща кола.*

– Ами случва се, за съжаление. Нали знаете, такива книги веднага се подменят. И не се сърдете на мен, а на печатницата, не съм слънце да огрея навсякъде.

– Че не сте слънце зная, но щом сте началник, носите отговорност. Трябва да се организира стриктен контрол особено за книгите, които отиват в библиотеките, защото те остават за поколенията.

Такава беше директорката на Народната библиотека – взискателна, непримирима спрямо нередностите. Не се съмнявам, че е такава и сега.

И друга характерна черта на Константинка Калайджиева ми е правила впечатление: тя беше резултатна в работата си. Ако преди 50 години според статистиката на ЮНЕСКО социалистическа България е била сред първите 20 държави в света по библиотечни показатели на глава от населението, заслугата е тъкмо на такива способни, влюбени в работата си специалисти, каквато е Константинка Калайджиева.

От години с нея не сме се виждали и чували. Сигурен съм, че и днес, достигнала завидна патриаршеска възраст, тя е все същата предана радетелка за развитие на библиотечната система в България, съобразно съвременните изисквания и възможности.

Запознах се с дипломната работа на дипломантката Екатерина Илиева Иванова на тема „Константинка Калайджиева: Биобиблиография“. Не познавам авторката. С тези си редове я поздравявам и за темата, която е избрала, и за изпълнението – сериозен, впечатляващ труд.

Развам се, че Константинка Калайджиева и днес, дълго след пенсионирането си, не спира да се труди, следи новостите в библиотечното дело, продължава да

бъде ратник в библиотечната ни система. И непоколебим патриот, какъвто е била и в миналото, когато с риск на живота си е участвала в антифашистката борба, и днес. Защото само истински патриот, който более за България, може да каже в интервю, дадено през 2015 г.:

Длъжни сме да използваме реалните възможности за модерно библиотечно развитие, за да не изпаднем от каруцата на народите, успели да създадат информационни общества. Да не допуснем България да изпадне окончателно към страните от третия свят.

В тези думи на другарката Калайджиева (зная, че тя няма да се сърди, че я наричам другарка, напротив!) съзирам нейната болка, породена от деградацията, сполетяла България през последните две и половина десетилетия. Тези нейни думи свидетелстват и за желанието ѝ за промяна към по-добро. Промяна, за която тя милее и ратува.

20 октомври 2016 г.

Как се избира директор на Народната (Националната) ни библиотека и някои размисли – за народопсихологията на българските ръководители и „уп(р)ав(ници)“ на гърба на библиотеките...?

Александър Димчев

How to Choose a Director of the National Library, and some Considerations on the Psychology of the Bulgarian Leaders and Rulers on the Back of the Libraries…?

Alexander Dimchev

Summary

During the period of its existence, our national library has not always enjoyed successful choices of a director. Very often its leaders were appointed by conjuncture, political or other strange criteria and considerations. Unfortunately, this post was considered as a generally peaceful place for the candidates and for the employees – writers, poets, politicians, scientists, „our people“, etc. ...In its now 130-year history it has had a total of 31 directors. This article is dedicated to two of the directors of the National Library in connection with their anniversaries in 2016 – Konstantinka Kalaydjieva and Alexandra Dipchikova. Brief summaries are provided on their activities and merits. Presented are touches on their characteristics – of successful leaders of the National Library of Bulgaria. On their indisputable authority in front of the library community both at home and abroad. A worthy road traveled over the years.

Key-words: Directors of the National Library, Historical facts, Election, Politics in the selection, Konstantinka Kalaydjieva, Alexandra Dipchikova.

Уводни думи

През периода на своето съществуване нашата национална книгохранителница не винаги се радва на успешни попадения за директор. Много често нейните ръководители са назначавани по конюнктурни, политически или други странни критерии и съображения. За съжаление този пост се е смятал обикновено като тих пристан за кандидатите и назначаваните – писатели, поети, политически лица, учени, „наши хора“ и т.н. В книгата, озаглавена *Българската национална библиотека и нейните директори 1878–2009* (2009), на Ружа Симеонова се потвърждават думите на доц. Елена Кирова от „История на библиотеките“

(1975).[1]„...В нейната вече 130-годишна история тя е имала общо 31 директори. Не всички от тях са успели да направят нещо съществено за нея, още повече, че някои от тях са заемали поста за около година време, но всички от тях са били открояващи се – по един или друг начин – личности с активно участие в културния живот на страната, хора с амбиции и желание за изява... Някои от тях – като Константин Иречек, Пенчо Славейков, Стилиян Чилингиров, Тодор Боров и др., са безспорно сред известните имена на българската духовност. Почти нищо не се знае за онова, което са направили като директори на националната ни книгохранителница. А за повечето от тях широката ни общественост не знае нищо, за някои от тях дори нарочно споменът е бил замътен, имената им не са споменавани никъде, заслугите им са премълчавани, на други пък заслугите са били премълчавани по конюнктурни причини...“.

Истинските професионалисти, оставили своето име като символ на успешно ръководство, се броят на пръстите.

По подобен начин се случват нещата както преди, така и след промените от 1989 г. В основата на подобна политика стои Министерството на културата.

Две заслужили имена:
Константинка Калайджиева и **Александра Дипчикова**

За този период е важно да бъдат отбелязани две имена, трайно и за цял живот свързани с Националната библиотека.

Това на ст.н.с. **Костантинка Калайджиева** – един истински стожер и сторонник на библиотечното дело в нашата страна, оставила изключително ярка следа в него. Професионалист, който и до ден днешен живее с болката и надеждите за развитието на тази организация.

Другата фигура е на ст.н.с. **Александра Дипчикова**, която имаше нелеката задача да прокара Националната библиотека в едно много трудно време към по-успешни практики в съзвучие с новите реалности.

За съжаление и двете бяха заменени по политически причини и при странни решения – вместо да получат заслужено признание.[2] Заявявам последното с цялата си отговорност на човек, познаващ отблизо и двете. (*Също така и като служител на НБ, принуден да напусне Библиотеката поради конфликт с г-жа Калайджиева вследствие на некоректна процедура от страна на изпитната комисия – в изпит за научен сътрудник в НБКМ.*) Същевременно с възхита към нея, която публично се опълчваше на силните на деня в защита на каузата, на която посвещава – до ден днешен, своя съзнателен живот. Това беше и основната причина българската „Маргарет Тачър“ (както я наричахме в нашите среди) да бъде отстранена: да не пречи?!

---

[1] **Кирова**, Е. История на библиотеките. София, 1975. 223 с.; **Симеонова**, Р. Българската национална библиотека и нейните директори 1878–2009. София, 2009. 180 с.

[2] **Димчев**, А. Министерството на културата и някои други... срещу културата. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски. 668 с. (Под печат)

С риск да пропусна редица факти, ще споделя историята за тези процеси при Дипчикова, които сериозно попречиха за съхранението на библиотечната мрежа, за конструирането и развитието на проекта НАБИМ.[3]

Случаят с Дипчикова в НБКМ

Негативните процеси в нашата национална книгохранителница, която имаше отредена роля на център в НАБИМ, започнаха най-активно да се развиват след политическото отстраняване на Дипчикова от директорския пост в НБКМ. На 25 август 1995 г. в емисията „По света и у нас“ некоректно са критикувани от журналистката Диана Димитрова проектът за автоматизацията на българските библиотеки и ролята на Фондация „Отворено общество“ в този процес. Обвиненията са отправени по отношение квалификацията на библиотечните специалисти, начините на въвеждане на автоматизацията, експертите на Фондацията и др. Фондацията е обвинена също така, че предоставя стара техника на библиотеките, въпреки че беше правило за Фондацията винаги да купува най-нова техника от водещи фирми. В отделни издания, като вестниците „Дума“, „Български писател“ и др., се тиражираше шпиономанска и смехотворна информация, че чрез проекта НАБИМ се обсебва „...информацията и библиотечното дело...“ от Фондацията... Част от тези обвинения към авторите на проекта „...г-жа Дипчикова, Александър Димчев и компания“ се използват за „професионално алиби за несъмнено политическо уволнение...“ на директорката на Народната библиотека г-жа Александра Дипчикова.[4]

Наскоро след това беше отстранена Дипчикова и започнаха неприятните атаки срещу Фондацията.[5] (*Сред причините за уволнението на Дипчикова е и заетата*

---

[3] **Изграждане** и развитие на Национална автоматизирана библиотечно-информационна мрежа (НАБИМ). проект. София: Фондация „Отворено общество“, 1993. 170 с., с табл.; **Работна** среща на библиотечната общност за обсъждане и приемане на проекта за НАБИМ, София, 29 март 1994 г.; **Проектът** Компактдиск. София, Фондация „Отворено общество“, 1994. 8 с.; **Димчев**, А. НАБИМ. Факти и история. – В: *Бюлетин на Фондация „Отворено общество“*, 17 септ. 1995, с. 1, 3; **Национална** автоматизирана библиотечно-информационна мрежа (НАБИМ) – три години по-късно; **Национална** програма за опазване на библиотечните фондове. проект. София, СБИР, 1997. 71 с., с табл.; **Национална** програма за опазване на библиотечните фондове. проект. София, СБИР, 1997. 71 с., с табл.; **Национална** автоматизирана библиотечно-информационна мрежа (НАБИМ) – шест години по-късно. анализ на състоянието и тенденции в развитието. София: Фондация „Отворено общество“, 1998. 25 с., с табл.; **Национална** конференция на библиотечната общност за обсъждане на състоянието и развитието на проекта за НАБИМ, София, 23 март 1999 г.; **Национална** автоматизирана библиотечно-информационна мрежа. (проект НАБИМ). анализ на състоянието. постигнати резултати. София: Фондация „Отворено общество“, 2000. 19 с., с табл.; **Савова**, Б. Фондация „Отворено общество“ – София, и развитието на българските библиотеки. – В: *Libraries* in the Age of Internet: Papersfromthe International Conference held in Sofia, Bulgaria, 8–10 November 2000. Sofia, 2001, с. 227–235.

[4] **Серафимова**, А. Културно мародерство след интелектуалното прочистване. – В: *Демокрация*, 22 дек. 1995, бр. 7.

[5] **Попов**, Й. Отворено или затворено общество. – В: *Бюлетин на Фондация „Отворено общество“*, 7 септ. 1995, с. 6; **Серафимова**, А. Културно мародерство след интелектуалното прочистване. – В: *Демокрация*, 22 дек. 1995, бр. 7.

от нея принципна позиция: да не позволи да бъде отстранен г-н Александър Казанджиев – зам.-директор на НБКМ, въпреки настойчивите искания от страна на Министерството на културата. Казанджиев беше активен участник в протестите в „Градът на истината“, довели до свалянето на правителството на левицата.) Имах чувството, че сме се върнали 45–50 години назад, когато страхът сред хората е бил панически – да не попаднат, да не бъдат въдворени на „заслуженото място“. В пресата и по телевизията клакьори заклеймяваха експертите на Фондацията, нейния спомоществовател и самата Фондация. Сред апологетите на този тип говорене трябва да бъде нареден и г-н Г. Константинов. На пръсти бяха хората, които имаха гражданско чувство на солидарност и излизаха в защита на тази институция. Бяха инсинуирани всевъзможни варианти на болни и развинтени мозъци, които непрекъснато повтаряха, че чрез НАБИМ се продава национален капитал *(текущата ни национална библиография)* на „капиталистите от Америка…“. Без да си направят елементарен труд и да прочетат, че дори и по времето на т.нар. студена война (през 1956 г.) българското правителство сключва договор с това на САЩ да бъдат предоставяни копия от всички български издания в Конгресната библиотека. Смешна шпиономания в един нов свят, към който и нашата страна – България, се беше устремила![6]

Хората, които заемат позицията след Ал. Дипчикова, нямат професионални компетенции да ръководят подобна сложна структура и дейности. Особено в етап на трансформация, когато се изисква сериозно познание за протичащите процеси не само на локално, но и на глобално ниво. Към това трябва да се добавят и различни характерологични особености на заемащите с годините тази позиция – любов към властта, невслушване в становищата на експертите или неумение да извличат и прилагат ефективно споделяните становища и експертизи, мнителност и нежелание за корпоративност, незаинтересованост към случващото се, грандоманщина и т.н. Това доведе до няколко сериозни конфликтни точки между Фондацията и НБКМ. Най-остър беше конфликтът за софтуера в Библиотеката.

По-близко през годините съм бил до **Дипчикова,** с която ни свърза дългогодишно колегиално приятелство, прераснало в истинско, наричано от нея и от мен – „приятелке“. (Вж. *Бележка № 1*)

Сашето е за мен еквивалент и пример за честност, порядъчност, почтеност и отговорност. Човек, който ни е приземявал, поради скепсиса, характерен за нея. Това пък, от своя страна, ни е карало да мечтаем, да влизаме в полемики за доказване правотата на тезите, споделяни от двете страни. Не бива да забравяме и нейния съпруг – невероятния събеседник, неподвластен на канони и на времето, в което живеем, Васил Атанасов.

Всичко това навява в мен следните „еретични“ мисли за нея, без да желая да разбия житейската ѝ философия. Живяла в семейство на лекарка и на военен, кой-

[6] **Димчев**, А. НАБИМ. Факти и история. – В: *Бюлетин на Фондация „Отворено общество“*, 17 септ. 1995, с. 1, 3; **Попов**, Й. Отворено или затворено общество. – В: *Бюлетин на Фондация „Отворено общество“*, 7 септ. 1995, с. 6.

то се е опитал да я възпитава като момче, получила класическо образование, тя е олицетворение на модела на отговорния човек, който рядко се среща вече.

Свободомислеща и дълбокомислеща!

Човек, който само на пръв поглед може да те накара да се смутиш – нетърпяща празни приказки.

Задълбочена!

В същото време дистанцирана към себе си, но внимателна към околните. Неподвластна на финансовите средства, сякаш те не съществуват, но внимателна към парите на Библиотеката. Боец за другите, не за себе си. Спомням си, когато беше извадена от директор на НБКМ. Тя прие спокойно нещата. (*След кратка почивка с Васил в Испания. Разказваше ни за техните преживелици – по човешки. За вкусната испанска кухня. За запечените прасенца с червен пипер – в калени съдове... за хубавите салати... Бяха гладни времена? За спомените...*) Сякаш не е била никога на тази длъжност. Втурна се да помага на новото ръководство. Както и на следващото... и на следващото... Вечно информирана и четяща. Истински стожер на духа и на професията. Кога, Саше, минаха годините, превърнали ни в посребрени хора? По детски мечтаещи все още. Както когато притичваше в каталожния хол с плитките. Важно е, че си остана истински професионалист, невероятен човек и *приятелке*!

През последните години някак неусетно съдбата ме сближи и с **г-жа Константинка Калайджиева**. Опознах я по-отблизо. Тя е човек, надмогнала болката от неприязънта към нея на бившата директорка – проф. Боряна Христова. Последната не обичаше да говори за Калайджиева, избягваше срещи с нея... Причините, доколкото са ми известни, се коренят в политическата конюнктура.

Няма да забравя как г-жа Калайджиева ме потърси (*в битността ми на зам.-председател на СБИР*), разтревожена, с вестта, че е събрала хиляди документи за историята на НБКМ, които възнамерява да обобщи и да издаде. Неща – минали през ръцете ѝ и нейното съзнание. Документи, които е създавала тя или хора от нейното обкръжение, от институции – всички те имащи отношение към библиотечното дело в страната... **Това беше болка на човек, отдал себе си на професията. Която знаеше, че носи отговорност, че има мисия! Да съхрани създаденото и да го предаде на поколенията – за добро, или за лошо**. Тя беше много самокритична в този момент. Дълбоко в себе си оценяваше състоянието, до което я бяха докарали нейните „другари“ (*без да изрече една дума срещу тях*) и дългът ѝ да остави историята на бъдните поколения. Разговорът опря до финансиране на това ценно бъдещо издание. Помоли ме за скромна подкрепа – за текстообработката. Договорихме се и за следното: да направя шест копия от книгата – две за депозит в НБКМ, едно в Пловдивската библиотека, едно копие за нашите студенти в катедрата, едно за СБИР и едно за нея и нейните внуци.

Може би на някой тези спомени и дребни сметки ще му се видят „габровски“. Само че годината беше 1997. Когато тук-таме имаше компютри, хартия, ксерокси и тонери. Когато един тонер струваше 45 щ.д., само че нашите заплати възлизаха на 3–5 щ.д. на месец. Договорих това с моята колежка Мария Капитанова – пред-

седател на СБИР. Един човек, знаещ стойността на подобни безценни издания. Много човечна и готова винаги да помогне. Книгата „Материали за историята на Народната библиотека 1944–1978“ се появи в нормален вид през 2003 г. – цели 660 страници, вече далеч от споменатите трудности. Въпреки обструкциите на проф. Б. Христова, книгата бе представена пред кръг от колеги в НБКМ. Скромно, но съкровено тържество, както е отредено от „силните на деня“... Запомнящо се!

Писаното слово остава. То говори за автора и за неговите качества. Времето отнася или по-точно заличава палитрата на моментни човешки взаимоотношения... В историята не влизат жълтини, влизат достойните и силните! До ден днешен ми остава споменът с нейния автограф, написан със зелено мастило, поизбеляло от времето: *Първия екземпляр поднасям на доц. Ал. Димчев – надежден и конструктивен представител на новата библиотечна генерация в епохата на интернет* (подпис: *К. Калайджиева – юни 2003 г.*). Не е забравила и моите скромни усилия в раздела „Благодарности“: *Чувствам се особено задължена за колегиалната подкрепа и проява на добри чувства от страна на доц. Александър Димчев, който лично разпечата от дискетите първия екземпляр, върху който се прави редакция*. Думи, които от позицията на годините не могат да не поласкаят. Сякаш съм изправен като на атестация – пред строгия ръководител, пестелив на думи.

Така ще бъде запомнена от мен г-жа Константинка Калайджиева. Точна в оценките за хората. И с още нещо – с любовта към България и към професията, на която е всеотдала себе си. Цитирам: *Вярвам в бъдещето на България...; ...Вярвам, че в нашата богата на умни и талантливи хора родина ще се намерят способни, инициативни и родолюбиви библиотекари, за да изградят една обновена национална библиотека...*

Убеден съм, че животът на тези две достолепни дами е свързан завинаги с Библиотеката. Те са го доказали и го доказват с едно нещо, което е свято за мен – висок морал, професионализъм, принципност и честност.

Дълбок поклон пред техните усилия в полза на библиотечното поприще!

Така се случиха нещата, че след чисто политическото и със смехотворни, поточно абсолютно недостойни „ченгесарски“ мотиви уволнение на Дипчикова, на нейно място беше поставена за определен срок **г-жа Вера Ганчева**. Като нов човек в Националната библиотека тя се опита да променя нещата. Да внесе мениджърски подход. За съжаление отсъствието на професионално виждане, както и публично изказани обидни фрази по отношение на колеги в Библиотеката (между които и към проф. Боряна Христова) ѝ изиграха лоша шега в нейната дейност и в последвалия конкурс.

Как бе проведен той, защо го давам за пример за лоши управленски практики от страна на министерството?

В етапа на безвремие в нашата страна, един ден, връщайки се от работа, ме посрещна моят малък син, който тогава беше на 11 години, и ми каза по детски: *Татко, търсиха те отнякъде, не разбрах откъде... Абе... нещо ще избират някой за началник. Та да отидеш*… На мой въпрос дали е оставен телефон за контакт,

получих отрицателен отговор. Свързах се с няколко институции и с мои колеги да попитам дали те не знаят нещо. След 10–15 прозвънявания разбрах, че съм бил потърсен от „Личен състав“ в Министерството на културата във връзка с провеждащ се по спешност конкурс. На моята забележка за безотговорно отношение – как може да се доверят на едно дете за подобна отговорна задача, не получих ответ. На следващия ми въпрос, свързан с конкурса, реакцията беше подобна. Това ме накара да напиша писмо до министъра на културата, визирайки безотговорното отношение на министерството по отношение на начина на провеждане на конкурса. Като резултат беше издадена нова заповед и променена датата на конкурса.

Много „културно“ – преди и по време на самия конкурс – се лобираше в полза на г-жа Вера Ганчева. До мен седна поетът Георги Константинов – зам.-министър на културата, председател на Съюза на писателите. Един човек, когото уважавах заради неговата поезия, но не и за политическата и административната му позиция, свързана с политическото отстраняване от поста директор на НБКМ на Ал. Дипчикова, както и за неговата негативна позиция за НАБИМ, финансирана от Фондация „Отворено общество“. Знаейки дистанцираността ни един към друг, той се опита да стопи *ледовете* – нещо, което бих приветствал, ако не преследваше друга цел. Беше ми предложено в амплоато ми на зам.-председател на СБИР да бъдат предоставени книги на български автори за библиотеките. В замяна на това много обиграно ми бе направена податка кой е *нашият кандидат* – Вера Ганчева.

Всеки един от кандидатите в конкурса беше достоен учен, с добри научни и административни качества и постижения. Те представиха своите концепции за развитие на НБКМ. Връщайки се назад, най-професионално беше разработена концепцията на **проф. Кирил Топалов**. С голямо самочувствие, сякаш на предизвестен победител, беше представянето на досегашната директорка – В. Ганчева. Тя дори не направи опит за представяне на цялостната си визия за НБКМ.

Тъй като се оказа, че съм поканен за участие в комисията като експерт, не познавах и не се интересувах от други критерии, освен от професионалните, за разлика от други участници в комисията, чийто състав бе променян на два пъти от министъра по обясними съображения. Преди финалното гласуване осъзнах *вниманието* към мен. Гласовете на двете сили бяха разделени поравно. Явно от моя глас зависеше крайният резултат. В една от паузите към мен се приближи проф. Елка Бакалова. Тя ми пъхна едно фишче в джоба на сакото. Неговото послание беше вече излишно. Бях решил да гласувам за по-доброто и по-професионалното виждане. Вече се бяхме уверили в потенциала на останалите участници. Както вече споменах, те бяха хора с опит и знания. За съжаление мястото беше едно.

Проф. Топалов, скоро след неговото назначаване, напусна Библиотеката. Той остави за свой наследник **проф. Боряна Христова,** която се оказва, че е най-дълготрайният директор в историята на НБ. Дали е сред успешните, това е въпрос на бъдещи оценки. Вече не съм убеден.

P.S. **От края на месец май 2016 г. Националната библиотека има нов директор – г-жа Красимира Александрова**. (Вж. *Бележки № 2, 3, 4, 5, 6*)

Бележки

Бележка № 1

Как се появи думата „приятелке“? През далечната 1993 г. част от участниците в разработването на НАБИМ бяхме поканени от фирмата „Алеф“ – да специализираме и да се запознаем в реална ситуация със софтуерния им продукт. Една незабравима командировка. Групата ни се състоеше от А. Дипчикова, Т. Войникова от НБКМ, Б. Савова от Фондация „Отворено общество. Фондацията пое разноските по пътуването ни. (Изборът ми да пътувам беше предопределен като ръководител на идейния проект.) В самолета София–Тел Авив цареше много весело и непринудено настроение. В него пътуваше група от български евреи, посетили отново своята родина след дългогодишна раздяла с нея. За нас беше много интересно да се вслушваме и да вземаме от време на време участие в разговорите. Смеехме се от сърце на определени изрази и думи на нашите сънародници, атавизми от времето, когато са живели в България. Особено интересен беше изказът на един възрастен господин, който винаги се обръщаше към мен с думата „приятелке“ – вместо „приятелю“. От този момент се превърнах в „приятелке“ за нашите момичета. Така и до ден днешен, особено когато падне настроението по време на разговори на някого от нас – винаги на помощ ни идва тази съкровена думичка.

Бележка № 2

Доц. д-р Кр. Александрова е новият директор на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

26.05.2016

От днес, 26 май, **доц. д-р Красимира Александрова** встъпи официално в длъжността „Директор“ на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, след проведен конкурс.

На кратка церемония в най-голямата библиотека в страната и най-стария културен институт в следосвобожденска България доц. д-р Александрова прие поста от досегашния дългогодишен директор – проф. д.ф.н. Боряна Христова. Проф. Христова предаде символично на доц. Александрова бюрото, на което е работел и един от най-изявените директори на институцията (1909–1911) – големият български поет, естет и изтъкнат интелектуалец Пенчо Славейков.

Доц. д-р Красимира Александрова е с повече от 25 години стаж като библиотекар. В периода 1980–1998 г. е била главен библиотекар на библиотеката на Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“, а от 2004 до 2013 г. е директор на Регионалната библиотека „Стилиян Чилингиров“ в Шумен. Красимира Александрова е и университетски преподавател, ръководител на Лаборатория по библиотечни технологии, комуникации и информиране – LibLab. Научните ѝ интереси са в областта на библиотекознанието и съхраняването на книжовното наследство. Има изследвания в сферата на националната и чуждестранна библиография, както и в дигитализацията на библиотечните колекции.

Бележка № 3

Радостна изповед, или по-точно на надеждата?

Малко признание – може би в момент на радост и на известно удовлетворение.

Драги колеги, повече от три години не съм влизал в сградата на нашата национална съкровищница – Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Сега ще влизам спокойно с гордо вдигната глава така, както започнах работа в нея през далечната 1973 г. Причината беше една-единствена – досегашното ръководство на НБКМ.

Надявам се скоро да влизам с достойнство и в други места, където бях низвергнат в последните години. Там, където съм градил и съм се опитвал да следвам нашите предци и традициите.

Бих желал да благодаря с цялата си душа и съзнание на *доц. д-р Анна Ангелова*, директорка на Университетската библиотека, че откри един оазис, забравен за мен, или по-точно – отхвърлен за мен (от тогавашното му ръководство).

P.S. Не търся реванш, винаги съм бягал от подобни неща. За мен е важно да има справедливост, тя да бъде водещ мотив, когато ръководим или когато се оттегляме. Надявам се на по-младите да променят света...

Бележка № 4

Доц. д-р Красимира Александрова е новият директор на НБКМ

Приветстваме доц. д-р Александрова и ѝ пожелаваме да работи всеотдайно за утвърждаване водещата роля на Националната библиотека, да търси опора в изградените традиции и смело да прилага най-новото от световния библиотечен опит!

На добър час!

ББИА

Бележка № 5

РЕЗУЛТАТ ОТ ПРОВЕДЕНИЯ НА 17.05.2016 Г. КОНКУРС ЗА ДЛЪЖНОСТТА „ДИРЕКТОР“ НА НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“ (18.05–18.07 2016)

Позицията на официалните институции:

– В сайта на Министерството на културата: КЛАСИРАН КАНДИДАТ ЗА ДЛЪЖНОСТТА „ДИРЕКТОР“ НА НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“ **– КРАСИМИРА СТОЙЧЕВА АЛЕКСАНДРОВА**. (Съобщение в сайта на Министерството на културата.) Дотук – няма „Честито“, може би ще очакват жалба. КАНДИДАТЪТ Е ЕДИН.

– Националната библиотека си мълчи. Сякаш няма избор. Може би смятат, че конкурсът ще бъде отменен. Тази институция би трябвало да публикува първа резултата и биографията на новата директорка – доц. д-р Красимира Александрова. Лично за мен това е недобронамерен акт. Защо продължаваме да се държим като балканци – след нас и потоп. Защо не уважаваме собствени решения и документи, особено когото спират да се отнасят до нас.

– ББИА – също има представители в комисията. ТЯ Е ВИСОКООТГОВОРНА И НЕЗАВИСИМА организация. И тя мълчи.

За мен като университетски човек – това са недопустими прецеденти. Нито сме Ватикана, за да обявяваме избора с пушек. Нито това е тайна. Колегите, които имаха право да участват в конкурса, направиха своя избор. Реално това беше единствената кандидатура. Добра или неподходяща, това е право на собствено мнение. Това е изборът на уважаемата комисия. Лицето, което се е явило на конкурса, е положило усилия, които трябва да бъдат уважени. Добри или лоши – това е въпрос на тълкуване. Не бяха малко и неприятните психологически атаки...

Защо пиша тези неща, за някой – излишни, за друг – предизвикателни. Пиша ги като член на комисията по избора.

Докога ще си играем на непознати?

Докога ще се крием зад параграфи?

Докога няма да ценим волята на хората, дръзнали да чертаят нов път за себе си и за другите?

Докога ще стоим в завистлива поза, в изчакване да видим дали ще се провали някой? Ако пък успее – да се наредим под неговите знамена да го венцехвалим.

Да бъде честит изборът на новия директор на Националната ни библиотека! (Ако нещата зависеха мен – тя трябваше да празнува своя първи 24 май – като директор – след два дни. Другото е демагогия и незачитане на колективна воля.)

Дано националната ни съкровищница да има по-добър път на развитие. Омръзна ми, обидно е да твърдя пред нашите студенти, че ни дават най-ниската оценка сред страните в Европа – по отношение на показателите на Националната ни библиотека. Кой млад човек желае да работи в непривлекателна организация? Как ще ги мотивираме?

Може би нещата се крият освен в липсата на сериозна държавна политика и в управлението на самата Библиотека.

Или е време за промяна. Но по нормалните стандарти.

И все пак: ЧЕСТИТ 24 МАЙ, СКЪПИ КОЛЕГИ!

Ваш, Сашо Димчев

Бележка № 6

ДРАГИ КОЛЕГИ И ПРИЯТЕЛИ ОТ НАЦИОНАЛНАТА БИБЛИОТЕКА,

ОБРЪЩАМ СЕ КЪМ ВАС ПО АБСОЛЮТНО СВОЕ УБЕЖДЕНИЕ И ЖЕЛАНИЕ.

ПОВОДЪТ Е НОВИЯТ ДИРЕКТОР НА НБКМ – Г-ЖА КРАСИМИРА АЛЕКСАНДРОВА.

Преди около месец мина конкурсът за директор на НБКМ. Както ви е добре известно кандидатите бяха пресети, съгласно сегашната нормативна уредба. По нейните разпоредби, основно възприети в Закона за обществените библиотеки, съществуват текстове, които наложиха сериозни ограничения пред редица от желаещите да се явят на конкурса. Ако трябва да се търси обяснение за подобно недоразумение, то не трябва да бъде отчитана вина само в Министерството на културата (което спази закона). В случая трябва да бъде попитано и старото ръководство на Националната библиотека – защо не инициира законодателна промяна (т.е. да бъдат сезирани съответните институции). Лично за мен (въпреки че не обичам да вадя нож на умряло куче) причината е известна… Тогава се учудих на позицията на Научния съвет на НБКМ. Може би колегите са били „посъветвани“ от все още действащото ръководство на НБКМ да реагират по подобен начин. Това е част от историята. Конкурсът беше проведен по всички изисквания и правила. Особено приятно впечатление направи зам.-министър г-н Банов, който много коректно и с добър подход в случая водеше конкурсната процедура. (Същият предложи разговор и дебат по въпросите на библиотеките. Мина повече от месец, библиотечната ни колегия е в дълг към този човек...) Комисията избра единодушно за директор на НБ **г-жа Кр. Александрова**, която коментира своята концепция. **Чест прави на Министерството на културата, че в комисията бяха привлечени безспорни лидери от Националната библиотека – Константинка Калайджиева и Александра Дипчикова, които не си затварят очите пред несъответствия и грешки**.

По същество:

1. На всеки ръководител трябва да бъдат дадени поне 100 дни толеранс.

2. Необходимо е да се даде подкрепа за реформите.

3. Дори да има известни залитания, необходимо е да се потърси възможност да се проведе разговор с него. Много лош стил е да започне да се коментират решения и позиции, особено публично или в сайтове.

4. Да се обединят мнения и хора в търсене на новите хоризонти, да се променят нещата, за които са мечтали при бившето ръководство. Така просперират институциите. Неприятно е да бъде оставен новият ръководител без подкрепа. Ако такава е целта, лесно е да бъде изолиран или провален.

5. Няма място за сърдене или за дребни отмъщения. Това са недостойни нещица. За тях не е виновен новият човек, който е дошъл да работи в полза на колегите и на организацията.

6. Аристократизмът е интересен феномен, само че не бива да се забравя, че всички ние служим на институцията си, на хората… Другото може да доведе до колапс…

Защо ви пиша тези неща, колеги и приятели от НБКМ?

1. Защото съзирам определени простъпки от описаната поредица.

Днес за първи път след 3-годишно невлизане от моя страна в НБКМ (след недоразумения с проф. Христова) посетих с огромна радост и въодушевление На-

ционалната библиотека. Една институция, която има изключително значение за моето развитие. В която срещнах и мои незаменими приятели. За съжаление настроението ми беше развалено от няколко факта, свързани с изредените по-горе 6 точки. (Не бих желал да ги коментирам.)

2. Не крия, че имах и среща с новата директорка. Каква е моята позиция. Готов съм да я подкрепям и ще го правя! Виждам, че има много голямо желание да работи в полза на Националната библиотека. Да я промени към по-добро.

Времето май много бързо лекува. Нека да си спомним каква беше ситуацията в НБКМ преди известно време. Когато управлението беше на фазата на обещания, на мнителност и на раболепничене. Сега имате шанс за нов дух. Възползвайте се! Не може и без известни жертви и разбиране.

Отново ще посоча, че написах този текст – без никакво внушение, воден единствено от логиката на случили се събития преди години с моята персона. Когато прохождах като ръководител в Университетската библиотека, след това в СБИР и в катедрата и накрая като декан на Философския факултет. Винаги съм срещал подкрепата на интелигентните хора. За което съм им благодарен!

Надявам се на вашата прозорливост!

Константинка Калайджиева – пример за висок професионализъм и духовност

Радка Колева

Konstantinka Kalaydjieva – an Example of High Professionalism and Spirituality
Radka Koleva

Summary

The article presents personal memories of Radka Koleva about the professional path of Konstantinka Kalaydjieva, observations on her contribution to the work of the National Library and Bulgarian culture, assessments of her academic achievements and publications. The article is dedicated to the 95th anniversary of K. Kalaydjieva. It is an overview and is written in a popular science style.

Key-words: St. Cyril and Methodius National Library, Ivan Vazov National Library, University of Library Studies and Information Technologies, library, culture, academic.

Познавах ги още от студентските си години – 1963–1965 г. Константинка Калайджиева, Тодора Топалова и Цветана Матеева. На този женски екип беше поставена отговорната задача за създаване и поставяне на нови основи на библиотечното дело в страната ни. Тодора Топалова – директор на моя институт – ДБИ, Цветана Матеева – завеждащ отдел „Библиотеки“ в Комитета за култура, Константинка Калайджиева – завеждащ научно-методическия отдел, научен секретар, заместник-директор и директор на Националната ни библиотека.

Спомене ли се името на една от тях, неминуемо в съзнанието изникваха и другите две. Тях ги свързваше общото дело, на което се бяха посветили – изграждането на единна библиотечна система, любовта към книгите и библиотеките, изграждането на нови библиотечни кадри, професионализма, ентусиазма, с които работеха дълги години.

И трите – интелигентни, умни, знаещи – и над всичко това – млади и красиви жени. В личния им живот ги свързваше голямо приятелство.

Поводът да се върна толкова назад в годините и в спомените си е 95-годишният юбилей на Константинка Калайджиева. За нейните заслуги към българската култура и по-специално към библиотечното дело са писали и ще пишат колегите ѝ, работили непосредствено рамо до рамо до нея. А аз ще разкажа какво беше тя за мен и за нас, библиотекарите извън Националната библиотека.

Когато бях студентка в ДБИ (тогава той се помещаваше в Народната библиотека), директор на Библиотеката беше писателят Орлин Василев. След завърш-

ването на висшето си образование в Санкт Петербург се завърнах в България и започнах работа в Народната библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив, защото бях пловдивчанка. Директор на Националната библиотека вече беше Константинка Калайджиева, а директор на Пловдивската библиотека – Стоян Инджев. Той много ценеше професионализма на Калайджиева, с голямо уважение се отнасяше към нея и към Библиотеката, която тя ръководеше, продължавайки традициите в градивните и близки отношения между двете най-стари и големи библиотеки на България. И двамата ратуваха и работеха за изграждане на една съвременна, ефективна библиотечна система. Константинка Калайджиева, от своя страна, винаги се е отнасяла с внимание и уважение към Пловдивската библиотека и я е приемала като свой партньор в делото, на което се беше посветила. Не случайно, след като Инджев беше освободен (да не кажа уволнен) от директорството, тя го назначи за свой заместник.

Както е известно, Калайджиева поставя началото на научно-методическия отдел, който имаше за задача да организира и ръководи работата на библиотеките в страната. Това е времето, когато се създават окръжните библиотеки редом със съществуващите няколко народни библиотеки. Именно те, с помощта и подкрепата на научно-методическия отдел, впоследствие се изграждат като едни от най-важните звена на Единната библиотечна система на територията на съответния окръг. Тогава изниква необходимостта от създаването на звена, които да реализират политиката на Комитета за култура и на научно-методическия отдел на места, което наложи създаването на методични отдели и към окръжните библиотеки. Калайджиева високо ценеше труда и професионализма на методистите, защото самата тя е била в тази роля, но продължава да я изпълнява и като директор, осъзнавайки необходимостта от тяхната помощ за укрепване на библиотечната мрежа. На практика целите окръжни библиотеки се превърнаха в методически центрове, тъй като в реализацията на методическите решения участваха и специалисти от другите отдели – справочно-библиографските, краеведските, отделите комплектуване и обработка, работа с читателите и др.

Калайджиева е един от редовните участници-организатори, ръководител и лектор на националните и регионални сбирки на методистите. Нейно дело са първите документи за същността, задачите, формите и методите за методическо ръководство. Калайджиева съдейства за създаването на зоналните обединения, които изиграха важна роля за координацията и кооперацията на много библиотечни дейности в библиотеките от съответните обединения. Особено ефективни бяха краеведските обединения, които със своята събирателска работа на материали за окръзите фактически допълваха националната библиография.

Признат е и приносът на Калайджиева в създаването и израстването на библиотечните кадри, необходими за новите условия и новите задачи на библиотеките. Тя е радетелят за организиране на 45-дневните курсове за библиотекари от масовите библиотеки и курсове за библиотекари-висшисти. Организираха ги методическите отдели с участието на лектори от Националната библиотека, на специалисти и методисти от окръжните библиотеки. Много близък ѝ беше и Библиотечният институт – участва в педагогическия му съвет, познава учебните

програми, осигурява при необходимост преподаватели от Народната библиотека, самата тя е лектор, осигурява практиката на студентите.

С признаването на Народната библиотека „Кирил и Методий“ за научен институт по библиотекознание, библиографознание и книгознание през 1954 г., с научен секретар Константинка Калайджиева, след като ѝ е присъдено звание „старши научен сътрудник“ (днешното „доцент“) за нейните научнотеоретически и научноприложни приноси, стана възможно по-късно научноизследователски задачи и функции да получат Пловдивската и Великотърновската народни библиотеки, Столичната библиотека, а впоследствие и други.

Безспорно професионално удовлетворени са библиотекарите и научните сътрудници от Националната библиотека, работили с един изключителен ръководител и научен работник с такива качества и от такъв мащаб, но и ние, библиотекарите от другите библиотеки в страната, имахме възможност да контактуваме с нея, да се учим от нейния опит, да я ценим и уважаваме. Тя познаваше дейността, успехите и проблемите на всички окръжни и на много други читалищни и профсъюзни библиотеки, посещаваше ги на място, посрещаше с внимание всеки, прекрачил прага на кабинета ѝ. Прави обективни критични оценки и чертае насоки за бъдещата работа, излизайки с доклади и изказвания на национални и регионални съвещания и семинари, на консултативните органи – Съвета на директорите на научните библиотеки и Съвета на директорите на окръжните библиотеки; участва в разработването и прилагането на редица нормативни документи. Тя е инициатор и основен автор на първото научно ръководство за работа на масовите библиотеки в България. Калайджиева активно участва в подготовката на основния и с изключително значение за времето си правителствен документ Постановление № 2 от 1970 г.

Тя познаваше европейските и голяма част от световните библиотеки. От нея, от публикациите ѝ, от споделените впечатления, от посещенията в много от тези библиотеки сме се учили. Калайджиева беше най-авторитетният ни представител на международни симпозиуми, конференции, делови срещи. Тя получава международно признание като библиотечен експерт на ЮНЕСКО и ИФЛА. След завръщането си от чужбина тя прави достояние на българската библиотечна общественост своите впечатления от състоянието на библиотеките в много страни.

Като библиотекар, научен работник и директор на Народна библиотека „Иван Вазов“ имах възможността да контактувам с нея. Слушала съм нейни лекции и впечатления от библиотеките, които тя посещаваше. Срещах се с нея на национални и регионални конференции. Била съм с нея на много юбилейни чествания на библиотеки в страната. Посрещала съм я многократно в Пловдивската библиотека. Тя беше един от официалните гости на 100-годишния юбилей на нашата библиотека. В приветственото ѝ слово – от името на колектива на Народна библиотека „Кирил и Методий“ – беше отбелязано значението, постиженията и първостепенното място на НБ „Иван Вазов“ като сериозен партньор на Националната библиотека при изпълнението на научните и научно-методически функции по отношение на окръжните и общообразователни библиотеки в страната.

Преди няколко години се срещнахме с Константинка Калайджиева в Университета по библиотекознание и информационни технологии. Двете бяхме поканени да

участваме във филм, който се снимаше по случай 60-годишнината на университета. Чакайки нашия ред за „снимачната площадка“, ние имахме достатъчно време, за да ѝ разкажа за моята библиотека. Интересуваше се за новите задачи, за автоматизацията, за финансирането, за методическата работа. Не забрави (както винаги това ставаше при личните срещи с нея) да се поинтересува за здравето и за семейството ми, за научните ми задачи, за проблемите на Библиотеката. Уговорихме се за нова среща в Пловдив, но за съжаление тя остана засега неосъществена.

В моя дългогодишен библиотечен опит имах примера Константинка Калайджиева – професионалиста, ръководителя, научния работник, нейния ентусиазъм, новаторството, любовта към книгата и библиотеките. Аз (без да звучи нескромно) продължих и обогатих традицията за партньорство между двете най-стари и богати библиотеки. За професионализма си много дължа на Националната библиотека. Там бях аспирантка, там се хабилитирах, дълги години бях член на Научния съвет и на библиографската научна секция. Участвах в научните конференции, организирани от Библиотеката по различни повод, а някой от тях бяха проведени в Пловдивската библиотека. Имах прекрасни професионални контакти и с много други колеги от Националната библиотека.

Многоуважаема госпожо Калайджиева, честита годишнина! Бъдете здрава, обичана и духовна!

На многая лета!

Виден културен деец

Павел Писарев

Prominent Cultural Figure
Pavel Pisarev

Summary

Educated in the specialty in Bulgaria, learned on site the experience of the USSR without being applied mechanical, as well as of Western Europe, with scientific titles and publications in Bulgaria and abroad, antifascist with the sentence from the former regime, participant in the illegal fighting and in the war – Konstantinka Kalaydjieva was very authoritative person.

Key-words: anniversary, Konstantinka Kalaydjieva, Committee for Culture.

Като студент по политическа икономия вече към края на завършването преподавателят ни, академик Тодор Владигеров, ръководител на спецсеминар, ми възложи да изнеса реферат за възгледите на Кейнс и ме отпрати към г-жа Константинка Калайджиева в Народната библиотека – да ме снабди с литература. Това е било някъде към началото на 1952 г. или 1953 г. По-късно, когато след две-три години започнах работа в Икономическия институт на БАН, пак отидох в Народната библиотека, там вече имаше специализирани читални, организирани от нея. По-късно аз работих близо 20 г. в системата на вестниците, телевизията, киното и театрите, бях и зам.-министър на културата при министър Павел Матев, а по-късно при Людмила Живкова. Аз имах достъп чрез Константинка Калайджиева до този специализиран кабинет, който обслужваше софийските учебни заведения и специализираните научни и културни заведения. Получавахме бързо книги на чужди езици, специализирани вестници и списания. Константинка Калайджиева беше станала началник в библиотеката, а по-късно и директорка на Народната библиотека.

Като първи зам.-председател на Комитета за култура ръководех съвет на ресорните заместник-министри, директорите на големи научни и културни институти и председателите на аналогични обществени съюзи и организации. В този съвет влизаха и Калайджиева, и ресорният зам.-министър, проф. Пейо Бербенлиев. По библиотечното дело най-голям специалист в страната беше Константинка Калайджиева и всички се вслушвахме в това, което тя говореше и предлагаше. В министерството, по-късно комитет, имаше отдел за библиотечното дело. Отдавна беше построена новата сграда за библиотеката и непрекъснато се предлагаше нейното разширение с още зали за читални и нови хранилища на книги. Тези предложения, които внасяше Константинка Калайджиева, биваха приемани и влизаха в

петилетните планове на държавата, но така и не се реализираха. България, макар и да беше преодоляла голяма част от изоставането си в книгоиздателското и библиотечното дело, което беше аргумент на висшите органи на държавата за отлагане на разширението, още не беше начело в Европа. Макар и да беше всред първите 20 европейски страни по книжовно дело. Основните спорове бяха по въпросите на единството на библиотечното дело, което беше разпокъсано между училищата, читалищата, библиотеките в заводите и на други места. Имаше и отделен влиятелен Съюз на читалищата в България. Между този Съюз и Народната библиотека имаше конфликти. Калайджиева правилно настояваше за единство на читалищното дело в страната при зачитане на основната роля на Народната библиотека и на Института по библиотечно дело. Константинка Калайджиева беше авторитетна културна деятелка. Високообразована по специалността в България, изучила на място опита на СССР, без да го прилага механически, и на Западна Европа, с научни титли и публикации у нас и в чужбина, антифашистка с присъда от предишния режим, участничка в нелегалната борба и във войната – тя бе много авторитетен човек. Вписваше се в поредица от големи имена на нашата култура. Директори на Националната библиотека са били Константин Иречек, Пенчо Славейков, Стилян Чилингиров, Тодор Боров. А сега тя! Нямаше по това време по-авторитетен човек в библиотечното дело от нея. По нейно време се чества стогодишнината на Народната библиотека. На събранието беше поканен съветският академик от Петербург академик Дмитрий Лихачов, а аз огласих приветствие на председателя на Комитета за култура.

Спомням си, че показвахме Библиотеката на всички видни гости – Борис Христов, Гяуров, Сергей Герасимов, на кого ли не. Тя е забележителна сграда за София и прави впечатление на всички гости на столицата.

На многая лета, госпожо Калайджиева!

За двама истински професионалисти – с уважение

Виолета Людсканова

About Two True Professionals – with Respect
Violeta Lyudskanova

Summary

The author highlights the contribution of Alexandra Dipchikova who in some of the most difficult years for Bulgaria in economic terms managed to overcome the dramatic lagging of the National Library in comparison with the leading libraries in the world.

Key-words: St. St. Cyril and Methodius National Library, Alexandra Dipchikova, director.

Когато разбрах за предстоящето честване на Константинка Калайджиева и на Александра Дипчикова по случай техни кръгли годишнини, си зададох въпроса коя е причината организаторите да обединят отбелязването им в едно тържество. Това, че и двете са били директори на Народната библиотека? Разбира се, едно такова основание изглежда сериозно, но не достатъчно. Защото Константинка Калайджиева е била 26 години заместник-директор и директор (1965–1982) и е имала възможност и достатъчна финансова подкрепа да осъществи (или поне да опита) да осъществи дългосрочното си виждане за развитието на Библиотеката, а Александра Дипчикова – директор (и административен ръководител въобще) само през трудните години 1992–1995, когато запазването на персонала и осигуряването на навременното изплащане на заплатите беше основна грижа.

Всъщност не *директорстването* е причина и повод да бъдат чествани заедно, а техният професионализъм, и колкото и странно да изглежда, приемствеността в разбирането за същността

и мисията на Народната библиотека и за начина, по който трябва да се развива. Много важно е да се отбележи, че те са пример за *учене* през целия живот. Защото и днес, в годината на юбилеите им, те си остават най-информираните професионалисти, запознати със съвременните виждания за развитието на библиотеките.

В моето изложение ще се опитам да представя най-важните аспекти, в които се е развивала дейността на двете *знакови* фигури, според мен, в нашето професионално общество. Нямам претенциите за изчерпателност в проследяването на темите, по които те са работили. Маркирала съм основните *следи*, които са оставили не само в моето съзнание, а и в съзнанието на цялата библиотечна колегия.

Константинка Калайджиева

ръководи Библиотеката в период, в който на международно ниво все повече се обръща внимание на феномена *Национална библиотека*. От публикациите на г-жа Калайджиева се вижда, че тя е била запозната с формулираните на Виенския симпозиум (1958) основни функции на съвременната национална библиотека и с подготвения от ЮНЕСКО Стандарт за националните библиотеки (1970).

Как тя вижда развитието на Народната библиотека?

Като професионалист, мислещ и амбициозен човек, К. Калайджиева не се ограничава с по-лесното и спокойно ръководене на Библиотеката – прилагане само на модела и практиката на съветските библиотеки. Тя ги познава добре, прилага ги в началните години от управлението си, но е наясно, че в един момент това ще доведе до застой и отдалечаване от развитите европейски библиотеки. Тя иска Народната библиотека да е устроена като модерна европейска библиотека, която да отговаря на стандарта на ЮНЕСКО по отношение на функциите и задачите, които изпълнява. Затова и развитието на Народната библиотека под нейно ръководство е нагледен пример за прилагането на идеи, и както сега бихме казали, на *добри международни практики* за развитието на националните библиотеки.

Как изглежда *нейната* Народна библиотека от гледна точка на световните тенденции и препоръки за развитието на националните библиотеки?

Библиотеката:

• е депозиториум на националната книжнина, център на библиогрофска информация, комплектува представителна колекция от чуждестранна литература, издава текуща и ретроспективна библиография за националната книжнина, печатни и сводни каталози (стандарт на ЮНЕСКО по отношение на функциите и задачите, които изпълнява);

• обслужва диференцирано читателите в специализирани отраслови читални с богати подръчни фондове и обособен подръчен апарат с консултанти специалисти-библиографи (идеи, споделени на Симпозиума на националните библиотеки във Виена, 1958);

• център на единната библиотечна система (съвещание на директорите на националните библиотеки в Лозана, 1974, с основна тема „Ролята на националните библиотеки при изграждане на национални и международни информационни системи“).

Всъщност Народната библиотека в продължение на две десетилетия е изграждала единна библиотечна система в България. Тази нейна роля е затвърдена с Постановление № 2.

По своята същност Националната библиотека е институция, която не може да се развива успешно и нормално без активни международни връзки. Те оказват съществено влияние за развитието на НБКМ като съвременна модерна институция... Основен принцип в международното сътрудничество на НБКМ е стремежът да се открие, анализира и творчески да се внедри положителното, рационалното и прогресивното, което е подходящо за нашите условия. – Тези цитати от книгата на К. Константинова „Материали за историята на Народната библиотека 1944–1978 г.“ показват отвореността ѝ към света и усилията ѝ сътрудниците на Библиотеката да познават световния опит, да участват в различни международни форуми, в редовните конференции на ИФЛА, както и в подготовката на съвместните програми на ИФЛА и ЮНЕСКО: NATIS, UBC, UAP.

Ето само някои от тях, които са от изключително значение за цялата библиотечна общност в страната и които осигуряват мястото ни до развитите европейски библиотеки:

Участие в програми за международно сътрудничество

• Програма за универсален библиографски контрол и свързаните с нея системи за унифициране на библиотечно-библиографските процеси както на национално, така и на международно ниво (ISSN, ISBN).

• Универсален достъп до публикациите – междубиблиотечно заемане – национално и медународно.

Международна унификация на библиографските и каталожните процеси

От сътрудници на Народната библиотека в България са преведени, адаптирани и прилагани в практиката на всички библиотеки повечето от стандартите, изработени от комитетите на ИФЛА.

Може би не с такова обществено значение, но като свидетелство за стремеж да не се изостава от световните тенденции, е въвеждането на нови технологии. Идеите (някои нереализирани) и опитите (понякога не съвсем успешни) са илюстрация на този стремеж:

• *механизация в обслужването*

В заданието за разширението на библиотеката е включена технологичнна част, която предвижда механизиране и автоматизиране на вътрешнобиблиотечния транспорт, изграждане на автоматизирана система за информация и управление на библиотечно-библиографските процеси;

• *система за наблюдение в читалните*

Системата е по проект на сътрудник на библиотеката;

• *автоматизация*

По времето на ръководството на Библиотеката от К. Калайджиева са направени и първите опити за автоматизация на справочно-информационната дейност чрез използване на обща електронно-изчислителна машина с ЦИНТИ и терминал, разположен през 1978 г. в Библиотеката. Направен е и опит за автоматизирано издаване на годишните притурки на сводния каталог на чуждестранните периодични издания. Това е отзвук от програмата НАТИС и решенията на директорите на националните библиотеки в Лозана (1976).

Заслужава да се отбележи и изработеният български комуникационен формат на основата на UNIMARC[1].

Внедряване на нови технологии

По проекти на сътрудник на химическата лаборатория са проектирани и осъществени:

- листоотливна камера и сушилня (внедрена 1961 г.);
- лабораторен прототип на мембранна преса за ламиниране (от 1964 г.).

Александра Дипчикова

поема ръководството на Народната библиотека в едни от най-трудните години за страната от икономическа гледна точка. Те съвпадат с бързото навлизане на автоматизацията в библиотеките по света. Библиотеката (и библиотеките в България като цяло) драстично изостава в развитието си. Какво да се прави? След внимателна преценка на дейностите в Библиотеката става ясно, че запазването на всички функции и задачи на националната библиотека такива, каквито са били, е нереалистично. Това особено се отнася за комплектуването на чуждестранната литература (книги и периодика). Бързото развитие на отрасловите библиотеки (селско стопанство, техника, медицина), които разполагат с по-добро финансиране, прави невъзможно запазването на универсалния характер на комплектуване на фондовете. А съществуването на Методичния център отдавна вече не изпълнява своите задачи, тъй като голяма част от консултантската дейност, както и теоретичните разработки се извършват от сътрудниците на съответните отдели. Все по-ограниченото финансиране на Библиотеката и често спусканите от Министерството съкращения принуждават А. Дипчикова да вземе трудни решения. Запазва се универсалното комплектуване на чуждестранните справочници и усилията се насочват към осигуряването на възможно най-пълно комплектуване на българската литература, което е и основна задача на всяка национална библиотека. Методичната дейност (която след разпадането на Единната библиотечна система е силно ограничена) се запазва като задача и продължава да се изпълнява от специалистите в различните звена на Библиотеката. Като своя основна мисия А. Дипчикова вижда **автоматизирането на библиотечните процеси**, където изоставането на Народната библиотека е най-голямо. Задача, сама по себе си непосилна, защото изисква сериозно финансиране, за каквото в бедственото състояние на държавата може само да се мечтае. Тя вижда решението в търсене на външно финансиране и разработване на автоматизирана система от собствени специалисти. Така в Народната библиотека започва автоматизирането на каталогизационните процеси. Макар и без създаването на интегрирана система, при недостиг на техника и недостатъчно подготвени специалисти, персоналът натрупва опит, създават се значителни по обем бази данни и се осигуряват основните изходи – електронен

[1] **Формат** за машинночитаеми библиографски записи – книги. състав. Амелия Ефремова Михайлова и др. София: НБКМ, 1984. 92 с.; **Формат** за машинночитаеми библиографски записи – чуждестранни периодични издания. състав. Евгения Димитрова Попова и др. София: НБКМ, 1983. 51 с.

каталог на Библиотеката и автоматизирано изработване на сериите от текущата национална библиография.

Добре запозната с развитието на автоматизацията в отделните страни и с активността на ИФЛА в тази насока, Александра Дипчикова е наясно, че действията трябва да се пренесат на национално ниво. Резултат от това нейно виждане е участието ѝ в изработването от група библиотечни специалисти през 1994 г. на проекта за Национална автоматизирана библиотечно-информационна система (НАБИМ), който позволи, при отсъствие на държавна подкрепа, програмата „Библиотеки“ на Фондация „Отворено общество“ целенасочено да финансира проекти за купуване на техника от редица регионални библиотеки. За няколко години голяма част от тях започнаха систематично да автоматизират дейностите си.

При осъществяването на тези начинания Библиотеката не забравя своята роля на център на библиотечната система и задълженията си към библиотечната общност в страната. Създават се условия да продължи традицията на централна каталогизация на българските книги, като каталожните картички се заместват с машинночетими библиографски записи, разпространявани сред абонираните библиотеки в страната по електронен път.

По време на нейното ръководство е осъществен проектът „Изграждане на библиографска база данни за българските книги 1878–1991“, чийто крайни резултати са:

• *за Народната библиотека*:

– ретроконверсия на каталога на българските книги;

– електронен вариант на ретроспективна библиография на българската печатна продукция;

• *за библиотеките в страната* – база данни (безплатна), чрез която да осъществят ретроконверсия на своите каталози.

Успоредно с него започна създаването на база данни за имената на българските автори, необходима за осигуряване на нормативен контрол в електронен каталог. Със същата цел се създава и поддържа текущо и база данни на контролиран речник на предметни рубрики.

Заслужава да се отбележи и публикуването през 1994 г. на първите компактдискове с ценни ръкописи от фондовете на Библиотеката (Уникални балкански ръкописи – тетраевангелия и Свещения Коран), подготвени по инициатива на А. Дипчикова от специалисти на Библиотеката в сътрудничество с фирмата Politronix. Те свидетелстват за стремежа на Библиотеката към прилагане на нови технологии при опазването и осигуряването на достъп до съхраняваните документи. Затова и съвсем естествено тя е един от авторите на подготвената през 1997 г. Национална програма за опазване на библиотечните фондове, която получи висока оценка от чуждестранни специалисти, стана модел за изготвяне на програми в други страни, но остана неоценена (и нереализирана) от Министерството на културата.

Не зная причините, поради които г-жа Дипчикова вече не е директор, махнаха ли я, тя ли се отказа... Но не познавам друг човек, който след като е бил директор, да се е върнал на старото си работно място и да е продължил да работи. Сигурно много обича работата си. – Тези думи на един стар читател на Библиотеката много точно характеризират професионалиста Дипчикова. След

1995 г. тя продължава да работи в Народната библиотека като научен сътрудник в отдел „Каталогизация“, да изгражда базата данни от предметни рубрики, която се предоставя и на други библиотеки и да насочва усилията си към подпомагане (теоритично и на практика) на библиотечната общност в страната.

Александра Дипчикова, подобно на Константинка Калайджиева, е убедена, че Библиотеката трябва да бъде активен участник в международната професионална общност, а библиотечните специалисти трябва да познават чуждия опит и тенденциите в развитието на библиотечното дело. И понеже е невъзможно голямата част от тях да бъдат изпратени в командировка в чужбина (поради липса на средства и/или поради невладеене на чужди езици), тя вижда своята роля в осигуряването на възможност за тяхното запознаване с основополагащи документи за развитието на съвременните библиотечни технологии.

Аз мислех, че ако преведа основните документи и ги предоставя на вниманието им, те ще ги прочетат и ще са готови да възприемат новостите. – Това признание, макар и да показва леко разочарование, не променя желанието ѝ да работи за информираността на библиотечната общност. Александра Дипчикова превежда основни международни нормативни документи, свързани с каталогизацията на ресурсите и с процесите на автоматизация:

- формата за машинночетими библиографски записи UNIMARC/B (2002);
- формата за машинночетими контролни записи UNIMARC/A (2005);
- формата за машинночетими библиографски записи MARC 21 Lite (2005);
- изложение на международните принципи на каталогизация (2009);
- ISBD Международен стандарт за библиографско описание (2012);
- документацията, необходима за въвеждане на системата COBIS (ръководствата COMARC/B и COMARC/A и ръководствата за модулите Каталогизация, Фонд, Набавяне и др.);
- преводи и редакция на преводи на редица международни библиотечни и информационни стандарти – за библиотечна статистика, библиографско цитиране, международни стандартни номера, управление на записи, библиотечна терминология, метаданни, тезауруси и др.

Редактор е на:

- преводите на всички стандарти ISBD, публикувани от ИФЛА преди консолидираното издание (ISBD (G), ISBD (CR), ISBD (ER), ISBD (NBM);
- Функционални изисквания към библиографските записи. Концептуален модел (2009);
- Функционални изисквания към нормативните данни. Концептуален модел (2013);
- Базата данни „Списък на предметни рубрики за универсален библиотечен фонд“.

Израз на стремежа към продължаване на традицията за приобщаване към международната практика в областта на каталогизацията е и участието на Дипчикова като експерт в Международния координационен съвет към Консорциума за УДК (UDC Advisory Board) и в проекта на Консорциума за онлайн база данни UDC Summary. В рамките на този проект в Народната библиотека беше разработен

кратък вариант на УДК на български език, който стана част от многоезична база данни на 56 езика. В същата насока е и усилието на А. Дипчикова и А. Тотоманова да подготвят първото българско стандартно съкратено издание на УДК, което вече е под печат.

Стремежът за споделяне на своите знания за информиране за новости в областта на каталогизацията и автоматизацията на библиотечните процеси съвсем естествено води до участие в програми на ББИА с изнасяне на лекции пред библиотечни форуми в страната и квалификационни курсове и семинари за новости в областта на каталогизацията.

Накрая ми се иска да завърша *юбилейно* и да пожелая на Константинка Калайджиева и на Александра Дипчикова най-вече здраве, много здраве!... И да не губят професионалното си *любопитство* за новости и проблеми в бързо променящата се библиотечна среда, за да могат да бъдат коректив както на по-младите колеги, така и на всички настоящи и бъдещи ръководители!

Библиография на трудовете на ст.н.с. д-р Александра Николаева Дипчикова

Ефросина Ангелова-Пенкова

Bibliography of the Works of sr. res. D-r Alexandra Nikolaeva Dipchikova
Efrosina Angelova-Penkova

I. Авторски трудове

1. Дисертация

1. **Разкриване на съдържанието на историческата литература в реалните каталози на научните библиотеки чрез класификация и предметизация** / Александра Николаева Дипчикова. – София : [Ал. Дипчикова], 1983. – 223 л. + 1 автореферат (21 с.)

Машинопис. – Науч. ръководител Елена Кирова. – Рец.: Веселин Трайков, Лидия Ат. Албанска. – Защитена в БАН. ЕЦ за ез. и лит. ; СНС по литературознание. – Утвърдена от ВАК с протокол № 1.

Дисертационен труд за образователна и научна степен „доктор“.

2. Книги

1989

2. **Ръководство за азбучни каталози на книги** / [Анастасия Георгиева Лютова ... и др.] ; под ред. на Анастасия Георгиева Лютова, Мария Никифорова Кочмарова. – София : Нар. библ. „Кирил и Методий“, 1989. – 406 с.

Други авт.: Мария Никифорова Кочмарова, Лиляна Тодорова Сазданова, ***Александра Николаева Дипчикова***.

1997

3. **Национална програма за опазване на библиотечните фондове** : проект / [Ани Гергова … и др.]. – София : Съюз на библ. и информ. работници, 1997. – 74 с.

Други авт.: ***Ал. Дипчикова***, Ал. Димчев, Ал. Казанджиев, В. Людсканова, М. Капитанова, Р. Марчева.

2004

4. **Българска книга** : енциклопедия / [Андрей Бояджиев ... и др.] ; състав. Ани Гергова ; [науч. ред. Татяна Янакиева, Мария Капитанова]. – София : Pensoft, 2004. – 506 с. ISBN 954-642-210-X.

Други авт.: А. Бенбасат, **Ал. Дипчикова**, А. Тотоманова, Д. Караджова …

Съдържа статиите на ***Александра Дипчикова***: **Албанска**, Лиляна: с. 26. ; **Библиотека**: с. 62–63. ; **Библиотеките в България**: с. 65–68. ; **Предметизация**: с. 362. ;

Формати за машиночетими библиографски записи: с. 448–449. ; **Казанджиев**, Александър: с. 214–215.
Също и на адрес: https://books.google.bg/books?id=7RmqzPpmegEC&pg=PA9&lpg#v=onepage&q&f=false (07.10.2016)

3. Студии и статии

1980

5. **За установяването на единен информационен език за националните библиотеки на социалистическите страни**. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 27, бр. 7 (1980), с. 7–9.

6. **Информационные языки с точки зрения коммуникации между национальными библиотеками**. – В: *Selekčný* jazyk ako nástroj indexovania v vyhladávania informacií v oblasti knihovníctva : zborník z Medzinárodnej porady špecialistov národných knižníc socialistických krajín a problematika selekčných jazykov v oblasti knihovníctva. Bratislava, 18.–21. septembra 1979. – Bratislava : Univerzitná knižnica, 1980. – С. 247–260.

1981

7. **Приложението на ББК [Библиотечно-библиографска класификация] и международното сътрудничество**. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 28, бр. 5 (1981), с. 41.

1983

8. **За усъвършенстване на реалните каталози в Народната библиотека „Кирил и Методий“**. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 30, бр. 5 (1983), с. 12–16.

1984

9. **Взаимни връзки и съотношения между предметизация и класификация и бъдещето развитие на системата от реални каталози на Народната библиотека „Кирил и Методий“**. – В: *Известия на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.* – ISSN 0204-6091. – Т. 17 (1984), с. 69–78.

1988

10. **Каталогизация на книгите в Народната библиотека „Кирил и Методий“**. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 35, бр. 12 (1988), с. 47–51.

11. **О тенденциях в развитии предметного каталога в Народной библиотеке имени Кирилла и Мефодия**. – В: *Предметный поиск в традиционных и нетрадиционных информационно-поисковых системах* (Санкт Петербург). – ISSN 0234-7075. – Бр. 8 (1988), с. 36–43.

12. **Особени случаи при библиографското описание на чуждестранни книги** / Александра Дипчикова, Виолета Людсканова, Мария Кочмарова. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 35, бр. 8 (1988), с. 13–15.

13. **Проблеми на предметизацията у нас**. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 35, бр. 5 (1988), с. 3–7.

14. **Развитие на каталогизацията на книгите в Народната библиотека „Кирил и Методий“**. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 35, бр. 12 (1988), с. 47–51.

1989

15. **Особени случаи при библиографското описание** / Александра Дипчикова, Виолета Людсканова, Мария Кочмарова. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-7438. – Год. 36, бр. 9 (1989), с. 18.

1991

16. **За измененията в класификационната схема на текущата национална библиография** / Александра Дипчикова, Антоанета Тотоманова. – В: *Нови книги*. – ISSN 0204-5591. – Год. 35, бр. 1 (1991), с. 28–31.

17. **Класификационната система на Народната библиотека – проблеми и развитие**. – В: *Библиотекознание, библиография, книгознание*. – ISSN 0861-4881. – Бр. 1 (1991), с. 38–45.

18. **Проблеми на приложението на УДК в България** / Антоанета Тотоманова, Александра Дипчикова. – В: *Библиотекар.* – ISSN 0204-5591. – Год. 35, бр. 4 (1991), с. 7–9.

1992

19. **За стандартизацията на УДК в България** / Александра Дипчикова, Антоанета Тотоманова. – В: *Българска книга.* – ISSN 0861-6779. – Год. 1, бр. 8 (1992), с. 60–64.

1993

20. **Седма ежегодна конференция на директорите на националните библиотеки от Европа, Париж, септ. 1993**. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 1, бр. 10 (1993), с. 56–57.

1994

21. **Бъдещето развитие на библиотечното дело в страните от Централна и Източна Европа** : работна среща, организирана от Съвета на Европа, февр. 1994 г. / Татяна Янакиева, Антоанета Гинина, Александра Дипчикова. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 2, бр. 5 (1994), с. 44–45.

22. **Държавата носи отговорност**. – В: *Български писател*. – ISSN 1310-4039. – Год. 1, бр. 6 (21 юни 1994), с. 4.
Обсъждане на проектозакона за ползване и защита на българския език.

23. **Създаване на национален автоматизиран своден каталог** / Александра Дипчикова, Александър Димчев, Мария Капитанова. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 2, бр. 5 (1994), с. 5–15.

1995

24. **Някои особени случаи при класифицирането на художествена литература по УДК** / Александра Дипчикова, Антоанета Тотоманова. – В: *Библиотека.* – ISSN 0861-847X. – Год. 3, бр. 4 (1995), с. 21–22.

25. **„Основният проблем пред всеки директор на библиотеката е осигуряването на нейното пълноценно функциониране и развитие...“** : Библиотеката наречена на Братята [Св. св. Кирил и Методий] / сегашният директор ... – В: *Култура*. – ISSN 0861-1408. – Год. 39, бр. 20 (19 май 1995), с. 9–11.

1998

26. **Възстановяване на сп. „Библиотека“**. – В: *Библиотека.* – ISSN 0861-847X. – Год. 5, бр. 1–2 (1998), с. 5.
Промените в списанието за възвръщане на професионалната му тематика и традиционната му читателска аудитория.

27. **Задачи и дейности днес**. – В: *Народна* библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ 1878–1998 : 120 години НБКМ. – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 1998. – С. 11–17.

28. **Опазването на библиотечните фондове в национален и международен мащаб – проблеми и решения** / Александра Дипчикова, Виолета Людсканова. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 5, бр. 1–2 (1998), с. 7–16.

29. **Промените в законодателството за задължителното депозиране и тяхното отражение върху структурата на книжния сектор в България** / Антоанета Тотоманова, Александра Дипчикова. – В: *Библиотека.* – ISSN 0861-847X. – Год. 5, бр. 3–4 (1998), с. 5–10.

1999

30. **Обръщение към читателите на сп. „Библиотека“ по повод новата 1999 г**. – В: *Библиотека.* – ISSN 0861-847X. – Год. 6, бр. 1 (1999), с. 5.

31. **Народната библиотека 1989–1999**. – В: *Култура*. – ISSN 0861-1408. – Год. 43, бр. 6 (12 февр. 1999), с. 6.
Също и на адрес: http://www.kultura.bg/media/my_html/2066/b_bibl.htm (07.10.2016)

32. **Народната библиотека през последното десетилетие**. – В: *Наука*. – ISSN 0861-3362. – Год. 9, бр. 5–6 (1999), с. 6–9.

2001

33. **Новият закон за задължителното депозиране – реалност и начин на** употреба / Антоанета Тотоманова, Александра Дипчикова, Татяна Янакиева. – В: *Библиотека.* – ISSN 0861-847X. – Год. 8, бр. 2 (2001) с. 5–11.

34. **Работна среща на центровете за продължаващо обучение на библиотекари, организирана от международната библиотечна програма на Институт „Отворено общество“ в Будапеща – 13–14 септември 2000**. – В: *Бюлетин – Съюз на библиотечните и информационните работници.* – ISSN 1310-4330. – Бр. 1 (2001), с. 50–53.

2003

35. **Проектът „Изграждане на библиографска база данни за българските книги 1878–1991“** : етап в развитието на националната библиография / Антоанета Тотоманова, Александра Дипчикова. – В: *Библиотека.* – ISSN 0861-847X. – Год. 10, бр. 6 (2003), с. 17–24.

36. **Функционални изисквания към библиографските записи** : коментар върху целите, понятията и препоръките на изследването на ИФЛА. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 10, бр. 4–5 (2003), с. 25–49.

2004

37. **Списание „Библиотека“ навърши половин век**. – В: *Библиотека.* – ISSN 0861-847X. – Год. 11, бр. 1 (2004), с. 5–6.

2005

38. **„В края на 2003 г. Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – Националната библиотека на България, навърши 125 години от основаването си ...“**. – В: *Библиотеката* – минало и настояще : юбилеен сборник, посветен на 125-год. на Народна библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ / науч. ред. Александра Дипчикова, Елисавета Мусакова. – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2005. – ISBN 954-523-082-7. – С. 7.

39. **[Сто двадесет и пет] 125 г. Народна библиотека – размисли за настоящето и бъдещето на институцията**. – В: *Библиотеката* – минало и настояще : юбилеен сборник, посветен на 125-год. на Народна библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ / науч. ред. Александра Дипчикова, Елисавета Мусакова. – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2005. – ISBN 954-523-082-7. – С. 65–72.

2007

40. **The “St. st. Cyril and Methodius” National Library**. – В: *Advances in Bulgarian Science*. – ISSN 1312-6164. – Бр. 1 (2007), с. 29–32.

2008

41. **Сътрудничество и постижения на националните библиотеки в Европа в началото на XXI в.** – В: *Професия*. Поприще. Призвание : юбилеен сборник, посветен на 65-годишнината на Радка Колева / състав., науч. ред. Антоанета Тотоманова, Цветанка Панчева. – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2008. – ISBN 978-954-523-101-8. – С. 74–80.

2009

42. **Новите теоретични разработки в областта на каталогизацията – терминологични проблеми и решения**. – В: *Пътят* към книгите и информацията : юбилеен сборник, посветен на 65-годишнината на Татяна Янакиева / състав., науч. ред. Антоанета Тотоманова, Цветанка Панчева. – София : Нац. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2009. – ISBN 978-954-523-112-4. – С. 282–288.

2010

43. **Международни правила за каталогизация – необходимост, проблеми и перспективи**. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 17, бр. 5 (2010), с. 79–88.
Броят е посветен на 60-годишнината на доц. д-р Антоанета Тотоманова.
Също и на адрес: http://www.nationallibrary.bg/fce/001/0106/files/79-Dip4ikova-10-5.pdf (07.10.2016)

2012

44. **Консолидираното издание на Международния стандарт за библиографско описание в превод на български език**. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 19, бр. 3–4 (2012), с. 6–10.

45. **Международни и национални правила за каталогизация**. – В: *Beati* Possidentes : юбилеен сборник, посветен на 60-годишнината на проф. д.ф.н. Боряна Христова / [състав. и науч. ред. Антоанета Тотоманова, Цветанка Панчева]. – София : Нац. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2012. – ISBN 978-954-523-131-5. – С. 491–499.

2013

46. **Елена Янакиева – библиотекар и библиограф от поколението на промените**. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 20, бр. 5 (2013), с. 6–11.
Броят е посветен на 60-годишнината на доц. д-р Елена Янакиева.
Също и на адрес: http://www.nationallibrary.bg/fce/001/0105/files/Biblioteka(5‘2013)-final.pdf (07.10.2016)

47. **Универсална десетична класификация – съвременни направления в развитието и прилагането им в България** / Александра Дипчикова, Антоанета Тотоманова. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 20, бр. 2–3 (2013), с. 99–108.
Броят е посветен на 60-годишнината на доц. д-р Нина Шуманова.
Също и на адрес: http://www.nationallibrary.bg/fce/001/0105/files/Biblioteka(2-3‘2013)-final.pdf (07.10.2016)

2014

48. **Законът за задължителното депозиране на печатни и други произведения и държаваната политика за библиотеките** / Александра Дипчикова, Антоанета Тотоманова. – В: *Литература*..., наука..., библиография : сборник, посветен на 70-годишния юбилей на доц. д-р Татяна Янакиева / [състав. Милена Миланова Миланова]. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2014. – ISBN 978-954-07-3779-9. – С. 152–164.

4. Доклади

1990

49. **Използване на ББК [Библиотечно-библиографска класификация] за други форми на информационно търсене : доклад пред двустранния съветско-български семинар по въпросите на ББК**. – В: *Предметный поиск в традиционных и нетрадиционных информационно – поисковых системах* (Санкт Петербург). – ISSN 0234-7075. – Бр. 10 (1990), с. 13–20.

1995

50. **The Bulgarian project for the National Automated Library and Information Network (NALIN)**. – В: *Development* of information and library networks in the countries of Central and Eastern Europe as part of the global exchange of information : proceedings of International Conference organized by the National Commission of the Republic of Bulgaria for UNESCO, the National Centre for Information and Documentation (NACID), and the National Library “St. St. Ciril and Methodius” and supported by UNESCO, May, 05-09, 1995, Sofia, Bulgaria. – Sofia : NACID : Nat. Libr. “St. St. Ciril and Methodius”, 1995. – ISBN 954-8054-05-1 (Нац. център за информ. и документация), ISBN 954-523-008-8 (Нац. библ. „Св. св. Кирил и Методий“). – С. 7–11.

Прев. загл.: Българският проект за Национална автоматизирана библиотечно-информационна мрежа.

1996

51. **Някои организационни въпроси, свързани с „програмата за опазване на книжовното и документалното наследство в библиотеките“**. – В: *Библиотечни* фондове – състояние, опазване и развитие : доклади – СБИР, VI национална конференция, София, 5–6 юни 1996. – София : Съюз на библ. и информ. работници, 1996. – С. 10–13.

1998

52. **Политиката на Народната библиотека в създаването и организирането на библиографска информация от национално значение** / Александра Дипчикова, Антоанета Тотоманова. – В: *Информационна* политика в България – формиране и развитие в съвременните условия : доклади от VII национална конференция – Съюза на библиотечните и информациони работници, София, 5–6 юни 1997 г. / състав. Мария Капитанова ... [и др.] – София : Съюз на библ. и информ. работници, 1998. – С. 44–50.

1999

53. **Състояние и проблеми на библиотечната система в страната** / Александър Димчев, Александра Дипчикова. – В: *Библиотеките* през новото хилядолетие : доклади от IX национална научна конференция с международно участие, София, 1–3 юни 1999 г. – София : Съюз на библ. и информ. работници, 1999. – ISBN 954-9837-04-1. – С. 10–17.

2001

54. **Национални и професионални отговорности при изграждането на библиотечната система**. – В: *Библиотечната* система в България : доклади – СБИР, X национална научна конференция, София, 7 юни, 2000. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2001. – С. 13–16.

55. **Новите информационни технологии и предизвикателствата пред българските каталогизатори**. – В: *Libraries* in the age of Internet : papers from the international conference held in Sofia, Bulgaria, 8–10 November 2000 / ed. by Herbert K. Achleitner, Alexander Dimchev. – Sofia : Union of Libr. and Inform. Services Officers (ULISO) – Bulgaria, 2001. – С. 258–266.

2004

56. **Еволюция на формите за публикуване и проблемите на регистрацията и съхраняването на националната писмена памет** / Антоанета Тотоманова, Александра Дипчикова. – В: *Книгата*: бъдеще време в миналото?! : Национална научна конференция, София, 1 ноем. 2003 / състав. Петър Парижков, Евгения Русинова ; ред. Петър Парижков. – София : Захарий Стоянов : Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2004. – ISBN 954-739-580-7 (Захарий Стоянов), ISBN 954-07-2053-2 (Унив. изд. „Св. Климент Охридски“). – С. 231–238.

57. **Международното сътрудничество в областта на каталогизацията**. – В: *Библиотечното* сътрудничество – настояще и бъдеще ; Идеи и проекти за изследвания в областта на писмените комуникации : доклади : XIII национална научна конференция, 5–6 юни 2003 г., София. – София : Съюз на библ. и информ. работници, 2004. – ISBN 954-9837-10-6. – С. 32–35.

58. **Problems and Solutions in the Integration of Libraries in the National Information Infrastructure** / Alexandra Dipchikova, Antoaneta Totomanova. – В: *Libraries*, globalisation and cooperation : papers from intern. conf. held in Sofia, Bulgaria, 3–5 Nov. 2004 / ed. by Herbert K. Achleitner, Alexander Dimchev. – Sofia : St. Kliment Ohridski Univ., 2004. – С. 17–21.

Прев. загл.: Проблеми и решения при интегрирането на библиотеките в националната информационна инфраструктура.

2005

59. **Доклад, подготвен за ЮНЕСКО от Европейската комисия за опазване и достъп [до дигиталното наследство], Амстердам, 2002**. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 12, бр. 3–4 (2005), с. 38–51.

60. **Идеи и проблеми при подготовката на проект за Закон за Националната библиотека**. – В: *Библиотеките* и промените в съвременното българско законодателство : СБИР – доклади от XIV национална научна конференция, Варна, 3–4 юни 2004 г. – София : Съюз на библ. и информ. работници, [2005]. – ISBN 954-9837-12-2. – С. 21–24.

Също и на адрес: http://www.lib.bg/dokladi2004/dipchikova.htm (07.10.2016)

61. **Copyright, Legal Deposit and Bulgarian libraries** / Alexandra Dipchikova, Antoaneta Totomanova. – В: *Libraries*, globalisation and cooperation : papers from intern. conf. held in Sofia, Bulgaria, 3–5 Nov. 2004 / ed. by Herbert K. Achleitner, Alexander Dimchev. – Sofia : St. Kliment Ohridski Univ., 2005. – С. 257–264.

Прев. загл.: Авторското право, задължителното депозиране и българските библиотеки.

2007

62. **Библиографският контрол и дигитализацията на културно-историческото наследство** / Александра Дипчикова, Татяна Янакиева. – В: *Globalization,* digitization, access and preservation of cultural heritage : papers from the international conference, Sofia, Bulgaria, 8–10 November 2006 / ed., [forew.] by Herbert K. Achleitner, Alexander Dimchev. – Sofia : St. Kliment Ohridski Univ., 2007. – С. 275–282.

Също и в: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 14, бр. 1 (2007), с. 5–15.

Също и на адрес: http://www.lib.bg/consult/Полезни-документи/31-Библиографски-контрол-и-достъп/26-Библиографският-контрол-и-дигитализацията (11.10.2016)

63. **Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ и интегрирането ѝ в книжния сектор** / Антоанета Тотоманова, Александра Дипчикова. – В: *Българската* култура между държавата и пазара : Национална конференция, 13–14 юни 2007 г., Национален дворец на културата, София / състав., [предг.] Васил Проданов ... [и др.] – София : ИК Институт за филос. изследвания – БАН, 2007. – ISBN 978-954-92145-1-2. – С. 146–150.

64. **Предложения за промени в Закона за задължително депозиране на печатни и други издания** [Електронен ресурс] : проект „Правна регулация за библиотеките и библиотечно-информационните дейности в България : СБИР, XVII национална конференция, 8 юни 2007 г. / Антоанета Тотоманова, Александра Дипчикова. – (Конференции). – В: *Българска библиотечно-информационна асоциация* [Електронен ресурс]

Описан на: 7.10.2016. – Начин на достъп (URL): *http://www.lib.bg/konferencii/nk2007/prezentacii/atotomanova.pdf.*

Доклад, изнесен на XVII национална конференция на СБИР „Библиотеките и информационната компетентност“, 7–8 юни 2007, София.

2008

65. **Националната библиотека и европейската интеграция на България** : XVI национална конференция на СБИР, 8–9 юни 2006 година, София : доклади. – София : Съюз на библ. и информ. работници, 2008. – ISBN 978-954-9837-15-5. – С. 59–64.

2009

66. **Нови аспекти на библиотечната професия в дигиталната епоха** : презентационни материали / Александра Дипчикова, Антоанета Тотоманова. – В: *Библиотечната* професия през XXI век – промени и предизвикателства : XVIII национална конференция на ББИА, 19–20 юни 2008 г., Велико Търново : доклади. – София : Бълг. библ.-информ. асоц., 2009. – ISBN 978-954-9837-17-9. – С. 79–80.

Също и на адрес: http://www.lib.bg/konferencii/nk2008/prezentacii/dipchikova_totomanova.pdf> (29.09.2016)

2010

67. **Каталогизацията в България – традиция и предизвикателства** [Електронен ресурс]. – В: *Globalization* and the Management of Information Resources [Електронен ресурс] : papers from the International Conference, Sofiq, Bulgaria, 12–14 November 2008 / ed. By Herbert K. Achleitner, Alexander Dimchev. – Sofia : St. Kliment Ohridski Univ., 2010. – С. 365–372.

Описан на: 11.10.2016. – Начин на достъп (URL): https://research.uni-sofia.bg/bitstream/10506/455/3/SOFIA2008_new.pdf

2012

68. **Промените в системите за организация на знанието – предизвикателство към българската библиотечна общност** / Антоанета Тотоманова, Александра Дипчикова. – В: *Потребностите* на информационното общество и библиотеките: хармония или конфликт? : доклади от XXI национална конференция на ББИА, Благоевград, 9–10 юни 2011 г. – София : Бълг. библ.-информ. асоц., 2011. – ISBN 978-954-9837-21-6. – С. 68–77.

2014

69. **УДК – инструмент за оперативна съвместимост на достъпа по съдържание в многоезична мрежова среда** [Електронен ресурс] : Първа международна конференция „Библиосвят: технологии, ресурси, практики“ : София, 26–27 септ. 2013 г. : презентация / Александра Дипчикова, Антоанета Тотоманова. – В: *Годишник на Български информационен консорциум* [Електронен ресурс]. – ISSN 1312-4773. – 2013 (2014). – С. 17–20.

Описан на: 12.10.2016. – Начин на достъп (URL): http://www.bic.bg/files/booklet.pdf

2016

70. **Стандартизация на библиотечно-библиографските и информационните ресурси** [Електронен ресурс] : Национална кръгла маса „Стандартизацията в библиотеките“ : София, 20 октомври 2016 г. : презентация. – В: *Българска библиотечно-информационна асоциация* [Електронен ресурс]. 2016. – 10 слайда.

Електронна публикация във формат ppt. – Описан на: 24.10.2016. – Начин на достъп (URL): http://www.lib.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=1147&Itemid=1

5. Интервюта

1992

71. **Зад гърба на светите братя** : „Умението на един директор днес се мери по начина да спаси направеното и да се справи с малко пари ...“ / [взел интервюто] Цветан Радоев. – В: *Отечествен вестник*. – ISSN 0861-2072. – Год. 50, бр. 13965 (1 юли 1992), с. 4.

Интервю след 150 дни от заемането на поста директор на Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“.

72. **Народната библиотека – институция на традицията** : [интервю]. – В: *А.Б.В.* – ISSN 0861-5187. – Год. 2, бр. 13 (31 март 1992), с. 6.

1993

73. **Народната библиотека е институция на националния дух и държавността** : разговор с Александра Дипчикова, директор на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ / разговора води Андрей Рангелов. – В: *Българска армия*. – ISSN 0861-4407. – Год. 59, бр. 13175 (2 апр. 1993), с. 2.

74. **Националната библиотека – институция със затихващи функции?** : [интервю]. – В: *Отечествен вестник*. – ISSN 0861-2072. – Год. 50, бр. 14350 (1 ноем. 1993), с. 8.

1994

75. **Да спасим националното културно наследство** / разговора води Константина Недкова. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 2, бр. 6 (1994), с. 31–36.

За мястото и ролята на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в съвременното културно пространство.

76. **Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ винаги ще бъде съкровищница на книгата** : [интервю]. – В: *Читалище*. – ISSN 0324-0746. – Год. 124, бр. 5–6 (1994), с. 4–6.

1995

77. **Отношението към културните институции е мерило за бъдещето на нацията** / [взел интервюто] Мариета Колева. – В: *Пари*. – ISSN 0861-5608. – Год. 5, бр. 115 (19 май 1995), прил.

78. **Сорос казал на Дипчикова: „Аз пък ще ви дам!“** : Александра Дипчикова, директор на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ пред „Български писател“ : [интервю]. – В: *Български писател*. – ISSN 1310-4039. – Год. 2, бр. 40 (3–9 окт. 1995), с. 13.

Разговор за Националната автоматизирана библиотечно-информационна мрежа – четиридесет месеца по-късно.

2006

79. **Да уважаваме миналото, да изграждаме бъдещето** : интервю с Александра Дипчикова, главен редактор на сп. „Библиотека“, по случай нейната 60-годишнина / въпросите зададе Ганчо Ганчев. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 13, бр. 5 (2006), с. 5–11.

II. Съставителска дейност

1984

80. **Тризначни авторски таблици, съединени и съгласувани с двузначните таблици** / състав. Александра Дипчикова ; ред. Славка Николаева. – София : Нар. библ. „Кирил и Методий“, 1984. – 223 с.

1989

81. **Балабанов, Александър**. Избрани преводи / подб. Георги Михайлов, Александра Дипчикова ; [предг. Георги Михайлов]. – София : Нар. култура, 1989. – 207 с. – (Български преводачи)

1991

82. **Таблици на десетичната класификация** : допълнения / състав. Александра Николаева Дипчикова ... [и др.] – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 1991. – 61 с.

Други състав.: А. Тотоманова, Й. Шопова.

1992

83. **Таблици на десетичната класификация** : допълнение : азбучно-предметен показалец / състав. Александра Дипчикова ... [и др.]. – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 1992. – 75 с.

Други състав.: А. Тотоманова, Й. Шопова.

1993

84. **Изграждане и развитие на Национална автоматизирана библиотечно-информационна мрежа (НАБИМ)** : проект / [състав. М. Ангелов ... и др.]. – София : [Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“], 1993. – 166 с., [20] с.

Други състав.: М. Аргирова, Т. Войникова, Ал. Димчев, ***Ал. Дипчикова***, А. Дончева, М. Капитанова, Сл. Скопцова, Р. Чернаев.

Също и със загл. Национална автоматизирана библиотечно-информационна мрежа ***в***: *Библиотекознание, библиография, книгознание*. Кн. 4 (1993). ISSN 0861-4881.

2016

85. **Универсална десетична класификация** / състав., прев. от англ. ез. Александра Дипчикова, Антоанета Тотоманова. – **Съкратено изд**. / UDC Consortium. – София : Нац. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2016. ISBN 978-954-523-156-8

Съдържа: Основни и помощни таблици ; Азбучно-предметен показалец.

Под печат

III. Редакторска дейност

1993

86. **Известия на Народната библиотека „Кирил и Методий“** = Bulletin of the Cyril and Methodius National Library. – Том 1 (1953–1999) – . – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 1953–1999. ISSN 0204–6091

1993 **Т. 21 (27)**. – Ред. ***Александра Дипчикова***.

1999 **Т. 23 (29)**. – Ред. ***Александра Дипчикова***.

1995

87. **Библиотека** : списание за библиотечна теория и практика. – Год. 1, бр. 1 (1993)– . – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 1993–

Продължение на *Библиотекар* = ISSN 0204-7438.

1995 **Бр. 1–12**. – Ред. колегия: Юлия Байчева – глав. ред. (бр. 1–3), ***Александра Дипчикова***, Александър Казанджиев, Боряна Христова, Ганчо Алексиев, Нина Шуманова, Мария Капитанова, Мария Милошева – глав. ред. (бр. 4–12)

1996 **Бр. 1–12**. – Ред. колегия: Мария Милошева – глав. ред. (бр. 1–3), Вера Ганчева (бр. 1), Галина Белинска, ***Александра Дипчикова***, Боряна Христова, Славянка Скопцова, Нина Шуманова (бр. 1), Мария Капитанова (бр. 1), Анелия Горанова, Арманд Басмаджиян (бр. 2–6), Антоанета Тотоманова, Виолета Людсканова, Елена Янакиева, Таня Дерменджиева, Мария Гарева – глав. ред. (бр. 4/5–6), Петър Величков.

1998 **Бр. 1–6**. – Ред. колегия: ***Александра Дипчикова*** – глав. ред., Александър Димчев, Анета Дончева, Ани Гергова, Антоанета Тотоманова, Боряна Христова, Елена Янакиева, Нина Шуманова, Мария Капитанова, Петър Величков.

1999 **Бр. 1–6**. – Ред. колегия: ***Александра Дипчикова*** – глав. ред., Александър Димчев, Анета Дончева, Ани Гергова, Антоанета Тотоманова, Боряна Христова, Елена Янакиева, Нина Шуманова, Петър Величков.

2000 **Бр. 1–6**. – Ред. колегия: ***Александра Дипчикова*** – глав. ред., Александър Димчев, Анета Дончева, Ани Гергова, Антоанета Тотоманова, Боряна Христова, Елена Янакиева, Нина Шуманова, Петър Величков.

2001 **Бр. 1–6**. – Ред. колегия: ***Александра Дипчикова*** – глав. ред., Александър Димчев, Анета Дончева, Ани Гергова, Антоанета Тотоманова, Боряна Христова, Елена Янакиева, Нина Шуманова, Петър Величков.

2002 **Бр. 1–6**. – Ред. колегия: ***Александра Дипчикова*** – глав. ред., Александър Димчев**,** Анета Дончева, Ани Гергова, Антоанета Тотоманова, Боряна Христова, Елена Янакиева, Нина Шуманова.

2003 **Бр. 1–6**. – Ред. колегия: ***Александра Дипчикова*** – глав. ред., Александър Димчев**,** Анета Дончева, Ани Гергова, Антоанета Тотоманова, Боряна Христова, Елена Янакиева, Нина Шуманова, Петър Величков.

2004 **Бр. 1–6**. – Ред. колегия: ***Александра Дипчикова*** – глав. ред., Александър Димчев**,** Анета Дончева, Ани Гергова, Антоанета Тотоманова, Боряна Христова, Елена Янакиева, Нина Шуманова, Петър Величков.

2005 **Бр. 1–6**. – Ред. колегия: ***Александра Дипчикова*** – глав. ред., Александър Димчев**,** Анета Дончева, Ани Гергова, Антоанета Тотоманова, Боряна Христова, Елена Янакиева, Нина Шуманова, Донка Правдомирова (бр. 2), Петър Величков.

2006 **Бр. 1–6**. – Ред. колегия: ***Александра Дипчикова*** – глав. ред., Александър Димчев**,** Анета Дончева, Ани Гергова, Антоанета Тотоманова, Боряна Христова, Елена Янакиева, Нина Шуманова, Донка Правдомирова, Елисавета Мусакова, Стоянка Кендерова, Петър Величков.

2007 **Бр. 1–6**. – Ред. колегия: ***Александра Дипчикова*** – глав. ред., Александър Димчев**,** Анета Дончева, Ани Гергова, Антоанета Тотоманова, Боряна Христова, Елена Янакиева, Нина Шуманова, Донка Правдомирова, Елисавета Мусакова, Стоянка Кендерова.

2008 **Бр. 1–6**. – Ред. колегия: ***Александра Дипчикова*** – глав. ред., Александър Димчев**,** Анета Дончева, Ани Гергова, Антоанета Тотоманова, Боряна Христова, Елена Янакиева, Нина Шуманова, Донка Правдомирова, Елисавета Мусакова, Стоянка Кендерова.

2009 **Бр. 1–6**. – Ред. колегия: ***Александра Дипчикова*** – глав. ред., Александър Димчев**,** Анета Дончева, Ани Гергова, Антоанета Тотоманова, Боряна Христова, Елена Янакиева, Нина Шуманова, Донка Правдомирова, Елисавета Мусакова, Стоянка Кендерова.

2010 **Бр. 1–6**. – Ред. колегия: ***Александра Дипчикова*** – глав. ред., Александър Димчев, Анета Дончева, Ани Гергова, Антоанета Тотоманова, Боряна Христова, Донка Правдомирова, Елена Янакиева, Елисавета Мусакова, Нина Шуманова, Стоянка Кендерова, Петър Величков.

2011 **Бр. 1–6**. – Ред. колегия: ***Александра Дипчикова*** – глав. ред., Александър Димчев, Анета Дончева, Ани Гергова, Антоанета Тотоманова, Боряна Христова, Донка Правдомирова, Елена Янакиева, Елисавета Мусакова, Нина Шуманова, Стоянка Кендерова, Петър Величков.

2012 **Бр. 1–6**. – Ред. колегия: ***Александра Дипчикова*** – глав. ред., Александър Димчев, Анета Дончева, Ани Гергова, Антоанета Тотоманова, Боряна Христова, Донка Правдомирова, Елена Янакиева, Елисавета Мусакова, Нина Шуманова, Стоянка Кендерова, Петър Величков.

2013 **Бр. 1–6**. – Ред. колегия: Асен Георгиев – глав. ред., Александър Димчев, ***Александра Дипчикова***, Анета Дончева, Ани Гергова, Антоанета Тотоманова, Боряна Христова, Донка Правдомирова, Елена Янакиева, Елисавета Мусакова, Нина Шуманова, Стоянка Кендерова, Петър Величков.

2005

88. **Библиотеката – минало и настояще** : юбилеен сборник, посветен на 125-год. на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ / науч. ред. Александра Дипчикова, Елисавета Мусакова. – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2005. – 428 с. ISBN 954-523-082-7

89. **За един успешен модел на справочно обслужване в национална библиотека и къде сме ние**. – В: *Библиотеката* – минало и настояще : юбилеен сборник, посветен на 125-годишнината на Народна библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ / науч. ред. Александра Дипчикова, Елисавета Мусакова. – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий**“**, 2005. – ISBN 954-523-082-7. – С. 138–144.

90. **Националната библиография в изменящата се информационна среда**. – В: *Библиотеката* – минало и настояще : юбилеен сборник, посветен на 125-год. на Народна библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ / науч. ред. Александра Дипчико-

ва, Елисавета Мусакова. – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2005. – ISBN ISBN 954-523-082-7. – С. 49–64.

91. **Таблици на десетичната класификация** : допълнения, поправки и методични решения 1993–2004 / състав. Лозинка Иванова Ахчийска, Боряна Симеонова Табакова ; ред., [предг.] Александра Дипчикова, Антоанета Тотоманова. – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2005. – 140 с. ISBN 954-523-080-0.

2009

Таблици на десетичната класификация : допълнения, поправки и методични решения 1993–2004 / състав. Лозинка Иванова Ахчийска, Боряна Симеонова Табакова ; ред., [предг.] Александра Дипчикова, Антоанета Тотоманова. – 2. изд. – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2009. ISBN 978-954-523-108-7

1. изд. 2005.

Вж. № 91

2011

92. **Насоки на ИФЛА за обществената библиотека** / [прев. от англ. ез. Диана Велкова-Градинарова] ; [науч. ред. Александра Дипчикова ... и др.]. – [София] : Бълг. библ.-информ. асоц., 2011. – 140 с. ISBN 978-954-9837-19-3

Също и на адрес: http://www.lib.bg/prevodi1/ Nasoki_na_IFLA_za OB.pdf (24.10.2016)

IV. Преводаческа дейност

1981

93. **Верона, Ева**. Десет години работа на ИФЛА по стандартизация на библиографското описание / прев. Александра Дипчикова. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 28, бр. 3 (1981), с. 14–22.

1998

94. **Норвегия**: **Закон за задължително депозиране на общодостъпни документи ; Кралски указ от 25 май 1990 г. за влизане в сила на Закона за задължителното депозиране на общодостъпни документи и предоставяне на законодателни правомощия ; Правилник за задължително депозиране на общодостъпни документи ; Инструкция за институциите, получаващи и съхраняващи документите, депозирани при изпълнението на Закона за задължително депозиране на общодостъпни документи** / прев. от англ. Александра Дипчикова. – В: *Библиотечното* дело в чужбина : сборник от нормативни документи. – София : Съюз на библ. и информ. работници, 1998. – ISBN 954-9837-02-5. – С. 14–22.

95. **Финландия**: **Закон за задължителните безплатни екземпляри ; Правилник за изпълнение на Закона за задължителните безплатни екземпляри** / прев. от англ. Александра Дипчикова. – В: *Библиотечното* дело в чужбина : сборник от нормативни документи. – София : Съюз на библ. и информ. работници, 1998. – ISBN 954-9837-02-5. – С. 33–36.

1999

96. **Джиавара, Емануела**. Лицензиране на електронни източници на информация : как да избегнем юридическите клопки? / прев. Александра Дипчикова. – : *Библиотеките* през новото хилядолетие : доклади от IX национална научна конференция с международно участие, София, 1–3 юни 1999 г. – София : Съюз на библ. и информ. работници, 1999. – ISBN 954-9837-04-1. – С. 153–166.

97. **Копенхагенска декларация** : [за бъдещето на обществените библиотеки в Европа] / прев. Александра Дипчикова. – В: *Библиотека*. – ISSN ISSN 0861-847X. – Год. 6, бр. 6 (1999), с. 24–26.

2000

98. **Рийнянен, Миря**. Мястото на обществените библиотеки в информационното общество / прев. от англ. Александра Дипчикова. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 7, бр. 2 (2000), с. 5–11.

2004

99. **Тюлина, Наталия**. Националната библиотека : послеслов / прев. [от рус.] Александра Дипчикова. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 11, бр. 3–4 (2004), с. 41–50.

2005

100. **Горман, Майкъл**. Единен подход към преподаването на библиотекознание / прев. [от англ.] Александра Дипчикова. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 12, бр. 6 (2005), с. 5–12.

101. **Европейска комисия за опазване и достъп** : доклад, подготвен за ЮНЕСКО, Амстердам, 2002 г. / прев. Ал. Дипчикова, В. Людсканова. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 12, бр. 3–4 (2005), с. 38–51.

Подготовка на Харта за опазване на дигиталното наследство.

2006

102. **Горман, Майкъл**. Нашите непреходни ценности : библиотеките през XXI век / прев. от англ. ез. Александра Дипчикова. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2006. – 264 с. ISBN 954-07-2436-8

103. **Горман, Майкъл**. Правилният и погрешният подход : ролята на библиотеките за достъпа до културното наследство и неговото опазване / прев. от англ. Александра Дипчикова. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 13, бр. 6 (2006), с. 8–20.

2008

104. **Ангелаки, Георгия**. Научно изследване и нововъведения в Европейската библиотека: проектът TELplus / прев. [от англ.] Александра Дипчикова. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 15, бр. 5–6 (2008), с. 44–54.

2014

105. **Боргман, Кристин Л.** Загадката на споделянето на данни от научни изследвания / прев. от англ. Александра Дипчикова. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 21, бр. 1 (2014), с. 112–153.

2016

106. [1]**Универсална десетична класификация** / състав., прев. от англ. ез. Александра Дипчикова, Антоанета Тотоманова. – **Съкратено изд.** / UDC Consortium. – София : Нац. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2016. ISBN 978-954-523-156-8

Съдържа: Основни и помощни таблици ; Азбучно-предметен показалец.

Под печат

V. Нормативни документи[2]

1996[3]

107. **БДС ISO 17388-96. Универсална десетична класификация. Подбрани деления**. – 98 с.

Авт.: ***Александра Дипчикова***, Антоанета Тотоманова.

1998

108. **Законопроект за задължително депозиране на печатни, електронни и други видове документи**. – В: *Бюлетин – Съюз на библиотечните и информационните работници*. – ISSN 1310-4330. – Бр. 1 (1998), с. 17–24.

Авт.: ***Александра Дипчикова***, Антоанета Тотоманова, Татяна Янакиева.

2000

109. **Закон за задължително депозиране на екземпляри от печатни и други произведения** : в сила от 01.01.2001 г. – В: *Държавен вестник*. – ISSN 0205-0900. – Год. 51, бр. 108 (29 дек. 2000), с. 17–20.

Авт.: ***Александра Дипчикова***, Антоанета Тотоманова, Татяна Янакиева.

Приет от 38 Нар. събрание на 15.12.2000 г.

2001

110. **Международен стандарт за библиографско описание на електронни ресурси ISBD (ER)** [Електронен ресурс] : International Standard Bibliographic

---

[1] Вж и онлайн база данни UDC Summary, с преведените и адаптираните изрази на съдържанието на класификационните индекси от Ал. Дипчикова и А. Тотоманова http://www.udcc.org/udcsummary/php/index.php (20.10.2016).

[2] Документите (публикувани и в ръкопис) представят авторската, съставителската, преводаческата и редакторската (на преводи) дейност на Ал. Дипчикова в този раздел.

[3] В БДС не са отбелязани лицата, участващи в създаването им, като автори, преводачи или редактори след 1986 г. Стандартът, с отбелязано авторство на Ал. Дипчикова, е изработен в НБКМ. От 1992 г. Ал. Дипчикова е член на ТК 16 „Архивна, библиотечна и информационна дейност“.

Description for Electronic Resources / ред. Александра Дипчикова. – В: *Българска библиотечно-информационна асоциация* [Електронен ресурс]. 2001.
Описан на: 8.10.2016. – Начин на достъп (URL): http://www.lib.bg/consult/Полезни-документи/Документи-на-ИФЛА/Стандарти/58-Международен-стандарт-за-библиографско-описание-на-електронни-ресурси

111. **Международен стандарт за библиографско описание на некнижни материали ISBD (NBM)** [Електронен ресурс] : International Standard Bibliographical Description of Nonbook Materials / ред. Александра Дипчикова. – В: *Българска библиотечно-информационна асоциация* [Електронен ресурс]. 2001.
Описан на: 21.10.2016. – Начин на достъп (URL): http://www.lib.bg/consult/ Полезни-документи/Документи-на-ИФЛА/Стандарти/57-Международен-стандарт-за-библиографско-описание-на-некнижни-материали

2002

112. **Ръководство за UNIMARC** [Електронен ресурс] / прев. Александра Дипчикова. – В: *Българска библиотечно-информационна асоциация* [Електронен ресурс]. 2002.
Описан на: 7.10.2016. – Начин на достъп (URL): http://www.lib.bg/prevodi/unimarc/index.html

2004

113. **Общ международен стандарт за библиографско описание ISBD (G)** : General International Standard Bibliographic Description / прев. Александра Дипчикова. – В: *Българска библиотечно-информационна асоциация* [Електронен ресурс]. 2004.
Описан на: 15.10.2016. – Начин на достъп (URL): http://www.lib.bg/standarti/Isbd_g_all.pdf

2005

114. **Международен стандарт за библиографско описание на продължаващи издания и други продължаващи ресурси ISBD (CR)** [Електронен ресурс] : International Standard Bibliographic Description for Serials and Other Continuing Resources / прев. от англ. Александра Дипчикова, Румяна Петрова. – В: *Българска библиотечно-информационна асоциация* [Електронен ресурс]. 2005.
Описан на: 10.10.2016. – Начин на достъп (URL): http://www.lib.bg/standarti/isbd_cr_all.pdf

2005

115. **MARC 21 Lite** : формат за машинночетими библиографски записи / прев. от англ. Александра Дипчикова ; предг. Татяна Янакиева. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2005. – 106 с. ISBN 954-07-2196-2

2011

116. **Международни принципи на каталогизацията** [Електронен ресурс] : проект приет на Първата конференция на експертите за международни правила за ка-

талогизация, организиран от ИФЛА, 2009 / прев. от англ. Александра Дипчикова. – В: *Българска библиотечно-информационна асоциация* [Електронен ресурс]. 2011.
Описан на: 22.10.2016. – Начин на достъп (URL): http://www.lib.bg/consult/ Полезни-документи/Документи-на-ИФЛА/Стандарти/62-Международни-принципи-на-каталогизацията
Също и на адрес: http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2009-bg.pdf

2012

117. **[International Standard Bibliographic Description] ISBD** : международен стандарт за библиографско описание / [прев. от англ. Александра Дипчикова]. – **Консолидирано изд.** / препоръчано от Групата за преглед на ISBD ; одобрено от Постоянната комисия на Секцията по каталогизация на ИФЛА. – София : Бълг. библ.-информ. асоц., 2012. – 268 с. ISBN 978-954-9837-22-3
Също и на адреси: http://www.ifla.org/files/assets/hq/publications/series/44-bg.pdf ; http://www.lib.bg/publish/IFLA/IFLA_ISBD.pdf (07.10.2016)

2013

118. **Функционални изисквания към библиографските записи** [Електронен ресурс] : концептуален модел / одобрен от Постоянната комисия на Секцията по каталогизация на ИФЛА, септември 1997 г., с допълнения и корекции към февруари 2009 г. / ред. Александра Дипчикова. – В: *Българска библиотечно-информационна асоциация* [Електронен ресурс]. 2013.
Описан на: 12.09.2016. – Начин на достъп (URL): http://www.lib.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=830&Itemid=246

119. **Функционални изисквания към нормативните данни** [Електронен ресурс] : концептуален модел : окончателен доклад на Изследователската група на ИФЛА за функционални изисквания и номериране на контролните записи (FRANAR) / ред. Александра Дипчикова. – В: *Българска библиотечно-информационна асоциация* [Електронен ресурс]. 2013.
Описан на: 12.09.2016. – Начин на достъп (URL): http://www.lib.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=830&Itemid=246
Също и на адрес: http://www.lib.bg/publish/IFLA/ifla_frad_2009.pdf (21.10.2016)

VI. Рецензии на дисертационни трудове

2004

120. **Стефанова, Димитрийка Николова**. Четенето на хората с увредено зрение. – София : [Д. Стефанова], 2004. – 249 л. + 1 автореферат (44 с.)
Науч. ръководител Иван Евтимов. – Рец.: Пепка Бояджиева, ***Александра Дипчикова***. – Защитена пред СНС по литературознание. – Утвърдена от ВАК с протокол № 13-12 / 19.10.2005.
Дисертационен труд за образователна и научна степен „доктор“.

2008

121. **Миланова, Милена Миланова**. Българската каталогизация в глобалното информационно пространство на XXI век. Анализи, стратегии, перспективи : дисертация за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по научната специалност „Книгознание, библиотекознание, библиография“, шифър 05.08.35. -– София : [М. Миланова], 2008. – 291 л. + 1 автореферат (33 с.)

Науч. ръководител Татяна Янакиева. – Рец.: Мария Младенова, ***Александра Дипчикова***. – Защитена пред СНС по библ.-информ. науки. – Утвърдена от ВАК с протокол № 12-6 / 18.05.2009.

2011

122. **Рецензия на трудовете на доц. д-р Александър Димчев за конкурса за заемане на академичната длъжност „професор“** [Електронен ресурс] : за нуждите на Катедрата по библиотекознание, научна информация и културна политика (БИН) към Философския факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ : по професионално направление 3.5. Обществени комуникации и информационни науки (05.08.35. Книгознание, библиотекознание, библиография), обявен в ДВ, бр. 98 от 14.12.2010 г. – София : [Ал. Дипчикова], 2011. – 7 с.

Написана на: 6.05.2011 г. – Описан на: 7.10.2016. – Начин на достъп (URL): file:///E:/My%20Documents/Downloads/Recenzia%20ot%20ADipchikova-ADimchev.pdf

123. **Становище за научната продукция на доц. д.ф.н. Оля Борисова Харизанова за конкурса за заемане на научна длъжност „професор“** [Електронен ресурс] : за нуждите на Катедрата по библиотекознание, научна информация и културна политика (БИН) към Философския факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ : по професионално направление 3.5. Обществени комуникации и информационни науки (05.10.02. Информационно-търсещи системи), обявен в ДВ, бр. 90 от 16.11.2010 г. – София : [Ал. Дипчикова], 2011. – 3 с.

Написано на: 18.04.2011. – Описан на: 7.10.2016. – Начин на достъп (URL): file:///E:/My%20Documents/Downloads/Dipchikova-Stanovishte-Olia%20Harizanova.pdf

2014

124. **Рецензия на дисертационния труд на Ганчо Марков Ганчев на тема „Отвореният достъп в научните комуникации и влиянието му върху университетските библиотеки в България“** [Електронен ресурс] : за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по професионално направление 3.5. „Обществени комуникации и информационни науки (Книгознание, библиотекознание и библиография)“. – София : [Ал. Дипчикова], 2014. – 8 с.

Написано на: 24.11.2014. – Описан на: 7.10.2016. – Начин на достъп (URL): file:///E:/My%20Documents/Downloads/recenzia_Dipchikova.pdf

125. **Рецензия на трудовете на глав. асис. д-р Милена Миланова Миланова за конкурса за заемане на академичната длъжност „доцент“** [Електронен ресурс] : за нуждите на Катедрата по библиотекознание, научна информация и културна политика (БИН) към Философския факултет на СУ „Св. Климент Ох-

ридски“ : по професионално направление 3.5. Обществени комуникации и информационни науки (05.08.35. Книгознание, библиотекознние, библиография – документални източници и обработка на документалната информация), обявен в ДВ, бр. 97 от 08.11.2013 г. – София : [Ал. Дипчикова], 2014. – 8 с.

Написана на: 25.03.2014 г. – Описан на: 7.10.2016. – Начин на достъп (URL): file:///E:/My%20Documents/Downloads/Dipchikova%20(4).pdf

126. **Становище за дисертационния труд на Петя Николаева Толева на тема „Управление и оценка на дейността на българските обществени библиотеки в условията на новата информационна среда“** [Електронен ресурс] : за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по професионално направление 3.5. „Обществени комуникации и информационни науки (Книгознание, библиотекознание и библиография)“. – София : [Ал. Дипчикова], 2014. – 3 с.

Написано на: 9.04.2014. – Описан на: 7.10.2016. – Начин на достъп (URL): file:///E:/My%20Documents/Downloads/Dipchikova.pdf

2015

127. **Яврукова, Биляна Андреева**. Библиографски контрол в процеса на ретроспективна конверсия и дигитализация на фондовете : дисертация за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ : по професионално направление 3.5. Обществени комуникации и информационни науки (Книгознание, библиотекознание, библиография). – София : [Б. Яврукова], 2015. – 289 л. + 1 автореферат (36 с.)

Науч. ръководител: Татяна Янакиева. – Рец.: Милена Миланова, ***Александра Дипчикова***. – Предложен от СУ „Св. Климент Охридски“. Филос. фак. Кат. „Библиотекознание, науч. информ. и култ. политика“ ; Защитен пред Науч. жури 14.01.2016.

VII. Непубликувани материали[4]

1995

128. **Националната автоматизирана библиотечно-информационна мрежа (НАБИМ) три години по-късно** : анализ на състоянието и тенденции в развитието / Александра Дипчикова … [и др.]. – София, 31.03.1995. – 45 л., [72 л.] : табл.

Машинопис.

1997

129. **Виждане за състоянието и перспективите на Народната библиотека на основата на анализ на годишните отчети за периода 1986–1996 г.** / Александра Дипчикова, Антоанета Тотоманова. – София, 1997. – 16 с.

Доклад пред Научния съвет на Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“.

[4] Материалите са достъпни и могат да бъдат ползвани в читалня „Библиотекознание, библиография, книгознание и научна информация“ на НБКМ.

1998

130. **Националната автоматизирана библиотечно-информационна мрежа (НАБИМ) шест години по-късно** : анализ на състоянието и тенденции в развитието / [Александра Дипчикова … и др.]. – София, окт. 1998. – 25 л., [71 л.] : табл.
Машинопис.

1999

131. **Шанс за българските библиотеки за 21 век** : проект : съкратен вариант / [Ал. Дипчикова ... и др.]. – София, 1999. – 47 л., [12 л.]
Принт. изд.

132. **UNIMARC** : формат за обмен на библиографска информация в електронен вид : проект / прев. и адапт. Виолета Людсканова, Александра Дипчикова. – Съкратен вариант. – София, дек. 1999. – 41 с.
Принт. изд.

2005

133. **Ръководство за UNIMARC/Контролни записи** / прев. от англ. ез. Александра Дипчикова. – София, 2005. – 242 с.
Принт. изд.

2009–2013

134. **Документация за дейностите в системата COBIS.bg.** / прев. от англ. ез., ред. на прев. Александра Дипчикова. – София, 2009–2013. – около 1000 с.

Александра Дипчикова – председател на експертния съвет на фонд „Библиотеки“ към Фондация „Отворено общество“, и членовете му Маргарита Ангелова, Таня Войникова, Боряна Савова и Александър Димчев, 1999 г.

Александра Дипчикова води заседание на международна конференция, организирана от Катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“ и СБИР, в хотел „Родина“

На юбилейното честване на проф. Ани Гергова в зала 1 на СУ „Св. Климент Охридски“

Доц. д-р Александра Дипчикова, 2011 г.

С колегите Александър Димчев, Боряна Савова, Антоанета Тотоманова, Ефросина Ангелова-Пенкова на международна конференция в Словения

С доц. д-р Любомир Георгиев, 2012 г.

Александра Дипчикова и Виолета Людсканова – лектори на квалификационен курс в РБ „Захарий Княжески“ – Стара Загора, 26–28.II.2013 г.

Поздрав към д-р Александра Дипчикова

Майкъл Горман

A Salute to Dr. Alexandra Dipchikova
Michael Gorman

Summary

It gives me great pleasure to write on the occasion of the seventieth birthday of our distinguished and highly respected colleague Dr. Alexandra Dipchikova. Her contributions to Bulgarian and international librarianship are well known – valuable role on the IFLA Standing Committee on Cataloguing; her work for the Open Society Foundation; and of her work on the journal *Biblioteka* for more than 20 years. She was a distinguished director of the "St. Cyril and Methodius" National Library. She has worked tirelessly for the Bulgarian Library & Information Association and for other national and professional bodies.

Key-words: Alexandra Dipchikova, occasion of the seventieth birthday, contributions, scholarly achievement, director of the "St. Cyril and Methodius" National Library, cataloguer and library administrator

За мен е голямо удоволствие да пиша по повод на седемдесетата годишнина на нашия изтъкнат и уважаван колега д-р Александра Дипчикова. Нейният голям принос към българското и международното библиотекознание е добре известен. Не само че тя донесе научни постижения за различните си роли като каталогизатор и библиотечен администратор (вижте, например, нейните ценни изследвания в научни сборници), но тя също е неуморна в професионалната си дейност както в България, така и в международен план. Аз съм наясно с ценната ѝ роля в Постоянния комитет по каталогизация на ИФЛА; работата ѝ за Фондация „Отворено общество", както и работата ѝ върху списание „Библиотека" в продължение на повече от 20 години. Тя беше изтъкнат директор на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий", като има принос към работата на тази велика институция и в други свои роли. Тя работи неуморно за Българската библиотечно-информационна асоциация, както и за други национални и професионални организации. В допълнение към всички тези свои постижения д-р Дипчикова е допринесла за редица публикации и е преподавала на студенти по библиотечни науки в продължение на няколко години. Аз лично съм ѝ задължен за превода на моята книга *Our enduring values* на български[1], защото по този начин тя я направи достъпна за българските колеги и студенти.

[1] **Горман**, Майкъл. Нашите непреходни ценности. библиотеките през XXI век. прев. от англ. Александра Дипчикова. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски", 2006. 264 с.

Поздравявам д-р Дипчикова по този щастлив повод и ѝ пожелавам още много дълги, щастливи и продуктивни години.

Чикаго, септември 2016

България и нейните прекрасни хора – със специално място в спомените ми

Адолф Кнол

Bulgaria and it's nice people – with a special place in my memories
Adolf Knoll

Summary

Alexandra Dipchikova's anniversary is an opportunity to rethink my relationship to Bulgaria and to the events of my life connected with this country. Usually, our meaning about a country is strongly influenced by the people whom we have met and with whom we have the possibility to spend some time.

Key words: Alexandra Dipchikova, National Library of the Czech Republic, Bulgaria.

Годишнината на Александра Дипчикова ми дава възможност за преосмисляне на връзката ми с България и събитията от моя живот, свързани с нея. Обикновено нашето мнение за една страна е силно повлияно от хората, които сме се срещнали там и с които сме имали възможност да прекараме известно време.

Като цяло, повечето от хората, с които се срещаме, отминават, без да оставят нещо специално в сърцата ни. Останалите са добри колеги, като много рядко някои от тях притежават качествата да станат наши приятели, спомена за които остава с нас завинаги. Имах възможност да прекарам пет години на обучение в чужбина и да се запозная с много хора от различни страни. Това ми даде възможност да получа по-добра ориентация в света и ми помогна много в моята работа в Националната библиотека на Чешката република, както и за сътрудничеството с чуждестранни институции. След като прекарах около два месеца в отдел „Каталогизиране", започнах моята дейност тук по линията на обмен на библиотекари. Едно от първите ми пътувания в чужбина, от името на моята библиотека, в началото на 80-те години на XX век, беше в България. По-късно и особено след 1989 г. имах възможността да участвам в много международни дейности и проекти в Европа и света.

Днес, в моята зряла възраст, когато се замислям какво е останало и кои страни в сърцето ми все още са населени с хубави спомени, аз трябва да призная, че България има специално място, благодарение на многото прекрасни хора, които срещнах в течение на изминалите години. Не мога да кажа това за повечето от държавите в света, защото хората, които срещах там, просто минаваха и отминаваха.

Няколко българи са останали в моите спомени, не само като колеги или хора, с които съм си сътрудничили, но и като човешки същества. Те създадоха в мен много положителен образ за вашата нация и страна. Александра Дипчикова е една от тях и бих искал да изразя моята благодарност към нея за положителното ѝ и приятелско отношение по време на нашата съвместна работа. С всичко това бих искал да изкажа моите най-сърдечни пожелания за добро здраве и щастие в по-нататъшния ѝ живот.

Прага, октомври 2016 г.

България – една невероятна страна на книгите и библиотеките с изключително отдадени библиотекари

Ролф Хюпер, Улрике Шьомер

Bulgaria – an Amazing Country of Books and Libraries with Extremely Dedicated Librarians
Rolf Hüper, Ulrike Schömer

Summary

Every time during our stay in some of the free afternoons we were visiting the "St. St. Cyril and Methodius" National Library on the occasion of an exhibition or a week of book or just for professional exchange with fellow librarians. What an impressive building and what library treasures you have in your National Library! Every time we were impressed by what a dedication and what a skill you, dear Alexandra Dipchikova, manage this huge institution, protecting its treasures which brought and kept the National Library alive in the era of modernity.

Key-words: Alexandra Dipchikov, Director, National Library.

На Александра Дипчикова – с голямо признание и смирена благодарност

Контактите днес често се завързват в интернет, но могат да се изпълнят с живот единствено посредством личните срещи. Така и сътрудничеството между Катедрата „Библиотечно-информационни науки" на Софийския университет „Св. Климент Охридски" и специалността „Информационно управление" на Факултета за медии, информация и дизайн към Университета в Хановер започна с размяната на няколко имейла.

През 2000 г. последва първата визита на делегация от преподаватели и студенти по покана на София. Проф. Александър Димчев ни оказа сърдечен прием и беше нашият всеотдаен и надежден гарант при всички дейности в рамките на скоро след това договореното сътрудничество.

В продължение на много години след това колегите от София изнасяха лекции като гостуващи лектори в университета в Хановер, а преподаватели от Хановер правеха същото в Софийския университет. Всяка година в Хановер идваха студенти от София за един, а понякога и за два семестъра в рамките на програмите „Сократ" и „Еразмус". В обратната посока също имаше движение, а именно студенти от Хановер следваха или стажуваха за един семестър в София, макар и да бяха доста по-малко на брой. Тези срещи поставиха началото на професионални контакти и приятелства,

които в по-голямата си част съществуват и до днес. Покрай обмяната на студенти се сключиха дори и два брака, „събраха се“, с други думи, две „Еразмус“ семейства.

Немските студенти, които отиваха в София, се връщаха винаги много въодушевени. „България е една невероятна страна на книгите и библиотеките“, сполучливо обобщи един от тях впечатленията си. С това можем напълно и изцяло да се съгласим и ние, двамата професори, които сме имали над десет пъти курсове като гост-лектори в Софийския университет.

Всеки път, по време на престоите ни, в някой от свободните следобеди се случваше да навестим и Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – по повод на изложба или на седмица на книгата, или просто за професионален обмен с колегите библиотекари. Каква внушителна сграда и какви библиотечни съкровища имате във вашата Национална библиотека! Всеки път ни правеше впечатление с каква всеотдайност и с какво умение вие, скъпа Александра Дипчикова, ръководите тази огромна институция, опазвате нейните богатства, пренесли и поддържащи Националната библиотека жива в епохата на модерността. Естествено облазявахме ви и за съседната Докторска градина – този спокоен и сенчест оазис в центъра на града, прекрасно място за срещи и интересни професионални разговори или просто за отмора след натоварения работен ден.

Така основата още през 1878 г. Национална библиотека, носеща името на Светите братя Кирил и Методий, ни изглежда като мъдра и далновидна майка на техните потомци – българските библиотекари. Тя е архивът на българската литература, създава българската национална библиография, изпълнява функциите на научен институт по библиотечно дело, библиография, книгознание и българска наука, както и на лаборатория за реставрационни и консервационни дейности. Тя съхранява и опазва изключителни и уникални колекции от български, славянски, ориенталски и други текстове, архивни материали, редки и ценни старопечатни книги. В същото време е и координационен център по библиотечни въпроси на 28-те регионални и специализирани библиотеки в страната, и най-вече на петте големи научни библиотеки.

Каква сила трябва да притежава една нация и нейният народ, за да съхрани въпреки многовековното чуждо владичество жизнеността на своя език и култура! Книгата е изиграла в този процес, това може да се каже със сигурност, много специална роля. Ето защо не е чудно, че 24 май, Денят на българската просвета и култура и на славянската писменост, е един от най-обичаните празници на българския народ. Изпълнени с почит и признание, се запознахме с историята на българските читалища и посетихме някои от тях. Тази важна културна институция на вашата страна през XIX в. и културен и интелектуален център по времето на Възраждането в България изпълнява много функции, тя е и средищен център, и образователна институция, и винаги на първо място – библиотека.

Ето че от няколко години България най-после се присъедини към Европейския съюз. Към културния ареал на Европа тя принадлежи отдавна, а библиотеките ѝ – открай време. У нас България е известна и като страната на многото столетници. И това Ви пожелаваме, и това си пожелаваме, прескъпа Александра Дипчикова: бъдете здрава още дълги години! Умножете след три десетилетия рядката слава на Вашата толкова красива страна!

Проблеми на разкриването на дефтерите от фонда на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

Севдийе Али

On the Problems of Cataloguing the Defters from the Archive of the National Library of Bulgaria
Sevdiye Ali

Summary

This article deals with the initial attempts to start an electronic catalogue of the defters (types of registers), housed in the Oriental collections department, following the growing interest towards this particular source. It offers a review over the history of their acquisition since the establishment of the National Library. Such registers are to be found scattered in all the funds of the archival collection. Adding them to an electronic catalogue, which will ease the access to these valuable documents. The elements of electronic description reveal both basic and additional information, which is meant to help all the researchers.

Key-words: defters, Oriental collections, National library.

Устойчивият интерес към богатия регистров материал на османотурски език, съхраняван в архива на „Ориенталски сбирки“ на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (НБКМ), послужи като повод за написването на настоящата статия. Този материал е първоизточник на редица исторически, езиковедски, краеведски, статистически, ономастични, демографски и пр. изследвания.[1] Базирайки се на вече натрупания богат опит в решаването на отделни ар-

[1] **Баласчев**, Г. Турски архивни тефтери в София и значението им за нашето минало. – В: *Пряпорец*, № 23, 22 юни 1904, с. 2–3; **Турски** извори за българската история. Т. 2, Турски документи от Добричка каза (околия) по регистрацията на населението, поземлените имоти, покрити имоти и данъци и по задълженията на селските стопани към казалийската земеделска каса, 1868–1877 г. състав. Хр. Гандев и Г. Гълъбов. т. 4. София, 1959; **Цветкова**, Б. За етническия и демографски облик на Видин през XVI в. – В: *Известия* на Етнографския институт с музей (ИЕИМ), 7, 1964, с. 11–24; **Цветкова**, Б. За режима на стопанската обмяна между румънски и българските придунавски земи през XVI в. – В: *Румънско-български* отношения през вековете. изследвания. 1. София, 1965, с. 113–141; **Цветкова**, Б. Турски документи за статута на някои селища във В. Търновски окръг през XVII в. – В: *Известия* на Окръжния музей Велико Търново, 3, 1966, с. 61–67; **Цветкова**, Б. Нови архивни материали за миналото на Шуменския край през XVII в. – В: *Известия* на Народния музей, 4, 1967, с. 93–102; **Цветкова**, Б. Османските tahrir defterleri като извор за истори-

хивистични казуси, ще приведем няколко примера от практиката, за да очертаем проблемите, свързани с ползването на *дефтерите*, и да посочим възможното решение за по-лесен и бърз достъп особено за онези от тях, които се намират извън обособената колекция.[2] Ще бъде описана методологията на работата по създаване на електронен каталог на *дефтерите*, което включва тяхната типологизация и систематизация.

Всеизвестен е фактът, че отдел „Ориенталски сбирки“ притежава обособена колекция от *дефтери*, обозначени с латинската буква D, достигнала понастоящем

ята на България и балканските страни. – В: *Известия* на държавните архиви, 20, 1975, с. 127–157; **Цветкова**, Б. Джелепкешанските регистри като исторически паметници. – В: *Известия* на държавните архиви (ИДА), 14 (20), 1976, с. 141–155; **Цветкова**, Б. Новонамерен откъс от джелепкешанския регистър за Североизточна България и Добруджа от 1573 г. – В: *Известия* на държавните архиви (ИДА), 14 (20), 1976, с. 349–360; **Тодоров**, Н. Балканския град XV–XIX в. социално-икономическо и демографско развитие. София, 1972; **Димитров**, Стр. Откъси от регистър за ленни владения в западните Родопи и Серско. – В: *Родопски сборник*. 1. София, 1965, с. 283–318; **Димитров**, Стр. За датировката на някои османски регистри от XV в. – В: *ИБИД*, 26, 1968, с. 231–250; **Димитров**, Стр. Към демографската история на Добруджа през XV–XVII в. – В: *ИБИД*, 35, 1983, с. 27–61; **Стойков**, Р. Селищни имена в Западната половина на България през XVI в. по турски регистър за данъците от 984 (1576–1577 г.). – В: *Езиковедско-етнографски* изследвания в памет на акад. Ст. Романски. София, 1960, с. 424–456; **Стойков**, Р. Български селища с населението им в турски регистри за джизие от XVII в. – В: *ИДА*, 8, 1964, с. 147–164; **Стойков**, Р. Антропологични данни на населението от Търновско в края на XVII в. – В: *ИДА*, 9, 1965, с. 184–189; **Андреев**, Ст. Откъс от регистър за ленни владения в западните Родопи, югоизточен Пирин и Демирхисарско. – В: *Родопски сборник*, 2, 1969, с. 279–317; **Андреев**, Ст. Данъчен списък на котленските занаятчии от 1865 г. – В: *ИБИД*, 26, 1968, с. 321–329; **Андреев**, Ст. Занаятчийски тескерета от Троян 1872. – В: *ИДА*, 27, 1970, с. 359–368; **Кендерова**, Ст. Османски регистър за десятъка от овцете в Пазарджишко през средата на XIX в. – В: *Родопи*, 15, 1, 1977, с. 15–19; **Груевски**, П. За миналото на някои села от северните склонове на Родопите според документ на старотурски език. – В: *Родопи*, 15, 8, 1977, с. 33–40; **Андреев**, Ст. За датировката на подробните османски регистри (муфасал дефтери) от XV–XVI в. – В: *Исторически преглед*, 1992, 1–2, с. 156–170; **Ковачев**, Р. Опис на Никополския санджак от 80-те години на XV в. София, 1997; **Атанасов**, Християн. Християни и евреи: джизие описи на Видински санджак от 20-те години на XVIII в. София: Държавна агенция „Архиви“, 2010; **Георгиева**, Гергана. Теметтуат дефтерите като извор за историята на град Шумен. – В: *Оттук* започва България. материали от Втората национална конференция по история, археология и културен туризъм „Пътуване към България“ – Шумен, 14–16 май 2010 г. Шумен, 2011, с. 531–542; 6 **Ангелова**, Даниела. Демографско развитие на българското крайбрежие през XIX в. (до 1878 г.). София, 2013; **1445** Tarihli Paşa Livası İcmâl Defteri. съст. Halil İnalcık, Evgeni Radushev, Uğur Altuğ. Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2013. В изданието са включени публикуваните по-рано в серията **Турски** извори за българската история, т. 2 (13), дефтери със сигнатури D 707, ОАК 52/59, ОАК 45/30. Дигиталните им копия са достъпни в Дигиталната библиотека на НБКМ, кабинет „Дефтери“.

[2] В процеса на работа по селищни справки на читатели с молба за извличане на повече или по-малко подробни сведения за различни селища често се натъквам на проблема за липсата на леснодостъпна информация относно наличието на регистри със статистически данни за населението (*нюфус дефтери*) в определен регион или за недвижимото имущество (*емляк дефтери*) например (като най-често търсени видове).

бройката от 740 книжни тела. Извън обособената колекция остават стотици документи, които по своята същност ѝ принадлежат. Те се откриват в ОАК („Ориенталска архивна колекция“), НПТА („Новопридобита турска архива“) и 328-те поселищни фонда, формиращи понастоящем структурата на османотурския архив в НБКМ (с общ обем от 500 000 архивни единици). Една малка част от тези дефтери е известна на научната общност чрез публикуваната серия „Извори за българската история“[3]; тематичните описи[4]; изготвени от сътрудници на отдела и оповестените в поредицата „Архивите говорят“ отделни регистри от научни екипи, включващи специалисти от отдел „Ориенталски сбирки“ и османисти от БАН[5], както и в публикации, посветени на отделни региони на България[6]. Множество архивни единици, съдържащи регистров материал, обаче остават по-скоро

---

[3] **Турски** извори за българската история. т. 1 (10). съст. Б. Цветкова и В. Мутафчиева. София, 1964. (тимарски регистри и регистри на доганджиите); **Турски** извори за българската история. т. 2 (13). съст. Н. Тодоров и Б. Недков. София, 1966 (регистри на тимари, зиамети и хасове); **Турски** извори за българската история. т. 3 (16). съст. Б. Цветкова и А. Разбойников. София, 1972 (тимарски, акънджийски, вакъфски, описи на населението, джелепкешански регистри); **Турски** извори за българската история. т. 5 (20). ред. Б. Цветкова. София, 1974 (войнугански регистри); **Турски** извори за българската история. т. 7 (26). ред. Стр. Димитров, Е. Грозданова, Ст. Андреев. София, 1986 (джизие дефтери).

[4] **Опис** на тимарските регистри, запазени в Ориенталския отдел на Народната библиотека „Кирил и Методий“. София, 1970; **Михайлова-Мръвкарова**, М. Опис на турски документи за Русия, Полша и Чехия, запазени в Ориенталския отдел на Народната библиотека „Кирил и Методий“. София, 1974; **Опис** джизие регистри, запазени в Ориенталския отдел на Народната библиотека „Кирил и Методий“. София, 1983; **Теохаридис**, Йоанис. Опис на османотурски документи за Кипър, запазени в архивите на Ориенталския отдел на Народната библиотека „Кирил и Методий“. София, 1984; **Михайлова-Мръвкарова**, М. Опис на турски документи за съпротивата и национално-революционните борби на българския народ през XIX в. София, 1984; **Опис** на османотурски документи за занаяти и търговия (XVI–XIX в.), запазени в архивите на Ориенталския отдел на Народната библиотека „Кирил и Методий“. София, 1993; **Inventory** of Ottoman Turkish Documents about Waqf Preserved in the Oriental Department at the ST St Cyril and Methodius National Library. Part 1, Registers. Sofia, 2003; **Шиваров**, Ст. Османотурски документи за историята на Унгария и унгарците XVII–XIX в. София, 2013.

[5] **Турски** извори за българската история. т. 13. съст. Е. Грозданова. ред. Ст. Андреев и Стр. Димитров. София, 2001.

[6] **Стойков**, Р. Турски източници за миналото на Севлиево и Севлиевско през XV–VII в. – В: *Севлиево* и Севлиевския край. изследвания, материали и документи. София, 1967, с. 221–240; **Грозданова**, Е., Андреев, Ст. Османотурски документи за Южното българско Черноморие и прилежащия му район (във фонд Поморие на Ориенталски отдел на НБКМ). – В: *Векове*, 9, 6, 1980, с. 80–89; **Андреев**, Ст. Турски документи за Смолянско и прилежащите райони през XVII в. – В: *Родопски сборник*, 4, 1976, с. 175–192; **Грозданова**, Е., Андреев, Ст. Поименен регистър на населението на Варна и Варненската каза от 1685 г. – В: *ИНВМ*, 10 (25), 1974, с. 211–230; **Грозданова**, Е. Демографски промени в Русенско през втората половина на XVII в. – В: *Векове*, 1975, 5, с. 61–68; **Грозданова**, Е. За демографското състояние на Карнобатско и Айтоско през XVII–XVIII в. – В: *Исторически преглед*, 1976, 6, с. 81–86. **Калицин**, М., Мутафова, Кр. Подбрани османски документи за Търново и Търновска каза. Велико Търново, 2003; **Андреев**, Ст., Калицин, М., Мутафова, Кр. Извори за историята на град Омуртаг. османски документи XV–XVIII в. т. 1. София, 2009 и др.

извън обсега на изследователския интерес, поради незадоволителната степен на разкритост и липсата на специализиран и всеобхватен каталог.

Логичен е въпросът защо едни регистри попадат в дефтеровата колекция, а други остават в селищните архивни фондове? За обособяването на тази колекция Никола Попов, ръководител на отдела в периода 1960–1965, съобщава, че в нея попадат само онези документи, които *поради формата си не можеха да влизат във фондовете*[7]. За внасяне на още по-голяма яснота се налага да проследим пътя, по който са набавяни, обработвани, съхранявани и въвеждани в научно обращение арабографичните архивни материали в Националната библиотека. (Тук оставяме настрана подробностите около сбирката от ръкописи и старопечатни книги, тъй като нейната съдба не е пряко в обсега на темата.)

Набавянето на документите, които ще положат основата на т.нар. Източен отдел, започва още от създаването на Народната библиотека през 1879.[8] Като основна задача на институцията се явява издирването, опазването и съхраняването на документите, останали в новоосвободените български земи. Една част от регистрите постъпват като текущ архив от официална документация на военни, съдебни и граждански институции в бившите административни центрове на Османската империя. Много от т.нар. *сиджили*, продукт на функциите на шериатски съдилища, след Освобождението били останали на съхранение към местните мюфтийства и в мюсюлманските религиозни общини. Не са малко регистрите, съхранени и грижливо пазени в редица новоосновани български държавни институции. Например по частен път чрез *будни учители и прогресивни обществеици* били събирани и предавани на Министерството на народната просвета отделни документи, които Министерството от своя страна препратило на Библиотеката, където в следващите години били обработени, систематизирани и описани и залегнали в основата на т.нар. *стара наличност* на турския архив.[9]

Заедно с пренасянето на ръкописни и старопечатни книги от някои вакъфски библиотеки в страната, в Народната библиотека попадат и единични документи, дефтери (емлячни и други регистри) и сиджили – от Лом, Белоградчик, Ихтиман,

---

[7] **ЦДА**, ф. 1137, а.е. 4215, л. 76. Цит. по **Иванова**, Св. Комплектуване, формиране и разкриване на сбирките на Ориенталския отдел на НБКМ. към пътеводител на Ориенталския отдел на НБКМ. – В: *Известия* на държавните архиви, т. 79, с. 34.

[8] През годините на своето съществуване Библиотеката на няколко пъти променя местонахождението, статута и названието си. Първоначално при откриването си е Софийска публична библиотека – по силата на учредителния протокол № 1 от 28 ноември 1878 г., вж. **Йорданов**, Велико. История на Народната библиотека в София по случай 50-годишнината ѝ 1879–1929. София, Държавна печатница, 1930, с. 19. На 5 юни 1879 г. Софийската публична библиотека става държавно учреждение под названието Народна библиотека в София, с главен библиотекар, 1 старши помощник, 1 младши, прислуга и стражар. Библиотеката следвало да се превърне в административно подопечна институция на ведомството на управляващия отдела на просвещението. **Пак там**, с. 26. В периода 1878–1879 г. първоначално се помещава в една турска къща, после в малката църква „Св. Никола“, а след това е преместена в софийския конак (Княжеския дворец). От март 1880 г. Народната библиотека заема помещение в Голямата джамия, в която е предвидено и помещение за заседателна зала. **Пак там**, с. 34. Вж. и *ГББИ* за 1945–1946, с. 226–236.

[9] *ИДБВК* за 1954, 1956, с. 119–120.

Радомир и други бивши окръжни и околийски центрове. В първите десетилетия от историята на отдела регистровият материал съществувал в обща сбирка, заедно с видинските и софийските сиджили под общото название *сиджиляти*. От тази обособена сбирка регистри се оформя основното ядро *дефтери*, включено в обособената по-късно през 60-те години на миналия век колекция, за която стана дума по-горе.

За пръв път темата за обработката и каталогизацията на т.нар. *сиджиляти* се среща в доклад, поместен в годишника на Народната библиотека в София за 1914 г.[10] Пред отдела е очертана задача да се приведат *в ред, систематизират и проучат събраните многобройни арабски, персийски и турски ръкописи и старопечатни книги, попаднали в Народната библиотека*. Владимир Тодоров Хиндалов, ръководител на Ориенталския отдел в периода 1913–1935, споменава, че сред сбирката от материали, постъпили с библиотеката на Пазвантоглу, могат да се открият *дефтери* и *сиджили*, описани в първия каталог опис на сиджилятите.[11] Докъм 1912 г. Хиндалов съобщава, че отделът не разполага с каталог на *сиджилятите*.[12] По-нататък в доклада си продължава за турските архивни регистри-сиджиляти, като подчертава, че те били оставени от турците след оттеглянето им от Видин, Самоков и София в правителствените канцеларии, военни учреждения и шериатски съдилища. Прави обстоен преглед на съдържанието и значението им за българската история. Извежда като приоритет въвеждане на *ред на тази сбирка, систематизиране за тяхното правилно и рационално ползване*.[13] Казва, че е изучавал и работил по картотека на *сиджилятите*, като съставял отделни картони за тия регистри. Всеки отделен картон съдържал следното: вид на *сиджила*, местопроизхождение, номер, съдържание, специална бележка. За отчетния период той прегледал 73 дефтера от по 250–300 страници, всеки 16 х 40 см формат, написани на дебела хартия. Най-ранният от тях бил от 1028 г. (или 1619 г.). Превежда примери от сиджилятите № 2, 3, 23, 309 (софийска турска архива), 37, 50, 68,70 (видинска турска архива). Останалите *сиджиляти* постепенно се преглеждат и систематизират. През 1923 г. отново Вл. Хиндалов съобщава за наличието на 366 сиджиляти и емлячни регистри.[14] Интерес представлява и съобщеното от него постъпление през 1923 г. от 187 стари турски и гръцки документи. Между тези книжа били намерени и 7 части от *сиджиляти* с „*откъснати страници, едни без начало, други без край, в окаяно състояние*“. Проучването и ползването им той намира за крайно трудно. Хиндалов дава за пръв път систематизация на отделните сбирки от арабографични материали – ръкописи, старопечатни книги, *сиджиляти* и архивни документи и др. Към единичните документи той включва и архивните материали на арменски, еврейски и гръцки език. В резултат от неговата дейност

[10] **Тодоров**, Вл. Ориенталски отдел. – В: *Годишник* на Народната библиотека в София за 1914 г., с. 84–88.
[11] **Опис** № 14.
[12] **Пак там**, с. 84.
[13] **Пак там**, с. 86.
[14] **Тодоров**, Вл. Ориенталски отдел. – В: *Годишник* на Народната библиотека в София за 1923 г., с. 37–41.

сиджилятите са описани самостоятелно в „Опис на сиджилятите“, съхранявани в стая № 14.[15] В доклад на Хиндалов за изтеклата година (1924) количеството на сиджилятите остава непроменена – 366.[16] До края на 1934 г. бройката им се покачва едва на 369[17]. До 1940 г. броят им е 394.[18] Нека обърнем внимание на данните от споменатия опис на сиджилятите. Основа са записите на Д. Ихчиев, съставени през 1908 г., т.нар. *Тетрадка № 10*, сред които е включил описания на 223 регистъра.[19] Именно неговите описания били снети в каталога на Ориенталския отдел и в картотеките на сиджилите и дефтерите.

След Вл. Хиндалов по описанието на сиджилятите работи и Петър Миятев, ръководител на отдела в периода 1935–1942 г. Описаните до края на 1934 г. регистри са 200 (вж. *Таблица 1*). За 153 от тях със сигурност можем да твърдим, че са дефтери от старата наличност, с посочена актуална сигнатура, като приблизително 21 % от общия дял препращат към настоящата колекция на дефтерите, обозначени с латинската буква D. В предложената таблица установените дефтери от старата наличност са означени със звездичка (*). От коментираната стара наличност найголям дял се пада на самоковските регистри (108), последвани от видинските (16), софийските (10, с отделни села), Изнебол (5), Кюстендил (2), Ихтиман (2), Брезник (1), Костенец (1), Ниш (1), Русе (2), Татар Пазарджик (2 – с. Сестримо). За 46 от дефтерите в този списък не е посочена нова сигнатура. Това може да означава или че не са попаднали впоследствие в обособената колекция дефтери, или че са сред загубените през Втората световна война.

След 1934 г. в описната книга са включени дефтери, обозначени с абревиатурата НТА (нова турска архива), т.е. те се водят като постъпление от новата наличност. Открихме записани десетина сигнатури от тях, на които през 1964 г. е дадена сигнатура на дефтер.[20] Вследствие на командировката на Б. Недков в Североизточна България – в Русе, Добрич и Силистра, е записан дефтер от 1848 г. с първоначална сигнатура на сиджил R 40, получил нова сигнатура D 497. През 1963–1964 г., когато става фактическото отделяне на *сиджилятите* в две отделни колекции – *сиджили* и *дефтери*, като към дефтерите биват включени и сигнатури от новостъпили регистри от цариградската архива. В следващите десетилетия колекцията постепенно е попълвана от различни източници, включително от т.нар.

---

[15] **Пак там**, с. 40. Опис на сиджилите и емлячните регистри на Народната библиотека в София, XIX. В тетрадката записи са водени между 1923 г. и 1948 г. Вписването на новите сигнатури на дефтери и сиджили (видински и софийски) е направено по-късно – през 1964 г., когато е фактическото отделяне на двете колекции. Тук са записани и придобитите в резултат на командировката на Б. Недков през 1948 г. в Североизточна България сиджили, обозначени впоследствие с латинската буква R. Сред тях също се откри една сигнатура R 40, прехвърлена към регистровата колекция като D 497.

[16] **Пак там**, с. 90.

[17] **Иванова**, Св. Цит. съч., с. 28; **Опис** на сиджилите и емлячните регистри..., с. 167. Съдържа следния запис, че синджилите са 369 (до края на октомври 1934 г.).

[18] **Опис** на сиджилите и емлячните регистри на Народната библиотека в София, 19, с. 174.

[19] **Иванова**, Св. Цит. съч., с. 32.

[20] Това са следните дефтери, описани по реда на вписването им в описната книга: D 662, D 661, D D 660, D 659, D658, D 657, D 653, D 655, D 656, D 652, D 651.

предфондове, ОАК и НПТА[21], в резултат от частични постъпления, както и чрез все още необработения архив от османски документи.

Последните добавки са от периода 2006–2016 г. Към първата група се причисляват към т.нар. пресигнирани документи[22], а към втората група – постъпилите от необработения архив[23]. Съществуват случаи на по-късно установени *дефтери* в *сиджиловата* колекция, които са прехвърлени към *дефтерите*, на които е дадена сигнатура с D.[24] Така колекцията от *дефтери* достига 740 на брой, текущо се попълва и в настоящия момент.

След като проследихме етапите на обработка, систематизиране и каталогизиране на колекцията от дефтери, нека обърнем внимание на обработката, комплектуването и формирането на архивните колекции и фондове на отдела, тъй като вече споменахме, че в тях също има дефтери. Според първоначалния замисъл те би трябвало да включват архивните арабографични материали – единичните документи, или както ги нарича Хиндалов през 1914 г. *сбирка от летящи листове, състояща се от заявления, тескерета, ходжети, сенети и др. такива*[25]. Десетилетие по-късно, отново той съобщава за наличието на описна книга за единични документи, събрани в *Опис на ферманите, бератите и буюрултиите на Ориенталския отдел*[26], включваща общо 346 описания. Първите 87 от документите са сред най-старите постъпления от 80-те години на XIX до към 1912 г. Някои от тях притежават актуална сигнатура и могат да се открият в ОАК. Сегашните им сигнатури са дадени, съдейки по данните от книгата, в периода между 1939[27]–1943 г.[28]. При описаните през 1937 г. има вече означени като НТА, вероятно това

[21] **Инвентарен** дневник 1884–3163, 1952–1961, кн. 7. От новопридобитата архива някои архивни единици остават в НПТА, други са прехвърляни към ОАК, предфондове Сф, Тч, Тл, Ст, Кг, Рс, Вд, Лм, Цг, Тн, Мк, Од, Бг, Вц и селищните фондове от поредица А – ф. 179А, 112А, 81А, 104, 116А, 88А, 164А, 213А, 89А, 156А, ф. 1А, 181А, 127А, 155А, 142А, 96А, от което е видно, че обработката на предфондовете е в ход. Тук откриваме сигнатурите I кол. 128/3 (241 л.) от 1634 г. Регистърът, записан със сигн. I кол. 128/2 (218 л.) от 1606 г. фигурира в **Опис** на тимарските регистри под № 218, но е описан с различни физически данни. Следващият регистър – I кол. 128/1 (381 л.) от 1680 г., също включен в описа на тимарските регистри под № 267, и е с корекция в годината на съставяне – 1632 г. Трите са с размер 31 х 11 см и са тимарски регистри за европейските владения на империята. Тук открихме също така и най-ранния дефтер – D 707 (1445–1455 г.), инвентиран през 1959 г., за който е отбелязано, че се е съхранявал в касата. Също така податка има и за инвентирания през 1961 г. от НПТА ОАК 45/29 от XV в. вакъфския регистър ОАК 45/30, също от XV в., който също се е съхранявал в касата, съдейки по запис, оставен от Никола Попов през 1962 г.

[22] D 723 (ф. 117, а.е. 22) от 2006 г.; D 725 (ф. 236А, а.е. 2149) от 2006 г.; D 726 (ф. 1А, 17513) от 2007 г.; D 727 (ф. 1А, 17532) от 2007 г.; D 728 (ф. 8, а.е. 24) от 2007 г.; D 729 (ф. 242А, а.е. 299); D 732 (ф. 121А, а.е. 1811) от 2012 г.; D 735 (ф. 258А, а.е. 233) от 2013 г.; D 736 (ф. 258А, а.е. 84 и ф. 258А, а.е. 144) от 2013 г.; D 738 (Мк 19/27, 44 л.) от 2014 г.; D 739 (Мк 19/27, 14 л.) от 2014 г.

[23] D 724 от 2006 г.

[24] Сиджили S 6 bıs I и S 6 bıs II получават сигнатура на дефтер отново в две части D 730 I, II, пресигниран през 2010 г.; S 57 е пресигниран на D 731 през 2010 г.

[25] *Годишник* на Народната библиотека за 1914 г., с. 84.

[26] **Каталог** на Ориенталски отдел. № 2, Фермани, берати, буюрултии, 1936–1949 г.

[27] **ОАК** 252/ 19 с № 7960, 7 ноем. 1939 г.

[28] Такъв е случаят на берат със сигнатура ОАК 252/22 с инв. № 338, 15 юли 1943 г.

са първите документи от цариградската архива, влезли в по-късно формираната колекция НПТА. Част от старата наличност е прехвърлена и към поредицата А на поселищните архивни фондове.

Количеството на единичните документи от снетата от тетрадката информация драстично се разминава с изнесената цифра от данните в останалите източници. В доклада на Вл. Хиндалов за състоянието на отдела за периода 1926–1928 г. се съобщава, че количеството на единичните документи е нараснало на 799. Това увеличение се дължало на донесеното от цариградските държавни архиви и книгохранилища – резултат от двете командировки на Хиндалов в Истанбул през 1924–1925 г.[29] Той докладва за направени описания на документите, наброяващи 659 големи ръкописни страници. Към 1928 г. цифрата на архивните документи достига 1458.

Известно е, че процесът на обработка на две от архивните ни сбирки – считаната за най-стара колекция ОАК и НТПТА[30], започнал в междувоенния период, продължава активно след 1944 г. Първоначално се отделяли по-ценни документи на централните органи на държавната власт, предимно онези, които изхождали от султанската канцелария и от Високата порта. През 1951 г. методът за обработка на колекция НПТА се променил – от чувалите неорганизиран архив се изваждали онези документи, които можели да се разпределят по градове. Поставяни били в папки и описвани по градове и хронология. Били инвентирани, съставян е фиш за всяка отделна архивна единица. Впоследствие тези документи формират предфондовете към селищните фондове.[31]

През 1953 г. е възприета класификационна схема на класиране, която води до създаването на 328-те основни селищни фонда.[32] През 50-те години на XX в., т.е. 60 години след учредяване на отдела, архивният му фонд остава почти непроменен, както констатира Б. Недков[33], и наброява 161 000 архивни единици. Изработена била *тематична картотека* на около 25 000 обработени турски документи. Завършена била първичната обработка и работата по систематизирането по архивни фондове на още 90 000. Така се открил пътят за ползване на сбирките. Пак по това време (между 1948–1951 г.) се наложила пълна инвентаризация на архива на отдела.

През 1965 г. ръководителят М. Михайлова-Мръвкарова съобщава, че сътрудниците са насочили усилията си към обработка, фондиране, анотиране и класиране на още 17 000 документа от неорганизирания фонд. Работата по обработката на основната серия на поселищните фондове продължила две десетилетия и била обявена за приключена в доклад за Ориенталски отдел от 1976 г.[34] От същия

---

[29] **Тодоров**, Вл. Ориенталски..., с. 18, 23.

[30] По-нататък в текста за улеснение ще ползваме абревиатурите на тези две колекции, тъй като те са популярни със своите съкращения.

[31] **Иванова**, Св. Цит. съч., с. 30–31.

[32] **Михайлова-Мръвкарова**, М. Ориенталски отдел. – В: *Известия* на Народната библиотека „Кирил и Методий“ и библиотеката на Софийския университет „Климент Охридски“. т. 7 (13). София, 1967, с. 520–521.

[33] **Недков**, Б. Ориенталският отдел на Държавната библиотека „Васил Коларов“ – В: *ИДБВК* за 1954 г., 1956, с. 113–122.

[34] **Михайлова-Мръвкарова**, М. Ориенталски отдел. – В: Известия на Народната библиотека „Кирил и Методий“, 1976, т. 14 (20), с. 746–750.

доклад разбираме, че паралелно с приключилата задача по въвеждане в научно обращение на тези фондове била продължена дейността по класирането, подредбата, подпечатването и сигнирането на неорганизирания фонд документи, които ще формират колекция А. Тече и процес на прекласиране, например на 4540 документа от ф. 1, Цариград, пренасочени към различни селищни фондове. В периода 1968–1973 г., както и през 1983 г., били преинвентирани документи от ОАК, което е проследимо в каталозите и инвентарните тетрадки.[35] При наличието на електронен каталог информацията за стара и получена нова сигнатура е абсолютно задължително, както и вписването на инвентарния номер на документа (в случай че е наличен).

От горе очертаната специфика става ясно защо е наложително изработването на електронен каталог, който да „събере“ на едно място всички налични дефтери, без това да означава физическото им прехвърляне от една структура на фонда в друга. Отделянето единствено на дефтерите, които представляват единни книжни тела, е формален белег, който е изживял своята практическа употреба.[36] Благодарение на натрупаните емпирични данни, опит, фактически материал и десетки случаи на открити дефтери, невключени в гореспоменатата колекция, се зароди идеята за създаване на електронна база данни на регистрите.

За електронния ни каталог на дефтерите беше избрана програмата excel, тъй като осигурява оптимални условия за работа. Не изисква никакъв допълнителен ресурс, а и същевременно дава възможност за попълване на голям обем информация в табличен вид. В таблицата има възможност да се вмъкват допълнително редове и колони, съобразно спецификата на информацията, която трябва да нанесем. Предоставя сравнително широк набор от възможности за попълване на данни в бази от данни и има опции за подредба, съхранение, редактиране, корекция, сортиране, филтриране на описваната информация. Следващата логична стъпка бе да определим кои от обозначимите като дефтери документи да бъдат включени в електронната таблица.

Изхождайки от съдържанието на научния термин *дефтер*, от значението, както и спецификата на съответния документ[37], се насочихме към подбора на регистров материал, който може да бъде определен като опис, носител на еднотипна информация от стопански, финансов, военен и политически характер. Ръководим се от схемата, създадена от Б. Недков[38], и от списъка за видовете *дефтери*, предложен от Аспарух Велков[39].

---

[35] **Велков**, Асп. Ориенталски отдел. – В: *Известия* на Народната библиотека „Кирил и Методий“, 1983, т. 18 (24), с. 746–750.

[36] **Методическият** кодекс. Регистрация и отчетност. Свитък 4. Регистрация и отчетност, Съхранение и опазване на архивните фондове. II. 4.2. Съхранение на архивните документи на хартиена основа. II. 4.2.1. Архивна кутия. Масово използваните кутии са с размери 300/380/180 мм.

[37] Дефтер – тетрадка, регистър, дневник, списък, съставян по военни, административни и финансови въпроси от различни служби в столицата и в провинцията.

[38] **Недков**, Борис. Османотурска дипломатика и палеография. т. 1. София, 1966.

[39] **Велков**, Асп. Видове османотурски документи. принос към османотурската дипломатика. София, 1986, с. 27–31.

Предимство на изработваната таблица е, че тя отделя типовете *дефтери* в отделни работни листове, за разлика от колекцията *дефтери*, в която не е отчетена тематичната и типова характеристика на дефтерите (вж. *Таблица 1*). Засега попълваме 11 отделни работни листа. 9 от тях съдържат база данни от отделни видове дефтери, съобразно натрупания масив: *джизие, нюфус, тимар, тахрир, юшур*, *емляк*, военни регистри, вакъфски и войнугански регистри. Имаме 1 отделен работен лист, озаглавен „разни", в който са включени различни по тип дефтери: сметководни (мухасебе дефтери) и касови книги, данъчни (*агнам ве кечи дефтери*, *ресми-и орман, тетре русуму, хайван русуму, керестe русуму, йерли теметуат вергиси* и др.), приходо-разходни книги и входящо-изходящи регистри на писма, продукт на канцелариите на провинциалния административен апарат.

В случая обемът (брой листа) на описвания обект не е ръководен принцип, макар причината, поради която назря идеята за поддържането на електронна база данни, да бе именно откриването на десетки дефтери от по десетина, стотина, даже надвишаващи споменатия брой листа регистри. Като пример в това отношение бихме посочили няколко *дефтера*, включени в „Опис на тимарските регистри", които не са включени в дефтеровата колекция. Дали сме примери на няколко *дефтера* с обем над 100 л.[40] В хода на работата се реши да бъдат описвани всички описи и регистри, означени като *дефтери*, включително и онези, които са от по лист или два, тъй като съществува вероятност в процеса на работа да се появят още фрагменти, от които да се попълнят липсващи части на вече известен регистър.

Натъкнахме се на интересен пример от колекцията „дефтери" със сигнатура D 490. Регистърът привлече внимание с това, че е първоначално сбор от шест отделни части.[41] Подвързани са в едно книжно тяло, с половин кожа и мраморна хартия (*ебру*) в книговезницата на Библиотеката, с идеята за близост до оригиналния му външен вид.[42] Впоследствие биват прибавени нови 6 фрагмента, без да са съшити към основното тяло.[43] Наскоро бе идентифицирана нова част от същия регистър[44]. Съществува вероятност към този дефтер да се открият още части, които могат да се открият текущо, в хода на работата с документалния масив. Значителна част от описания по-горе случай, включените в кодекса фрагменти са описани единствено

[40] **Опис** на тимарски регистри, запазени в Ориенталски отдел на Народната библиотека „Кирил и Методий". София, 1970. Посочваме номера, с който фигурира в опис, сигнатура и брой листа: № 48, ОАК 119/3, 113 л.; № 88, ОАК 118/19, 105 л.; № 106, ОАК 103/2, 194 л.; № 125, ОАК 105/19, 410 л.; № 164, ОАК 103/3, 230 л.; № 166, ОАК 103/4, 189 л.; № 180, НПТА 11/1, 302 л.; № 196, ОАК 167/13, 110 л.; № 211, ОАК 122/2, 170 л.; № 218, ОАК 128/2, 209 л.

[41] На фиша са записани следните номера, които влизат в основното тяло на подвързания дефтер – част от тях със сигнатури Рс 79/8, Рс 83/4, и документи с упоменати само инвентарни номера – 5974, 5913, 5436, 2289.

[42] В доклада за Ориенталския отдел за отчетния период 1974–1978 г. се съобщава за извършено подвързване на 146 сиджила. Вероятно пак по същото време и в началото на 80-те години е продължила работата по подвързване и на дефтери. Вж. *ИНБКМ*, т. 16 (22), 1981, с. 837.

[43] На вътрешната страна на корицата на регистъра са отбелязани следните данни на архивни единици на включените допълнително в дефтера фрагменти с инвентарни номера: № 5438, 8 л.; № 2447, 8 л. (със стара сигнатура Си 32/18); два отделни листа без записана сигнатура; осем листа със стара сигнатура Вд 8885 и № 5332, стара сигнатура Ст 31/3.

[44] Сигнатурата на поредната част е Кл 10/10.

по инвентарни номера на архивните единици, без посочване на техните сигнатури. Липсата на информация за старата сигнатура прави описанието непълно, тъй като част от историята на паметника е на практика загубена за неговия изследовател.

Идеята е описанието за всеки отделен регистър да притежава по възможност максимално подробно описание, което да служи като негов своеобразен „архивен“ паспорт, включващ освен задължителните атрибути (сигнатура, дата, название, физически данни и резюме) и отделна графа за публикации или друга информация (стара сигнатура, инвентарен номер или препратка към друг регистър или група регистри; актуални данни за населените места, споменати в дадения регистър).

Чрез настоящата публикация имаме за цел да представим процеса по набавяне, научна обработка и съхранение на дефтерите, чието начало е поставено още в края на XIX в. Поколения служители на Ориенталския отдел, като Диамандий Ихчиев, Владимир Тодоров-Хиндалов, Петър Миятев и Никола Попов, работят всеотдайно по описването и научното разкриване на колекцията от османски регистри. Дошло е време да обединим плодовете на техния труд и възможностите на съвременните научно-технически похвати, за да направим крачка напред в разкриването на една от най-ценните документални сбирки, съхранявани у нас.

Табл. 1
Списък на дефтерите от старата наличност, по данни от „Опис на сиджилятите“ XIX в.

Пореден номер	Стара сигнатура	Нова сигнатура	Селище	*Вид на дефтера*
1	10 bis	D 567*	Видин	емляк дефтери
2	83	D 568[1]	Самоков	
3	143	D 564*	Видин	*приходи, шериатско съдилище*
4	144	D 565*	Видин	*приходи, шериатско съдилище*
5	146	D 569[2]	Видин	*приходи, шериатско съдилище*
6	147	D 570*	Видин	*приходи, шериатско съдилище*
7	149	D 571*	Видин	*шериатско съдилище*
8	150	D 573*	Видин	*регистър на съд. постановления*
9	151	D 572*	Видин	*съд. процеси и решения*
10	152	D 574*	Видин	*съдебни и канцеларски такси*
11	153	D 575*	Видин	*съдебни и канцеларски такси*
12	75	D 505[3]*	Видин	нюфус *гр. Севлиево*
13	181	D 584[4]*	Самоков	*емляк и верги*
14	303	D 664*	Ниш	*регистър на войската*
15	304	D 663*	Тулча, Русе, Търново	*регистър на войската*
16	218	-	Балчик	*нюфус*
17	219	-	Балчик	емляк и нюфус

Пореден номер	Стара сигнатура	Нова сигнатура	Селище	*Вид на дефтера*
18	220	-	Долни искър	емляк
19	221	-	Самоков	емляк
20	222	-	Самоков	емляк
21	223	-	Брезник	месарифат
22	224	-	Самоков	месарифат
23	226	-	Ихтиман	месарифат аскери
24	227	-	Дупница	емляк
25	228	-	Самоков	емтия
26	229	-	Самоков	тайнат аскерие
27	231	-	Самоков	мааш мемурин
28	232	D 609*	Самоков	каза месарифат
29	233	D 610*	Самоков	каза месарифат
30	234	D 602*	Самоков	каза месарифат
31	235	D 601*	Самоков	каза месарифат
32	236	D 590*	Самоков	каза месарифат
33	237	D 591*	Самоков	адед-и агнам русуму
34	238	D 592*	Самоков	каза месарифат
35	239	D 593*	Вакарел	емляк дефтери
36	240	D 595[5]*	Изнебол	нюфус дефтери
37	241	D 603[6]*	Сестримо	емляк дефтери
38	242	D 604*	Сестримо	емляк дефтери
39	243	D 605[7]*	Изнебол	нюфус дефтери
40	244	D 606[8]*	Самоков	емляк дефтери
41	245	D 594*	Самоков	месарифат дефтери
42	246	D 596[9]*	Кюстендил	нюфус дефтери
43	247	D 597*	Баня хас	емляк дефтери
44	248	-	Самоков	месарифат аскерие
45	249	-	Дупница	емтиа гюмрюк дефтери
46	250	-	Кърнул	нюфус дефтери
47	251	D 611*	Самоков	месарифат аскерие
48	252	D 612*	Изнебол	тахсилят дефтери
49	253	D 613*	Самоков	месарифат дефтери
50	254	D 614*	Самоков	таинат дефтери
51	255	-	Самоков	тахсилят дефтери

Пореден номер	Стара сигнатура	Нова сигнатура	Селище	*Вид на дефтера*
52	256	D 615*	Самоков	месарифат дефтери
53	257	D 616*	Самоков	месарифат аскерие
54	258	D 617*	Самоков	месарифат аскерие
55	259	D 618*	Самоков	месарифат аскерие
56	260	D 619*	Самоков	месарифат аскерие
57	261	D 691*	Самоков	месарифат аскерие
58	262	D 598*	Паспал	емляк дефтери
59	263	D 599*	Диканя-и зир	емляк дефтери
60	264	D 600[10]*	Друган	емляк дефтери
61	265	D 620[11]*	Самоков	нюфус дефтери
62	300	D 665[12]*	Аджар	емляк дефтери
63	301	D 666[13]*	Видин	емляк дефтери
64	5	-	Видин	левазимат-ъ харбие
65	6 bis	-		емлячен дефтер
66	30	-	София	месарифат-ъ аскерие
67	33	-	София	административен на санджака
68	51[14]	-	Лом	емляк дефтери
69	58	-	Видин	нюфус дефтери
70	73	D 504*	Видин	нюфус дефтери
71	76	D 506*	Самоков	нюфус дефтери
72	86	-	Брезник	месарифат-ъ аскерие
73	87	D 507*	Брезник	*месарифат-ъ аскерие*
74	88	D 508*	Самоков	*месарифат-ъ аскерие*
75	89	D 509*	Самоков	*месарифат-ъ аскерие*
76	90	D 510*	Самоков	*месарифат-ъ аскерие*
77	91	D 511*	Самоков	*месарифат-ъ аскерие*
79	92	D 512*	Самоков	*месарифат-ъ аскерие*
80	93	D 513*	Самоков	*месарифат-ъ аскерие тайинат дефтери*
81	94	D 514*	Самоков	*месарифат-ъ аскерие*
82	95	D 515*	Самоков	*месарифат-ъ аскерие*
83	96	D 516*	Самоков	*месарифат дефтери*
84	97	D 517*	Самоков	*месарифат дефтери*
85	98	D 518*	Самоков	*месарифат дефтери*
86	99	D 519*	Самоков	*месарифат дефтери*

Пореден номер	Стара сигнатура	Нова сигнатура	Селище	*Вид на дефтера*
87	100	D 520*	Самоков	*месарифат дефтери*
88	101	D 521*	Самоков	*месарифат дефтери*
89	102	D 522*	Самоков	*месарифат дефтери*
90	103	D 523*	Самоков	*месарифат дефтери*
91	104	D 524*	Самоков	*месарифат дефтери*
92	105	D 525*	Самоков	*месарифат дефтери*
93	106	D 526*	Самоков	*месарифат дефтери*
94	107	D 527*	Самоков	*месарифат дефтери*
95	108	D 528*	Изнебол	*тахсилят дефтери*
96	109	D 529*	Изнебол	*тахсилят дефтери*
97	110	D 530*	Изнебол	*месарифат дефтери*
98	111	D 531*	Самоков	*месарифат дефтери*
99	112	D 532*	Самоков	*месарифат дефтери*
100	113	D 533*	Самоков	*месарифат дефтери*
101	114	D 534*	Самоков	*месарифат дефтери*
102	115	D 535*	Самоков	*месарифат дефтери*
103	116	D 536*	Самоков	*месарифат дефтери*
104	117	D 537*	Самоков	*месарифат дефтери*
105	118	D 538*	Самоков	*месарифат дефтери*
106	119	D 539*	Самоков	*месарифат дефтери*
107	120	D 540*	Самоков	*месарифат дефтери*
108	121	D 541*	Самоков	*месарифат дефтери*
109	122	D 542*	Самоков	*месарифат дефтери*
110	123	D 543*	Самоков	*месарифат-ъ аскерие дефтери*
111	124	D 544*	Самоков	*месарифат дефтери*
112	125	D 545*	Самоков	*месарифат дефтери*
113	126	D 546*	Самоков	*месарифат дефтери*
114	127	D 547*	Самоков	*месарифат дефтери*
115	128	D 548*	Самоков	*месарифат дефтери*
116	129	D 549*	Самоков	*месарифат дефтери*
117	130	D 550*	Самоков	*месарифат дефтери*
118	131	D 551*	Самоков	*месарифат дефтери*
119	133	D 553*	Самоков	*идаре меджлиси месарифат дефтери*
120	134	D 554*	Самоков	*месарифат-ъ аскерие дефтери*

Пореден номер	Стара сигнатура	Нова сигнатура	Селище	*Вид на дефтера*
121	135	D 555*	Самоков	*тахсилят дефтери*
122	136	D 556*	Самоков	*месарифат дефтери*
123	137	D 558*	Самоков	*месарифат дефтери*
124	138	D 559*	Самоков	*месарифат дефтери*
125	139	D 560[15]*	Самоков	*месарифат дефтери*
126	140	D 561*	Самоков	*месарифат дефтери*
127	141	D 562*	Самоков	*месарифат дефтери*
128	142	D 563*	Самоков	*месарифат дефтери*
129	132	D 552[16]*	Видин	*месарифат идаре дефтери*
130	145	D 566*	Изнебол	*тахсилят дефтери*
131	154	D 576*	Видин	*теджхизат дефтери*
132	155	D 577*	Лом	*нюфус дефтери*
133	156	D 578[17]*	Видин	*хесабат дефтери*
134	157	D 501[18]*	Русе	*харбие дефтери*
135	158	D 579[19]*	Видин	*хесаб дефтери*
136	170	D 580[20]*	София	*месарифат дефтери*
137	171[21]	D 502*	Видин	*поста ве телеграф шубеси дефтери*
138	172	D 500*	София	*хесабат дефтери*
139	174[22]	-	-	*хесаб дефтери*
140	175[23]	-	Изнебол	*нюфус дефтери*
141	176[24]	D 498*	Пирот	*верги дефтери*
142	177[25]	D 491*	Ихтиман	*нюфус дефтери*
143	178	D 581*	Самоков	*аскери дефтери*
144	179	D 582[26]	София	*месарифат ве нюфус дефтери*
145	180	D 583*	София	*маденджиян маашат дефтери*
146	183	D 587[27]*	Самоков	*емляк дефтери*
147	186	D 585*	Самоков	*емляк дефтери*
148	187	D 586*	Костенец	*емляк дефтери*
149	185	D 585[28]*	Самоков	*емляк дефтери*
150	188	D 589 *	Самоков	*мемурн-и забъта маашат дефтери*
151	191	-	София	*емляк дефтери*
152	192	-	София	*изходящ дневник*
153	205	-	Самоков	*месарифат дефтери*
154	206	-	Радоил	*емляк дефтери*

Пореден номер	Стара сигнатура	Нова сигнатура	Селище	*Вид на дефтера*
155	208	-	Доспей	*емляк дефтери*
156	209	-	Изнебол	*месарифат дефтери*
157	210	–	Самоков	*месарифат дефтери*
158	211	-	Самоков	*месарифат дефтери*
159	212	-	Самоков	*месарифат дефтери*
160	214	-	Самоков	*месарифат дефтери*
161	215	-	Самоков	*месарифат дефтери*
162	216	-	Самоков	*месарифат дефтери*
163	217	-	Очуша	*емляк дефтери*
164	213	-	Самоков	*месарифат дефтери*
165	225	D 607[29]*	Самоков	*емляк дефтери*
166	207[30]	-	Широк дол	*емляк дефтери*
167	265[31]	-	Самоков	*емляк дефтери*
168	266	D 690*	Самоков	*месарифат дефтери*
169	270	D 694[32]*	Костенец	*емляк дефтери*
170	271	D 693[33]*	Вакарел	*емляк дефтери*
171	272	D 687[34]*	Самоков	*емляк дефтери*
172	273	D 686[35]*	Яково	*емляк дефтери*
173	274	-	Дупница	*емляк дефтери*
174	275	D 689[36]*	Самоков	*емляк дефтери*
175	276	D 692[37]*	Самоков	*аскерие маашат забътан дефтери*
176	277[38]	D 582*	Самоков	*аскерие дефтери*
177	278	D 684[39]*	Изнебол	*емляк дефтери*
178	279	D 683[40]*	Самоков	*месарифат дефтери*
179	280	D 682[41]*	Самоков	*маашат забътан дефтери*
180	281	D 677[42]*	Чуковци	*емляк дефтери*
181	285	D 672 *	Кюстендил	*нюфус дефтери*
182	286	D 673[43]*	Самоков	*емляк ве нюфус дефтери*
183	287	D 671[44]*	Друган	*емляк дефтери*
184	288	D 681[45]*	Вакарел	*емляк дефтери*
185	289 а	D 678*	Самоков	*месарифат дефтери*
186	289 б	D 679*	Самоков	*месарифат дефтери*
187	284	D 671[46]*	с. Искър	*емляк дефтери*
188	290	D 680[47]*	с. Ярлово	*емляк дефтери*

Пореден номер	Стара сигнатура	Нова сигнатура	Селище	*Вид на дефтера*
189	291	-	с. Ярлово	*емляк дефтери*
190	282	D 676*	Самоков	*месарифат дефтери*
191	283	D 675[48]*	Хас баня	*емляк дефтери*
192	292	D 634*	Кюстендил	*нюфус дефтери*
193	293	D 685[49]	София	*месарифат дефтери*
194	293 а[50]	-	Самоков	*емляк дефтери*
195	295	D 670 [51]*	Капуджик	*емляк дефтери*
196	296	D 669[52]*	Студена	*емляк дефтери*
197	297	D 668[53]*	Сапарево	*емляк дефтери*
198	298[54]	-		*емляк дефтери*
199	299	D 667[55]*	Вълчова и Спасова махала	*емляк дефтери*
200	315/1934 г.	-	Румили еялет	*сиджил дефтери*

Бележки към таблицата

[1] Описанието не съвпада с описанието от картотеката.
[2] Описанието не съвпада с картотеката на дефтерите.
[3] В картотеката е отбелязан като *джизие дефтери*.
[4] В картотеката е описан като *варидат дефтери*.
[5] В картотеката е описан като *йоклама дефтери*.
[6] В картотеката е описан като *емляк ве теметтуат дефтери*.
[7] В картотеката е описан като *йоклама дефтери*.
[8] В картотеката е описан като *нюфус ве емляк дефтери*.
[9] В картотеката е описан като *йоклама дефтери*.
[10] В картотеката е описан като *емляк ве теметтуат дефтери*.
[11] В картотеката е отбелязан като *джизие дефтери*.
[12] Има бележка, според която половината от листовете в основата им са повредени при бомбардировките през 1944 г. Към регистъра е присъединен още един фрагмент със стара сигнатура № 298 за махала Кален поток. В картотеката е отбелязан като *теметтуат дефтери*.
[13] В картотеката е отбелязан като *нюфус дефтери*.
[14] С препратка вж. 116.
[15] В картотеката е описан като *тахсилят дефтери*.
[16] В картотеката е отбелязан като разходи на казата Ихтиман към Самоковския каймакамлък.
[17] В картотеката е отбелязан като *бакал дефтери*.
[18] Бележка „пресигниран“.
[19] Има бележка от 13 февр. 1964 г., че е разкъсан по средата от бомбардировките през 1944 г. В картотеката е отбелязан като *бакал дефтери*.
[20] В картотеката е записан като *журнал дефтери*.
[21] Пресигниран към дефтер D 502.
[22] Препратка към описание на дефтер със стара сигнатура в описа № 31.
[23] Пресигниран към дефтер D 492.
[24] Пресигниран към дефтер D 498.

[25] Пресигниран към дефтер D 491. Дата: 28 октомври 1963 г.
[26] В каталога описанието на дефтера не отговаря на описанието в картотеката. В картотеката е *аскери дефтери* (имена и особени белези на войскова структурна единица – алай).
[27] В картотеката е описан като *мухасебе дефтери*.
[28] В картотеката е описан като *емляк ве хайванат дефтери*.
[29] В картотеката е описан като *емляк ве теметтуат дефтери*.
[30] Вж. 270.
[31] Вж. 170 и 135.
[32] В картотеката е описан като *емляк ве теметтуат дефтери*.
[33] В картотеката е описан като *емляк ве теметтуат ве нюфус дефтери*.
[34] В картотеката е описан като *верги дефтери*.
[35] В картотеката е описан като *емляк ве теметтуат ве нюфус дефтери*.
[36] В картотеката е описан като *емляк ве теметтуат ве нюфус дефтери*.
[37] В картотеката е описан като *тайинат дефтери*.
[38] Присъединен към D 582.
[39] В картотеката е описан като *емляк ве теметтуат ве нюфус дефтери*.
[40] В картотеката е описан като *асакир-и заптие кюние дефтери*.
[41] В картотеката е описан като *асакир– и заптие кюние дефтери*.
[42] В картотеката е описан като *емляк ве теметтуат дефтери*.
[43] В картотеката е описан като *емляк ве теметтуат дефтери*.
[44] В картотеката е описан като *емляк, теметтуат, джизие и нюфус дефтери* на махалата Говедар към с. Искърлар.
[45] В картотеката е описан като *емляк*, *хайванат*, *теметтуат* и *нюфус дефтери*.
[46] В картотеката е описан като *емляк, теметтуат, джизие и нюфус дефтери* на махалата Говедар към с. Искърлар.
[47] В картотеката е описан като *емляк, теметтуат, джизие и нюфус дефтери*.
[48] В картотеката е описан като *емляк и теметтуат дефтери*.
[49] В каталога описанието на дефтера не отговаря на описанието в картотеката. В картотеката е *нюфус дефтери* за с. Ярлово, Самоков.
[50] Вж. 293.
[51] В картотеката е описан като *нюфус и емляк дефтери*.
[52] В картотеката е описан като *нюфус и емляк дефтери*.
[53] В картотеката е описан като *теметтуат, джизие и нюфус дефтери*.
[54] Вж. D 665.
[55] В картотеката е записан като *емляк и теметтуат дефтери* на раята от видинските махали Вълчо и Свети Спас.

Наименования на селата в Омурташко според османски регистри от XVI–XVII в.

Стефан Андреев

Village Names in Omurtag Region According to Osman Registers from XVI–XVII Centuries
Stefan Andreev

Summary

The article is taking a look of villages in Omurtag region which are mentioned in Ottoman registers from the XVI–XVII centuries. There are drawn the schemes of alignment of these villages in the different types of registers. Their names are grouped according the model of their formation. Special attention is paid to the unidentified villages and there is offered an unused till now method for their approximate location.

Key-words: villages in Omurtag region, Ottoman registers, location of unidentified villages.

Разнородните османски регистри предоставят масови данни за поселищната мрежа и наименованията на селищата в административно-териториалните единици на отделните области на Османската империя. Този род информация широко се използва от генерации български и чуждестранни изследователи, както и от редица краеведи. Това поставя пред османистите отговорната задача да предоставят възможно най-коректен прочит. Тук бих искал да споделя своя опит при работа с наименованията на селищата в административно-териториалната единица с център Осман пазаръ с друго име Ала килиса (дн. гр. Омуртаг)[1], придобит при подготовката на том османски извори за историята на региона[2]. В тома е включена информацията от няколко регистъра, съхранявани в отдел „Ориенталски сбирки“ на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (НБКМ) и в Истанбулския османски архив (Başbakanlık Osmanlı Arşivi – BOA). Освен нея настоящето изследване се основава и на идентификации, посочени в справочника на селищни названия[3].

---

[1] Дължа уточнението, че в настоящата статия вниманието ми е насочено към наименованията на селата, включени в днешната община Омуртаг, а извън изследването оставям другите топоними, които османската регистрация е отнесла към Осман пазаръ.

[2] **Андреев**, Ст., Калицин, М., Мутафова, Кр. Извори за историята на град Омуртаг. Т. 1, Османски документи XV–XVIII век. Велико Търново, 2009.

[3] **Речник** на селищни имена и названия на административно-териториални единици в българските земи XV–XIX в. т. 5. състав. Ст. Андреев. 2. прераб. и доп. изд. София, 2013.

Съгласно своята най-обща дипломатико-палеографска характеристика и предназначение използваните регистри са разнообразни. Те се отнасят до събирането на извънредните данъци (avariz, корект. avarız)[4]; до поименното изброяване на доставчици на дребен рогат добитък (celebkeşan defteri)[5]; до предадени военни доставки на ечемик, където освен регистър съм използвал и набор от разписки (tezkire, defter)[6]; съкратен опис на поземлени владения (icmal)[7]; подробен опис на поземлени владения (mufassal)[8]; опис на военизирано мюсюлманско население от района (evlâd-i fatihan)[9].

В казаните видове регистри поименното изброяване на селата е поднесено по специфични и утвърдени през годините схеми. Така при събиране на извънредните данъци схемата предполага изреждане на селата след името на административно-териториалния център (в нашия случай Осман пазаръ, с друго име Ала килиса или само Ала килиса). По-различна е картината в джелебкешанския регистър, където селата се отнасят към по-голям център, обединяващ няколко административно-териториални единици – Шумен, който включва селища от Осман пазаръ, Хезарград (Разград) и Ески Джумая (Търговище). Въпреки че данни за събиране на военни доставки на ечемик откриваме в различни по жанр документи, селата са представени по една и съща схема – изброени са след центъра Ала килиса. Значително по-усложнен модел на подредба виждаме в кратките и подробни поземлени регистри. Там, в рамките на съответната административно-териториална единица, става описването на поземлените владения – хасове, зеамети и тимари, със спадащите към тях села. В единствения опис на военизирано мюсюлманско население, който засега познаваме, и извлечение, от който ползваме, селата са отнесени към Осман пазаръ с уточнението, че той спада към лива Нийболу (Никопол).

Независимо от това по каква схема са подредени, селата се представят обикновено със своето основно име, но понякога и с негови дублетни наименования. Това е свързано с възприетото в регистрационната практика представяне и на другото име, с което е познато дадено село, при което двете наименования се свързват с трафаретните изрази „с друго име“ (*nam-i diğer)* или „наричано още“ (*...dahi derler*). Например Кулаклъ Давуд, с друго име Байрамлулар; Ягджълар, наричано още Хаджъ Салих. В дадените примери тези изрази предполагат тъждественост, но в литературата се дават и случаи, при които става дума за наименованията на две селища, отстоящи на близко разстояние едно от друго.[10]

Още веднага трябва да отбележа, че с едно-единствено изключение – неустановеното село Михалчелер, имената на селата в Омурташко са мюсюлмански и

---

[4] **BOA**, TD 771 от 1642–1643 г.; **НБКМ, Ориенталски сбирки** D 367, 1685–1691 г.
[5] **НБКМ, Ориенталски сбирки**, ф. 20, а.е. 261д, 1573 г.
[6] **НБКМ, Ориенталски сбирки**, ф. 182 А, а.е. 74, 1672 г.; **НБКМ, Ориенталски сбирки**, ОАК 129 /3, л. 166, 1675–1678.
[7] **BOA**, TD 370, 1523–1537 г.
[8] **BOA**, TD 382, 1555–1556 г.
[9] **BOA**, MK № 2771, 1696–1697 г.
[10] **Stojanovski**, Al. O značenii terminov „baştine“ i „nam-i diger“ u perepisnah knigah XV i XVI vekov. – В: *Prilozi* za orientalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladarinom. Sarajevo, 1980, c. 421–430.

не дават индикации за запазване на названия от времето преди завладяването, каквито срещаме в съседни райони от същия период.[11] Според начина си на формиране те могат да се отнесат към няколко основни групи.

Най-многобройни са селата, носещи имена на лица и фамилии, често придружавани с титли и прозвища или само с прозвища. Тук ги изброяваме с техните варианти и идентификации[12]: Бахадърлар/Кайгъ Бахадър (дн. с. Пъдарино по сведения на местен информатор); Башлар (дн. с. Първан); Вели бей/Евлия (дн. с. Величка); Деспотлар/Деспотлу/Деспотлулар (дн. с. Росица); Дураклар (дн. с. Станец); Иляслар (дн. с. Панайот-Хитово); Йълънджълар (дн. с. Змейно); Кадемлер/Кадемлюлер (дн. с. Българово); Кара Евхадлар/Кара Евхатлу/Евхатлар с друго име Хърсузлар бънаръ (дн. с. Врани кон); Кара Чулхалар (дн. Козма презвитер); Кулаклъ Давуд с друго име Байрамлулар (дн. с. Великденче); Османлар/Османджалар/Османджълар (дн. с. Висок); Садъклар/Садък, наричано още Назър агаджъ (дн. с. Веренци); Хасан факих/Хасан факи (дн. с. Камбурово); Хюсеинлер (дн. с. Долна Хубавка).

Като своеобразни прозвища могат да се възприемат и названията на села, носещи информация за професионалната заетост, вероятно на техните основатели или на известни родове – търговци, говедари, козинари, грънчари и пр.: Базергян/Саръ базергян (дн. с. Тъпчилещово), Мечикчилер/Мечикджи/Мечикджилер/Мечюкчюлер (дн. с. Беломорци); Муйтаблар (дн. с. Плъстина); Съгърджълар (дн. с. Рътлина); Чанакчълар (дн. с. Паничино); Ягджълар, наричано още Хаджъ Салих (дн. с. Веселец).

Със значително по-малък брой е представена групата на имена, формирани от наименования на местности: Бостан/Бостанлък/Бостаноглу (с., дн. слято с. Горна Хубавка); Даглъ/Даг (дн. с. Горско село).

Групата на имена, формирани от наименования на диви, домашни животни и птици, често срещани в други области, тук е представена също с два топонима – Сагир кечи (дн. с. Горно Козарево); Кушлу/Кушлар (дн. с. Птичево).

Без да се ангажирам със статистически анализи, ще изтъкна, че сравнително висок процент от селищните названия в Омурташко остават към рубриката „неустановени“, тъй като не могат да бъдат открити в специализираната литература. Причините за това са изчезването им като селища, смяна на имената, неточно репродуциране от по-стари регистри или некоректно разчитане. Наименованията на селищата в тази рубрика са съпътствани, както и при установените, от ценна информация относно броя и етническата принадлежност на населението, категориите със специално предназначение, размера и формите на данъчното облагане, професионалната заетост и пр. За съжаление неустановеността на тези селища става причина за пренебрегването им. Те, заедно с информацията, която носят, остават извън вниманието на специалистите. Ето защо, считам за уместно да спра вниманието на читателите върху някои неизползвани докрай начини за намиране на приблизителното им място върху картата на региона, което от своя страна би хвърлило допълнителна светлина по проблема за динамиката на поселищното развитие.

---

[11] **Калицин**, М., Мутафова, Кр. Подбрани османски документи за Търново и Търновска каза. 2. прераб. и доп. изд. Велико Търново, 2012, с. 98–106, 115–161.

[12] **Мичев**, Н. Речник на имената и статута на населените места в България 1878–2004. София, 2005.

Отчитайки важността и актуалността на тези въпроси, вече разработих един примерен вариант за приблизително локализиране на неустановените омурташки села[13]. Тук ще си позволя да представя отново някои негови акценти.

От първостепенна важност при локализацията на неустановените селища е познаването на регистрационната процедура. Най-голям интерес в това отношение представляват специалните султански разпоредби до местните органи на властта (преди всичко кадиите), които добре познавали съответните райони и спецификата на терените им. Именно на тях било вменявано задължението да оказват всестранна помощ на специално назначените чиновници и да ги съпровождат при тяхната работа на терен, посочвайки им най-краткия път от селище към селище. Тази практика, с известни изключения, намирала отражение в подреждането на селата в регистъра, което ясно личи при идентифицираните топоними – близките селища да се описват едно след друго. Следователно разположението на неустановените селища в описите на селата е от голямо значение. Съседството им с безусловно установените до голяма степен стеснява границите на възможната им локализация.

Друга особеност на бюрократичната практика представляват изричните уточнения за близост – трафаретите *kurb или nezd*; и двата със значение „близо до“ или „при“. По този начин било маркирано местоположението на непознати и с известна доза вероятност малки или новоформирани селище по отношение на други, ползващи се с известност. Обикновено на първо място в съответния фрагмент стоят неуточнените днес села, но има и единични случаи на обратна съотнесеност.

Тук бих искал да коментирам и употребата на съюза *ma'a* („заедно с“), когато той свързва два топонима, единият от които неидентифициран. Той обаче само в отделни случаи би могъл да се тълкува като локализационен елемент, тъй като съществува и вероятността съответните села да бъдат обединени въз основа на данъчното им облагане.

При опитите за локализация би следвало да се вземат под внимание и коментираните по-горе изрази „с друго име“ или „наричано още“.

Както е видно, използваните регистри дават възможност за приблизителна локализация на неустановените селища, но не и отговор на въпроса за по-нататъшната им съдба. Отсъствието им в по-късните регистри, а също и в съвременната справочна литература, би могло да се дължи на различни причини – сливане с други села, преименуване или просто изчезване. И все пак в авариз регистър от 1642–1643 г. срещнах ценна информация относно изчезването на компактна група селища. Тъй като тя е уникална по своя характер, тук ще си позволя да я цитирам дословно:

...Следва описа на села, за които в дефтера е казано, че спадат към каза Ала килиса и имената им са записани в мевкуфата[14]*. Тъй като обаче те липсват, са били запитани делови и възрастни хора, които са компетентни. Последните са*

---

[13] **Андреев**, Ст. Опит за локализиране на неустановени селища в района на град Омуртаг според османски регистри от XVI–XVII в. – В: *Известия* на Националния археологически институт, XL, 2012, с. 357–370.

[14] Мевкуфат – служба във финансовото ведомство на Османската империя, която управлявала приходите от извънредните данъци, от вакъфите и от освободените поземлени владения.

отговорили, че по тези места също не са открити лица, които знаят нещо по въпроса.

Село Бахшилер, заедно с Гюлшад – 3 ханета[15]*; село Магал Абдал – 3 ханета; Кул Велед, заедно с Яма – 2 ханета; село Кьотеш – 3 ханета; село Кара хисар – 4 ханета; село Саръко – 8 ханета; село Тай Демюр – 15 ханета; село Аванлъ – 11 ханета; село Кючюк Али – 4 ханета; село Гайдаджъ – 6 ханета; село Гидекли – 1 хане.*

Всичко: 60 ханета. Забегнали.[16]

С оглед на изведените по-горе задачи на настоящето изследване, прилагам списък на неуточнените села от Омурташкия край, който съдържа насочваща информация за тяхната приблизителна локализация. Тя включва следните рубрики: допълнителни указания към името на селото, ако има такива; най-близко разположените съседни села с тяхната идентификация; предлаганата приблизителна локализация и исковите данни на ползваните извори. Когато селото се среща в два регистъра, информацията към всяка рубрика се номерира (I), (II).

Гани факъх

Допълнителни указания: заедно със с. Дураклар (дн. с. Станец, общ. Омуртаг, обл. Търговище – на югозапад от гр. Омуртаг).

Съседни села: Добриджелер (дн. с. Добротица, общ. Антоново, обл. Търговище – на североизток от гр. Антоново); Местанлар (дн. с. Горна Златица, общ. Антоново – на северозапад от гр. Антоново).

Приблизителна локализация: на север от гр. Антоново.

Искови данни: регистър от 1642–1643 г., BOA, TD 771, s. 264.

Дурмуш (две споменавания)

Допълнителни указания (I) и (II): заедно със с. Чъкръкчълар (дн. с. Малка Черковна, общ. Антоново – на юг от гр. Антоново).

Съседни села: (I) Къзълджълар (дн. с. Глогинка, общ. Попово, обл. Търговище – на югоизток от гр. Попово); Ягджълар (дн. с. Веселец, общ. Омуртаг – на югоизток от гр. Омуртаг); Евлия (дн. с. Величка, общ. Омуртаг – на югоизток от гр. Омуртаг); Садъклар (дн. с. Веренци, общ. Омуртаг – на югоизток от гр. Омуртаг). (II) Ягджълар, Садъклар, Вейслер (дн. с. Орлово, общ. Котел, обл. Сливен – на югоизток от гр. Омуртаг).

Приблизителна локализация: на югоизток от гр. Омуртаг.

Искови данни: (I) регистър от 1642–1643 г., BOA, TD 771, s. 272; (II) регистър от 1675–1678 г., НБКМ, Ориенталски сбирки, ОАК 129/3, л. 16 б.

Егленджe

Допълнителни указания: заедно със с. Евлия.

Съседни села: Садъклар – на югоизток от гр. Омуртаг; Йълънджълар (дн. с. Змейно, общ. Омуртаг – на югозапад от гр. Омуртаг).

---

[15] Хане – термин, използван в османската данъчна практика за обозначаване на различни по обхват облагателни единици.

[16] **Андреев**, Ст., Калицин, М., Мутафова, Кр. Цит. съч., 189, док. № 6.

Приблизителна локализация: на юг от гр. Омуртаг.
Искови данни: регистър от 1642–1643 г., BOA, TD 771, s. 273.

Исалар
Съседни села: Кованджълар (дн. с. Пчелно, общ. Антоново); Куру Вели; Тюрбелер (дн. с. Капище, общ. Антоново); Керемеддин (дн. с. Милино, общ. Антоново) – всички на югоизток от гр. Антоново.
Приблизителна локализация: на югоизток от гр. Антоново.
Искови данни: регистър от 1696–1697 г., BOA, МК № 2771, s. 10.

Исачалар
Съседни села: Семерлер (дн. с. Семерци, общ. Антоново); Касъргалар (дн. с. Трескавец, общ. Антоново) – и двете на североизток от гр. Антоново.
Приблизителна локализация: на североизток от гр. Антоново.
Искови данни: регистър от 1675–1678 г., НБКМ, Ориенталски сбирки. ОАК 129/3, л. 16 б.

Йоксюзлер
Съседни села: Кара Хъзърлъ (дн. с. Моравка, общ. Антоново); Касъргалар – и двете на североизток от гр. Антоново.
Приблизителна локализация: на североизток от гр. Антоново.
Искови данни: регистър от 1696–1697 г., BOA, МК № 2771, s. 10.

Кара Бакилер
Съседни села: Кара Иса (дн. с. Поройно, общ. Антоново – на югоизток от гр. Антоново); Иляслар (дн. с. Панайот-Хитово, общ. Омуртаг – на югоизток от гр. Антоново); Семерлер – на североизток от гр. Антоново; Узун Ашъклар (дн. с. Любичево, общ. Антоново – на североизток от гр. Антоново).
Приблизителна локализация: на изток от гр. Антоново.
Искови данни: регистър от 1696–1697 г., BOA, МК № 2771, s. 10.

Козлуджалар
Допълнителни указания: заедно с... (името на селото не е отбелязано).
Съседни села: Ягджълар – на югоизток от гр. Омуртаг; Чъкръкчълар – на юг от гр. Антоново; Садъклар – на югоизток от гр. Омуртаг.
Приблизителна локализация: на югоизток от гр. Омуртаг.
Искови данни: регистър от 1675–1678 г., НБКМ, Ориенталски сбирки ОАК 129/3, л. 16 б.

Кьосе Салихлер (две споменавания)
Съседни села: (I) Кара Исалар – на югоизток от гр. Антоново; Касъргалар – на североизток от гр. Антоново; Семерлер – на североизток от гр. Антоново; Куру дере (дн. с. Суха река, общ. Велики Преслав, обл. Шумен – на югоизток от гр. Велики Преслав); (II) Иса Хъзър (дн. с. Къпинец, общ. Антоново – на юг от гр. Антоново); Кара Иса; Семерлер; Узун Ашъклар – на североизток от гр. Антоново.

Приблизителна локализация: на изток от гр. Антоново.

Искови данни: (I) регистър от 1573 г., НБКМ, Ориенталски сбирки, ф. 20, а.е. 261д, л. 5а; (II) регистър от 1696–1697 г., ВОА, МК № 2771, s. 11.

Мезидлю

Съседни села: Муса бейли (дн. с. Височка, общ. Антоново, залич.); с. Местанлар – на северозапад от гр. Антоново; Джелил факих, с друго име Тюркешелер (дн. с. Шишковица, общ. Антоново – на юг от гр. Антоново); Ягджълар – на югоизток от гр. Омуртаг; Бахадърлар – на юг от гр. Омуртаг, заедно със с. Кайкълар (с. Бряг, дн. сл. гр. Търговище).

Приблизителна локализация: на юг от гр. Омуртаг и от гр. Антоново.

Искови данни регистър от 1573 г., НБКМ, Ориенталски сбирки, ф. 20, а.е. 261д, л. 4а.

Михалчелер

Съседни села: Семерлер – на североизток от гр. Антоново; Хелваджъ Бахадър (дн. с. Халваджийско, общ. Антоново – на югозапад от гр. Антоново); Куру Вели – на югоизток от гр. Антоново; Тюркеше – на юг от гр. Антоново.

Приблизителна локализация: на юг от гр. Антоново.

Искови данни: регистър от 1685–1691 г., НБКМ, Ориенталски сбирки, D 367, л. 105б.

Орозлар (две споменавания)

Съседни села: (I) Саръ базергян (дн. с. Тъпчилещово, общ. Омуртаг – на североизток от гр. Омуртаг; Хюсеинлер (дн. с. Долна Хубавка, общ. Омуртаг – на северозапад от гр. Омуртаг); Сютджилер (дн. с. Остра могила, общ. Котел – на югозапад от гр. Омуртаг); (II) Мечикджилер (дн. с. Беломорци, общ. Омуртаг – на североизток от гр. Омуртаг); Саръ базергян; Хюсеинлер; Съгърджълар (дн. с. Ръглина, общ. Омуртаг – на югоизток от гр. Омуртаг.

Приблизителна локализация: на север от гр. Омуртаг.

Искови данни: (I) регистър от 1642–1643 г., ВОА, TD 771, s. 261; (II) регистър от 1675–1678 г., НБКМ, Ориенталски сбирки, ОАК 129/3, л. 16б.

Саръ юрюкян

Съседни села: Хелваджъ Бахадър – на югозапад от гр. Антоново; Куру Вели – на югоизток от гр. Антоново; Тюркеше – на юг от гр. Антоново.

Приблизителна локализация – на юг от гр. Антоново.

Искови данни: регистър от 1685–1691 г., НБКМ, Ориенталски сбирки, D 367, л. 105б.

Саръклъ

Съседни села: Садък – на югоизток от гр. Омуртаг; Десботлу (дн. с. Росица, общ. Омуртаг – на северозапад от гр. Омуртаг); Казган бънаръ (дн. гр. Котел).

Приблизителна локализация: в близост до гр. Омуртаг.

Искови данни: регистър от 1685–1691 г., НБКМ, Ориенталски сбирки., D 367, л. 105б.

Ходжа Сейфи

Съседни села: Семерлер – на североизток от гр. Антоново; Узун Ашъклар – на североизток от гр. Антоново; Местан-и кебир (дн. с. Долна Златица, общ. Антоново – на северозапад от гр. Антоново).

Приблизителна локализация: на север от гр. Антоново.

Искови данни: регистър от 1696–1697 г., BOA, MK № 2771, s. 11.

Юнуслар (две споменавания)

Допълнителни указания: (I) заедно със с. Кушлар (дн. с. Птичево, общ. Омуртаг – на югоизток от гр. Антоново); (II) заедно със с. Сагир кечи (дн. с. Горно Козарево, общ. Омуртаг – на югоизток от гр. Омуртаг).

Съседни села: Кара Исалу – на югоизток от гр. Антоново; Авланлъ (дн. с. Стара река, общ. Антоново – на югозапад от гр. Антоново); (II) Кара Исалар; Куру Вели – на югоизток от гр. Антоново; Керемеддин – на югоизток от гр. Антоново.

Приблизителна локализация: на югоизток от гр. Антоново.

Искови данни: (I) регистър от 1642–1643 г., BOA, TD 771, s. 274; (II) регистър от 1675–1678 г., НБКМ, Ориенталски сбирки, ОАК 129/3, л. 16б.

Ябаб Синанлар

Допълнителни указания: заедно със с. Садъклар – на югоизток от гр. Омуртаг.

Съседни села: Чакръкчълар – на югоизток от гр. Омуртаг; Евлия – на югоизток от гр. Омуртаг; Йълънджълар – на югозапад от гр. Омуртаг.

Приблизителна локализация: на юг от гр. Омуртаг.

Искови данни: регистър от 1642–1643 г., BOA, TD 771, s. 273.

Пренос на информация в цифровата епоха

Хърбърт К. Ашлайтнер

Information Transfer in the Digital Age
Herbert K. Achleitner

Summary

Economics, technology and policy are the driving engines of our global integrated society and play a dominant role in shaping the future. The internet is defining the role of information professionals. The critical role of information professionals is how we continue to manage the transition to a networked world. What belief system, values, knowledge base, and tools will help us navigate this turbulent sea?

Key-words: information, technology, global integrated society, belief system.

Въведение

Икономиката, технологията и политиката са движещите сили на нашето глобално интегрирано общество и имат водеща роля в изграждането на бъдещето. Участието на информационните специалисти се определя от интернет. Тяхната най-важна задача е да осигурят управлението на прехода към света на мрежовите технологии. Каква система от убеждения, ценности, основни знания и инструменти ще ни помогне да намерим вярната посока в тези бурни води?

Съвременното общество

Повечето от нас осъзнават протичащите наоколо дълбоки промени. Заобиколени сме от доказателства за глобализацията и съпровождащите я икономически, социални, технологични и политически изменения. Бързото нарастване на световната търговия, по-честите войни и революции, увеличаването на миграцията в глобален мащаб и възможността за мигновена комуникация с целия свят имат непредвидимо отражение върху нас. Те променят начина, по който възприемаме света, разсъждаваме или работим, независимо дали насочваме поглед към страни, организации или лица. Смяната на парадигмата налага някаква сериозна промяна. От какво е предизвикана тази промяна и къде се корени?

В своята книга с огромно влияние „Структурата на научните революции“[1] Томас Кун описва значението на понятието „парадигма“ като фундаментални презумпции за естеството на света и на нашите разбирания за него. Парадигмата е споделени предположения и практики, поддържани от научна общност. Всъщност

[1] **Kuhn**, Thomas S. The Structure of Scientific Revolutions. Chicago: University of Chicago Press, 1970; **Кун**, Томас Семюъл. Структурата на научните революции. София: Петър Берон, 1996.

парадигмите надхвърлят областта на точните и природните науки и се прилагат за обществото като цяло.

Парадигмите обаче не са статични, а се изменят непрекъснато в резултат от нови научни изследвания и открития. Появяват се очертанията на нови парадигми и конкурентни философски школи, които оспорват съществуващи ценностни системи. На мястото на предвидимостта се установяват хаосът, непоследователността и промяната. Пример за тези явления е Уикипедия. Вместо за енциклопедията по определена тема да пише само един определен специалист, днес за темата, която непрекъснато се редактира и променя, пише постоянно развиваща се група от непоканени автори. Знанието не е фиксирано.

Зараждаща се парадигма

В едно свое забележително изследване[2] Питър Шварц и Джеймс Одживли анализират появата на нова парадигма, като се спират на няколко научни области. Те разглеждат дисциплини като физика, химия, математика, философия, политическа наука, психология, езикознание и религия. В резултат на този анализ те идентифицират седем характерни изменения между господстващите и зараждащите се парадигми.

Парадигмите включват понятия, ценности, представи и практики, които са приети мълчаливо от една общност. Така например старата парадигма защищава патриархалния ред със склонност към порядък, доминиране и контрол в науката, технологията или обществото. Линейното мислене преобладава и е в основата на ученето и мисленето.

При зараждащата се парадигма обаче взаимоотношенията приличат на мрежа и са вътрешно динамични.

Шварц и Одживли прилагат идеята на Томас Кун за парадигмата към измененията в западното общество. Те отбелязват следните промени:

1. Преминава се от изследване на обикновени към комплексни аспекти на явленията. Разнообразието, взаимодействието и отворените системи са предвестници на зараждащата се действителност. Комплексните системи развиват „уникални характеристики“ и системата вече не може да бъде разглеждана като „сбор от нейните части“.

2. Преминава се от изучаване на йерархични към хетерархични възгледи за присъщото устройство на света. Заражда се представата, че не съществува естествен порядък, а различни форми на това устройство съществуват паралелно.

3. Преминава се от механични към холографски метафори за описание на изучаваните явления. Изображенията в холограмата се създават чрез динамичен процес на взаимодействие. Информацията се разпределя системно. Тази динамика се моделира от интернет.

4. Виждането, че непознатото може да се детерминира, се променя в допускане, че бъдещето е неопределимо. В комплексните системи бъдещето не може да се предсказва. Мобилните телефони са пример за непрекъснатото сливане между

[2] **Schwartz**, Peter, Ogilvy, James A. The emergent paradigm: changing patterns of thought and belief. Menlo Park: SRI International, 1979.

новите технологии и прехвърлянето на правото за вземане на решение от посредниците към потребителите.

5. Преминава се от линейна към споделена представа за казуалните връзки. Разграничаването между причина и следствие става безсмислено. По-рано се приемаше, че A + B = C, но сега откриваме, че A + B + C едновременно взаимодействат. Информационният специалист не трябва да предлага на потребителите само прекалено опростени отговори.

6. Представата за промяна се превръща от планирана съвкупност от събития в постепенно разширяване и развитие на измененията. Една система (напр. библиотеката) функционира в условията на откритост, разнообразие и комплексност. Промяната се осъществява не така, както се очаква.

7. Обективната изследователска дейност се превръща в перспективна. Знанието не е неутрално. Информационните специалисти не могат да бъдат напълно обективни.

Зараждащият се възглед за действителността приема, че всичко е взаимосвързано. Той се демонстрира чрез новите понятия аутсорсинг (износ на производство), инсорсинг, офшоринг (изнасяне на бизнес в друга страна), използване на отворени софтуерни кодове, вериги за доставки, допълнителни софтуерни приставки. Тези термини характеризират съвременния мрежов свят и въздействието на интернет върху преноса на информация.

Информационната среда

Информацията е едновременно икономически ресурс и обект на търговия. Производството, разпространението, организацията, съхраняването и използването на информация са част от развитото общество още от появата на печатането. Преносът на информация преминава през огромна еволюция в резултат на продукти и услуги, базирани на интернет. Благодарение на информационните индустрии нараства значимостта на съдържанието и знанието, а не само на достъпа до информация и нейното разпространение. Персонализирането на информационните услуги, създаването на информационни пакети и тяхното вторично трансформиране, услугите на информационното брокерство, създаващи „добавена стойност“ към продукта, подчертават значението на информацията като икономически ресурс.

Информационна инфраструктура

Многобройните компоненти на информационната инфраструктура са описани по-долу:

„Информационната инфраструктура е глобална мрежа от хора, организации, агенции, политики, законодателство, процеси и технологии, организирани в свободно координирана система, за да се увеличи създаването, производството, разпространяването, организацията, разпръскването, съхраняването, извличането и опазването на информация и знание за всички. Основната цел на тази мрежа е разпространяване на знания сред обществото“[3].

[3] **Greer**, Roger C., Grover, Robert J., Fowler, Susan G. Introduction to the Library and Information Professions. Santa Barbara: Libraries Unlimited, 2013, с. 100.

Тъй като библиотеките и информационните професии са свързани с необходимостта от осъзнаване, системата за пренос на информация вече е жизненоважна за обслужването на потребителите и обществото като цяло. По-долу са обяснени съставните части на информационната инфраструктура.

Пренос на информация

Казано опростено, преносът на информация представлява предаване на записани съобщения от едно лице на друго. Подразбира се, че съобщението има изпращач и получател и че може да се осъществява в реално време или да бъде асинхронно. То трябва да бъде записано и да бъде предадено чрез информационен посредник. Записаното съобщение може да се съхрани в информационна система. Съхраняването може да се извърши от библиотека, база данни, преносим мултимедиен плейър (iPod) или други устройства за съхранение, с цел да се изгради колекция, да се организира и запази информацията, за да стане тя достъпна. За осъществяването на тази задача обществото е създало система за пренос на информация, която е съставена от следните части. Макар да са изброени последователно, тези процеси в действителност са динамично взаимосвързани подсистеми, които функционират в непрекъснато променяща се среда. (вж. *Фигура 1*).

1. Създаване: информация (знание) официално се създава чрез научни изследвания в университети, мозъчни тръстове, държавни или корпоративни агенции. За да бъде един научен продукт приемлив за обществото, трябва да бъдат разработени формални изследователски процеси, напр. научни парадигми, количествени и качествени методологии, които определят как данните да се събират, организират, анализират, интерпретират и представят чрез списания и монографии пред научната и широката общественост. Ключов елемент е процесът на редактиране и оценка от експерти от съответната научна област. Не толкова формален начин за предаване на идеи и информация е личното им публикуване на уебстраница, блог, в туитър или фейсбук.

2. Документиране: създадената информация трябва да бъде документирана. Този формален процес изисква механизъм за работата на редактори и професионални оценители. При публикуване в туитър, фейсбук или блог не налага процес на официално оценяване.

3. Възпроизвеждане: информацията трябва да се размножи, за да може да се разпространява. Вестниците и уебсайтовете също използват редактори за преглед и проверка на съдържанието. Настолните издателски системи и самоиздаването обаче позволяват да се публикува без процес на проверка.

4. Разпространяване: започва с едностранно разпращане на информация и помага на потребителя да търси и получава алтернативни източници и да се осведомява за различни възможности. Интерактивното разпространяване е друго ниво, което позволява многостранен поток от информация в системата и може да доведе до прилагане и използване на знание.

5. Библиографски контрол: бил е основна задача на библиотекознанието и предоставя достъп до произведената в обществото информация. Даунс дефинира тер-

мина така: „В най-широк смисъл съвършеният библиографски контрол би трябвало да означава цялостно регистриране на съществуването и местоположението на всяка книга и всички други материали, които са свързани с библиотеката. Съмнително е дали някога бихме постигнали подобна утопия“.[4]

Библиографиите са важен инструмент за достъп до информация. Библиотекарите са създали националните библиографии като средство за идентифициране на знанието, с което разполага нацията. Друга възможност за достъп до информация е използването на предметни рубрики.

6. Организация по научни отрасли: отделните научни дисциплини са създали собствени библиографски точки за достъп. Например, Historical Abstract, Psychological Abstracts, Chemical Abstract са специализирани индекси, които предоставят достъп до специфична за съответната дисциплина информация.

7. Дифузия: разпространяването прави информацията достъпна, а дифузията налага *разбиране* и осъзнаване на получената информация. Теорията за дифузията подпомага разкриването на сложността на поведението на хората при търсене, споделяне и натрупване на информация. Тя е особено полезна за разпознаване на информационните потребности при проектиране на системи за доставка на информация. Пример за резултатна дифузна система е образователната система, която подпомага обучението на учащите се.

8. Оползотворяване: оползотворяването на знанието цели да увеличи използването на знанието за решаване на проблеми и подобряване на качеството на живота. То включва разработване на стратегии, които извличат полза от знанието. Например, библиотекарите от една фирмена библиотека използват задълбочените си познания на структурата на знанието и стават информационни брокери, като подпомагат потребителите при прилагането на нови знания за усъвършенстване на вземането на решения.

9. Опазване: това е действието за запазване и съхраняване на регистрираната информация за бъдеща употреба. То включва всички артефакти – книги, ръкописи, идеи, имейли или информация от интернет. Като се вземе предвид огромният обем и постоянно променящото се съдържание на световната мрежа, определянето какво трябва да се запази е изпитание пред бъдещите политически решения.

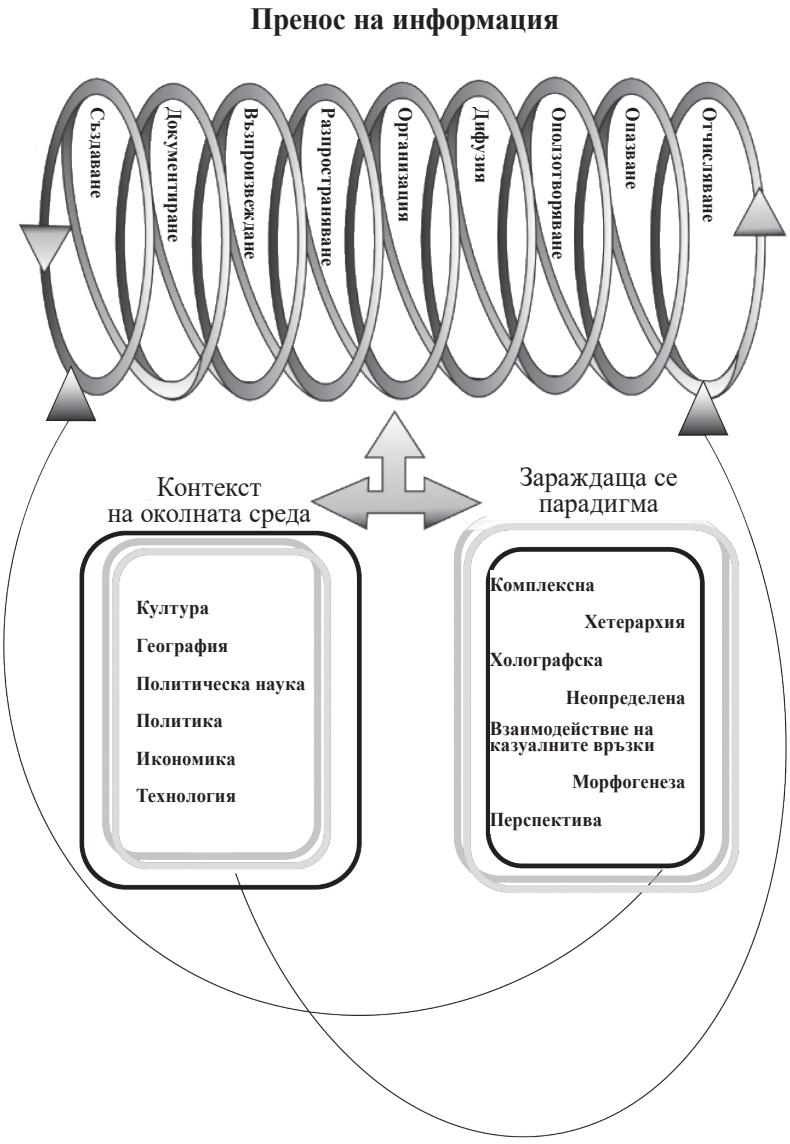
10. Отчисляване: това е процесът на отстраняване на единици от колекция или база данни. Той може да бъде целенасочен или случаен. В библиотечния контекст трябва да се прави постоянна оценка на ресурсите от гледна точка на тяхната полезност за потребителите.

Разбирането на жизнения цикъл на преноса на информация дава на информационната професия цялостна представа за движещите сили и обществените системи, които доминират при оформянето на структурите на знанието. Както е показано на *Фигура 1*, жизненият цикъл на информацията е функция на въздействието на средата. Културата, географията, политическата структура, законодателството, икономиката, технологията и информационната политика са ключови действащи сили, които влияят върху създаването, преноса и използването на информация.

---

[4] **Downs,** Robert B. Problems of bibliographic control. – В: *Essays* on bibliography. ed. and comp. Vito J. Brenni. Metuchen: Scarecrow Press, 1975. с. 125.

Фиг. 1

Посоченият по-горе модел илюстрира как контекстът на околната среда влияе върху преобладаващата в обществото парадигма и как взаимодействието между ценностите на парадигмата и променливите в контекста на околната среда въздействат върху всеки от етапите на процесите на пренос на информация.

Насоки на бъдещо развитие

Информационните специалисти имат основна роля в информационната инфраструктура, тъй като те са участници във всяка от подсистемите на преноса на информация – от създаването до опазването ѝ. Например отделният автор от миналото днес често е заместен в интернет от многобройни гласове, бърза промяна и ограничен контрол. Интернет и социалните медии са предизвикателство пред възможностите на отделните личности и правителствата да контролират обмена на идеи. Печатарската преса на Гутенберг е подпомогнала масовото производство и бързото разпространение на книги и брошури сред широк кръг ползватели. Интернет заобикаля предишните филтри – издатели, редактори, говорители по радиото и телевизията, продуценти. Смартфоните, таблетите или лаптопите могат да създават информационни пакети и да ги разпространяват широко чрез социалните медии и мрежи. В същото време социални мрежи като Туитър осигуряват моментална обратна връзка. Бариери като пространство, време и цена са паднали драстично. Промяната на парадигмата се демонстрира чрез рухването на пространство и време и нещо още по-важно – „може да бъде чут всеки глас“.

Свещените места на Понишавието, запазени в района на гр. Годеч

Камелия Божилова

The Holy Places of the Valley of Nishava River Preserved in the Town of Godech
Camellia Bojilova

Summary

The objects of research in this article are the Holly places – churches, monasteries and chapel, which are part of the heritage of Ponishavieto (the valley of Nishava River) and are situated in the area of the town of Godech and Godech municipality. I clarify the historical differentiation and development of Nisava eparchy. Here are presented the history and the current state of the church "St. Demetrius of Thessaloniki", the chapel "St. Nicholas" and the monastery "The Holly Spirit", situated in the town of Godech and the monastery of Bukorovtzi, located on the territory of the village of Bukorovtzi , Godech municipality, Sofia City Province.

Key-words: holly places, churches, monasteries, Ponishavie (the valley of Nishava River), historical development.

Понишавието е историческа и географска област, която се намира по течението на р. Нишава и нейните притоци. Областта е разположена на територията на България и Сърбия. Започва от южните склонове на Западна Стара планина при извора на р. Нишава в с. Гинци, България, и завършва при устието на р. Нишава, която се влива в р. Южна Морава при гр. Ниш, Сърбия.

Районът е богат на храмове и манастири, част от които се намират на територията на община Годеч. Историята им е тясно обвързана с миналото на Нишавската епархия.

Нишавската епархия

Светите места в Годечкия край са били подчинени на Нишавската епархия. Проследяването на нейното учредяване и развитие е важно за уточняване на историческите условия, при които са строени, реставрирани и поддържани християнските храмове в Годечка околия.

Нишавската епархия е малко изследвана в българската историческа литература. Основната причина за това са оскъдните оцелели документални свидетелства за дейността ѝ. Тя е включена във фермана на Българската екзархия от 1870 г. Центърът ѝ е Пирот. Нишавската епархия функционира от 60-те години на XVIII в. до 1878 г.

Възникването на Нишавската епархия е резултат от взето патриаршеско и синодално решение за разделяне на Софийската епархия. Софийският митрополит Йеремия настоява за това разделяне. Като главен мотив посочва увеличилите се опасности по пътищата на голямата по площ епархия, трудностите на архиерея да достига до всички християни, нарасналите разходи за охрана при обиколките на митрополията. Тъй като Софийската епархия включва в състава си много градове и селища, разположени на големи разстояния от София, тя се разделя на три части – Софийска епархия и две архиепископии – Нишавска, включваща Пирот и Знеполе, и Берковска. Нишавската и Берковската архиепископии са подчинени на вселенския патриарх.

Официалното обособяване на Нишавската епархия става през септември 1761 г. Тя включва териториите на западната Софийска митрополия. Обхваща населените места с центрове Пирот, Цариброд, Висок и Забърдие, Знеполе и Трън, Драгоман, Брезник, Бела паланка и Сичево.

Нишавската епархия е със самостоятелен статут през периода 1761–1815 г. В следващия етап от нейното развитие е присъединена към Нишката епархия, управлявана от Мелетий, екзарх на Долна Мизия. Нишавската епархия е отново самостоятелна от 1820 г. Това се случва след редица събития в исторически и църковен план – избухването на гръцкото въстание, обесването на патриарх Григорий V и посичането на Мелетий през 1821 г. Основен извор за историята на Нишавската епархия е кондиката на Нишавската митрополия за периода 1834–1872 г. Тя е открита през 1955 г. и публикувана под името „Тефтер Нишавске Митрополије 1834–1872“ през 1976 г. в Пирот от Музея на Понишавието, по случай 100-годишнината от освобождението на Пирот от османска власт.[1]

Нишавската епархия е принудена да работи в тежки условия на политическа нестабилност – въстанията и размириците в края на XVIII и началото на XIX в. затрудняват функционирането ѝ. Добре е организирана при управлението на Нектарий през 40-те и началото на 50-те години на XIX в. [2]

За подчинеността на годечките свети места към Нишавската епархия свидетелства съхранено писмо на пиротския митрополит Евстатий до министъра на просветата и вероизповеданията на Княжество Сърбия. Документът, с дата 14 януари 1878 г., потвърждава, че Разбошкият (намиращ се в района на Годеч), заедно със Суковският, Темският, Погановският и Трънският манастири са част от Нишавската епархия.[3]

След 1878 и 1879 г. настъпват изменения в политическата карта на Балканите – християнските храмове в Пиротския район са включени в Нишката епархия, а духовните обители от територите на Трън и Цариброд са присъединени към Софийската митрополия и Българската екзархия.[4]

Целенасочено проучване на светите места, намиращи се на територията на община Годеч, и регистрацията на иконите им е извършено през 1974 г. Изследвани

---

[1] **Тефтер** Нишавске митрополије 1834–1872. Пирот, 1976.

[2] **Манолова-Николова**, Н., Желева-Шекерджиева, П. Исторически изследвания за Средна Западна България XV–XIX век. София, 2014, с. 136–138.

[3] **Милчич**, С. Храмове и манастири в Сливнишко. София, 2004, с. 136.

[4] **Манолова-Николова**, Н., Желева-Шекерджиева, П. Цит. съч., с. 138.

са 45 селища от региона на Западна България. Научната експертиза е установила съществуването на значителен брой църкви, определени като архитектурни и художествени паметници от епохата на Късното средновековие и Българското възраждане. Всеки храм притежава свои специфични архитектурни особености, уникални стенописи и икони, ценни старопечатни книги и църковна утвар. Подобно на историята на селищата от Годечкия край, за които почти липсват писмени свидетелства за историческото развитие, миналото на храмовете също е трудно установимо. Оцелелите откъслечни документални материали за възникването и дейността им са много малко. Основен извор при историческото проучване на светите места са приписки, оставени върху богослужебни книги, ктиторски надписи, частична информация от запазени ръкописи, анализи на съхранените стенописи и икони, подписи на дарители и зографи.[5]

Повечето от стенописите на църквите и манастирите, намиращи се по поречието на р. Нишава, се определят като образци, повлияни от византийското изкуство. Първите му периоди са наречени Раннохристиянски период (I–III в.) и Ранновизантийски период (VI–първата четвърт на VIII в.). Началото на Иконоборческия период през 726 г. довежда до значителни промени. През тази епоха религиозните изображения са забранени, а много от съществуващите са унищожени. Манастирите са затворени, а монахините и монасите са принуждавани да водят светски живот. По време на Средния византийски период (842–1204), византийското изкуство достига своя най-ярък разцвет. Последната му фаза започва през 1261 г., когато Михаил Палеолог VIII отхвърля господството на Латинската империя, освобождава Константинопол и възстановява Византийската империя, и продължава до 1453 г. През този период, след кратко възраждане, византийското изкуство навлиза в рецесия, което започва от средата на XIV в.[6]

Църквата „Св. Димитър Солунски“ – гр. Годеч

Църквата „Свети Димитър Солунски Чудотворец“ е част от наследството на Понишавието. Предполага се, че храмът съществува от XVII в., а местоположението му не е избрано случайно – намира се близо до Голямата чешма. По време на турското робство е основно разрушен от кърджалии. През 1836 г. местни ктитори даряват средства и църквата е изградена отново. За отбелязване на това паметно събитие отдясно на входа е зазидан камък, на който е изписана година 1836. Нова по-голяма църква е построена до старата през 1937 г., тя носи името и на по-старата свещена сграда – „Св. Димитър“.

Църквата е разположена близо до центъра на Годеч. Старата свещена постройка има следните архитектурните особености – еднокорабна, едноабсидна сграда с полуцилиндричен свод. Градежът ѝ е от дялани камъни, споени с хоросан, като на места личат вградени късноантични квадратни блокове. При строежа на постройката са използвани архитектурни елементи, взети от античния храм в местността Манастир Свети Никола. Стените са с дебелина 0,8 м. Входът на храма е от запад.

---

[5] **Цонева**, М., Манова, Е. Паметници на църковната архитектура и живопис в Годечко. – В: *Векове*, 1978, кн. 3, с. 51.

[6] **Aksit**, Ilhan. Anatolian Civilization And Historical Sites. Ankara, 2011, с. 251–252.

До него е запазена мраморна плоча, на която е изписано името на Арсений Костов, търговец от с. Дуф, Тетовско.

Над вратата има ктиторски надпис. От него черпим информация, че последно храмът е обновен през 1836 г. Текстът завършва с изречението „рука грешна Йован".

Запазените икони са отнесени по датировка към XIX в. Изпълнението им прилича на творбите на иконописците от Банската и Самоковската художествена школа. Преобладават сцени от Евангелието. Една от най-ценните икони е тази на Христос Вседържител от 1836 г. Тя е дар на църквата от семейството на Станой Найденов. На северната страна са съхранени фрагменти от украса, които представляват вписани един в друг триъгълници, оцветени в червено и черно. Цокълът под сцените е оформен с мотива палмета. Тази декорация е типична за украсата на църквите през XVI–XVII в.

Иконостасът се състои от три регистъра: големи икони, кръгли медальони и допоясни образи на апостолите, разположени от двете страни на групата Дейсис над вратите на олтара. Иконостасът е датиран към 30-те години на XIX в. Изпълнението му показва близост със стила на възрожденската школа от Югозападна България.

В храма се съхранява един екземпляр от първото издание на „Неделник" от Софроний Врачански. Зад църквата има гробищни паметници от 1899 и 1912 г.[7]

Стенописите на старата църква са реставрирани през 90-те години на XX в. от Стоян Николов и Замфир Попов. Средствата, отпуснати за това благородно начинание, обаче, са се оказали недостатъчни. Те са стигнали само за изображенията на свода и западната стена. Очаква се в скоро време да започне и вторият етап от консервацията и реставрацията на храмовите стенописи.[8]

Манастир „Св. Николай Летни" – Годеч

В района на Годеч, между махалите Трап и Молак, е открит ценен археологически обект – останки от римски храм, датиран от II–IV в. от н.е., т.е. времето, през което е управлявала династията на Северите. Предполага се, че култовата сграда е била посветена на богинята на лова Диана. Представлява квадратна постройка с външни размери 6,20 х 6,20 м, изградена от масивни каменни блокове. Входът ѝ е разположен от запад. Светилището има два олтара – северен и южен, с размери 2 х 2 м. Храмът е уникална постройка, непозната до момента за територията на България и Европа. Подобна находка е открита единствено през 1936 г. в град Титси, Великобритания. В начина на изграждане на двете здания се откриват следните особености – зидовете на храма в Титси са от ломен камък, споен с бял хоросан, а тези в Годеч са изградени в квадрова зидария без спойка. Местоположението на свещеното място в Годеч също е избрано по определени причини. Предполага се, че този храм е изграден в близост до римско селище. Вероятно населеното място е формирано около пътна станция, разположена на древния римски път, който тръгва от Наисус (дн. гр. Ниш), през Петроханския проход, преминава през Монтанезиум (дн. гр. Монтана) и стига до Рациария (намиращ се на 2 км от дн. с. Арчар, Видинско).

---

[7] **Петрунова**, Б., Григоров, В., Манолова-Николова, В. Н. Свети места в Годечко, Драгоманско и Трънско. София, 2001, с. 183; **Цонева**, М., Е. Манова, Е. Цит. съч., с. 51–52.

[8] **Стоичков**, Р. Стръмнините на България. София, 2014, с. 66.

Непосредствено до годечкото древно светилище след III в. е построен ранно-християнски храм, превърнат през Ранното средновековие в манастир. След падането на България под османска власт, манастирът е разрушен от турците. През 1926 г. е изграден параклис върху основите на старата манастирска църква. Той носи името на църквата – „Св. Николай Летни“. Но при пожар през 1970 г. постройката изгаря напълно. През 1992 г. отец Тодор се залавя с възстановяването на светата обител – полага основите на сегашния параклис. Строежът му е завършен през 1994 г., а през 1998 г. е положено начало на изографисването му.[9]

Останките от манастира и от римския храм са обявени за национални паметници на културата.[10]

Манастир „Св. Дух“ – Годеч

Манастирът се намира на запад от гр. Годеч – по пътя за гр. Драгоман. Някога тук е имало средновековна църква и оброчен кръст. За тях свидетелстват откритите основи през 1921 г.

Изграждането на днешния манастир започва през 1945 г. благодарение на местни ктитори. През 1946 г. е изградена и църквата „Св. Дух“. За материал са използвани кирпичени тухли. Покривът е двускатен, покрит с керемиди.

В периода 1951–1952 г. е построена още една църква – „Св. Седмочисленици“. Иконостасът на свещената сграда е дело на Милети Божинов и е създаден през 1951 г. Към светата обител е съградена една едноетажна сграда, вляво от портата, а през 1995–1996 г. е издигната друга двуетажна сграда с пет стаи и просторна столова.[11]

Букоровски манастир

Той носи името на св. Георги и е разположен на около 1,5 км от с. Букоровци. Няма данни коя година е основана светата обител. Под сегашния манастир са открити останки от църква, датирана от Късното средновековие. Днешният манастир започва съществуването си с построяването на малка еднокорабна, едноабсидна църква в началото на XX в. Тя е наречена „Св. Георги“. До нея през 1991–1992 г. са изградени още две двукорабни, двуабсидни постройки, които формират четири параклиса – „Св. Петка“, „Св. София“, „Св. св. Кирил и Методий“ и „Вси Светии“.[12]

В двора на манастира има четири оброчни кръста, посветени също на св. Георги, св. Петка, Вси Светии и св. София. При провеждане на археологически разкопки в двора на манастира са открити две късноантични тухли с размери 4 х 31 х 29 см и счупена късноантична база от колона. Ценно откритие е и каменна плоча с размери 56 х 54 х 17 см. На нея е изобразен медальон с двуглав орел. Разчетен е надписът на плочата – храм „Св. Георги“ и годината 1794. Предполага се, че тя е била част от старата разрушена средновековна църква „Св. Георги“. Днес тази находка се съхранява в Националния исторически музей.[13]

---

[9] Вж. *svetimesta.com; www.godech.bg*
[10] **Стоичков**, Р. Цит. съч., с. 64.
[11] Вж. *www.godech.bg*
[12] **Григоров**, Н. Село Цръклевци – олтар за обич и вярност. София, 2013, с. 58.
[13] **Петрунова**, Б., Григоров, В., Манолова-Николова, Н. Цит. съч., с. 182–183.

Заключение

В свещените места, съществуващи по поречието на р. Нишава, се откриват редица общи особености. Архитектурният план на черквите е сходен, типичен за планинските райони. Постройките са вкопани в земята, най-често еднокорабни, едноабсидни. Градежът им е от ломен камък, споен с хоросан, суха зидария. Покривът най-често е двускатен, покрит с плочи. Често използван строителен материал е бигорът.

Датировката на храмовете е главно от периода на турското робство, но някои са съществували и по времето на Втората българска държава. Ремонтирани са главно през XVIII и XIX в.

Комуникацията между черквите и манастирите в региона е много активна по време на османския период в българската история. В ктиторските надписи се срещат имена на свещеници от съседни населени места. В Попстефановия поменик от 1774 г. се съдържат данни за обмен на стоки като сол, лимец, жито и др. между селищата Гинци, Туден, Губеш, Комщица, Ропот, Смолча, Голеш, Чуковезер, Станинци, Шума и др.

Особеностите при изпълнение на храмовата украса също са сходни. Изработката на повечето стенописи се отличава с придържане към каноните на Палеологовото изкуство, при други се откроява влиянието на българската възрожденска иконописна школа от Западните покрайнини. Но основно качество на създадените творби е наивитетът, пречупването на традиционните похвати през собствения мироглед и силната връзка с народните традиции. Предпочитани светци за изобразяване са св. Георги и св. Димитър. Св. Никола често е приеман за патрон на черквите. Други основно почитани светци са Екатерина, Варвара, Петка, Прокопий, арх. Михаил, Кирил и Методий и др.[14]

Наличието на толкова много черкви и манастири по долината на река Нишава е безспорно доказателство, че тук се е намирал голям средновековен манастирски комплекс. Проведените проучвания и археологически разкопки показват, че в района на гр. Годеч, Западна България, е съществувал голям манастирски център – част от Софийската Света гора. Той е имал активно участие и влияние в живота на местните хора през Второто българско царство и първите години на османското владичество. Повечето изследователи са на мнение, че по време на управлението на цар Иван Асен II (1218–1241), когато България преживява своеобразен разцвет, са изградени множество черкви и манастири. Към тях някои причисляват черквите „Св. св. Петър и Павел“ в с. Беренде, „Св. Николай“ в с. Калотина, Разбоишкият манастир и др. Като средновековен е определен и храмът в с. Туден, в който е открит надпис от 1400 г., а също и черквата в с. Губеш от 1411 г.

Някога областта на гр. Годеч и Понишавието е била важно религиозно, културно и образователно средище, а днес е ценно историческо наследство.

[14] **Цонева**, М., Манова, Е. Цит. съч., с. 59.

Архивният фонд на Константин Величков в Българския исторически архив при Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в София

Милкана Бошнакова

Collection of archives of Konstantin Velichkov in the Bulgarian Historical Archives with the National Library Sts Cyril and Methodius in Sofia
Milkana Boshnakova

Summary

The article represents a condensed form of the content of the archives's collection of the outstanding Bulgarian public figure, artist, writer and statesman Konstantin Velichkov (1855–1907) kept in the Bulgarian History Archives with the National Library Sts Cyril and Methodius. Special attention is paid to Velichkov's diary, to his writings, the graphic portraits of famous Bulgarian revolutionaries and statesmen he made and to the Bulgarian edition of Dante Alighieri's poem 'Inferno' of 1906 in Velichkov's translation.

Key-words: Konstantin Velichkov, collection of archives, diary, scripts, drawings.

Както е известно сред научната общественост, архивното наследство на Константин Величков е разпръснато на много места, в противоречие с всички архивистични принципи. Само в столицата са най-малко три архивохранилища, където се съхраняват негови документи: Научният архив на Българската академия на науките (НА–БАН), Централният държавен архив (ЦДА), Българският исторически архив при Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (БИА при НБКМ). Освен това отделни материали на К. Величков се пазят в музея, носещ неговото име, в родния му град Пазарджик и в регионалните държавни архиви в Пловдив и във Велико Търново. Навярно има и другаде... Мисля, че е необходимо обществото ни да знае повече какво представлява всяка отделна част от архивното наследство на големия общественик. Така ще се намали вредата от разпокъсването на неговия архивен фонд и ще излязат наяве нови интересни моменти от живота и многостранната му дейност.

За да бъдат в пълнота оценени представените документи на К. Величков в БИА при НБКМ, накратко припомням основните моменти от неговата биография.

Константин Величков (Константин Величков Петков) е учител и революционер преди Освобождението на България – член на революционния комитет в Татар Пазарджик и участник в Априлското въстание от 1876 г.; писател, журналист, преводач, деец на Съединението, виден политик, общественик и държавник след 1878 г.; блестящ оратор и прекрасен художник. Роден е в гр. Пазарджик през 1855 г. в семейството на занаятчия и благодарение на проявените в градското класно училище необикновени способности е избран от своите съграждани още на 13-годишна възраст да учи в новоучредения в Цариград френски лицей „Галата сарай“. По време на шестте лицейски години (до 1874 г.) в многонационалната турска столица Величков прави първите си литературни опити, както и първите сполучливи преводи на творби на В. Юго и на А. Пушкин. Негови съученици в лицея са Стоян Михайловски и Тодор Каблешков, има данни, че общува също със Стефан С. Бобчев и Павел Бобеков – студенти по това време във военномедицинското училище в турската столица.[1] Затова е напълно обясним фактът, че след като се завръща в родния си град, К. Величков се включва с всички сили в подготовката на Априлското въстание от 1876 г. против турското владичество. След потушаването на въстанието е арестуван заедно с още 700 бунтовници и прехвърлян от затвор в затвор в продължение на месеци, преди да бъде освободен. Преживяванията си в затворите в Пазарджик, Пловдив и Одрин Величков талантливо описва след време в получилата широка известност мемоарна книга „В тъмница“[2].

По време на Руско-турската освободителна война той е преводач в руската армия, а веднага след Освобождението, въпреки младостта си, става една от видните обществени фигури в Източна Румелия – организатор и ръководител на т.нар. „гимнастически дружества“ в областта, главен редактор на в. „Народний глас“ и народен представител в Областното събрание от Народната партия. Именно като депутат К. Величков блесва с таланта си на оратор. По думите на Иван Вазов:

...Когато поискваше думата, в Камарата се възцаряваше тишина и гласът му ехтеше, пленяваше слушателите и почти винаги ги присъединяваше към неговото мнение.[3]

Съединението от есента на 1885 г. заварва Величков на поста министър на народното просвещение в Източна Румелия и едновременно с това – в центъра на нейния литературен и културен живот. Само за няколко години той създава две драми, редица повести, разкази, пътеписи, стихотворения, заедно с Иван Вазов съставя двутомната „Българска христоматия“, за която превежда голяма част от представените европейски литературни творби.

От 1886 г. К. Величков отново е народен представител – вече в София, в IV Обикновено народно събрание. По време на бурните събития около русофилските бунтове, детронацията на първия български княз Александър I и установяването на режима на Стефан Стамболов той е в Австро-Унгария, после в Италия и остава там като „доброволен изгнаник“ около три години. Тези години са изключително

[1] **Тодоров**, Илия. Личността и делото на Константин Величков. предговор. – В: **Величков**, Константин. Съчинения в пет тома. т. 1. София, 1986, с. 12.
[2] **Величков**, Константин. В тъмница. спомени от 1876 г. София, 1899. 190 с.
[3] Цитат по: **Тодоров**, Илия. Цит. съч., с. 15.

плодотворни за художника К. Величков – той учи живопис в Художествената академия във Флоренция и както се вижда от запазените скици и рисунки, достига завиден професионализъм. Признатият му литературен труд от престоя в Италия са известните му „Писма от Рим“.[4]

След Италия следва успешен творчески период от няколко години, когато Величков си изкарва препитанието ту в Солун като преподавател по френски език в българската мъжка гимназия „Св. св. Кирил и Методий“, ту в Цариград като художник на портрети по поръчка.[5] В имперската столица той прави забележителни преводи на Шекспир и на Данте Алигиери, пише стихове, сътрудничи на сериозни български периодични издания.

Убийството на Стефан Стамболов през пролетта на 1894 г. и краят на управлението му връща в родината К. Величков и за него започва успешна, но кратка политическа кариера: за четири години (до 1898 г.) той е депутат, председател на бюрото на Народната партия и последователно министър на обществените сгради, пътищата и съобщенията, министър на народното просвещение, министър на търговията и земеделието в правителството на д-р Константин Стоилов.[6] За броените месеци на своето министерстване К. Величков успява да осъществи значими дела в полза на обществото: по негова инициатива е създадено Държавното рисувално училище в столицата (днес Национална художествена академия), обръща се специално внимание на преподаването на български език в училищата, създава се списание „Училищен преглед“, отпускат се стипендии за следване в чужбина на млади талантливи артисти и художници.

Специално внимание заслужава фактът, че в началото на 1897 г. К. Величков е вносител на Закон за депозиране на печатни издания в народните библиотеки, според който:

Всеки съдържател на печатница, литография или друго подобно заведение е длъжен да дава безплатно в библиотеките в София и Пловдив, едновременно с обнародването, по два екземпляра (всичко четири) от всяка книга, брошура, вестник, списание, възвание, гравюра, карта и въобще всяко напечатано или възпроизведено по друг начин произведение и предназначено за обръщение на публиката.[7] Член 5 от същия закон задължава Народната библиотека в София да издава на всеки 3 месеца библиографски бюлетин, който да изпраща *даром на всичките държавни, окръжни и обществени учреждения*[8]. Така името на К. Величков е свързано и с началото на текущата национална библиография на България.

На следващата 1898 г. К. Величков сам подава оставката си като министър, разочарован от политическите нрави и воден от желанието да се посвети изцяло на литературата. И действително осъществява в голяма степен този стремеж,

---

[4] **Величков**, Константин. Писма от Рим. София, 1895. 306 с.

[5] **Кандиларов**, Георги. Българските гимназии и основни училища в Солун. Солун, 1930, с. 59, 82.

[6] **Цураков**, Ангел. Управляващите политически партии в България (1879–2010). София, 2010, с. 72.

[7] ***Държавен вестник***, бр. 41, 22 февр. 1897, с. 2–3.

[8] **Пак там**, с. 3.

независимо че няколко години е зает на дипломатическото поприще. До края на дните си през 1907 г. той твори в различни жанрове на художественото слово – сонети, стихове, разкази, спомени, успява да направи и запомнящи се преводи на множество световноизвестни литературни произведения, сред които се откроява преводът на Дантевия „Ад“.

* * *

Личният фонд на Константин Величков в Българския исторически архив при Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ не е голям, но е твърде интересен и значим.[9] Той обхваща около 50 документа, които постъпват на няколко пъти в архива в период от 40 години (1928–1968). Първите материали са откупени от дъщерята на К. Величков – София Бобчевска, през 1928 г., а следващите – през 1949 и 1950 г. Последните постъпили документи са дарение, направено през 1968 г. от Круна Гаврилова Ненчева.[10] За дарението ще стане дума специално в следващите страници.

Сред първите постъпили ценни документи е дневникът[11] на К. Величков, воден от него с прекъсвания в периода от 1 юли 1897 г. до 10 октомври 1907 г. – т.е. 20 дни преди да почине. Макар и публикуван[12], този документ заслужава да бъде описан по-подробно: дневникът представлява 5 тетрадки, две от които са с твърди корици, общо 263 листа; от тях 220 изписани с четливия почерк на Величков[13] с мастило, добре запазени, а след направената допълнителна реставрация – в отлично състояние в момента. Записките са на български и италиански език. Сам авторът озаглавява документа „Дневник на един министър“, но в него той дава преди всичко много биографични данни за себе си и своето семейство, отразява повече личните си мисли, чувства и тревоги, което е съвсем естествено.

По-интересните записки на политически и обществени теми са посветени на студентските демонстрации в София от 1897 г. с искане за автономия на Македония, взаимоотношенията на Величков с д-р К. Стоилов, българо-руските дипломатически отношения, напрежението сред тогавашните политици при съставянето на новия правителствен кабинет от пролетта на 1901 г., посещенията на Величков в Италия и в Румъния и др.

Най-много място в дневника е отделено на творческите му постижения, проблеми и планове. В ръкописа той прави много записи на свои стихотворения, особено в периода след 1904 г.: „Дон Кихот в България“, „Не са човеците виновни“, „Отплата“, „Жалба“, „Бащино огнище“, „Крайморски строфи“ и др. Тук подробно отразява и преживяванията си във връзка с преводите на „Макбет“ на Шекспир, „Аталия“ от Расин, „Мизантроп“ от Молиер и най-вече „Ад“ от Данте. За последния превод присъстват и мненията на италианския крал Виктор Емануил и на италианския министър на просвещението – с много висока оценка за преводача.

---

[9] **НБКМ–БИА**, Ф. № 153 (Константин Величков Петков).
[10] Протокол № 5 от 25 февруари 1968 г. на Комисията за набавяне на материали за БИА.
[11] **НБКМ–БИА**, Ф. 153, а.е. 1, л. 1–263.
[12] **Константин Величков**. състав. и коментар Величко Вълчев. София, 1979, с. 74–188. (Литературен архив, т. 7).
[13] Интересно е, че почерците на К. Величков и на Ив. Вазов са много близки.

Величков изпраща през 1906 г. на краля и министъра екземпляри на своя превод на „Ад“ и чака една година за отговор. Когато получава дългоочакваните писма (окт. 1907 г.), той е изключително щастлив, подчертавайки в дневника си, че забавянето се дължи на експертната оценка на проф. Чиянполи, която предхожда кралското мнение по подобни въпроси.

Дъщерята на К. Величков, София Бобчевска, предава в Българския исторически архив и кореспонденция от и до баща ѝ – около десетина оригинални писма от периода 1880–1907 г. От К. Величков е писмото чернова до княз Фердинанд I, писано по поръка на събралите се в „Славянска беседа“ около 1200 души, в което се изразява възмущението на обществеността от затварянето на Софийския университет през лятото на 1907 г.[14] Документът е добре запазен.

На К. Величков пишат все известни хора: Стефан С. Бобчев, Никола Генадиев, Иван Е. Гешов, Михаил Маджаров, Антон Страшимиров, Драган Цанков, Атанас Шопов и др.[15] В техните писма се засяга пъстра палитра от въпроси, чрез които се очертава фигурата на общественика и твореца К. Величков: амнистията на политическите емигранти от 1886 г., сътрудничеството на К. Величков и Ив. Вазов в сп. „Летописи“, назначаването на К. Величков за министър на обществените сгради, пътищата и съобщенията през 1894 г., подготвяните от него публикации на „Писма от Рим“ в „Денница“ и в христоматията по литература; нередовното изпращане на български вестници и списания в Българската екзархия в Цариград; разрастването на сръбската пропаганда в Македония в края на XIX в., поощрявана от турското правителство, и др. Към кореспонденцията принадлежи и един ранен документ от 1880 г. във връзка с дейността на К. Величков като народен представител в Източна Румелия. Това е писмо от Българската митрополия в Пловдив, подписано от Георги Тилев, с което молят К. Величков да произнесе слово в памет на Олга Скобелева – майката на генерал Скобелев.[16]

Във фонда се пазят следните ръкописи[17] на Величков:

– част от „В тъмница. Спомени от 1876 г.“, които са писани през 1896 г. Мемоарите са недовършени, сам авторът е отбелязал на корицата *липсува края*. Представляват тетрадка от 56 листа, всички изписани, с чести задрасквания и поправки, но в добро състояние в момента;

– „Как се запознахме и сприятелихме с Бобекова“[18] – недовършен ръкопис от 8 листа, недатиран, в не добро физическо състояние вече. В него е описан престоят на Величков в Узунджово през 1873 г., впечатленията му от панаира и запознанството му с Павел Бобеков;

– материали за студията му „Към живота на Данте“ – няколко страници чернова на материал, недатиран, подготвян очевидно за предговора на българското издание на „Ад“. В добро физическо състояние е, но на чуплива пожълтяла хартия;

---

[14] **НБКМ–БИА**, Ф. 153, а.е. 2, л. 1–5.
[15] **НБКМ–БИА**, Ф. 153, а.е. 3, л. 1–24.
[16] **НБКМ–БИА**, Ф. 153, а.е. 7, л. 1.
[17] **НБКМ–БИА**, Ф. 153, а.е. 4, л. 1–71.
[18] **НБКМ–БИА**, Ф. 153, а.е. 4, л. 57–64; Документът е публикуван в: **Константин Величков**. Цит. съч., с. 29–31.

– ръкописи на още две стихотворения (освен тези в дневника, както стана ясно): „На едно дете“ и „В необозримий шир…“. Те са в добро състояние.

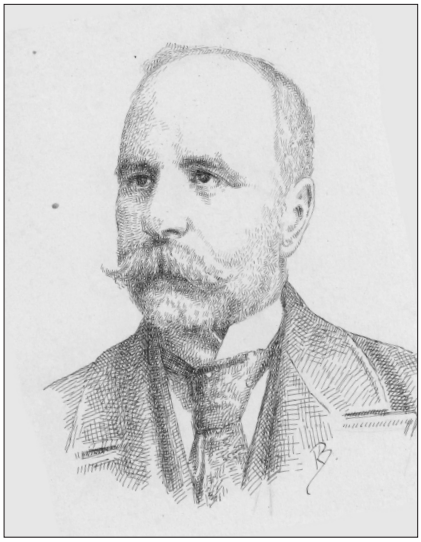
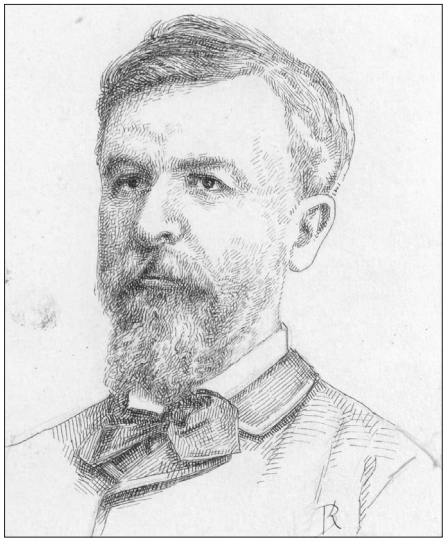
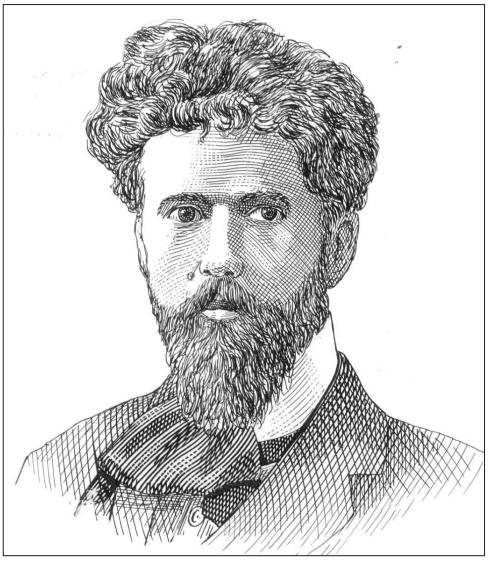
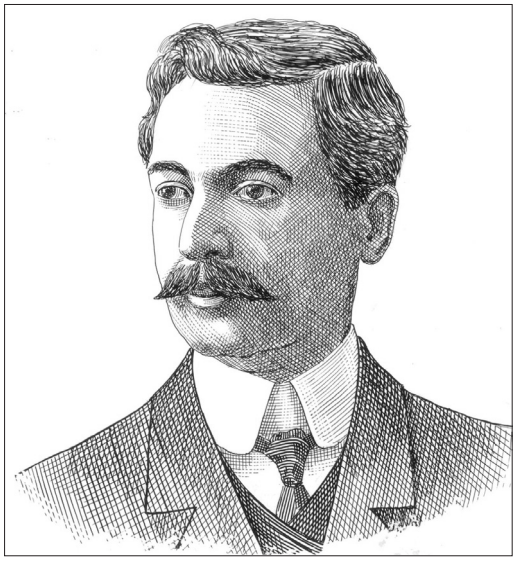
Твърде интересни са материалите, свързани с дейността на К. Величков като художник. Най-напред е логично да се спра на спомените (без посочен автор) от 1909 г. за заслугите на Константин Величков за създаването на днешната Художествена академия. Спомените са озаглавени *По откриване на Рисувалното училище в България / сведения, добити от Ив. Мърквичка – художник*[19], където изрично се подчертава, че идеята за училището е изказана от Величков още в битността му на главен директор на просвещението в Източна Румелия. В този ръкопис има специална глава, озаглавена „Черти из живота на К. Величков във Флоренция 1887–1889 г.“, по сведения, дадени от художника Борис Митов. Материалът е реставриран и в момента е в добро състояние.

Малко познати на изследователите се оказаха графичните скици[20] на К. Величков, общо 35 на брой. Половината от скиците – портретни етюди, част от тях недовършени, са поместени в малък рисувален бележник. В края на документа има няколко страници бележки, посветени на темата *Как Италия е била разделена от векове и е получила най-сетне националното си единство*, вариант на стихотворение и няколко адреса. Отделно, като самостоятелни портрети са 17 скици, които са графични изображения на видните революционери и общественици: Марко Балабанов, Христо Ботев, Тодор Бурмов, Добри Войников, Т. Каблешков, Васил Друмев, Георги Стойков Раковски, Кирил Христов, Пейо К. Яворов, японският генерал Оку – главнокомандващ втора японска армия в Руско-японската война от 1904–1905 г. и др. Големината им е приблизителният размер на пощенска картичка – 10/13 см. Изключение прави само графичният портрет на Тодор Каблешков, който е малко по-голям. Графиките са професионално направени, но не са датирани. С две изключения те са завършени, в много добро състояние, известни са на научната общественост и се използват в изложби и издания, свързани с многостранната творческа личност на К. Величков.

Във фонда се съхранява и един изключително ценен документ, илюстриращ високите нива, до които достига Величков като преводач – неговият превод на поемата „Ад“ на Данте Алигиери, за който вече стана дума в изложението.[21] Изданието на поемата е уникално – осъществено е през 1906 г. от списание „Художник“, книгата е в голям формат 28/36 см, 178 страници в превод на К. Величков и 76 великолепни илюстрации на Гюстав Доре. К. Величков е автор на изчерпателния биографичен очерк за Данте, обяснителните бележки след всяка глава за непознатите думи, лица и събития, с които е обогатено изданието, т.е. освен като преводач, той фактически е и съставител. Въпреки луксозния си вид и вероятно високата цена, книгата става библиографска рядкост скоро след отпечатването ѝ.[22]

В началото на статията споменах за материал от фонда, който е дарение. Това е именно изданието на „Ад“, което описах. И понеже историята на дарението е ин-

[19] **НБКМ–БИА**, Ф. 153, а.е. 5, л. 1–21.
[20] **НБКМ–БИА**, Ф. 153, а.е. 6, л. 1–49.
[21] **НБКМ–БИА**, Ф. 153, а.е. 8, л. 1–179.
[22] В печатницата на Петър Бъзайтов в София.

Графични портрети на известните българи Марко Балабанов, Тодор Бурмов, Антон Страшимиров и Пейо К. Яворов, рисувани от Константин Величков

тересна, ще я разкажа накратко. Книгата е дарена през 1968 г. от Круна Гаврилова Ненчева, дъщеря на Гаврил Любичев, дългогодишен главен учител в с. Клисура, Трънско.[23] Като министър на народното просвещение (1894–1897) К. Величков посещава училището в Клисура, посрещнат изключително радушно от населението, отличаващо се с ярък патриотизъм. Оттогава, очевидно, училището носи и неговото име. Както става ясно от писмото, придружаващо дарението, К. Величков поддържа редовна писмена връзка с учителя Гаврил Любичев и след 1897 г., проявявайки интерес към просветното дело в този български край. През 1906 г., когато излиза „Ад“, Величков подарява един екземпляр на книгата с автограф на училището, носещо неговото име. Надписът гласи: *За библиотеката на основното училище „Константин Величков“ в с. Клисура – покланя с искрена благодарност и неизменна преданост своя труд – К. Величков – София, 12 октомври 1906 г.*[24]

По силата на Ньойския договор от 1919 г. село Клисура, Трънско, с чистото си българско население е откъснато от Отечеството и преминава в Сърбия (Югославия). Богатата библиотека на училището е разпръсната от двете страни на границата. Сред изчезналите книги е и подареният от К. Величков екземпляр на „Ад“. Родолюбиви клисурци обаче в продължение на няколко десетилетия издирват книгата, намират я и през 1966 г. я предават на учителя Гаврил Любичев, който умира на следващата година. Преди смъртта си учителят изказва последно желание подаръкът на К. Величков да се предаде на Народната библиотека в София, което и прави още на следващата година дъщеря му. Така тази книга с необичайна съдба допълва фонда на бележития общественик и творец. Тя е старателно – лист по лист – реставрирана малко след пристигането си в НБКМ, но все още книжното тяло не е подвързано с корицата. При все това представлява определен интерес за ценителите.

Последните документи във фонда на К. Величков са две негови писма на френски език до дъщеря му София от 1905 и 1906 г., подписани и от името на съпругата му, посветени на лични въпроси.[25]

Накратко това съдържа фонд № 153 – Константин Величков – в Българския исторически архив при Националната библиотека в София. Надявам се той да послужи за по-детайлни бъдещи проучвания на историци, литератори и дейци на изкуството.

---

[23] Част от сведенията за дарението са взети от делото на фонда.
[24] **НБКМ–БИА**, Ф. 153, а.е. 8, л. 2.
[25] **НБКМ–БИА**, Ф. 153, а. е. 9, л. 1–2.

Спомени за Първата световна война на Недялка Людсканова, дъщерята на Драган Цанков

Любомир Георгиев

Memoirs for the World War I from Nedyalka Lyudskanova, the Daughter of Dragan Tsankov
Lyubomir Georgiev

Summary

Nedyalka Lyudskanova (1864–1938) was the wife of Alexander Lyudskanov – a leader of the pro-Russian Progressive Liberal Party. Their son deserted the Russian army. These memoirs criticize the policy of the Kingdom of Bulgaria in the World War.

Key-words: Bulgaria, Russia, World War I, Dragan Tsankov, Aleksandar Stamboliyski.

Българският исторически архив при Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ съхранява мемоари на Недялка Людсканова (1864, Свищов–1938, Париж). В тях дъщерята на Драган Цанков разобличава политиката и стратегията на Царство България в Първата световна война. Авторката принадлежи към най-високата част на елита на своето време. Людсканова се отличава с ясен и културен изказ. Тази жена има високото самочувствие на една нашенска пророчица Касандра, която виждала нещата вярно, но за зла беда на Отечеството не ѝ повярвали тези, които вземали съдбовните решения.[1] Гордостта и русофилството определят стила на разглежданите мемоари. Тези два решаващи фактора са обусловени от семейната среда на авторката.

Дядо ѝ, Киряк Цанков, заема видно място в просперираща крайдунавски град Свищов. Бащата на Недялка, Драган Цанков (1828–1911), е известен книжовник, учител, ръководител на църковно-националната борба и на униатското движение, държавник и член на Българското книжовно дружество[2].

---

[1] „Аслъ в нашата политическа и обществена система лицата, лишени от предвзети възгледи и надарени с независима мисъл биват преследвани и хулени. Възхвалявани биваха само неспособните и безхарактерните люде...“. Вж. **НБКМ–БИА**, ф. 12, оп. 1, а.е. 58, л. 543.

[2] **Обзор** на архивните фондове, колекции и единични постъпления, съхранявани в БИА. кн. I. София, 1953, с. 79–85; **Кой** кой е сред българите XV–XIX в. София, 2000, с. 284–286; **Назърска**, Ж. „Да ви дадем исканото от вас и времето образование...“: Женският интелектуален елит в България и ролята на семейството. – В: *Трудове* на Специализираното

През 1880 г. Недялка завършва 4-годишния курс на Частно народно училище – Виена. Между 1882 и 1884 г. живее и учи в Англия, в градовете Ричмънд, Лондон и Оксфорд[3]. Омъжва се за Александър Кочов Людсканов, на когото през 1885 г. ражда дъщеря Радка[4], а на следващата година – син Константин (Кочо)[5].

Александър Людсканов постъпва в Новорусийския университет в Одеса през 1876 г. В Руско-турската освободителна война (1877–1878) той се сражава при Ловеч, Плевен и другаде. Участник е в славянски събори. Александър Людсканов, също като своя тъст Драган Цанков, е политически емигрант в Русия (1886–1897). След завръщането си в България, Людсканов влиза в Централното бюро на Прогресивнолибералната партия. Като неин член той се издига до народен представител, министър на търговията и на земеделието. Министър на вътрешните работи Людсканов става през 1902 г.[6]

Недялка и съпругът ѝ Ал. Людсканов, 1910 г.

Недялка Цанкова е оставила обширни спомени за баща си и за съпруга си. Запазени са нейни бележки по история, философия и политика за обучението и мястото на жените, нещастията на войната, възвишеността на идеята за родината, проблемите на войната и мира.[7] Цитираните

висше училище по библиотекознание и информационни технологии (СВУБИТ), т. 3, 2004, с. 247– 258.

[3] **НБКМ–БИА**, ф. 11, оп. 1, а.е. 5, л. 222 а–е; **НБКМ–БИА**, ф. 12, оп. 1, а.е. 57, л. 304–357.

[4] Радка Людсканова, по мъж Тодорова Корошкевич, умира в Париж през 1940 г. Вж. **НБКМ–БИА**, ф. 12, оп. 2, а.е. 32.

[5] Константин Александров Людсканов-Цанков е офицер от българската (1906–1915) и руската (1915–1919) армия; дипломат в Белград (1920–1923), инспектор ревизор при Главна дирекция на трудовата поземлена собственост (1922–1929), капитан в Главна дирекция на трудовите войски (1931–1937), публицист. Неговият личен архивен фонд в БИА е № 356, вж. **Обзор** на архивните фондове, колекции и единични постъпления, съхранявани в БИА. кн. 6. София, 1983, с. 146–155; описа на фонда. Мемоарни елементи има в изследването на Людсканов „Немската и френската военни доктрини по опита на войната 1914–1918 г.“ Вж. **НБКМ–БИА**, ф. 356, а.е. 25, л. 1–370. Документът е публикуван през 1938 г. с много малки промени под заглавие „Критически разбор на германското настъпление до река Марна: август–септември 1914 г.“.

[6] **Обзор** на архивните фондове..., кн. 1, 1953, с. 86–93; **Цураков**, А. Правителствата на България. Ч. 1, 1879–1913. София, 1996, с. 98–99.

[7] **НБКМ–БИА**, ф. 12, оп. 1, а.е. 58; **НБКМ–БИА**, ф. 12, оп. 2, а.е. 27–29.

по-долу нейни мемоари[8] са написани не по-рано от 1926 г. на машина, с многобройни бележки и с размери малко по-големи от формат А 4, обикновено 21 х 34 см.

* * *

Глава XXXII[9]

Настроението в България след Букурещкия мир. Заминаването на сина ни в Русия за довършване на академията. Годежът му с фрейлините[10] *на императриците М. А. Ермолова. Завръщането му в България след почването на Европейската война и заминаването му доброволец в Русия в края на 1914 г. Настроението в Сърбия. Политиката на Австрия. Убийството на ерцхерцога Франц Фердинанд. Немската политика, почвайки от 1871 г. Стремлението за господаруване в света и за морско надмощие над Англия. Изолирването на Германия. Решението ѝ да предизвика война с Русия и Франция. Кривите политически и военни сметки на Вилхелма II. Война за уничтожение. Политиката на Фердинанда и Радославова, която предрешаваше сътрудничеството ни с Германия. Ролята на опозицията и интелигенцията. Нашето нападение на сърбите. Завръщането и настаняването на дъщеря ни при нас. Насилното отнемане от властите на 4-годишния ѝ син. Заминаването ѝ за Букурещ и оттам за Русия. Нашето положение, продажбата на къщата.*

[…] Всички тия наши планове се нарушиха от събитията, които предизвика Сараевската драма – убийството на австрийския престолонаследник Франц Фердинанд и неговата морганатическа[11] съпруга графиня Хотек (херцогиня Хохенберг).

Нашият син още през зимата беше получил мобилизационно назначение в щаба на II българска армия. В случай на мобилизация той требваше незабавно да се яви в град Пловдив. От друга страна, след руската мобилизация и обявяването на войната, генерал Радко Димитриев, тогава български пълномощен министър в Петербург, му съобщил (той поръча на дъщеря ни Радка да му пише, което тя и изпълнила), че той постъпва в руската армия и го приканвал да стори същото. Синът ни требваше да реши един труден въпрос. Не познавайки отблизо нашите политически условия и предполагайки повече здрав разум и патриотизъм в нашите държавници, той мислеше, че България ще използва момента окончателно да ликвидира с турците в Европа, което тя не можа да стори през 1912 г. и с това да възмъсти[12] загубите си (освен естествените компенсации, които щяхме да получим от Сърбия и Македония), предизвикани от авантюрата ни от 16-и юний. Съдбата тъй скоро ни даваше щастливия случай да поправим сторените грешки и да

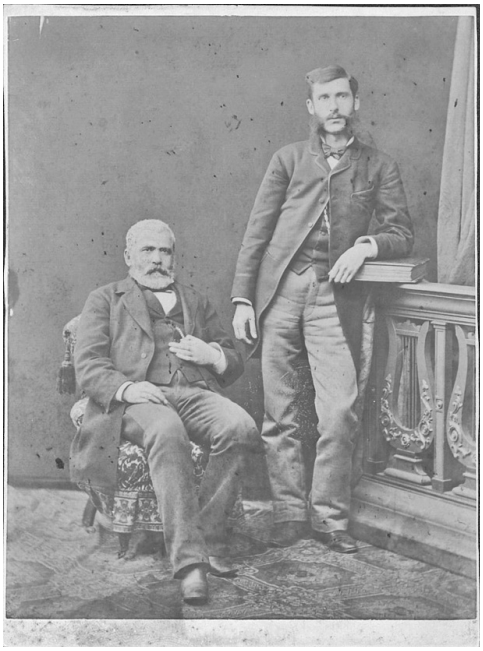
[8] **НБКМ-БИА**, ф. 12, оп. 1, а.е. 58, л. 521–580.

[9] В началото на главата авторката представя накратко нейното съдържание. То е написано с по-плътна разредка от основния текст.

[10] Fräulein (нем.) – госпожица, придворно женско звание в Русия.

[11] Морганатичен е бракът между аристократ и неаристократ.

[12] Възмезди.

Драган Цанков (вляво) и Ал. Людсканов, 1882 г.

се избавим от наказанието, което ни беха наложили в Букурещ. За това той не се отзова на поканата на Радко Димитриева, а решава да се завърне в България. […] В Сливен на сина ни стана ясно общото настроение, тенденциите на „интелигенцията“ и евентуалното поведение на България в европейската конфланграция.

Населението беше уморено от Балканските войни и единственото негово желание беше да стоим мирно. Симпатиите му беха на страната на Русия и нейните съюзници. Против сърбите имаше известно настроение, но още повече настроението беше против гърците. Това настроение се подклаждаше от управляващите тогава партии. Военната среда, офицерите, се държаха сравнително резервирано, макар една част от тех, бъдещите участници в офицерската лига, да беха почнали вече агитацията си в полза на Германия, представлявайки я като сигурна победителка във войната. Нашият син бе един от редките офицери, който открито е поддържал, че Германия нема и не може да излезе победителка. За него стана ясно, че България най-вероятно ще съхрани неутралитет, макар че правителството и държавният ни глава ще гледат да я поставят в лагера на Централните сили. Затова, за да бъде логичен и последователен в намерението си от 1908 г., разгласено не по негова вина, да иде доброволец в Сърбия при една евентуална война с Австрия, при настоящата борба на славяните с тевтоните, той сметна за свой дълг, след като лично се убеди в настроенията и най-вероятните намерения на България, да се отзове на поканата на Р. Димитриева, за която казах по-горе.

От друга страна, той мислеше, че примерът му все ще има известно действие при общите народни симпатии към нашата освободителка – в смисъл да предотврати България от фаталната крачка. [С] това свое намерение той дойде в София, след като получи нужния отпуск, да ни съобщи и да иска нашето съгласие за отиването му в Русия и постъпването му доброволец в руската армия. Мъжът ми, който винаги сам с дела е потвърждавал думите си, не можеше да не даде съгласието си, толкова повече, че той сам намираше, че България требва да бъде на страната на Русия и нейните съюзници, ако не активно, поради умореността от двете Балкански войни, то поне политически и дипломатически. Тогавашният военен министър, ген. Фичев, прие сина ни, който му се представи и му разреши искания от него двенеделен задграничен отпуск в Русия. Мотивите, които той изложил пред генерала, били тия, че той иска да иде в Петербург и да урегулира въпроса със своята годеница. А в София, в „обществото“, вече се говореше, че той ще

Константин, синът на Недялка, 1912 г.

се жени за една богата рускиня... Във втората половина на месец декември 1914 г. нашият Котя замина за Петербург. Оттам телеграфически си подаде оставката, след което беше приет в руската армия като доброволец с чина ротмистър[13], какъвто имаше в българската армия. Главният Генерален щаб му позволи да си избере една от кавалерийските дивизии, която е влизала в състава на III армия, командвана от ген. Р. Димитриева. Той избра 7-ата и беше зачислен в 7-ия Уланski Оливополски на испанския крал Алфонс XIII полк. Като стигна на фронта, неколко дена той бе гост на Р. Димитриева, който го назначи на генерал-щабна длъжност в сформирания сборен кавалерийски корпус, под командата на ген. Аб. Драгомирова[14], сина на знаменития генерал Драгомиров[15]. Всичко това даде повод на нашата жълта преса да разгласи, че заради богатата женитба синът ни се „продал“ на русите и постъпил като доброволец в руската армия, гдето обаче отказали да го зачислят по Генералния щаб. Той, както и неговите другари по випуск от академията, бе назначен в руската армия на генерал-щабна длъжност. Преводът му в Генералния щаб стана по-късно, съгласно общия за това ред.

И тук постъпката на нашия син българската преса и нашето общество го обясни [с] материални, парични подбуждения, тъй близки и понятни тям. Где са богатството, имотите и пр., които ми оставиха моят мъж и моят баща? Цел свет знае, че ги немаме и въпреки това родолюбивата деятелност на двамата ми мили покойници – на баща ми и мъжа ми, и тая на моя млад син, бе таксувана като „користна и предателска“. А хората като Р. Петров, Д. Тончев, В. Радославов, Д. Петков, Тантилов и пр., и пр., които имат палати, чифлици, скъпоценности, пари и пр., хайдушкият произход на които е установен със съд, се таксуват у нас като патриоти. А колко ги има у нас такива патриоти, за които може да се каже с думите на

[13] Офицер, който е началник на ескадрон; кавалерийски капитан.
[14] Ген. от кавалерията Абрам Михайлович Драгомиров (1868–1955).
[15] Ген. от пехотата Михаил Иванович Драгомиров (1830–1905) по време на Руско-турската война (1877–1878) командва дивизията, която първа пресича Дунава със знаменитата му заповед: „Войници, или отвъд Дунава, или в Дунава“.

руската поговорка „не пойман – не вор“[16], които дължат богатството си на същите източници, както и горните „патриоти“, които обществото ни почита и облажава...

Пролетта на 1915 г. синът ни взе участие в големата Галицийска битка – атаката на генерал Макензен срещу III армия на генерал Р. Димитриев и отстъплението на руската армия. Изпълнявайки длъжността началник-щаб на 16-а Кавалерийска дивизия в отстъпателните боеве, гдето руската армия буквално с голи ръце, поради отсъствие на снаряди и патрони, се бори, той беше ранен с парче от снаряд на тежката немска артилерия в десния крак. Тъй като костта не беше повредена, раната беше сравнително лека. […] Две държави останаха само на страната на Германия – това беха Австрия и Турция, които вече беха загубили способността си да живеят самостоятелно и съществуваха само благодарение на силната външна поддръжка. Към тоя съюз, състоящ се от безумната Германия и умиращите Австрия и Турция, от цел свет „доброволно“ се присъедини само една държава – нашето нещастно отечество. Политиката на всемирна хегемония от страна на Германия се почна с уголемяването и усилването на немската флота, целяща да стигне флотата на Англия. […] Освен морските си въоръжения, Германия разви до крайна степен сухопътните си въоръжени сили, което развитие към 1913–1914 г. достигна крайните предели и в това отношение тя не можеше повече да се развива и усилва. […] Балканската война с нейните резултати беше фалитът на източната политика на Германия, която тя води там от 20 г[одини]. Тия резултати можеха да бъдат още по-лоши за Централните сили, ако съюзът ни със Сърбия не беше развален, при все това силно влошиха положението им в случай на една война. Това положение от ден на ден щеше още повече да се влошава, защото въоръженията и развитието на армията в Германия достигнаха предела, а тия на Франция и особено на Русия след гласуваните в тия страни нови военни кредити и морски програми напротив се усилваха. Очакваше се, че Русия напълно ще бъде готова за една европейска война едва към 1917 г.

[…] Вилхелм II всекога е мечтаел да надмине славата на своя дедо Вилхелма I (победителя на французите в 1870–1871 г. и основателя на германската империя), както Александър Македонски е надминал славата на своя дядо, цар Филип[17]. Той можеше да предотврати войната през 1914 г., както я беше предотвратявал много пъти, обаче тая година той стори всичко, за да я предизвика.

Това, което отличава бившия германски император от повечето монарси, които като него с пълно безразличие беха готови да леят народна кръв за свои лични цели, е дълбокото схващане войната да бъде добре подготвена. За Вилхелма II политиката представляваше една върволица от вероломства, а войната – като една примка, които, според него, щом бъдат добре подготвени и нагласени и щом бъдат сполучливи, са „славни“. […] Ако моралният облик на Вилхелма II не представлява нищо друго освен егоизъм и коравост, ипокризия[18] и перфидност, в интелектуално отношение трябва да му се признаят известни способности, които той е могъл да

[16] „Щом не е хванат, не е крадец“ (рус.).

[17] Александър Велики е син, а не внук на Филип II Македонски.

[18] Ипокризия, хипокризия (гр.) – двуличие. Отрицателно морално качество или социално явление, характеризиращо се с грубата намеса в личния живот на другите.

развие благодарение на положението, което е заемал. В политиката и военното изкуство той е имал за свои учители Бисмарк и Балдерзее, които той накрая и двамата натири. И действително в някои отношения ученикът надмина учителя.

Не може да се отмине с мълчание следното обстоятелство, което не остана без влияние върху Вилхелма II. Това обстоятелство е безкрайната сервилност, угодничество, ласкателства, безличие и кастовият егоизъм на немската аристокрация и интелигенция, които го обкръжаваха[19]. В края на краищата тия „верноподаници“ беха причина, щото сам Вилхелм II да повярва, че е някакво висше същество, нещо като полубог...

Както е известно, Бисмарк, създателят на германската империя, в своята обществена, дипломатическа и политическа кариера е бил без всекакви скрупули. Тая негова практика, която може да се изрази с циничната формула – **не вервай никому и лъжи всекиго** – култивирана à la longue[20] от Вилхелма II, доведе немската управляваща класа до пълна аморалност, която ясно проличава в следното разпространено у тая класа ръководещо умозаключение: „Бисмарк беше велик човек, той беше без скрупули, следователно хората, лишени от скрупули, са велики“[21]. Тая дългогодишна практика на немските държавници и дипломати, начело с кайзера, в европейската и световната политика за господство над всички, обедини постепенно всички против Германия, изключая Турция – под разбойнишкия и хайдушкия режим на младотурците, и България – под тоя на Фердинанда.

Същата практика на злощастния за България Кобург-Кохарски принц, когото нашите „патриоти“ и техната преса и досега публично смятат за най-добър и велик българин, даде на младата, некултурна и без традиции българска обществена и политическа нива същите буйни плодове.

Отсъствието на скрупули и морал е условието sine qua non[22] за всеки българин, който иска да играе у нас обществена и политическа роля.

[…] Австрийският император Франц Йосиф и неговите правителства, австрийски и маджарски, управляваха многочислените народности на империята, като противопоставяха и насъскваха една от тия народности против друга или както много право забелезва един английски наблюдател – с равномерното разпределение на нещастията всред славянските народности на Австро-Унгария. В борбата

---

[19] В немската армия бе въведен обичаят генералите и офицерите да целуват ръката на Вилхелм II, когато той благоволеше да им я подаде. „Конституционните“ ни министри до 1894 г., т.е. Стамбулов [sic] и неговите хора също са целували ръката на Фердинанда. Владиката Василий (възпитателят на Борис) публично е целувал ръката на Клементина и ѝ е правил реверанси, за което, както казах, аз лично бех свидетелка.

[20] С течение на времето (фр.).

[21] С каква цинична гордост немските историци разправят за случката около така наречената „Емска телеграма на Вилхелм I“, която Бисмарк фалшифицира, за да провокира французкото обществено мнение и правителството на Наполеона III Франция да обяви в 1870 г. война на Германия. Нашите „Балкански Молтковци“ – полковниците Жеков и Жостов, бъдещите главнокомандващ и началник-щаба в Европейската война, възторжено подражавали на тия немци, в навечерието на 16-й юни, си размениха високопарните телеграми, за които споменах по-горе.

[22] Без което не може (лат.).

на австрийците против сърбите, в която борба австрийски министри, дипломати и професори прибегнаха до най-вулгарна фалшификация, за да повдигнат срещу тех една кампания в печата, обвинявайки ги в „предателство“ (тоя тъй излюблен и у нас прием)[23], те никога обаче не посмеха да прибегнат до масови убийства на свои политически противници, макар и да преследваха „най-патриотически“ цели.

У нас и това стана – безнаказано масово убийство на български граждани, противници на един режим, когато начело на управлението стоеше доцентът Ал. Цанков, а начело на народното представителство – професор Т. Кулев... България след 9-й юний 1923 год. представлява от себе си уникум в световната история. Никога и нигде професурата не е била носителка и изпълнителка, не е прегръщала най-черно реакционните идеи и кървави методи, последните досущ същи като тия на московските болшевици.

[…] Нашето нещастно отечество бе въвлечено във войната от безсъвестните си политици и държавници на страната на Централните сили и с участието си на техната страна, без да може да склони победата към Германия, само отдалечи тържеството на съюзниците и увеличи числото на жертвите и страданията, които съпровождат всека война.

Требва да отбележа, че дори младотурците, стари приятели на немците, и те не искаха да влязат във войната на страната на Германия. Това стана благодарение на немската конспирация и провокация. Германският крайцер „Гьобен“ […].

България нема и това оправдание – тя доброволно и съзнателно се намеси във войната на страната на Германия, която немаше почти никакъв шанс да я спечели.

[…] През лятото [на] 1914 г. Радославов прокара през Народното събрание по башибозушки начин договор за заем с немското Дисконто Гезелшафт, с което България направи голема крачка към бъдещия съюз с Германия.

[…] Същата тая опозиция[24], повечето от нейните лидери, след като се почнаха [през] есента [на] 1915 г. военните действия, твърде лесно и умело се приспособиха към новата обстановка, що се отнася до личните им интереси. В това отношение особено се проявиха народняците, които аслъ[25] през целата ни нова политическа история всекога са се применявали към обстоятелствата и са извличали от тех максимум лични облаги. Когато наскоро след почването на войната, Радославов, поради разногласия в болшинството при искане да му се гласуват 6/12 от бюджета, щеше да остане в меншенство. Т. Теодоров и народняците го поддържаха и гласуваха с правителството, с което предотвратиха неговото падане. Тази услуга

---

[23] Процеса на професор Фриюдинг – въз основа фалшифицираните по заповед на австрийския минист[ър] на външните работи Ерентал от австрийския пълномощен министър в Белград граф Форгач (познат и на софийското общество в битността му на секретар на австрийската легация в столицата) протоколи, писма и пр. поменатият професор почна една кампания във вестниците Neue Freie Presse и Reichspost против сърбохърватската коалиция студентското сръбско дружество „Словенски Юго“, обвинявайки ги в предателство. Некои от засегнатите в статиите австрийски сърби повдигнаха против Фриюдинга съдебно преследване и спечелиха процеса, като в съда се установи фалшификацията на документите.

[24] Срещу въвличането на България в Първата световна война на страната на Германия.

[25] Наистина, действително, всъщност (тур.).

народняците направиха на Радославова, като предварително уговориха компенсацията, която последният ще им даде за това. А именно, да се освободи от преследването на Деклозиеровия процес[26], роднината на Теодорова народняка Губиделников и Буров. По-късно народняшкият орган „Мир“ стана един вид официоз на Радославова – духът на вестника беше същият както и на „Народни права“.

[…] Всички щабове на нашите политически партии знаеха и разбираха, че ако тръгнем с немците, ще загинем. За това земледелците и социалистите, които стояха по-близо до народа и знаеха действителните му чувства и желания, прегърнаха лозунга, който най-много се допадаше на селянина и работника – неутралитета.

Същия лозунг, но лицемерно, тъй като България с всичко помагаше тогава на турците и немците, прегърна и правителството на Радославова.

Останалите партии застъпваха гледището да се намесим във войната със Съглашението, като у демократите най-много, след това у народняците и най-малко у радикалите имаше и германофилски ядра[27].

Нашите партизани всички беха за Русия и Антантата.

Фердинанд, Радославов и генерал Жеков са които активно и безразборно са действали да въвлекат България във войната на страната на Германия.

В лицето на последния, бившият държавен глава и правителството на Радославова намериха един висш военен, който прегърна безогледно замислената акция и съгласува своето мнение на „вещо лице“ с изискванията на предрешената политика. Жеков беше главният инспиратор на Военната лига, която бе първата [sic] да създаде във войската и населението увереността в немската победа, която видехме бе невъзможна. Това всички в света разбираха и съобразно с това определяха политиката си.

Освен тия трима главни виновници има и още много други такива за погрома ни, който бе следствие на неправилната ни ориентировка във войната и легион са личностите и факторите, чийто авторитет, учени титли, обществено положение, нечисти пера и слова, послужиха като мост на поменатия триумвират да закара страната отвъд предела на здравия разум и съзнателното родолюбие. Безумието стана не защото числото на безумците беше големо, а защото държавните ни мъже и първенците ни, съзнавайки напълно гибелта на официалната политика, не вложиха достатъчно любов към страната си, достатъчно енергия и самопожертвувание, за да предотвратят безумието. Аслъ в нашата политическа и обществена система лицата, лишени от предвзети възгледи и надарени с независима мисъл, биват преследвани и хулени. Възхвалявани биваха само неспособните и безхарактерните люде...

Българското „простолюдие“ беше по-прозорливо, виждаше по-добре нещата от „интелигенцията“. И в масата на народа и във войската – у простите войници, не

---

[26] Антантата, за да лиши Германия от възможността да се ползва от нашите храни, беше организирала през Де Клозиера покупката им из цела България. Като техни агенти беха и Губиделников, и Буров, и Генадиев и др. Срещу тех беше възбудено съдебно преследване, като Генадиев беше осъден и лежа в затвора.

[27] Наскоро след обявяването на войната демократите Моллов [sic], Данаилов и Р. Маджаров поздравили министрите с взетото решение и сполуките.

[у] офицерите – беше общо убеждението, че и тая война ще свърши за България като Балканската.

Простият българин се опита да се опре, когато поведоха България на заколение. Обаче военното началство в самото начало на войната застреля неколко хиляди от тия наши съотечественици, които виждаха и разбираха безумието, което „патриотите“ предприемат. А за нашата интелигенция, като по некакъв магически знак, „гибелното“ стана „спасително“, „естествените приятели“ – „вековни врагове“, „вярата“ – „заблуждение“, „позорното и срамното“ – „достойно за хвала“, „съюзът с Германия“ – „откровение, спасение и тържество“. В нашата интелигенция имаше неискреност поради заинтересованост. Нашите съюзници пуснаха в техната среда развращающите средства, които хванаха място и дадоха страшни резултати. Милиони се пръснаха от тех, за да се поддържат тръбачите на германската непобедимост. Под предлог на анкети, на културно сближение, наши общественици и писатели се развеждаха из Германия, гощаваха се, обсипваха се с почести и ласки. И после, възхвалителните им памфлети за германската култура и мощ се откупваха от тех с хиляди екземпляри. Некои от нашите „учени“ отидоха дотам, щото отказваха дори исторически факти като нашето освобождение от русите, славянския ни произход и пр.

[…] За хора като тех и тогавашните патриоти не съществуваше въпросът дали е в интереса на България да спомогне за победата на Австро-Унгария, която победа, ако беше възможна, означаваше осъществяването на лозунга Drang nach Osten, т.е. заличаването на Изтока от тевтонската вълна, край на всекаква политическа самостоятелност и икономическо развитие на балканските народи. Това не ги плашеше, тям това беше безразлично. Тогавашните наши добри „патриоти“ това именно желаеха и считаха, че ще бъде големо щастие за българския народ да се слее с културната немска раса...

Дали тия българи, по-големата част от нашата интелигенция, заслужаваха да бъдат освободени от турското робство? Това техно твърдение, изказано публично и на висок глас, не доказва ли, че действително нашето интелигентно общество има болен морал – moral insinity[28].

[…] Преди срока, уговорен от тайната конвенция с Германия и Австрия, и преди обявяването на войната, нашите войски на 29 септември нападнали сърбите, навлезли в сръбска територия и завзели некои пунктове.

Така се почна войната, с която нашите управници вързаха малката България към борещата се с цел свет Германия, която война щеше неминуемо дълго да трае, тъй като тя, след като беше провокирана от последната, щеше да се води до пълното ѝ поражение.

Какво добро можехме ние да очакваме...

Грандиозната борба, която се почна лятос 1914 г., беше главно тая на германизма срещу славяните: войната аслъ се почна заради славянска Сърбия; тя свърши с победата на славяните – с разпадането на Австро-Унгарската империя и възсъздаването на Полша.

[28] Така е в текста, вероятно се има предвид moral insanity – морална лудост (англ.).

[…] По време на тоя период, предшестващ намесата ни във войната, нашата партия[29], или по-право нейният шеф и антуражът му, главно беше заета с реабилитацията на Данева. Върху него се сипеха атаките на всичките партии, на първо място, като на главен виновник на погрома на 16-и юни, а след това като на „бивш“ русофил. Казвам бивш, защото [заради] антиславянската му роля, насочена при това против Русия през време на Балканската война, той не можеше повече да носи името на русофил. Хеле и руското общество не го смяташе вече за такъв, а меродавният тогавашен руски вестник „Новое время“ го наричаше „государственный преступник“[30]. Като най-горещ защитник на Данева по вестниците се прояви по онова време П. Абрашев.

Моят мъж, съзнавайки где искат да заведат отечеството ни „чужденецът“ на българския престол и неговите любимци, често пъти в беседите си с по-младите ни политически съмишленици дома или в партийния клуб поставяше въпроса какво в случая требва да направят партийните лидери и шефове.

[…] За никакъв преврат, за никаква революция нито се мислеше, нито се говореше, напротив, противниците на участието ни във войната със своето прекалено лоялно поведение и свитите си партийни знамена помогнаха на Фердинанда да осъществи своето безумно намерение. Това поведение на лидерите и шефовете на разните партии, в това число и на Данева, твърде много повлия на моя мъж, който въпреки изключителната си търпимост и склонността да вижда у другите добро се беше отвратил от това им държание в тия изключителни за България моменти. Това свое разочарование той, разбира се, никому не съобщи и продължаваше добросъвестно да изпълнява гражданския [си] дълг.

Едно сравнение между Фердинанда и нашите държавници и румънския крал Фердинанд и румънските държавници се налага.

В международно отношение преди и в началото на Европейската война Румъния бе горе-долу в същото положение както и ние – и двете големи европейски групировки гледаха да я склонят на своя страна. Румънският крал Карол, както и племенникът му, престолонаследникът Фердинанд, Хохенцолерни по рождение, беха в роднински връзки с Вилхелма II и негови дългогодишни съюзници; освен това Румъния дълги години е била в съюз с Австрия. Деморализацията на румънските държавни мъже не е била по-малка от тая на нашите. Въпреки всичко това крал Карол в началото на Европейската война се вслуша в мнението на събрания от него коронен съвет, който се изказа против участието на Румъния във войната на страната на Централните сили. Тая измяна спрямо Вилхелма, казват, много измъчвала Карола и е била една от причините за смъртта, която наскоро го сполетяла.

За новия румънски крал Фердинанда казваха, че бил много ограничен човек, дори „глупав“. Като престолонаследник той получи едно от най-тежките исторически наследства, които е получавал един, встъпил на престола, монарх. Той бе обаче почтен човек – дългът си като държавен глава спрямо новото си отечество Румъния той съумя да постави по-високо от всичко друго. Скъсвайки в себе си най-скъпите чувства, мисли и традиции, слушайки само съвестта си, той присъ-

[29] Прогресивнолиберална партия.
[30] Държавен престъпник (рус.).

едини Румъния към Тройното съглашение[31], което рано или късно требваше да победи. Това последното беше ясно за всеки трезвен и почтен политик и военен. По-късно, разправяйки за коронния съвет на 14 август 1916 г., на който се реши встъпването на Румъния във войната на страната на Съглашението, крал Фердинанд Румънски казал: „Този ден аз сам се победих“, искайки да каже с това, че е пожертвал за благото на румънския народ всичко, що му е било скъпо и драго. С други думи казано, той пожела и съумя да се отъждествi с желанията и стремленията на румънския народ.

Нашият Фердинанд, както той сам заяви, напускайки България в 1918 г., е бил носителят и агентът на немската култура и политика на Балканите. Българският народ е бил за него „каналии“[32], които той презираше, а от неговия славянски произход в угода Фердинанду услужливите наши учени се беха дори отрекли. Бедният ни народ и България са били за него само оная сцена, на която той разиграваше политическите и дипломатическите си авантюри и комедии, хранейки ненаситното си тщеславие и честолюбие.

[…] При общия русофобски дух, който цареше в България, той [Патев, зетят на Н. Людсканова] дори пред дъщеря ни си е позволявал да ни нарича „предатели“ и да каже, че Стамболов е направил голяма грешка, дето навремето не обесил всички русофили. При това положение дъщеря ни беше решила да се разведе.

[…] След намесата ни във войната, при русофобския дух, който беше обзел правителството и обществото, моят мъж изгуби голема част от своята адвокатска клиентела, от която единствено се прехранваше и печелеше. Хората у нас мислят, и може би не без основание, че само тогава може да се спечели един процес, ако адвокатът им е близък до правителството. А ние не само че не сме били близки с тогавашното правителство, но даже в съседния с нашия новостроящ се дом постоянно – денем и нощем – се намираше един детектив да следи „предателя Людсканов“... От друга страна, имахме още и да дължим след поправката на къщата, която, както казах, бяхме направили след смъртта на баща ми и новата мобилировка (sic), с която се бяхме обзавели.

„Патриотите“ след първите военни успехи срещу сърбите, които окръжени естествено беха смазани, съвсем загубиха равновесие. Тъй като мъжът ми не се повлия от тия временни успехи и остана верен на първоначалното си убеждение, Радославов и к-о[33] взеха да го заплашват, че ще го интернират в провинцията, а къщата ни ще секвестират. Тъй като у нас се разпореждаха по онова време военните, за които всичко, що вършат, е законно и имайки примера на варварското отнимание сина на дъщеря ни, допущахме, че този „патриотически“ произвол може да ни сполети.

[…]

[31] Антантата понякога е наричана Тройната Антанта или Тройното съглашение.
[32] Негодници (итал.).
[33] Радославов и к-о – Радославов и сие.

Глава XXXIII

Процесът[34] срещу русофилите Зеленогоров, Силянов и пр. Процесът против Стамболийски. Поведение на нашата интелигенция. Варварските методи за водение войната. Постъпките на Едуард Грей за сепаративен мир в 1917 г. Отношението ни към руските пленници. Желанието на Фердинанда докрай да върви с немците. Положението в страната и на фронта през лятото на 1918 г. Малиновият кабинет. Лозунгът на болшевиците – „без анексій и контрибуцій". Добро поле. „Предателството". Распутин. Мнението на един немец за нашата политика. Абдикацията на Фердинанда. Новият български цар. Първите известия за нашите деца от болшевишка Русия след Октомврийската революция.

Наскоро след намесването ни в Европейската война на страната на Централните сили беха арестувани и съдени неколко политически съмишленици на мъжа ми, русофилите г[осподата] Н. Зеленогоров, Х. Силянов, Списаревски, Цветков и др. Тогавашното правителство на Радославова и к-о инсценира против тия български граждани процес за „предателство", за да сплаши изобщо русофилите в България предвид почването на непопулярната, антинационалната и страшната за отечеството ни война. Тия наши съотечественици по заповед от горе беха осъдени на доживотен затвор. Правителството постигна целта си. Българинът, който изобщо не се отличава с гражданско мъжество, дотолкова се уплаши, че смело мога да кажа, какво след тая присъда истински русофили, които не се страхуваха и по-нататък да исповедват своето русофилско верую, останаха само неколко души, които се броеха на пръсти и сред които беше и моят мъж. […] Властта обаче не го [Зеленогоров] даде под съд, загдето – като мобилизиран в действующата армия висш офицер – е критикувал заповедта (манифеста) за предстоящите военни действия, което според буквата на закона е наказуемо със смърт. Вижда се, тогавашните управници разбираха, че с подобен процес само ще се подчертае тенденциозното и лъжливо съдържание на манифеста от 1-й октомврий 1915 година, с който се гонеше да се вкара България във война против Русия и Съглашението, а от друга страна, този процес можеше да послужи като сигнал и за други подобни инциденти, толкова повече, че в много войскови части войниците, разбирайки безумието на властвующите, които тикаха България в пропастта, отказваха да тръгнат за бойното поле. Тия нещастници, разбира се, беха екзекутирани. […]

Действията на Прудкин, Сахаров и Списаревски не попадаха под никаква юридическа отговорност, понеже нашите закони не забраняват на българите да помагат и съдействат на други държави, щом България не е с тех във война или съюз. Желанието на тия господа, първите двама половин руси, да услужат в случая на нашата Освободителка, е напълно обяснимо и ще кажа твърде похвално. Тая безкористна услуга, оказана на Яковлева[35], което напълно се установи пред Военнополевия съд, в отличие от изключително користните побуждения на радослави-

[34] Обвинени са за „Предателство в полза на Русия на черноморския бряг", т.е. подпомагане на руското разузнаване срещу Османската империя.

[35] Руският морски агент в Цариград капитан II ранг Яковлев.

тите Юруков и Иван Сахаров, които в действителност са предавали на турците добитите от нашия военен агент в Цариград сведения и което е останало за тех безнаказано, требва да ни радва. Тя представлява един вид нашата благодарност и признателност към русите, малка и ничтожна в сравнение с направеното на времето от тех, чувства, които абсолютно не виреят на българска почва.

[…] Останалите наши професори не падаха по-долу от колегата им Ал. Цанков. Така професор Милев[36] през септември 1918 г., неколко дена само преди погрома на Добро поле, е държал в Ниш лекции, в които е казвал, че на Балканите нема место за България и Сърбия – едната от тех требвало безвъвратно да загине...

Падението на нашите поети не беше по-малко от това на професорите. Тук се отличи най-много поетът Кирил Христов. Ето неколко бисера от патриотичната му поезия:

Към врага вероломни
днес грях е милостта.

Със меч и огън ти мини по сръбский край,
за дом зачернен да се зачерни село и град...

Покрий с най-люти рани звяра воин и
го жив в земята закопай,
на пъкъл нека се обърне сръбский край!

Бъди безпощаден, о, брате!... Да гине
или в изгнание да се отвлече
тоз, който с реч сръбска въздуха мърси ни,
и който се сърбин в тоз край нарече.

(*Из „Победни песни“*)

А народният поет, „културният“ Иван Вазов, и той не се удържа да възпей грубата сила:

Аз викам: да живей
свещеният юмрук!

(*Вестник „Мир“ от 2-й февруарий 1916 г.*)

През последната война обикновено в градовете и селата, след заемането им от войската на последната, се разрешаваше неколко дена да вършат каквото си искат, като награда и утешение в пренесените лишения. Тая средновековна практика беше заведена от немците, от които нашите само са взимали пример. Най-много са страдали жените (женените и момите) в Румъния и Добруджа. В ролята на та-

[36] Вероятно историкът Никола Милев (1881–1925).

къв дон Жуан победител се е отличавал и племенникът на мъжа ми, Георги Людсканов, който служеше в една от конните батареи при кавалерийската дивизия. По-късно след войната друг от племенниците на моя мъж – Николай Николов (син на сестрата му Райна), беше включен от гърците в списъка на ония лица, които според мирния договор трябваше да им бъдат предадени за съдене за извършените престъпления и жестокости. Всичко това страшно тежеше на благородната и човеколюбива натура на моя възвишен мъж.

В Моравско българската окупационна власт, по заповед от горе, е предприемала в своето „освободително“ ослепление физическото изтребление на всичко по-събудено и просветено, що е имало между сръбското население там. Един наш добър познат учител, мобилизиран на служба в гражданската част на тая област, ни е разправял за това страшни неща.

Деятелността на българската администрация в Македония в лицето на генерал-губернатора Рачо Петрова достатъчно е илюстрирана пред съда, който съди и осъди за най-вулгарни кражби тоя български генерал, бивш военен министър и бивш министър президент. Тая деятелност е оставила у нещастното македонско население най-лоши и горчиви спомени. Също така се отличи и друг един генерал, Тантилов, в Букурещ.

Друга една чудовищна практика през време на последната война беше убиването на пленниците по заповед от горе, което е противно на най-елементарните человечески начала, присъщи дори на най-варварските народи. От девера ми, Стефан Рачев, който по едно време беше командир на полк на македонския фронт, знам, че няколко пъти по телефона е получавал заповеди да „не взима пленници“. Той не е изпълнявал тия устни указания и е искал да му се даде формена за това заповед, което, разбира се, не е било сторено. От същия него знам за следната случка. По време на един горещ бой, в който той участвал, ръководейки боя в самите окопи, довеждат му един пленник французин и го питат какво да правят с него. Зает с работа и нервен, какъвто си е той, отговорил „Махнете го от главата ми“, които думи, вижда се по заведената на други места практика е била разбирана като указание да го застрелят. Отминали само няколко крачки от него, конвоиращите пленника с един само вистрел го убиват на местото. Цитирам тоз печален факт, защото нагледно показва практика, заведена от българските висши военачалници на бойното поле. Конвоиращите пленника войници неправилно са разбрали думите на Ст. Рачева и са екзекутирали нещастния французин, може да се каже пред неговите очи, защото такава е била, вижда се, практиката – инак по своя инициатива българският войник никога не би си позволил такова нещо в присъствието на по-висшето си началство.

В доказателство, че подобни неща съзнателно са били заповедвани от висшето военно началство, ще цитирам една заповед на генерал Кантарджиев, който заповедва убиването на пленниците руси, което за един българин по своята чудовищност просто не може да се окачествти. Ето и самата заповед.

ЗАПОВЕД
по Сборната дивизия
№ 35
26 ноември 1916 год.
с. Кармурад

Днес около 12 часа през деня, върху наблюдателния пункт на предната позиция Бериш-Тепеси, в който се намираха: командирът на 16. пехотен полк, полковник ИВАНОВ, командирът на 2-то отделение на 5-й Артилерийски полк, майор ИЛИЕВ и командирът на 2-ра дружина от 35. пехотен полк, майор САВОВ, ударил неприятелски снаряд, разрушил блиндажа, убил майор САВОВ и тежко ранил полковник ИВАНОВ и майор ИЛИЕВ. След няколко часа последните починали в болницата.

По този начин „СЛАВЯНСКАТА, ПРАВОСЛАВНА, ХУМАННА“ руска граната лиши от живот още трима скъпи нам жертви, трима способни, отличили се в миналите и настоящите войни военачалници, трима изпълнили честно и добросъвестно дълга си към царя и родината си. Утешавам се, че те не са умрели. Техните имена ще бъдат записани със златни букви в историята. Тем ще бъдат въздигнати великолепни паметници.

Но нека знаят нашите врагове, че на Бериш Тепеси – гробницата на 30. руска дивизия, гордо и будно командуват вече други способни началници, там чакат с нетърпение заповед за отмъщение разярените лъвове ловчанци, врачанци, козлодуйци и артилеристи. Близък е часът на справедливата разплата на страшното отмъщение. От Бериш Тепеси ВЕЧЕ НЯМА ДА МИ СЕ ДОКАРВАТ ПЛЕННИЦИ И ПРЕНАСЯТ РАНЕНИ В БОЛНИЦИТЕ. НА БЕРИШ ТЕПЕСИ ЩЕ ИМА САМО ЕДНА УЧАСТ ЗА СВИРЕПИЯ И ЗЪЛ ПРОТИВНИК, РУСИНА: СМЪРТ – АД. ТОВА ПОВЕЛИТЕЛНО ИСКАТ ОТ НАС НАШИТЕ ДРУГАРИ И НАЧАЛНИЦИ, ЖЕРТВА НА РУСКИЯ ЕГОИЗЪМ, ЗЛОБА И ЗАВИСТ.

Началник на дивизията:
/п./ генерал КАНТАРДЖИЕВ

[…] Гореизложената практика беше причина, щото и без това грубите наши нрави да станат още по-корави и жестоки.

Не искам да кажа, че всички на фронта са правили това, което описах по-горе. Напротив, твърде голяма част от армията ни е съвършено непричастна към всичко това. Обаче пълната нравствена пасивност на тия инак добри българи създаде благоприятна обстановка и даде възможност на висшето военно началство да постави войната от наша страна на тия варварски начала.

Спрех се на всички тия страшни деяния, за да ни стане ясно защо след войната, когато властта в България премина в ръцете на най-„просветените“ българи, убийствата можаха да станат обикновено явление и с тех само управниците крепяха своята власт.

В моралната структура на нашите интелигенти има някаква поквара, някакъв дефект – това е резултат на Фердинандовото царувание, на неговите приеми в управлението. Как иначе ще си обясним всичко това, което споменах по-горе?

*

Към края на лятото или началото на есента нашият бивш партизанин, а тогава юрист в Министерството на финансиите, г[-н] Стоян Русев беше дошел вкъщи и ни съобщи следното. Тъй като мъжът ми беше останал единственият в София, който останал твърд в убеждението си и не се поддал на германофилския бес, той му изложил с всички детайли съобщението и предложението, което сър Едуард Грей правил чрез баджанака му г[-н] И. Ангелов, за сепаративен мир с България. Познавайки добре англичаните, мъжът ми даде вяра щом предложението изхожда от самия Грей. А предложението се състояло в следното. Англия е готова и се задължава да осигури на България, в случай че тя се съгласи да сключи сепаративен мир, следните граници: към Сърбия по договора от 1912 г., даже ако България настоява граници по р. Морава, към Турция Енос–Мидия и даже до Чаталджа; към Румъния границата отпреди Балканската война и към Македония, включително Битоля и Скопие.

[…] Фердинанд върза малката българска лодка за германския кораб и нашето правителство за нищо повече не се грижеше. А най-лошото положение в политиката е, когато нищо не е предвидено. Макар и да се вижда парадоксално, но аз с пълно убеждение твърдя, че героизмът в мирно време, гражданското мъжество е много по-трудно и редко, отколкото героизмът във военно време. Във военно време, през време на боя външните обстоятелства – военната дисциплина и суровите наказания, субординацията, афектът и пр. – правят от най-обикновените хора герои. Основата на гражданското мъжество е нравственото и духовно богатство на човека. Ето защо в мирно време героите се срещат тъй редко, а у нас се четат на пръсти, а във военно време – сравнително ги има много.

Отсъствието на „мирни герои“ в нашето общество е главната и единствена причина за нашите погроми от 1913 и 1918 г.

[…] А действителното положение в тила и на фронта летос 1918 г. бе следното. Всички способни синове на народа от села и градове с „кръвта си чертаеха бъдещите граници на Велика България“. Само синовете на министри, на техните роднини и партизани, на всевъзможни банкери, фабриканти, гешефтари и пр. беха в тила и под режима на цензурата и военното положение, заедно със своите бащи вършеха всевъзможни гешефти, отдаваха се на небивали оргии и разврат и правеха всичко, за да се продължи войната за постигане „националните идеали“.

Софиянци ще си спомнят какво представляваше по онова време улица „Леге“ в следобедните часове, пълна с флиртуващи елегантно облечени дами и отбор младежи, които, както едно време във Венеция, пируваха по време на народните бедствия...

Новите банки никнеха като гъби. Те закупуваха всички продукти от първа необходимост, вследствие на което цената им се покачваше 10, 20, 50–200 пъти. Семействата на войниците беха оставени на произвола на бездушните спекуланти,

те се намираха в пълна мизерия – глад, липса на облекло и обувки, болести, тогава, когато в къщите на разните тилови герои, на спекуланти и партизани, всичко имаше в изобилие. Това привилегировано малцинство прекарваше страшните дни на изпитания в радост и веселие.

[…] Освен това французите, имайки предвид всички условия, които съпровождаха войната, проявиха истински талант. Те беха военните ръководители на целата Антанта, те са, които инструктираха и подготвиха английската и особено американската армии. Германците, напротив, не проявиха никакъв талант – те беха отлични професионалисти, които обаче не можеха да отговорят на всичките требвания на съвременната война, които са тъй сложни и превишават професионално-военните познания, като изискват ред други качества и способности.

[…] Като му казали на немеца, че съотечествениците му трябва да бъдат доволни, какво България в Европейската война е била на тяхна страна, той не се сдържал и буквално отговорил следното: „Заради вас, българите, войната продължи още 1–2 години. Без вас Германия в първите дни на войната или щеше да победи, или щеше да бъде принудена да капитулира. Сега след толкова мъки и жертви ние ще бъдем разгромени. Българската политика с определението си против своите освободители извърши нещо чудовищно. Тя може да бъде уподобена само на поведението на публична жена, която отива с всекиго. При тия условия какво можем ние да очакваме от вас!“.

Трябва да призная, че разговорът е воден тамам [в] първите дни след идването на власт на новия кабинет на г[-н] Малинова, което немецът, както и целият български народ, тълкуваше като правителство, което ще сключи сепаративен мир.

[…] Каква зла ирония на нашата нещастна българска съдба, си казвахме с мъжа ми, в най-трагичните за отечеството ни моменти, трима души решаваха съдбините на България – немецът Фердинанд, бесарабецът Малинов и македонецът или по-право арнаутинът, Ляпчев.

[…] Войните, главно последната, при съдействието и помощта на „културните“ ни съюзници беше използвана от по-големата част от нашата интелигенция за лично обогатяване. Ако по-рано в България имаше един милионер, Ив. Ев. Гешев, станал такъв благодарение на богатството на Ев. Георгиев, войната създаде у нас стотици и хиляди такива. Наред пак с обедняването на широката маса, на плещите на която във всеко отношение легна войната, това неравенство и немотия взеха да се чувстват и в България, която до войните беше в това отношение една от щастливите страни, защото в нея нямаше съвсем бедни, нямаше и много богати.

Отдел „Ориенталски сбирки“ при Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ и неговият фонд

Стоянка Кендерова

The department of oriental collections with the St. st. Cyryl and Methodius National Library and its fund
Stoyanka Kenderova

Summary

The fund of Oriental Collections Department includes archival documents in Ottoman Turkish, Arabic and Persian languages, manuscripts and old printed books in these languages, periodicals in Arabic letters from the beginning of 20th century and contemporary literature. The documents number some 500 000 archival units of single documents, 740 registers (*defter*) and 158 volumes of *sicill*. Regarding the manuscript collection it contains about 3810 volumes, the majority are works in Arabic. This fund is a rich base for different researches in the field of orientalistics.

Key-words: Oriental collections; Archival documents in Ottoman Turkish; Manuscripts; Old printed books; Newspapers in Arabic letters.

Началото на ориенталските сбирки е поставено преди 137 години, когато по инициатива на първия граждански губернатор на София Петр Владимирович Алабин (1824–1896) библиотеката на управителя на Самоков Мехмед Хюсрев паша (поч. 1847 г.), наброявала около 2485 тома книги, е пренесена на съхранение в току-що основаната Българска народна библиотека (днес Национална библиотека, НБКМ). Една година по-късно, през 1880 г., от министър-председателя Драган Цанков са изпратени 31 *фермана*, както и 43 брошури на турски език. Всички тези материали, заедно с прибраната през 1888 г. библиотека на фамилия Пазвантоглу от Видин формират през 1900 г. т.нар. Турски отдел. През следващите години тук се получават книги и архивни материали, изоставени от бившата турска власт и от изселили се турци, и намерени в държавни и общински учреждения в много градове на страната.[1]

[1] За началото на комплектуването на ориенталските сбирки в Националната библиотека на България вж. **Йорданов**, В. История на Народната библиотека в София. по случай 50-годишнината ѝ 1879–1929. София, 1930, с. 134, 196–197; **Недков**, Б. Ориенталистиката в Софийската Народна библиотека. – В: *Годишник* на Библиотечно-библиографския институт (ББИ) за 1945–46 г. София, 1948, с. 226–239; **Същият**. Ориенталският отдел на Дър-

Освен да съхраняват тези сбирки пред сътрудниците на отдела е поставена задачата и да предприемат тяхната обработка. Тази дейност се свързва и с командироването в библиотеката на Диаманди Ихчиев, драгоман по турски език в Министерството на външните работи, назначен за уредник на турския архив. Със Закона за Народната библиотека от **5 март 1909 г. Турският отдел се обособява официално като Ориенталски отдел**. За пръв негов библиотекар е назначен д-р Иван Димитров, завършил през 1908 г. ориенталистика в Берлинския университет и допълнително специализирал в Москва[2]. По този начин съхранението и обработката на източния фонд в Народната библиотека се поставят на научна основа. Днес този фонд е един от най-богатите в Европа и има своето значение за развитието както на българската, така и на европейската и световната ориенталистика.[3] По своя състав той включва следните сбирки:

I. Архивни документи от периода на Османската империя (XV–начало на XX в.).

II. Ръкописни книги на арабски, османотурски и персийски език.

III. Старопечатни книги на арабски, османотурски и персийски език.

IV. Вестници на арабско писмо, печатани в България в началото на XX в.

V. Съвременна научна литература по ориенталистика.

I. **Архивни документи от периода на Османската империя**

Когато говорим за големината на тази сбирка, обикновено отчитаме около 500 000 архивни единици (или над 1 млн. листа), обработени и описани *единични документи* на османотурски език. Между тях бяха установени и около 3000 документа на арабски език, които формират отделна поредица (Ар) към съответните фондове. Налице са и около 50 документа на персийски език, които са отнесе-

---

жавната библиотека „Васил Коларов“. – В: *Известия* на НБКМ, 2, 1954, с. 115–118; **Михайлова-Мръвкарова**, М. 90 години Ориенталски сбирки в Народната библиотека „Кирил и Методий“. – В: *Известия* на НБКМ, 12 (18), 1971, с. 351–357; **Иванова**, Св. Комплектуване, формиране и разкриване на сбирките на Ориенталския отдел на НБКМ (към пътеводител на Ориенталския отдел на НБКМ). – В: *Известия* на Държавните архиви, кн. 79, 2001, с. 3–47. **Калайджиева**, К. Материали за историята на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ 1944–1978. София, 2003, с. 328–342.

[2] През 1908 г. Иван Д. Кимрянов (1883–1913), студент в университета „Фридрих-Вилхелм“ в Берлин, защитава дисертация, в която анализира търговско-правни въпроси, поставени от аш-Шайбāнī (749–805). През периода 1909–1913 г. е ръководител на Ориенталски отдел и поставя началото на каталогизирането на източните ръкописи. След командировка в Кюстендил донася около 250 тома ръкописи, изоставени в *джамията* „*Султан Мехмед*“ (Шадраванската джамия), като по този начин ги спасява от унищожение. Участва в Балканската и в Междусъюзническата война, където е ранен и почива от раните си. Повече за него вж. **Кендерова**, Ст., Иванова, З. Из сбирките на османските библиотеки в България. каталог на изложба от ръкописи и старопечатни книги. София, май 1998. София, 1999, с. 33; **Стоилова**, А. Кимрянов, Ив. Димитров. – В: Българска книга. енциклопедия. състав. А. Гергова. София, 2004, с. 221–222.

[3] **Кендерова**, Ст. Пазителка на писменото наследство на Изтока. – *Библиотека,* 2003, №6, с. 58–63; **същата**, Фондът на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ и значението му за развитието на ориенталистика“. – В: *Библиотека*, 2008, кн. 5–6, с. 13–21.

ни към фонд Иран. Сбирката от архивни документи включва и 740 *регистъра* (*дефтери*)[4] и 158 *кадийски регистри*[5] или *сиджили*. Същевременно около 40 000 архивни единици документи са обработени и класирани, но все още несигнирани и неотразени в инвентарни описи. В тематично отношение документите засягат въпроси от стопанския, политическия, културния и религиозен живот не само на Балканите, но и в останалите провинции на Османската империя[6].

1. *Единични архивни документи*

Част от тези документи, както отбелязахме по-горе, постъпват в Националната библиотека в годините след Освобождението на България. Най-голямата придобивка обаче се извършва през 1931 г., когато българската страна закупува обявена на търг хартия в Истанбул, с цел претопяването ѝ във фабриките за хартия в гр. Белово и в Княжево.[7] След пристигането на няколко вагона хартия в България български учени обявяват, че това са ценни исторически документи, поради което е формирана комисия, която да ги прегледа и предприеме стъпки за тяхната обработка и опазване.

В онези години, когато нашите бивши колеги е трябвало да се изправят пред огромно количество от документи, е било трудно да се намери бързо решение на проблема и да се потърси най-удачният начин за тяхната обработка. Предложена е класификационна схема за тяхното тематично представяне, а целият масив от документи е разпределен в две колекции и в 328 поселищни фонда. Независимо че днес откриваме слабости и несъвършенства на тази схема, при наличието на компютърна техника и компютърни програми те могат да бъдат коригирани и дори избегнати.

Османските архивни документи са организирани в следните колекции:

– НПТА (Новопостъпили турски архиви) – 4080 архивни единици (а.е.) или 16 314 листа. Документите от тази сбирка се отнасят главно за български селища. Съдържанието на всеки един от тях е отразено на отделни фишове под формата на анатоции.

– ОАК (Ориенталска архивна колекция) – 8604 а.е. или 53 510 листа. Съдържа едни от най-важните документи, свързани не само с историята на българските земи, но и на останалите части от Османската империя, а така също и на европейски страни.

– По-голямата част от документите е включена в 328 фонда. Носител на фонд е селище, което през османския период е било важен административен център (на

---

[4] В отделните поселищни фондове се съдържат и други документи, които по съдържание и от гледна точка на дипломатиката също могат да бъдат окачествени като *дефтери*. Това са главно поименни регистри на населението в отделни села, както и данъчни регистри.

[5] Като подвързано тяло броят на *сиджилите* е 158, но в Дигиталната библиотека са отразени 190 записа.

[6] **Kenderova**, St., Ali, S. Ottoman Archive Documents Kept in the Bulgarian National Library. – В: *Information-Documentation* Management and Cooperation among the Libraries in the Balkan Countries Symposium Papers. 5–7 June 2008, Edirne/Turkey. Edirne, 2008, с. 118–123.

[7] **Тодоракова**, М. Основни проблеми при издирването и публикуването на документални извори за българската история от Цариградските архиви 1878–1944 г. – В: *Известия* на Държавните архиви, 1994, кн. 64, с. 5–25; **Binark**, I. Bulgaristan'a Satılan Evrak ve Cumhuriyet Dönemi Arşiv Çalışmaları. Ankara, 1993.

вилает, *санджак* или *каза*). Около 1975 г. се извърши сигнирането на документи от втора поредица поселищни фондове, които бяха обработени и класирани в продължение на десетки предходни години. По този начин всеки един фонд (с редки изключения) съдържа две поредици: първа, която отразява само номера на съответния фонд, и втора, при която към номера на фонда е поставено означението „А“. Няколко примера илюстрират казаното: Ф. 1 и 1А – Цариград (Истанбул) – най-големият по обем фонд; Ф. 6 и 6А – Белград; Ф. 11 и 11А – Битоля (Манастър); Ф. 26 и 26А – Видин; Ф. 79 и 79А – Одрин (Едирне); Ф. 112 и 112А – Русе; Ф. 156 и 156А – София; Ф. 231 и 231А – Бурса; Ф. 310 и 310А – Крим; Ф. 313 и 313А – Тифлис (Тбилиси) и т.н.

Документите, които се отнасят до историята на страни, с които Османската империя е поддържали различни по своя характер връзки и отношения, са отнесени към фондове, чиито носители са имената на съответните държави: Ф. 290 и 290А – Австрия; Ф. 297 и 297А – Полша; Ф. 315 и 315А – Русия и др.

Част от фондовете, наименовани на селища, разположени в арабските провинции на империята, имат и поредица „Ар“. Тук са поставени документите на арабски език: Ф. 276, 276А и 276Ар – Кайро; Ф. 279, 279А и 279Ар – Дамаск и др.[8]

Този начин на подредба на документите е възприет предвид факта, че ползвателите търсят обикновено информация за конкретно селище, регион или държава. Отнесени към съответния фонд, документите са подредени най-напред според административно-териториалната единица, която засягат. Това може да бъде *вилает*, *санджак*, *каза*, градско управление (*беледийе*). За фондовете, които съдържат документи за по-големи селища или столицата на империята, са налице и други характеристики: различни министерства, митница, *малсандък*, полиция, поща, пристанище и др. В рамките на съответната административно-териториална или учрежденска единица всеки документ бива подреден по тематика. Това се извършва съгласно определена *Схема на класификация*, изработена преди около 80 години от първите османисти, работили в отдела и поставили началото на обработката на архивния фонд. Класификационната схема обхваща следните рубрики:

I. Стопански въпроси:

А. Аграрни въпроси: 1. *Хасове*; 2. *Зиамети*; 3. *Тимари*; 4. *Вакъфи*; 5. *Други земи*.

Б. Селско стопанство: 1. *Земеделие*; 2. *Животновъдство*.

В. Гори.

Г. Лов.

Д. Риболов.

Е. Занаяти.

Ж. Манифактура и фабрично производство.

З. Мини и рударство.

И. Финанси и капитал: 1. *Пари и кредит*; 2. *Приходи* (данъци, мита, глоби); *Разходи*; 4. *Баланси*.

К. Търговия.

---

[8] За тази сбирка вж. **Kenderova**, St. Inventory of the documents in Arabic language kept in the Oriental department of the „Cyril and Methodius“ National library in Sofia. XIII–XX c. Sofia, 1984.

Л. Съобщения и транспорт.
М. Държавни строежи.
Н. Население.
О. Бедствия.
П. Помощи.

II. Политически въпроси:
А. Вътрешнополитически въпроси (отношения между отделните социални групи, размирици, метежи).
Б. Българско възраждане.
В. Националноосвободително движение.
Г. Македонски въпрос.
Д. Емиграция.
Е. Външна политика.

III. Право и администрация
А. Правни въпроси.
Б. Финансова администрация: 1. *Политическа и финансова администрация*; 2. *Полиция и пожарно дело*; 3. *Друга администрация*.

IV. Култура и образование:
А. Училища, печат, библиотеки.
Б. Народно творчество, изкуство, старини.
В. Здравеопазване.

V. Военни въпроси:
А. Военна организация: 1. *Войска*; 2. *Флота*; 3. *Военно снабдяване*. 4. Крепости.
Б. Военна история.

VI. Религия:
А. Немюсюлманска религия.
Б. Мюсюлманска религия.

На трето място в подредбата на всеки документ се съблюдава датата на издаването му. Най-напред се поставят датираните документи, последвани от тези, които са атрибутирани по век. По този начин са обработени, подредени в специални кутии и отразени в инвентарни книги всички документите от 328-те фонда.

Освен с обработката на архивния фонд сътрудниците на Ориенталския отдел насочват усилията си и към разкриване на неговото съдържание чрез тематични описи, сборници с преводи на документи и специализирани изследвания.[9] Това се

[9] **Недков**, Б. Турски документи за Ботевата чета. – В: *Христо* Ботев. сборник по случай 100 г. от рождението му. София, 1949, с. 675–766; **Васил** Левски и неговите сподвижници пред турския съд. документи из турските архиви. София, 1952; **Априлското** въстание 1876. Т. 3, Сборник от турски документи. София, 1956; **Турски** извори за историята на

извършва често пъти в сътрудничество с османисти и историци от Института за история и Института за балканистика към БАН. Вниманието на българските изследователи е било винаги насочено предимно към разкриване на политическата, стопанската и културната история на българските земи в периода на османско владичество. Същевременно този уникален фонд от архивни документи предоставя богат материал и за изследвания в областта на османотурската дипломатика и палеография, филигранологията, сфрагистиката, езикознанието и други дисциплини.[10]

2. Колекцията *Дефтери* включва различни по вид на съставяне регистри: подробни и съкратени, основни и преписи. В тематично отношение тук откриваме *дефтери*, които отразяват военно-ленната система в Османската империя; *вакъфски* и *джизие* регистри; описи на население със специален статут (*войнугански*, *соколарски*, *джелепкешански*); приходо-разходни книги; описи на държавни и военни доставки и на войскови и помощни войскови части; ведомости за изплащане издръжката на военни подразделения; *емлячни* и *нюфус дефтери* и много др. Голяма част от регистрите се отнасят до всички провинции на Османската империя,

правото в българските земи. т. 1–2. София, 1961–1972; **Михайлова-Мръвкарова**, М. Документи за просветното дело през XIX в. в Османската империя, съхранявани в Ориенталския отдел на Народната библиотека „Кирил и Методий“. – В: *Известия* на НБКМ, 1967, т. 7 (23), с. 306–353; **Същата**. Опис на турски документи за Русия, Полша и Чехия, запазени в Ориенталския отдел на Народната библиотека „Кирил и Методий“. София, 1974; **Същата**. Опис на турски документи за съпротивата и националноосвободителните борби на българския народ през XIX век. София, 1984; **Стайнова**, М. Опис на турски документи за църковно-националната борба на българския народ и за християнските църкви в Османската империя XV–XX в. София, 1971; **Протоколи** от съдебния процес срещу Атанас Узунов и другите подсъдими по Хасковското покушение през 1873 г. прев. от османотурски Ст. Андреев и др. София, 1975; **Теохаридис**, Й. Опис на османски документи за Кипър, запазени в архивите на Ориенталския отдел на Народната библиотека „Кирил и Методий“. София, 1984; **Възпоменателен** сборник по случай 100-годишнината от освободителната Руско-турска война 1877–1878 г. кн. 1. Руско-турската освободителна война 1877–1878. документален сборник с подбрани материали от архивите и българския възрожденски печат 1876–1878. състав. В. Тилева и др. под ред. на В. Тилева и З, Нонева. отг. ред. Н. Генчев. София, 1979; **Османски** извори за ислямизационните процеси на Балканите XVI–XIX век. прев. на документи А. Велков и др. София, 1990; **Опис** на османотурски документи за занаяти и търговия XVI–XIX в., запазени в Ориенталския отдел на Народната библиотека „Кирил и Методий“. съст. А. Велков и др. София, 1993; **Силянова**, Ем. Панаирите по българските земи през втората половина на XIX век. Средища на вътрешна и външна търговия. София, 2013; **Кендерова**, Ст. Болници за бедни и преселници в Дунавския вилает. ежедневна и ежемесечна статистика. София, 2015; **Boskov**, V., Epstein, M., Andreev, St. Ottoman Documents on the Balkan Jews XVI–XVII c. Sofia, 1990.

[10] **Недков**, Б. Османотурска дипломатика и палеография. ч. 1. София, 1966; ч. 2. Документи и речник. София, 1972; **Велков**, А. Видове османотурски документи. принос към османотурската дипломатика. София, 1986; **Михайлова-Мръвкарова**, М. Следи от влиянието на българския език върху езика на османските документи (XV–XIX век). София, 2005; **Същата**. Увод в османската сфрагистика. София, 2006; **Велков**, А., Андреев, Ст. Водни знаци в османотурските документи. I. Три луни. София, 1983; **Velkov**, A. Les filigranes dans les documents ottomans. Divers types d'image. Sofia, 2005; **Andreev**, St. Les filigranes dans les documents ottomans. Couronne. Sofia, 2007.

а най-важните от тях, тези, които отразяват стопанското развитие на балканските страни, са преведени в поредицата „Турски извори за българската история“[11]. Цялата колекциа от *дефтери* е представена в две картотеки (топографска и хронологична) с латинска транскрипция.[12]

От 1993 г. насам се осъществява добро сътрудничество с Османския архив в Истанбул (*Başbakanlık Osmanlı Arşivi*), който е към Генералната дирекция на архивите на Република Турция. От българска страна обменът на копия се ръководи от Агенция „Държавни архиви“ към МС (доскоро Главно управление на архивите). До този момент са получени около 25 000 копия на цели регистри, а така също и на единични документи.[13] Те съдържат нови комплексни сведения за стопанството, административното деление, военната и гражданска организация и етно-демографските процеси на Балканите. Съдържанието на една не малка част от тях се използва все по-широко в съвременната българска историопис.[14]

3. Сбирката *Сиджили* включва 158 тела, които съдържат преписи на разпореждания на централната власт, изпращани до органите на провинциалното управление, както и преписи на документи, издавани от местната власт. Основно *сиджилите* произхождат от Русе, София, Видин, Тутракан и Добрич и дават богата представа за събитията, станали в тези градове през XVII–XIX в. В послед-

---

[11] **Извори** за българската история. турски извори за българската история. т. 1–7. София, 1964–1986; **Опис** на тимарски регистри, запазени в Ориенталския отдел на Народната библиотека „Кирил и Методий“. съст. М. Михайлова и др. София, 1970; **Опис** на джизие регистри, запазени в Ориенталския отдел на Народната библиотека „Кирил и Методий“. състав. А. Велков, П. Груевски, Ст. Кендерова и Ц. Николова. София, 1983; **Ковачев**, Р. Опис на Никополския санджак от 80-те години на XV в. превод и коментар на новооткрит тимарски опис от последната четвърт на XV в., съхраняван в Ориенталския отдел на НБКМ. София, 1997; **Турски** извори за българската история. предг. и състав. Ел. Грозданова. София, 2001. (Архивите говорят, 13); **Атанасов**, Хр. Християни и евреи във Видинско. джизие описи на Видинския санджак от 20-те години на XVIII век. София, 2010; **Radushev**, E., Ivanova, S., Kovachev, R. Inventory of Ottoman Turkish Documents about Waqf Preserved in the Oriental Department at the St. st. Cyril and Methodius National Library. Part 1, Registers. Sofia, 2003.

[12] За публикация на картотеката вж. **Aktaş**, N., Kahraman, Seyit Ali. Bulgaristan'daki Osmanlı Evrakı. Ankara, 1994, с. 45–99.

[13] Вж. **Радушев**, Е., Ковачев, Р. Опис на регистри от Истанбулския османски архив към Генералната дирекция на Държавните архиви на Република Турция. София, 1996; Регистри от фонда на НБКМ са публикувани и от турски колеги. Вж. **Inalcık**, H., Radushev, E., Altuğ, U. 1445 (Bin dört yüz kırk beş) Tarihli Paşa Livası Icmal Defteri. Metin. Ankara, 2013.

[14] Вж. **Ковачев**, Р. Самоков и Самоковската каза през XVI век според регистри от истанбулския османски архив. София, 2001; **Същият**. Новопостъпили османотурски описи като извор за социално-икономическото, историко-демографското, военноадминистративното и поселищно развитие на Никополския санджак през XVI век. – В: *Българският* шестнадесети век. Сборник с доклади за българската обща и културна история през XVI век. София, 1996, с. 215–240; **Същият**. Опис на Видинския санджак от първата четвърт на XVI век**.** стопанска и военноадминистративна структура. София, 2016; **Кендерова**, Ст., Добрева, М. Документи за историята на Илинденско-Преображенското въстание, съхранявани в Истанбулския османски архив на Генералната дирекция на държавните архиви на Република Турция. – В: *Известия* на Държавните архиви, кн. 85–86, София, 2003, с. 273–386.

но време този род извори са доста търсени и ползвани от български и чуждестранни изследователи.[15] Ориенталският отдел се включи в международен проект по опазване на писменото ни наследство, благодарение на който всички *сиджили* бяха дигитализирани и предоставени за безплатно ползване на сайта на Библиотеката.

II. **Ръкописни книги на арабски, османотурски и персийски език**

Поради факта, че усилията на българските ориенталисти са били насочени предимно към разкриването на архивните документи, ръкописният фонд е оставал винаги на по-заден план. Той е по-слабо проучен и недостатъчно разкрит в специализирани научни изследвания и монографии.

Днес сбирката от ориенталски ръкописни книги включва около 3810 тома.[16] В по-голямата си част, около 3200 тома, са преписи на арабски език.[17] Те представят в различна степен на пълнота всички области от развитието на средновековната арабска наука. Преобладават обаче съчиненията от областта на мюсюлманското право и арабската граматика (предвид факта, че обучението в мюсюлманските духовни училища – *медресета*, е водено на арабски език). Най-слабо присъствие имат точните науки. Съчиненията на османотурски език са около 490 тома, най-голям дял от които се пада на заглавията от областта на ислямската религия и

---

[15] **Турски** извори за българската история. т. 6. състав. Н. Тодоров и М. Калицин. София, 1977; **Иванова**, Св. Историята и съвременното състояние на колекция сиджили в Ориенталския отдел на НБКМ. – В: *Известия* на държавните архиви, бр. 74, с. 3–32; **Велков**, А. Колекцията „Сиджили“ от Националната библиотека в София като исторически извор. – В: *Из практиката* на османската канцелария. сборник материали от международната конференция „Османските регистри – извор за историята на Балканите“, София, 23 окт. 2009. ред. Р. Ковачев. София, 2011, с. 13–65; **Кендерова**, Ст. Събития и личности на страниците на Видинските сиджили (XVII–XIX век). – В: *Модернизационни* тенденции в стопанския и културен живот във Видинско и Тимошко (XIX–XX век). сб. с материали от международна научна конференция. Видин, 2014 г. състав. Св. Кръстева. София, 2016 (под печат); **Gâlâbov**, G., Duda, H. W. Die Protokollbücher des Kadiamtes Sofia. bearbeited von G. D. Gâlâbov. herausgegeben von H. W. Duda. München, 1960. За съжаление оригиналът е унищожен по време на бомбардировките над София през 1944 г., когато бомба пада над тогавашната сграда на Народната библиотека; **Osmanlı** Idaresinde Bir Balkan Şehri Rusçuk. editör Meral Bayrak (Ferlibaş). Istanbul, 2011.

[16] **Hazai**, G. Les manuscrits, conservés à Sofia, des remaniements médiévaux de Marvazi et ‘Aufi. – В: *Acta Orientalia,* 7, 1957, fasc. 2–3, с. 157–197; **Kenderova**, St. Bulgaria. – В: *World* Survey of Islamic Manuscripts. vol. I. ed. by G. Roper. London, 1992, с. 121–142; **Kenderova**, St. Oriental Manuscript Collection Kept in the Bulgarian National Library. – В: *Information-Documentation* Management and Cooperation among the Libraries in the Balkan Countries Symposium Papers. 5–7 June 2008, Edirne/Turkey. Edirne, 2008, с. 139–143; За насоки за работа по източна кодикология вж. **Кендерова**, Ст. Да разгърнем арабописмената книга. – В: *Библиотека*, 6, 2015, с. 218–230.

[17] **Kenderova**, St. La littérature arabe représentée dans les Bibliothèques de waqf en Bulgarie au XIXe siècle. – В: *Across* the Mediterranean Frontiers Trade, Politics and Religion. 650–1450. Selected Proceedings of the International Medieval Congress. University of Leeds, 1995 and 1996. ed. by D. Agius and Ian Netton. Turnhout, 1997, с. 395–409.

художествената литература.[18] Значително по-малък е броят на произведенията на персийски език – около 120 тома.[19] В по-голямата си част това са преписи на поемите на най-известните персийски автори от класическия период в историята на персийската литература, както и техни коментари на османотурски език.

Както вече отбелязахме, в началото на нашето изложение първите ръкописни книги постъпват след Освобождението на България, веднага след учредяването на Народната библиотека. До този момент те са били на разположение в обществените (или *вакъфски*) библиотеки, основани в българските земи[20], и са ползвани от грамотната част от мюсюлманското население. Това са библиотеката на Осман Пазвантоглу (поч. 1807 г.) във Видин, библиотеката на Мехмед Хюсрев паша в Самоков, *вакъфските* библиотеки в София, Кюстендил и други градове. В настоящия момент на отговорно пазене в Националната библиотека са и ръкописната

---

[18] **Kenderova**, St. La diffusion du livre turc ottoman dans les terres bulgares. – В: [*Петдесет*] 50 години специалност тюркология в Софийския университет „Св. Климент Охридски". юбилеен сб. София, 2004, с. 193–209.

[19] **Кендерова**, Ст. Персийската ръкописна книга в обществените библиотеки и частните сбирки в България през XVIII–XIX век. – В: *Ислям* и култура. изследвания. състав. и отг. ред. Г. Лозанова и Л. Миков. София, 1999, с. 127–150.

[20] **Стайнова**, М. Османските библиотеки в българските земи XV–XIX век. студии. София, 1982; **Кендерова**, Ст. Големите обществени (вакъфски) библиотеки по българските земи в светлината на новоиздирени извори. – В: *Историята* на книгата – начин на живот. сб. в чест на проф. д.ф.н. Ани Гергова. София, 2002, с. 115–151; **Същата**. Книги, библиотеки и читателски интереси сред самоковските мюсюлмани (XVIII–първа половина на XIX век). София, 2002; **Същата**. Дарителите за библиотеката на семейство Пасбанзаде. – В: *Библиотека*, 2008, кн. 1, с. 17–30; **Същата**. Автори сред турското население на Самоков и техните творчески изяви. – В: *Османистиката*. исторически отговори за бъдещето. сборник по случай 75-год. на доц. Мария Михайлова-Мръвкарова. София, 2012, с. 30–41; **Същата**. Разпространение на мюсюлманската книжнина в Русе и вакъфската библиотека на Мирза Саид паша. – В: *Ани Гергова* – живот с книжовни пристрастия. сборник в чест на 75-годишнината ѝ. София, 2012, с. 87–109; **Същата**. Библиотеката на Осман Пазвантоглу във Видин (1837 г.). – В: *Модернизационни* тенденции в стопанския и културен живот във Видинско и Тимошко (XIX–XX век). сб. с материали от международна научна конференция. Видин, 2013 г. състав. Св. Кръстева. София, 2014, с. 7–18; **Кендерова**, Ст., Иванова, З. Из сбирките на османските библиотеки в България през XVIII–XIX век. каталог на изложба от ръкописи и старопечатни книги. София, 1999; **Stajnova**, M. Ottoman libraries in Vidin. – В: *Etudes* balkaniques, 2, 1979, с. 54–69; **Kiel**, M. The date of construction of the Library of Osman Pasvantoglu in Vidin. – В: *Etudes* balkaniques, 2, 1980, с. 116–119; **Ivanova**, Z. Bulgaristan'da Vakıf kütüphaneleri tarihinden XVIII–XIX yüzyıllarda Küstendil Vakıf kütüphaneleri. – В: *Bilginin* serüveni: Dünü, bugünü ve yarını. Türk Kütüphaneciler Derneği'nin kuruluşunun 50. yılı uluslararası sempozyum bildirileri. Ankara, 1999, с. 74–89; **Kenderova**, St. Bibliothèques et livres musulmans dans les territoires balkaniques de l'Empire ottoman. le cas de Samokov (XVIIIe–première moitié du XIXe siècle). thèse préparée en vue de doctorat en „Histoire et civilisations de l'Europe". Strasbourg, Université Marc Bloch, 2000. Publiée à Villeneuve d'Ascq, 2002; **Kenderova**, St. Les livres musulmans. centres de production dans les terres bulgares à l'époque ottomane. – В: *Etudes* balkaniques (Cahiers Pierre Belon. La culture ottomane dans les Balkans), Paris, 16 (2009), с. 169–198; **Kenderova**, St. La bibliothèque de la famille de Pazban-Zade à Vidin (30 ans après la mort d'Osman Pazvantoğlu). – В: *Travaux* de Symposium international Le livre. La Roumanie. L'Europe. 3. édition, т. 2. Bucarest, 2011, с. 133–141.

и старопечатна сбирка на библиотеката, изградена през 1744 г. от Шериф Халил паша (поч. 1752 г.) към Томбул джамия в град Шумен. Тя включва около 800 цялостно и по-цялостно запазени тома ръкописи, около 200 по-малки фрагмента и голям брой единични листове. Броят на старопечатните книги на арабска графика е около 1500, като част от тях са издадени някога в Шумен.

Първият опис на една малка част от сбирката – общо 37 кодекса на арабски език и един на персийски, датира от 1913 г. и е подготвен от А. Шишманов, студент на акад. И. Юл. Крачковски в Санкт Петербург.[21] С тази публикация авторът фактически информира университетските кръгове за наличието на източни ръкописи в София.

Значително по-късно, след 1942 г., сериозна работа по описанието на османотурските ръкописи предприема д-р Борис Недков. До 1960 г. той е ръководител на Ориенталския отдел (впоследствие той става преподавател по османотурска дипломатика и теоретичен курс по турски език в Софийския университет „Св. Климент Охридски“), и дотогава е описана на фишове почти цялата налична сбирка на османотурски език – около 450 преписа на около 300 заглавия съчинения. Неговият труд се ползва от наши и чуждестранни изследователи по османотурска литература.

Обстоятелството, че в сравнение с тюркологията и османистиката като научни дисциплини арабистиката и иранистиката се развиват у нас значително по-късно, се отразява и на работата над арабските и персийските ръкописи. Поради липсата на български специалисти, които да разкрият това богатство, първите каталози са подготвени от чужденци. В течение на години и с различна продължителност от време в Ориенталския отдел работят д-р Аднан Даруиш от Сирия, д-р Йусуф Изз ад-Дин от Ирак и Фурат ал-Джауахири, също от Ирак. След завръщането си в Дамаск А. Даруиш издава в два тома опис на част от арабските ръкописи, като първият том е посветен на съчиненията от областта на кораническите науки и хадисите, а вторият – на филологическите дисциплини.[22] Й. Изз ад-Дин подбира преписи от областта на историята, географията и литературата, които включва в публикувания в Багдад през 1968 г. каталог.[23] Ф. Ал-Джауахири подготвя на фиши кратки описания на около 900 заглавия от различни области. Още докато Ф. Ал-Джауахири е в България, под негово редакторство колегата Ганка Петкова-Божанова подготвя опис на преписите на Корана[24]. Значително по-късно, през 1992 г.,

---

[21] **Шишманов**, А. Собрание восточных рукописей в Софии. – В: *Записки* Восточного отделения Русского археологического общества, 23, Ст. Петерсбург, 1913, с. 61–76; **Стоилова**, А. А. Й. Шишманов и неговият кратък каталог. – В: *Библиотека*, 6, 2015, с. 75–116.

[22] **Darwish**, ‘Adnan. Fihris al-makhtutat al-‘arabiyya al-mahfuza fi Dar al-kutub al-sha‘biyya Kiril wa–Mitudi fi Sufiyya ‘asimat al-Jumhuriyya al-Sha‘biyya al-Bulghariyya. Juz’ 1–2. Dimashq, 1969–1974.

[23] **‘Izz al-Din**, Yusuf. Makhtutut ‘arabiyya fi Maktabat Sufiya al-wataniyya al-bulghariyya (Kiril wa-Mitudi). Baghdad, 1968.

[24] **Петкова-Божанова**, Г. Опис на арабските ръкописи. Т. 1, Коран. София, 1977; **Стоилова**, А., Иванова, З. Свещеният Коран през вековете. каталог на изложба от ръкописи и печатни издания, съхранявани в НБКМ. София, 1995.

следвайки принципа на тематично представяне на ръкописния фонд, е публикуван опис на преписите от областта на *хадисите.*[25]

Най-пълно до днес са разкрити персийските ръкописи. Основание да говорим така ни дава публикуваният през 1979 г. опис, дело на преподавателя по персийски език в Софийския университет Джемшид Сайар[26]. Трудът включва 75 съчинения на персийски език, представени в 118 преписа. Авторът разкрива и съдържанието на още 22 преписа на османотурски и 5 преписа на арабски език, които представляват коментари на тези езици на персийските съчинения. Във фонда се съхраняват обаче и още около 30 съчинения на персийски, включени в сборници, които са убегнали от вниманието на д-р Саяр и все още не са каталогизирани.

С оглед на интереса, проявяван към нашата ръкописна сбирка, и с цел по-скорошното запознаване на научната общност у нас и в чужбина с нейното съдържание, по-късно се решава каталогизирането на ръкописната сбирка да продължи под формата на по-кратки описания, а изготвянето на по-подробните описания да остане за един следващ етап от нейното разкриване. Завършен и публикуван е първият том на краткия каталог на източните ръкописи, в който описанията следват сигнатурите им.[27] По тази причина в един том влизат едновременно арабски, османотурски и персийски съчинения.

Трудно е да се изброят многобройните преписи, които днес будят нашия интерес от тематична гледна точка, а така също и възхищението ни като образци на източно калиграфско и художествено майсторство. Към тях бихме могли да отнесем и най-ранните екземпляри, създадени на Изток, а също така и тези, които са плод на творческата дейност на автори, кописти, илюминатори и подвързвачи, творили в балканските предели на Османската империя. Всички те дават представа за присъствието на мюсюлманската книга в българските земи и позволяват да се проследи пътя, който тя изминава, тръгвайки някъде от Средна Азия, арабските страни или Анадола, за да попълни фондовете на обществените библиотеки или пък на по-скромните домашни сбирки. И не на последно място тя свидетелства за интереса на мюсюлманското население към писаното слово.

Най-ранният препис, съхраняван в Националната библиотека, – ОР 801, датира от 1017 г. и представя най-почитания в мюсюлманския свят сборник *хадиси – Ал-Джами ас-сахих* на Мухаммад ал-Бухари (810–870)[28].

Безспорно най-ценният ръкописен паметник е преписът от 1556 г. на труда на арабския географ Мухаммад ибн Мухаммад ал-Идриси (ум. 1165) *Китаб Нузхат ам-муштак фи ихтирак ал-афак* („Книга за развлечение на копнеещия да преб-

[25] **Kenderova**, St. Catalogue of Arabic Manuscripts in SS Cyril and Methodius National Library, Sofia, Bulgaria. hadith Sciences. ed. by M. Isa Waley. London, 1995; **Кендерова**, Ст. Хадисната литература в България през XVII–XIX век. – В: *Мюсюлманската* култура по българските земи. изследвания. състав. Р. Градева и Св. Иванова. София, 1998, с. 353–379.

[26] **Сайяр**, Дж. Опис на персийските ръкописи в Народната библиотека „Кирил и Методий“. София, 1973.

[27] **Kenderova**, St., Stoilova, A. Brief Catalogue of the Oriental Manuscripts Preserved in St. St. Cyril and Methodius National Library. кратък каталог на източните ръкописи от фонда на Ориенталски отдел. vol. I. OR K1–K19; OR 1–OR 200. Sofia, 2013.

[28] **Kenderova**, St. Catalogue of Arabic Manuscripts, op. cit., № 29.

роди страните), завършено през 1153 г. в Палермо по поръка на норманския крал Роджер II[29]. Ръкописът е дарен от Шериф Халил за основаната от него библиотека в Шумен.

В художествено отношение внимание привлича най-богатият на цветни миниатюри персийски препис от XVI век (OP 130) на *Кисас ал-анбийа* („Разкази за пророците“)[30]. Би следвало да отбележим и поемите на Са'ди (ум. 1292) и Хафиз (ум. 1388–1389), таблиците (OP 580) на великия астроном от Самарканд Улуг бег (ум. 1449). Тяхното присъствие в османските библиотеки в българските земи говори за интереса към персийската наука и литература, проявяван не само от техните основатели, но и от една част от мюсюлманското население, което е било в състояние да ги чете и разбира.

III. **Старопечатна литература на арабски, османотурски и персийски език**

Сбирката от старопечатни книги на арабско писмо съдържа около 2000 тома. В основната си част те постъпват заедно с ръкописите, съхранявани някога в големите *вакъфски* библиотеки в българските земи. Особено ценни са няколко ранни европейски издания, както и книгите на първата османска държавна печатница, създадена от Ибрахим Мютеферрика. Тук ще отбележим труда на Ибн Сина (Авиценна) *Канун фи ат-тибб* („Законът в медицината“), издаден в типографията на кардинал Фернандо Медичи в Рим през 1553 г. и съхраняван някога в библиотеката на фамилия Пазвантоглу във Видин. От същата библиотека е и сборник с псалмите на Давид *Liber Psalmorvm Davidis regis, et prophetae*, издание от 1614 г. в типографията на френското посолство в Рим.[31]

Както е добре известно, поради забраната да се печатат книги на религиозна тематика, Ибрахим Мютеферрика се посвещава на издаването на книги от областта на историята, географията, лексикографията и граматиката. От общо 17-те заглавия, отпечатани в неговата типография до смъртта му през 1745 г., Националната библиотека притежава 14, някои от които в повече от един екземпляр. Между тях са: *Джихан-нюма* („Огледалото на света“) на Кятиб Челеби (1609–1658), изда-

---

[29] **Недков**, Б. България и съседните ѝ земи през XII век според „Географията“ на Идриси. София, 1960; **Кендерова**, Ст., Бешевлиев, Б. Балканският полуостров, изобразен в картите на ал-Идриси. Палеографско и историко-географско изследване. ч. 1. София, 1990; **Кендерова**, Ст., Стаматов, Ат., Стоименов, Д. Българските земи в средновековната арабописмена картографска традиция. IX–XIV век (The Bulgarian Lands in Medieval Arabic Cartographic Tradition (9th–14th c.). atlas. София, 2011. (Паралелен текст на български и английски език.)

[30] **Киселинчева**, М. Персийски миниатюри от 16 век от ръкописи, съхранявани в Народната библиотека „Кирил и Методий“ в София. София, 1981; **Кендерова**, Ст., Иванова, З. Иран и неговата история във фонда на Българската национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. каталог на изложба. 115 години официални дипломатически отношения между Република България и Ислямска република Иран. в рамките на „Дни на иранската култура в България“ – януари 2013 г. София, 2013.

[31] **Стоилова**, А. Псалмите на арабски език в ръкописи и старопечатни книги, съхранявани в Народната библиотека. – В: *Библиотеката* – минало и настояще. юбилеен сб., посветен на 125-годишнината на Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“. София, 2005, с. 375–387.

дена през 1732 г. и илюстрована с 39 цветни карти и таблици.[32] Богато илюстрована е и книгата *Тарих ел-Хинд ел-Гарби ел-мюсемма би-Хадис-и нев* („История на Западна Индия, наречена Новия свят“), отпечатана две години по-рано. Повечето от старопечатните книги, съхранявани у нас обаче са издания на *Матба'а-и амире* в Истанбул, а така също и на египетското издателство *Булак*.

В България книги на арабица се печатат до 1941 г. Основната част от тези издания постъпват в Народната библиотека по силата на Закона за задължителния депозит, приет през 1897 г., а така също и чрез откупуване или дарения.

Още през 1864 г. в град Русчук (Русе) е открита първата печатница с арабски шрифт, чието предназначение е да разгласи реформите на новия областен управител на Дунавския вилает – Мидхат паша. Тук се отпечатва и най-ранното, известно ни до днес издание, а именно „Турско-български буквар“ на Иван Чорапчиев.

В началото на XX в. нараства броят на печатниците, които издават книги на арабица. Такива са открити в градовете Пловдив, Шумен, Разград, Варна, София и др. През 1922 г. в гр. Свищов се провежда конгрес на турските учители, на който се обръща внимание на необходимостта от учебници за мюсюлманските училища. Това засилва дейността по отпечатване на такива на арабско писмо, една много голяма част от които се съхраняват днес в Националната библиотека.

IV. **Периодика на арабско писмо, издавана в България до 1941 г.**

Най-важният вестник, ползван до ден-днешен като извор за събития, станали не само в Дунавския вилает, но и в цялата Османска империя, е *Tuna (*„Дунав“). Той се печата във вилаетската печатница в Русе през периода 1865–1877 г. и излиза на османотурски език с успореден текст на български език. През 1868 г. там започва издаването на статистически годишници на Дунавския вилает (*Salname*)[33].

През последната четвърт на XIX и първата половина на XX в. (до около 1941 г.), независимо от факта, че в Турция е въведена латиницата, в много български градове (Пловдив, София, Русе, Кърджали, Разград, Шумен и Плевен) продължават да се издават доста вестници на арабско писмо. В изданието „Български периодичен печат“ за периода 1878–1944 г. са регистрирани 77 периодични издания на османотурски език, някои от които и с успореден текст на български език. От тях в Националната библиотека днес са запазени 48 заглавия.[34] Те са отразени в картотека в читалнята „Проф. Марин Дринов“.

---

[32] **Иванова**, З. За арабографичната книжнина, печатана в България. – В: *Известия* на НБКМ, 1999, год. 23 (29), с. 232–237; **Кендерова**, Ст., Иванова, З. Най-ранни арабографични печатни издания във фонда на Ориенталския отдел при Народната библиотека. – В: *Библиотеката* – минало и настояще. юбилеен сб., посветен на 125-год. на Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“. София, 2005, с. 367–374.

[33] **Саръиванова**, И. Салнамето като исторически извор. – В: *Османистиката.* исторически отговори за бъдещето. сборник статии по случай 75-годишнината на доц. М. Михайлова-Мръвкарова. под ред. на Т. Евтимова и др. София, 2012, с. 42–51.

[34] **Стоянов**, М. Българска възрожденска книжнина. аналитичен репертоар на българските книги и периодични издания. 1806–1878. т. 1–2. София, 1957; **Български** периодичен печат. 1878–1944. анотиран библиогр. указател. Т. 3. София, 1969, с. 40–47. (За заглавията на турски език); **Български** книги 1878–1944. библиогр. указател. София, 1983, с. 393–

V. **Съвременна научна литература по ориенталистика**

В помощ на сътрудниците на Ориенталския отдел, а така също и на ползвателите на фонда, са над 10 000 тома нова и най-нова литература по ориенталистика. Наред с някои редки вече европейски издания от XVIII и XIX в. тук се съхранява и най-нова литература: енциклопедии на исляма, граматики и речници на класическите езици на Близкия и Среден изток, издания на най-големите представители на културата на този регион през Средновековието и османския период, каталози на ръкописното наследство, съхранявано днес в най-големите библиотеки по света.

* * *

Богатият и разнообразен фонд, съхраняван в Ориенталския отдел на Българската национална библиотека, високият професионализъм на неговите сътрудници, както и вниманието, което му засвидетелстват българските и чуждестранните учени, позволява той да бъде възприеман като сериозна база за изследвания и определен като един от най-престижните научни средища на Европа и в света в областта на изворознанието и архивистиката, османотурската и арабска дипломатика и палеография, литературата, езикознанието, филигранологията и сфрагистиката, кодикологията, изкуствознанието и други научни дисциплини, свързани с историята и културата на Изтока.[35] Това изисква от нас и полагането на усилия и влагането на средства за неговото съхранение и опазване за бъдещите поколения учени ориенталисти. Във връзка с това Националната библиотека се включва към общата Европейска дигитална библиотека и предприе първите сериозни стъпки по постепенното дигитализиране на нейния фонд и предоставянето му за ползване на сайта на Библиотеката.[36]

---

405. (За книги на турски език); **Shivarov**, St. The Ottoman Newspapers Kept in Bulgaria: Their State, Cataloguing and Digitalization. – В: *Information-Documentation* Management and Cooperation among the Libraries in the Balkan Countries Symposium Papers. 5–7 June 2008, Edirne/Turkey. Edirne, 2008, с. 133–138.

[35] За обзор върху изследванията на българската ориенталистика, вж. **Грозданова**, Ел. Българската османистика на границата между две столетия – приемственост и обновление. – В: *Исторически преглед,* 2005, № 1–2, с. 98–157; **Dimitrov**, Str. Ottoman Studies in Bulgaria After the Second World War. – В: *Etudes* Balcaniques, 2000, 1, с. 29–58.

[36] Вж. **Кендерова**, Ст. Пазителка на писменото наследство на Изтока. – В: *Библиотека*, 2003, кн. 6, с. 65–68; **Панчева**, Цв., Дончева, А. Ориенталските колекции на Народната библиотека в контекста на процесите по опазването на националното книжовно културно наследство и достъпът до него. – В: *Общуване* с Изтока. юбилеен сборник, посветен на 60-годишнината на Ст. Кендерова. София, 2007, с. 84–95; **Кендерова**, Ст. Фондът на Народната библиотека, цит. съч.; **Kenderova**, St. La préservation de l'héritage ottoman en Bulgarie. l'exemple des collections orientales de la bibliothèque Saints-Cyrille-et-Méthode. – В: *Anatoli*. De l'Adriatique à la Caspienne. Territoires, politique, sociétés. Dossier thématique: Patrimoines culturels et fait minoritaire en Turquie et dans les Balkans. sous la direction scientifique de M. Anastassiadou. Paris, 6 (2015), с. 309–324.

„Голямата промяна“ и книгоиздаването ни за деца (1989–1991 г.)

Катя Кирилова

“The Big Change” and Children’s Book Publishing in 1989–1991
Katya Kirilova

Summary

The following text introduces a short research for development of children’s book publishing in Bulgaria after “the big change” from 1989. We can learn a lot of about book publishing for children in the 1989–1991 period from opinion of contemporaries of this days, published in different periodical issues. In this text are examined basic problems about it and the first private children publishers in Bulgaria.

Key-words: children’s book publishing, “the big change” from 1989.

1989-а година е повратна точка в летописа и на издателската дейност у нас. Детското ни книгоиздаване също не остава встрани от започналите през ноември бурни социалнополитически процеси. Ако се опитаме с една дума да очертаем ситуацията в книжния бранш непосредствено след „голямата промяна“, тя ще е хаос. Разпадът в добре уредената по времето на тоталитаризма система на книгоиздаването и книготърговията води след себе си множество проблеми, които не намират държавническо решение, а са оставени на произвола и динамиката на случващото се.

Липсва нормативна уредба, която да сложи ред в хаоса, не са гарантирани отношенията между участниците в книжния сектор, няма институция, която да посредничи и да ги подпомага, отсъства каквато и да е стратегия за развитие, върху книгата е наложен ДДС, а детската книга и четене не са осъзнати като специално звено с важно значение за бъдещето на подрастващите.

От 1 август 1990 г., съгласно Заповед № 71 на Министерството на икономиката и планирането Творческо-стопанско обединение (ТСО) „Българска книга и печат“ прекратява функционирането си.[1] Активите и пасивите на закритата организация, както и другите нейни права и задължения, се поемат от 14 фирми с държавно имущество, сформирани на базата на държавните издателства. Техен принципал е Министерството на културата. Със същата заповед Министерството преустановява и дейността на ТСО „Българска полиграфия“ и „Книгоразпространение“. Тех-

[1] **Коларова**, Елена. Да започнем с децата. – В: *АБВ*. 1990, № 30, с. 1–3.

ните активи и пасиви, както и другите им права и задължения, се поемат от новообразуваните полиграфически и книгоразпространителски държавни фирми.[2]

По този начин са премахнати административните „шапки“ на издателствата и привидно се създават условия за тяхната самостоятелност, а задържането им на пазара след промените е въпрос на инициативност, отговорност, конкурентоспособност, мениджърски умения, пазарен подход и професионализъм. Останали на самоиздръжка, издателствата трябва сами да се грижат за своето оцеляване, принудени са да намаляват продукцията си и многократно да съкращават персонала си, освобождавайки се от професионални творчески и технически кадри – редактори, коректори, художници и др., което рефлектира върху качеството на книжния продукт.[3]

През 1991 г. е създаден Националният център за книгата като специализирано бюджетно звено към Министерството на културата със статут на юридическо лице с нестопанска цел, който е и разпоредител на кредитите по изпълнението на бюджета на министерството. Програма, насочена специално към детските книги и техните издатели обаче не е предвидена сред задачите му.

Профилираните издателства за детска литература остават без ръководна шапка, без изяснен статут, със забавени реакции по отношение на случващото се и се оказват неподготвени да управляват ресурсите си при новосъздадените условия. В годината след промените те се опитват да изпълнят своите стари планове, но успяват в много малък процент, тъй като в страната настъпва криза за хартия.

Хаосът не пропуска и книготърговията. Панорамен преглед на изданията за деца на пазара прави Луко Захариев: „Че книжният ни пазар не е задоволен с това, което е нужно и което се търси, е достатъчен един поглед върху щандовете за детска литература. Няма най-ценните съчинения на българските класици за деца и юноши, на книгите, с които са отраснали редица поколения. Няма ги също и бисерите на вълшебници като Андерсен, Шарл Перо, Братя Грим и др. Потърсете „Ян Бибиян на Луната“ от Елин Пелин, „Малкият добруджанец“ от Дора Габе, „Мълчаливи герои“, „Когато бях малка“ и да видим какво ще намерите. С какво ще се възпитават нашите деца – само със зрелищата от митингите и настръхналата атмосфера на улиците ли? Жалко за бъдещите поколения, ако останат само с това възпитание. Сега в пълен ход е издаването на сексуална, еротична, пък даже и на порнографска литература, да се печели на всяка цена дори и цялата досегашна култура да загине!“[4].

От дистанцията на времето пророчески звучат думите на Атанас Мосенгов, директор на държавно издателство „Хр. Г. Данов“. Според него българското книгоиздаване навлиза в „ново“ летоброене, свързано с пазарните отношения и занапред го очакват много нови рискове. Един от тях е, че книгата все повече ще става стока, и то стока без каквито и да е било уговорки, което ще промени начина на

---

[2] **Пак там**, с. 1–3.

[3] **Бенбасат**, Алберт. Банкноти и мечти между кориците. масова книга и масово книгоиздаване. София: Ciela, 2011, с. 150.

[4] **Захариев**, Луко. Не о едином хлебе жив будет человек. размисли за българската култура и книгоиздаване. – В: *АБВ*, 1990, № 52, с. 8.

работа. Мосенгов отбелязва: „Досега издателите бяха облекчени. „Книгоразпространение“ посредством своята мрежа определяше тиражите и изкупуваше цялото количество книги. Занапред издатели и книгоразпространители ще носят заедно търговския риск. Част от него ще трябва да поемат и писателите, които досега получаваха хонорарите си независимо от продажбата на пазара“. Той отбелязва, че хартията ще става по-скъпа, книгите също, жизненото равнище на българина спада и ще купува по-малко книги. Освен това ще изникнат и десетки нови издателства, ще са наложителни вече сериозното проучване на книжния пазар и използването на рекламата“[5].

През този първи етап от развитието на родното посттоталитарно книгоиздаване частните издатели все още не успяват да се наложат на пазара. Неслучайно в анализите на Панаира на книгата от 1990 г. те са наречени „доведените деца в дома на книжовната култура“[6]. В него се включват около 15 фирми основно с периодични издания, организирани от Съюза на частните издатели в България. Те не получават лимитирана хартия от държавата, финансовите им възможности са скромни, не притежават богата материална база и правят своите първи и трудни крачки на пазара. Участието им на Панаира е показателно за бавния темп на приватизацията и демократизацията на книгоиздаването.[7]

През тези първи години след промените се появяват две от водещите и до момента детски издателства у нас – „Златното пате“ и „ПАН“. Според информация, публикувана на официалния му сайт, „Златното пате“ е първото частно детско издателство у нас, създадено след 1989 г. Стартира с български и преводни адаптирани класически и съвременни приказки. Галина Златина е творческият псевдоним на собственичката на издателството Галина Златарева и голяма част от произведенията в началото (адаптирани или авторски) са нейни. Сред първите им поредици, някои от които се преиздават до днес, са: „Приказки край огнището“, „Фантастични приказки“, „Приказният свят на легендите“, „Приказки на пътешественика“, „Рони и Санди“, „Български народни приказки“, „Световна съкровищница“, „Световни приказки“, „Приказките на Беатрис Потър“, „Приказки за малчугани“, „Пирует“, „Любими приказки“, „Приказки незабравими в рими“, „Златни зрънца“, „Световни класици на приказката“ и др.

Издателство „ПАН“ е основано през 1990 г. от Костадин Костадинов, Добромир Русанов и Валери Манолов, към които малко по-късно се присъединява Цанко Лалев. В началото сред имената на авторите и съставителите виждаме тези на собствениците на издателството. Първите заглавия (предимно приказки и разкази), с които „ПАН“ присъства в Националния регистър на издаваните книги в България, са от съвременни белгийски, френски, английски, италиански автори. Сред тях се появяват и няколко имена на български автори, но от „ПАН“ се концентрират основно върху световни класически произведения на достъпна за читателите цена. „ПАН“ включват в каталога си и основната част от изучаваните в

---

[5] **Мосенгов**, Атанас. Книгоиздаването на договорна основа. интервю. – В: *АБВ*, 1990, № 19, с. 1–9.

[6] **Частните** издатели приеха предизвикателството. – В: *АБВ*, 1990, № 42, с. 7.

[7] **Пак там**, с. 7.

училище произведения. Подобно на останалите ни първи частни детски издателства те стартират и списание за деца – „Приказки: поредица за деца и родители“, което спира през 1993 г.

През 1991 г. на родния пазар се появяват за пръв път т.нар. книги-игри. Първата – „Огнена пустиня“, излиза с емблемата на издателство „Еквус арт“, а нейн автор е Любомир Николов. Тя няма особен успех, но на следващата година „Плеяда“ решава да издава книги-игри, отново на Любомир Николов, но вече под псевдонима му Колин Уолъмбъри.

Първите години от прехода се отразяват негативно върху състоянието на литературата за деца и юноши: броят на заглавията е значително редуциран, намаляват тиражите им, отсъстват актуални издания на класическите произведения, снижено е нивото на полиграфическото им възпроизвеждане и т.н. Така през 1991 г. като количество заглавията на издадените книги са на нивото на 60-те години.

В годишника „Книгоиздаване и печат“ за 1989 г. е посочено, че от 1985 г. е налице тенденция за намаляване на тиража и заглавията, а литературата за деца и юноши е оскъдна и не винаги красиво оформена. Според анализаторите решението на този проблем изисква да се увеличат преизданията на класическите произведения и на най-четените съвременни и чуждестранни автори.[8] Това наблюдение показва сериозните проблеми пред детското ни книгоиздаване още преди промените и както вече проследихме в свидетелствата на съвременниците, те се задълбочават след 1989 г.

Общият брой на издадените заглавия за деца и юноши през 1989 г. е 218. През следващите две години броят им намалява с близо една четвърт – 160 за 1990 г. и 167 за 1991 г. Съществени промени наблюдаваме и по отношение на тиража, който през 1989 г. е малко над 11 млн., през 1990 г. е вече под 8 млн., а през 1991 спада до 4 млн.

Художествената литература за деца и юноши е със значителен превес над научно-популярната и през трите изследвани години. През 1989 г. са издадени 166 заглавия художествена и 52 научнопопулярна, на следващата година те са 124 художествена и 36 научнопопулярна, а през 1991 г. художествените са 156, а научнопопулярните – 11. Сходна е ситуацията и по отношение на тиража им, който при научнопопулярната литература е в пъти по-нисък от художествената.

При художествената литература тиражът и броят на заглавията на книгите е по-голям в сравнение с този на брошурите, докато при научнопопулярната литература тиражът на брошурите надхвърля този на книгите. Особено критична и бедна на научнопопулярна литература е 1991 г., през която са отпечатани само 2 книги и 9 брошури за деца и юноши. Сред жанровете в художествената литература през 1989 г. преобладава белетристиката, следвана от приказките, повестите и романите, а през следващите две години значително нараства броят на приказките и те заемат втора позиция.

Общият брой на заглавията за деца и юноши, съотнесен към общия брой на издадените книги в страната, показва, че те заемат съответно 4,79 % през 1989 г.;

[8] ***Книгоиздаване и печат***. София, Национален статистически институт, 1989. [онлайн]. [прегледан 31.10.2016]. *http://www.nsi.bg/sites/default/files/files/publications/BookP2014.pdf*

4,68 % през 1990 г. и 5,12 % през 1991 г. По отношение на тиража им обаче процентът е много по-висок, макар и значително да се понижава: 19, 15 % през 1989 г., 16,83 % през 1990 г. и 9,98 % през 1991 г.

Детското книгоиздаване след „голямата промяна“ не е осъзнато като особен род издателска дейност, нуждаеща се от специално отношение от страна на държавата. То се понася в общото русло на пазарния и ценностен хаос и губи позициите, които е имало преди 1989 г. Въпреки това по време на този първи посттоталитарен етап от развитието му започват да се появяват частни издателски институции, концентриращи вниманието си изцяло върху него. В следващи публикации по темата ще проследим какво се случва по-нататък с детското ни книгоиздаване.

Съба Вазова – позната и непозната

Людмила Хр. Малинова

Suba Vasova – Known and Unknown
Lyudmila Hr. Malinova

Summary

The text represents the spiritual portrait of Suba Vasova – mother of the poet Ivan Vasov. Some facts of her biography are stressed, and an unpublished letter to her son – Boris Vasov is represented. A special attention is paid to her poetical abilities, and her remarkable memoirs, connected mainly with the tragic historical events in 1877 – the burning of the town of Sopot by the Turks and the suffering of its population.

Key-words: Suba Vasova, mother, Ivan Vasov, Sopot.

Личността на Съба Вазова обикновено се свързва с тази на великия ѝ син – Иван Вазов. И това не е случайно – известно е силното ѝ влияние върху народния поет, който написва и най-проникновените спомени за своята майка[1].

Той си я спомня *...млада, двайсетгодишна жена... в басмяна рокля с ярки цветове, спретната, с приятно лице, макар и не красива, с жив поглед... беше примерна домакиня: – работлива, пестовна, пъргава, къщовница и вечно заната с домашните грижи*. От духовния ѝ лик откроява *нейната наивна, доверчива душа*, милосърдието ѝ, страстната ѝ любов към природата, умението ѝ да води кореспонденция с всички членове на семейството и да го сплотява, нейната *дълбоко религиозна и благочестива* натура, родолюбието ѝ. Но с всеизвестната си точност в преценките, поетът подчертава особено характерното за нея: *Тя се отличаваше от другите жени по ранното си умствено развитие и по любовта си към книгите... минаваше за най-учената... по цели часове се вглъбяваше, книгите не падаха от ръцете ѝ въпреки нарасналите домашни грижи... намираше единствено развлечение в четене книги...*[2]

Любовта към просвета Съба Вазова вероятно наследява от будния си род – за дядо ѝ, поп Аврам, в Сопот се говорело, че градът *не помнел по-умен и по-добродетелен поп от него*.[3] А най-големият брат на Съба Вазова – Минко (Минчо) Николов, през 1851 г. публикува стихотворение в „Цариградски вестник“ – „Село

[1] **Вазов**, Ив. Някои спомени за майка ми. Поетът ги пише, най-вероятно, през 1920 г. Публикувани са за първи път през 1930 г. в книгата на Ив. Шишманов „Иван Вазов, спомени и документи“.
[2] **Вазов**, Ив. Някои спомени за майка ми. – В: *Вазова*, Съба. Спомени. София, 1993, с. 7–18.
[3] **Неделчева**, Цв. Непознатият Вазов. София, 1995, с. 50; базира се на спомените на Вера Вазова.

Сопот и град Враца ся разговарят помежду си като брат и сестра“ – творба, която говори за просветителския му и родолюбив дух.[4]

Съба Вазова се научава да чете, когато е вече сгодена – на 14 г. Брат ѝ Георги[5], забелязал огромното ѝ желание да се научи да чете, е нейният пръв и последен учител в огрaмотяването. *...и скоро захванах да прочитам всяка книга българска... – пише тя в спомените си. – Ази нямах наситка на прочитание. Ако плетях чорап – книгата при мене; ако шетах или държах детето на майка ми – книгата ми беше все в ръката. Често майка ми ме мъмреше, що си не гледам работата, ами си губя времето: – Калугерка няма да бъдеш, а мирянка. Никоя не знае (да чете), само Неделя Гулюва[6]! По нея ли ти подража, та си грабнала такава книга. Взимай си чорапа*![7]

Но толкова дълбоко и съкровено е било желанието ѝ за просвета, че до края на живота си тази забележителна българка запазва страстта си към четенето и натрупва познания чрез самообразование. Независимо че ражда 10 деца – при всяка възможност тя чете – в усамотение, на децата си, на роднини и на жени, които се събират при нея и преживяват сюжетите на „Александрията“, „Памела оженена“ и др. Чете им и периодиката. Тези малки женски групи около нея са своеобразни предшественици на формираното по-късно женско дружество в Сопот, в което взима дейно участие и майката на поета, даже синът ѝ – Владимир Вазов, пише в спомените си, че е била председателка на това дружество – дружество „Постоянство“[8].

Обществената ѝ дейност се изразява в това, че тя спомага за развитието на Девическото училище, за изпращане на момичета извън Сопот да продължат образованието си, за откриването на неделно женско училище, за поддържане жаждата към просвета в Сопот.[9]

През 1877 г. известната благодетелка и българофилка – лейди Странгфорд, посещава Сопот, среща се със Съба Вазова и ѝ подарява брошка – знак на внимание към председателката на женското дружество.

Най-тежките моменти от живота си майката на поета изживява през 1877 г. по време на освободителната Руско-турска война, когато Сопот е опожарен от турците, а населението бяга към Балкана да се спасява. Там е убит от турците Минчо Вазов, свекърва ѝ умира от тифус в Араповския манастир, а тя загубва бебето си – 11-ото ѝ дете поред. За тези дни на страдание тя разказва в забележителните си спомени.

---

[4] **Неделчева**, Цв. Цит. съч., с. 50–54.
Минко Николов е убит 25-годишен от разбойници. Стихотворението е публикувано в „Цариградски вестник“, бр. 42, 7 юли 1851 г.

[5] Георги Николов завършва гимназия в Пловдив. Владее няколко езика. Занимава се с търговия. През 1847 г. при престоя си в Сопот доброволно огрaмотява младежите.

[6] Учителката баба Неделя Петкова.

[7] **Вазова**, С. Спомени, с. 27–28.
Всички следващи цитати от спомените на Съба Вазова са по това издание.

[8] **Неделчева**, Цв. Пак там, с. 79.

[9] **Пак там**, с. 87.

В края на войната жени от Карлово и Сопот отправят прошения пред Временното руско управление и Великите сили да задържат турски *денкове и стоки*, защото предполагат, че между тях има и много ограбени неща от българите.[10] Едно такова прошение – от 1 март 1878 г., е подписано и от Съба Вазова[11] – факт, който говори за будното ѝ обществено чувство и желанието ѝ за справедливост.

В следващите десетилетия Съба Вазова е стожерът на семейството. Около нейната фигура са обединени осемте ѝ сина и двете дъщери. Живее с грижите, нуждите и радостите на всички, които – макар и пръснати в различни посоки, тя се стреми да сплотява, осведомява всеки за семейството и случващото се в България чрез неуморните си писма. Неслучайно с присъщия си хумор Вазов, при когото тя живее от 1895 г. до смъртта си, я нарича Agence Havas[12]. Тя информира, съветва, окуражава, когато прецени даже гълчи някои от челядта си, но винаги е духовно с тях, често се подписва: *твоя чадолюбива майка*. Любовта към чадата ѝ е ключ и смисъл на живота ѝ. Но писмата ѝ я разкриват и като жена, която се интересува от обществения живот, следи политическите събития, посещава представления и сказки, разширява духовния си хоризонт...

Едно непубликувано писмо на Съба Вазова до сина ѝ Борис Вазов красноречиво откроява черти от духовния ѝ портрет:

1900 март 14. София

Мило ми чедо Борисе!

Ази получих писмото ти [*и*] *картички и радо ме съдържанието, радувам са, чи си здрав и чи ти е дубра стаичка, да си занимаваш, чи дето е голема* [...] *нема човек рахат, мисла и като си по-близу до Стефанча, ти е по-добре един познат човек, и ази като чи сам по-спокойна.*

Само милостиви Бог ти дава здрави, верувам, чи дугодина сичко ще ти бади по-леку, нема да усетиш как ще са минати годините, то без мъка нищо дубро ни можи.

Ази и тази година полижах [...], *та си направих адетът, но, слава богу, чи са приварих чи Кировите лекове, та са прикрати болестта и сига сам дубре, походювам ду Валкини*[13] *– мисла, чи аку беши времито по-добри, по-скоро бех уздрава. Тука е било голям студ – цел февруари и марта ду 12. Вчера и днеска е топло, мисла да поизлеза.*

Благодаря за картичкити – ти ма запозна с цел Париж. Казах на б. Никола[14] *чи го каниш да доди в Париж, ала ми са ни верува да стану такова нещу, б. Георги и Марийка*[15]*, аку додат, но ни зная новата му рабута – ще ли мо позволат отпоска, той е много благодарин от тая рабута, ни е само в канцилария. И Вла-*

[10] **Чолакова**, М. Българско женско движение през Възраждането. 1857–1878. София, 1994, с. 273–274.

[11] **Пак там**, с. 274.

[12] В миналото най-голямата френска телеграфна агенция, основана през 1835 г. от Шарл Хавас.

[13] Вола Вазова – дъщеря на Съба Вазова.

[14] Никола Вазов – син на Съба Вазова.

[15] Георги Вазов, син на Съба Вазова, и съпругата му.

димира[16] *приместиха в парви полк и то ни е повишен*[*ие*]*, но пак старинство, да варви напред – да ни гълта праховети. Б.* [*Христо*] *беши каде Сопот. Казува, чи Анкини*[17] *са дубре, така и Кирови разбирами здрави. Големо оволнение стана по увицерите и намалена пенсиите. Христо арчи* [...]*, ну се ми тази търговия, ама има и 200 л. пенсия.*

Като вида дубро време, ще отида на Рисовалното училище, да вида, чи имало хубави картини.

Из София нема никакви нувини да ти пиша, нувините са при теби, ти ще извидеш свитата по изложението.

Сардечан поздрав на Стефанча от сички ни думашните [мой здрави] *като та поздрава от сички братя и сестри, които ти желаят от сърце здрави и успех, и ази, като та пригърна, цалувам та.*

Твоя чадулюбива майка Съба.[18]

Относно кореспонденцията ѝ, Вера Вазова пише: *...Така тя поддържала тясна връзка с разпилените си в различни посоки любими чада. Чрез тези писма тя укрепвала духа им, давала съвети, съобщавала новини и събития, а най-главното – спомагала да не се отчуждат децата ѝ един от друг и всички задружно да работят и да обичат България*[19].

В разбиранията на С. Вазова е не само децата ѝ, но и близките от фамилията, хората въобще – да си помагат, да се разбират и подкрепят – един основен християнски и хуманен възглед. Когато изгаря магазинът на девер ѝ в Букурещ, тя му пише писмо: *Бачо Кирко, не грижи се, не се отчайвай; докато ние с Минчо сме живи, не ще те оставим.*[20]

В София животът ѝ според Вазов е *най-пълен, ако не и най-щастлив. Тя се радваше* – пише поетът, – *че е обиколена от челядта си, тя се гордееше, че ние изобщо се радваме на добро обществено положение и на почит и от хората.*[21]

Елисавета Консулова-Вазова разказва за патриархалния ред и взаимоотношенията в семейство Вазови, в което тя е снаха[22], и за своята свекърва: *Тя не хабеше много думите си, но думата ѝ на две не* ставаше*... Въпреки особеното уважение към най-големия „бачо“, централната личност в семейството беше майката, „баба Съба“*[23]. Младата снаха забелязва и желанието на свекърва си *да върви с времето*, да е достойна майка за такъв син като Вазов, да се опитва да разбира

---

[16] Владимир Вазов – син на Съба Вазова.

[17] Ана Вазова, дъщеря на Съба Вазова.

[18] Писмото се съхранява в Националния литературен музей – Къща музей „Иван Вазов“, инв. № 1610. Правописът му е частично осъвременен.

[19] **Вазова**, В. Спомените на Съба Вазова. – В: *Отечествен фронт*, бр. 9325, 30 ноем. 1974, с. 4.

[20] **Вазова**, В. Иван Вазов и неговите близки. София, 1981, с. 23.

[21] **Вазов**, Ив. Някои спомени..., с. 15.

[22] Известната художничка е съпруга на Борис Вазов.

[23] **Консулова-Вазова**, Е. Моите спомени за Иван Вазов. – В: *Иван Вазов*. сборник от спомени, материали и документи. София, 1949, с. 78–79.

младите и нуждите им, впечатлена е от сплотеността и взаимното уважение между членовете на фамилията.

Най-голяма любов за Съба Вазова – след децата ѝ – остават книгите: *...и най-много четеше моите* – пише Вазов. – *И само тях – о, свещен майчин егоизъм – намираше хубави.* Но си спомня и нейна критика: *Само в „Чичовци“ не одобряваше клетвите, които си изпращат жените. Много долни изкарваш сопотненките*[24] – му казва откровено тя. Думи, зад които се чувства защитата ѝ на жените, осмисляне на художественото и през женската гледна точка – неслучайно е била достойна председателка на женското дружество в Сопот.

Чувствайки пиетет към майка си, от която възприема любовта към книгата и поезията, природата, красотата, българското, той не я взима за прототип в своето творчество. Но цял поетически цикъл може да се оформи от творбите, които ѝ посвещава, или от които блика духовният ѝ лик: „На майка ми“, „Старата икона“, „Пред гроба на майка ми“, „Гостната стая“, „Будните нощи“, „Майка ми“ и др. *Много ѝ дължа и за това тъй често съм я възпявал* – казва Вазов.[25] От нея той научава толкова неща, които художествено пресъздава в „Под игото“, „Нова земя“, „Един кът от Стара планина“, също и в хисарската легенда „Момина баня“[26] и др. Но не само много неща научава от майка си – той вижда в нея и тази, която неотменно в дни на изпитание е до него, независимо че самият ѝ живот е една Голгота: *Как чудно твойта дума нежна/дигаше ми силите сломени* („На майка ми“) – казва той, или: *Отпадах ли, ти дигаше ме, мамо,/и сичко светло що душа ми има/ти насади го, теб дължа го само...* („Пред гроба на майка ми“, 1912), докато се стигне до всеизвестното *ти два пъти ми майка беше* („Майка ми“). Не случайно Борис Вазов казва: *С течение на времето привързаността на поета към мама ставаше все по-силна... Поетът имаше култ към мама...*[27]

Съба Вазова умира през 1912 г. – изпратила на фронта трима синове и четирима внуци и в последните си мигове живот оставила своя завет на първородния си син: *Досега сте живели в братска любов, живейте тъй и занапред, синко*![28]

* * *

През 1891 г. Съба Вазова започва да пише свои спомени. В търговски тефтер, с дата 13 януари 1891 г., тя споделя: *Захващам да напиша нещо от живота си за възпоминание на чадата ми.* Народният поет си я спомня: *...седнала на ниския си миндер, до прозореца, с папка на коляното, тя пишеше своя дневник, собствено страданията си след разорението на Сопот през Руско-турската война. Тя казваше:* „*Когато свърша това, четете да видите какво е тегло теглила майка ви*“...

---

[24] **Шишманов**, Ив. Иван Вазов. спомени и документи. с предг., добав. и бел. от Михаил Арнаудов. 2. доп. изд. София, 1976, с. 408.
[25] **Пак там**, в разговора на Шишманов с Вазов на 12 февр. 1920 г.
[26] **Пак там**, с. 236.
[27] **Вазов**, Б. Спомени за брата ми. – В: *Иван Вазов*. сборник спомени, материали и документи. София, 1949, с. 14–15.
[28] **Вазов**, Ив. Някои спомени... – В: *Вазова*, С. Спомени. София, 1993, с. 17.

От устните ѝ разкази аз знаех това, но ни тогава, ни по-после нямах кураж да прочета дневника ѝ.[29]

Проф. Иван Шишманов взима спомените на майката на поета от брат му – Георги Вазов, и ги разчита. *Дешифрирането* им не е било лесно, защото, независимо че се е научила да чете, по отношение на правописа тя остава *много назад*, както сам признава Вазов това нейно *простително невежество*, отчитайки, че майка му сама се е учила да пише.[30] Ив. Шишманов – професорът с изтънчен естетически вкус и верен художествен усет, споделя, че когато прочита тези спомени, към които първоначално се е отнесъл скептично, *внезапно* вижда майката на поета от *съвсем нова страна: като оригинална писателка, достойна родителка на своя син* и замисля *специална глава* за Съба Вазова в *своя по-голям труд върху Вазова*[31]. Това се случва в началото на 1920 г.

Същевременно споделя намерението си пред Вазов да издаде, по повод юбилея на поета, спомените на неговата майка.[32] *...Донесох да му прочета автобиографията на майка му, по моя препис и редакция. Но щом стигнахме до едно място, помоли ме да спра* – записва Шишманов. – *Не може да слуша без прекъсване ужасите, които разправя майка му. Продължихме в клуба, но пак не довършихме, пак се разстрои... Узнах, че много от записаното в автобиографията ѝ тя му разказвала едно време устно...*[33]

Тези спомени се отпечатват за първи път през 1920 г. в сборник по повод юбилея на народния поет[34] и са придружени от впечатляващ предговор от проф. Иван Шишманов, в който той заключава:

Спомените на Съба Вазова се четат с увлечение и без коментари; трябва само да се съжалява, че се прекъсват тъй скоро. Всеки ще се убеди, че те са извънредно ценни не само за литерар-историка и за поета, но и за историята на един от най-страшните епизоди из страданията на българския народ: бягството на тракийското население през Балкана след разорението на някои крайбалкански градове от 1877 г. Аз познавам в българската литература само една книга, която би могла в някои отношения да се мери със спомените на Вазовата майка. Това е автобиографията на Софроний Врачански [...]. *Казвам изрично „в някои отношения“, защото по дълбочина на чувствата, по силата на въображението, по интензивност на наблюденията, по стил спомените на Съба Вазова надминават далеч Софрониевата автобиография...*

След 1920 г. спомените на Вазовата майка са издавани многократно: през 1935 г., 1939 г., 1958 г.; в сборника „Освобождението 1977–1978“, в сборника „Априлското въстание“, в книгата на Вера Вазова за рода Вазови; през 1993, 1997, 2011 г., а днес могат да се прочетат и в интернет...

---

[29] **Пак там**, с. 16.
[30] **Пак там**, с. 11.
[31] **Вазова**, С. Цит. съч., с. 23–24.
[32] **Шишманов**, Ив. Цит. съч., разговор с поета от 12 февр. 1920 г.
[33] **Шишманов**, Ив. Цит. съч., с. 201–202.
[34] **Иван Вазов**. живот и творчество. за седемдесетгодишнината от рождението му. сборник. под ред. на проф. Ст. Романски. София, 1920.
Предговорът към спомените на Съба Вазова е от проф. Иван Шишманов.

Това са впечатляващи мемоари, които звучат като силна художествена проза. В тях пулсират драматични емоции, открояват се конфликти, оживяват хора и събития, изпъква духовният лик на тази забележителна жена, свидетелка на страшни изпитания. С какво впечатляват тези спомени? С всичко – и с преживяното, и с начина, по който е пресъздадено. А на първо място – с откровението. Автобиографичната нишка е част от историята на семейството ѝ, свързана е със съдбите и преживяванията на нея и децата ѝ, на съпруга ѝ, Минчо Вазов, на свекърва ѝ, Ана и др.

Особено вълнуващо е описана сватбата ѝ в Калоферския манастир и перипетиите около нея, защото двамата младоженци са *роднина на 7 пояса*, венчавката им – *девет души ни венчаха най-славно венчило* – пише тя, благословията за многобройна челяд и питата за първородния – Иван, на която, както сама казва, *не остана ни богат, ни сиромах да не дойде.*

Разказът ѝ се преплита с нейни житейски наблюдения, разбирания, даже назидателност, но и пресъздава картината на тогавашните нрави:

После ние живяхме съгласно с почитание и уважение един на други. Но, разбира се, че тогава младежите претърпяваха повечко и срамът беше на първо място тогава. Като имаше срам и страх от Бога, имаше и благочестив живот. Тъй и сега, на днешно време, гдето има срам и страх от по-малкия, там има и добър живот. Равенство ли е в една къща, бягай от нея като от огън!

Но личните спомени се преплитат с разказ за живота на народа и новите настроения, обхванали българите:

...захванаха да пеят бунтовни песни, наговарят се, крият се из къщята, правят планове... вестник „Век“ много събуди света. Цели три години страхове, че ще ни сечат турците... През последната година тръгнаха апостоли, станаха съзаклятия... Настана вече 1876 г... Всеки видеше, че лошо ще бъде, но решени бяха младежите да мрат, само да може да освободят България от турското робство...

Център на спомените са събитията през драматичната 1877 г., идването на руските войски, бягството на сопотненци през Балкана, опожаряването на Сопот... Времето е втъкано в канавата на повествованието, илюстрира хронологията на страданията, всеки ден, час и минута са врязани в съзнанието на авторката, в което сякаш безмълвно пулсира въпросът – „Кога ще свърши този ужас?“: *днес беше Свети Илия*; *сахатът стана 10*; *вечерта в 11 и ½ по турски*; *2 часа по европейски*; *в четвъртък вечерта*; *в петък сутринта*; *мръкна*; *съмна...*

Съба Вазова бяга към Балкана с болен мъж, придържан от по-големия ѝ син Никола, с 80-годишната си свекърва, с 4-годишното си дете, което води за ръка, и самата тя – бременна. (*Стопанинът ми е болен, майка – стара, децата – малки, и ази – трудна. Отчаяно пъплех по тези стени и зъбери...*) В тези напрегнати дни ражда и единадесетото си дете, което умира...

В текста на преден план е откроен ужасът на преживяното – страхът, който деформира душите и поведението на хората, ужасът от дните на *огън и сеч*, драматичният сплит от отчаяние и кураж, унижението: *Колко пъти дохожда* (Тосун бей) *с войска от башибозуци и черкези да сечат и изгорят Сопот... Па излязат по-първи сопотненци, колената му целуват и искат да прости Сопот...;* или кога-

то взимат жълтиците на свекърва ѝ Ана: *Ази им се моля: „Прости ни, аго, прости ни“. И му целунах ръката кървава...*; *Ето ги и при нази дойдоха. Всяка жена си навела глава до колене и не смее да погледне. Колко бе ужасно тогава! Те крачат между нази и вдигат ни главите, да видят коя е по-млада и красива, но често плачът на децата избавяше майката.*

Пространствата – Бойкова нива, Леевица, Балканът, пътя към Пловдив, в Араповския манастир и др., през които българите преминават, са топоси на ужаса.

Особено силни, запомнящи се, са натуралистичните картини и сцени, при това – през очите на очевидец: *търсят мъже да ги колят*, съсичат ръцете на майките, опитващи се да опазят дъщерите си, съсичането на българина Иван (*...че като засякоха с ония ножове, паднаха му раменета. Той седи седишката. Догде се чуваше „ах“, сякоха. Като падна, излязоха си. Жена му взема чувалче, та го покри. Там горяха къщи, та като стъпяхме по камъните, пареха*; *като се връщахме от Леевица, начесто крачехме през умрели мъже, опушнати и все по риза и бели гащи*; *намерихме мъже, изклани и завити с нашите постелки*; *...видяхме жена, заклана в стаята*; *Струваше се, че адът реве из тъмнината да погълне света* и др.).

Огън и сеч и *колят* в различни граматични форми се налагат като лайтмотив в текста ѝ. А някъде направо признава: *Не може се описа ужаса в този ден, когато избиха четиримата въстаници в училището* или *Не може се изказа тогавашното злочестие* и т.н.

Не скрива и спонтанните си емоции (*Ами сега, Боже!*; *...Ох, тежки минути!... Ох, зачуха се женски писъци: жени влачат и обират, мъжете колят, децата пищят в шумалаците. Ох, ако ни видят, ще ни застрелят, защото не бяхме далеч от този шумалак... О, Боже мой, наближава клането!... Боже! Мъжа си оставям! Ази накъде отивам! Сопот гори, небето се черви навсякъде. Не се къса глава, бих я откъснала като на лястовица... Видях бастуна и пардесюто на мъжа си и чантата през рамо, в която му бяха парите и книжата. Плакахме отчаяно със свекърва ми без утешение*; *ще ни колят в реката. Ох, стискам децата за ръчиците и думам: „Давно първа мене заколят“*; а в запаления Сопот*: О, Боже, сега накъде?...*).

Но особено силна е тревогата ѝ за нейните дъщери, които не знае къде са. Не помага ходенето ѝ в черквата на Араповския манастир, нито размислите ѝ за страданията и стоицизма на св. Неделя и на св. Парашкева, изографисани по стените на черквата. *Мисля, че и сега тронът, в когото стоях, е още влажен от моите горчиви сълзи* – пише тя... – *Една нощ ме обърна на полуда. Гълъбите гукат над стаята ми. Чувам как ги прибира майка им. Седнала на прага, гледах месеца и захванах да говоря като несвесна*:

Ох, не е вода да я изпия,
но е болка в сърце ми,
че как да я забравя?
Где ми са чедата,
аз где се намирам?

В тая света обител
живота си ще да мина.
Аз съм сопотнянка.
Тук съм в заточение,
дене и ноще сълзи проливам,
ох, гърди ми прогниха
от тежки въздишки...[35]

Спомените впечатляват с истинност, с откровеност. Съба Вазова открито говори за страховете си и за преживения ужас. Сред безчинствата – тя не е забравила и добрината на някои турци: *...ей, че иде джамбазът с трима цигани, тръгнали за плячка. Като ме видя, где лежа, провика: „Чорбаджийке, тук ли си? Стани да те изведа, че много черкези идат. Вярвай бога, зян ще станеш“. ...На гръб да те нося, да те кортулиша. Добро съм видял от вас, ял съм солта и хляба ви, искам да те кортулиша...*, както и подлия страх на някои българи: *Пристигнахме в манастиря, но калугерите се страхуват да ни приемат...* Или надделялото желание за мъст и ограбването и убийството на някои кадъни.

Вазовата майка, независимо от ужаса, който преживява, умее да погледне сякаш отстрани случващото се. Пишейки за *чадата си*, тя често се обръща: *Но забележете...*; *Представи си каква жалка картина: да плачат за майка си и – няма я!; Смислете какъв огън е бил на гърдите ми и какво туптене на сърцето“*; *Как нямаше някой фотограф да снемеше тая печална картина в онова песъкливо и красиво място!...* и др. Днес тези обръщения звучат като скъсена дистанция с читателя, подчертават искреността, естествеността на изказа.

С. Вазова е свидетелка на освобождението на Пловдив, на трудно извоюваната свобода. Спомените ѝ своеобразно допълват някои моменти от Вазовата проза, свързани с тези драматични исторически мигове.[36]

Повествованието впечатлява и с езика, в който има нарушени редица книжовни норми, но всъщност е изразителен, фиксира в съзнанието на читателя запомнящи се картини, преживявания, наблюдения. Разказвайки за страданията си в Балкана, изведнъж вплита неочаквано *тревата от дъжда се развеселила*. Не случайно на езика ѝ отдавна е обърнато внимание.[37] Изказът е експресивен, текстът изобилства от възклицания и възклицателни фрази.

Своите мемоари тя пише за *чадата* си, със съзнанието да видят, да знаят, да помнят. Идеята ѝ да има памет за случилото се я откроява като една от най-будните личности, с пиетет към род и история.

Спомените ѝ своеобразно кореспондират с тези на Цвета Зографска, на Райна Попгеоргиева, на Теофана Златарова, на Гана Найденова-Стоилова и се вливат в

---

[35] В оригиналния ръкопис този текст не е в стихотворна форма. Проф. Ив. Шишманов го привежда в мерена реч, навярно за да подчертае пулсиращата ѝ болка, за която тя говори с известен ритъм.
[36] Вж. **Драгулева**, Кр. Спомените на Съба Вазова. – В: *Анти*, бр. 33, 30 авг.–5 септ. 1997, с. 11.
[37] **Русев**, Р. Езикови особености на спомените на Съба Вазова. – В: *Език и литература*, 1963, кн. 4.

голямата мемоарна вълна след Освобождението. Те втъкават в мозаичното платно на историята и литературата драматичните нишки на миналото, откроряващо дълбоките им преживявания – на прага между живота и смъртта.

Съба Вазова е имала и поетически наклонности. *Майка ми беше поет по душа при лицезрението на природата...* – казва народният поет, а проф. Шишманов заключава в предговора си към нейните спомени: *Тъй може да чувства и да пее само една поетическа душа*.

Запазена е лирическата творба „Песен“, която илюстрира усета ѝ към поетичното слово. В стихотворението, изградено от 46 стиха, Съба Вазова разгръща познат мотив, характерен за българската възрожденска поезия: майка и син се прощават, майката изпраща сина си за *далечните страни*. Лирическият сюжет обхваща няколко основни момента: прощалната целувка и думи на майката, отдалечаването на сина, завръщането ѝ в опустялото пространство на дома, колениченето ѝ пред *божа икона*, породената надежда за *ден светъл*, когато майка и син ще се срещнат отново. В тъканта на творбата, в която доминират знаците на страданието, на преден план, с усет за ритъм и композиция, са изведени преживяванията на майката, нейната болка и обич към сина, дълбоката ѝ тревога:

Ти мислила ли си, майко,
майко нежна, милостива,
кат си сина испращала
за далечните страни,
ти мислила ли си, думам,
всяка заран прегорчива,
сеща[ши] *ли ти сърцето,*
кат е в тв[о]*йте гърди било,*
чи ще гу пустигнат, майко,
тез беди, злучестини?

Поетическите детайли – майчината целувка, китката, оросена със сълзи, молбите към Бог, врачуванията, разкриват нюанси, характерни за женската психология и поведенчески модел, свързани с болезнените минути *на изпроводяк.* Вазовата майка запомнящо се разкрива преживяното. В центъра на лирическия текст е страдащата майка, стиховете са *оросени* от непрестанните ѝ сълзи – образът на сълзите, характерен за възрожденската поетика, присъства като лайтмотив в цялата творба. Редуват се тревога и надежда, отчаяние и оптимизъм:

...ти порони едри сълзи,
па се върна у дома
с пълна, радусна надежда,
чи ще видиш мила сина.
Ти погледна наокулу,
ала го веч там нема!
Ти тогава на колени

падна пред божа икона,
ах, пороя мътни сълзи
теб убливаха страни!
.....
ще да има ден светъл...

Финалът на творбата, на чийто фон се открояват *сдвоените – сухата пустиня/ оазис зеленей*, *бодливити тръни/убав стрък*, подчертаващи драматичното, внушаващи съхненето, вехненето, самотата и възраждането, началото, живота – художествено илюстрира, че страданието е овладяно от мъдростта и оптимизма:

Ала в сухата пустиня
ся оазис зелине[й]
Вмежду бодливити [*тръни*]
ся намира убав стрък,
та и в нашта жизън, майко,
ще да има ден светъл,
във когото да са види
майката със син любим!

Обръщението към майката, възклицателните форми, анафората и художественият контраст, инверсиите – отново отвеждат към възрожденския тип изказ, близък до народопесенното творчество. Могат да се разчетат и други възрожденски гласове.

Стихотворението не е датирано и не може точно да се каже кога е написано. Намерено е през 1949 г., заедно с други неща от архива на Вазов в с. Мала църква, Самоковско – скрити там в електрическата юзина, занесени поради бомбардировките по време на Втората световна война.[38]

Величко Вълчев предполага, че поводът за написване на творбата е моментът, когато Вазов е принуден да напусне България – през пролетта на драматичната 1876 г., за да се спаси от преследванията на турците и С. Вазова изпраща първородния си син. Изследователят се базира и на нейните спомени: *...Боже мой, и сега ми дотисна на сърцето, като си припомних какви минути бяха: изпращам сина си, огън и пред него и зад него!*[39].

Цветанка Неделчева споделя предположението, че стихотворението е писано във връзка със заминаването на Георги Вазов в Русия, където той живее от 1886 до 1897 г., завършва Николаевската инженерна академия и работи в Средна Азия.[40]

Независимо кой от синовете на Съба Вазова визира творбата, тя говори за духовната ѝ потребност да се изразява чрез стихове, да разкрие дълбоки свои преживявания – майчиното вълнение и майчиното страдание – чрез ритъма на словото. Поетичният ѝ опит е свързан с дълбоко бликналото ѝ майчино чувство.

---

[38] **Вълчев**, В. Иван Вазов. жизнен и творчески път. София, 1968, с. 68–69.
[39] **Пак там**, с. 69.
[40] **Неделчева**, Цв. Цит. съч., с. 60–62.

Като се има предвид стила на авторката, възможно е „Песен“ да е написана след спомените или успоредно с тях.

И двамата изследователи обаче посочват художествените достойнства на тези стихове. В. Вълчев отбелязва, че ако се вникне *в строежа на самата творба, нас ни прави впечатление сравнително огладеният стих, който се различава коренно от посоченото в „Спомените“ от Шишманов „стихотворение“. Наистина за някакво съвършенство тук не може да се говори, дори и когато имаме предвид постиженията в ритмично и интонационно отношение. Авторката не подражава на народната песен, при все че могат да се посочат отделни народнопоетични обрати и диалектни думи; тя се стреми да изгради своето произведение в самостойна художествена форма.*[41] Ц. Неделчева е убедена, че *творбата свидетелства за едно укрепнало вече перо, за стремеж към художественост. Това не е ръка на начеващ творец, а на човек, който има известен опит в писането.*[42] Тя обръща внимание и на редакционните поправки, които е правила С. Вазова.

В подобен дух са и наблюденията на Видка Танева: *Написана във фолклорна традиция, „Песен“ не е в никакъв случай подражание. Личи несъмнено дарбата на Съба Вазова да създаде самостойна художествена творба*.[43]

По време на своята сватба за миг С. Вазова забравя традицията на говеенето (да мълчи), което предизвиква, както сама казва, *вик, смях по всичките: „Булката продума!*“. Тогава младата невеста се засрамва, без да знае, че години след това думата ѝ ще се чува в семейството, а днес гласът ѝ ще се откроява не само сред този на великите майки, а и в контекста на силната мемоарна проза в българската литература.

[41] **Вълчев**, В. Цит. съч., с. 69.
[42] **Неделчева**, Цв. Цит. съч., с. 61.
[43] **Танева**, В. „Ти два пъти ми майка беше...“ – В: *Родна реч*, 1989, № 1, с. 53.

Пазителите на спомена – неразказаните истории зад старите фотографии

Нона Петкова

The Guardians of Memory – the Unnarrated Stories behind the Old Photographs
Nona Petkova

Summary

The photographic collection of the Bulgarian Historical Archive of the St. St. Cyril and Methodius National Library in Sofia is impressive in terms of size, richness and chronological scope. The article presents very small part of this visual treasury of our past – the unnarated stories behind one group of photo documents from Ohrid. They have preserved the appearance of the city from the first decades of 20th century, its particular atmosphere and they bear witness of people's deep worship of St. Klement of Ohrid.

Key-words: St. Klement of Ohrid, photographs, Bulgarian Historical Archive, Ohrid, 20th century.

Фотографската сбирка от оригинали, фотокопия и пощенски картички при Българския исторически архив на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий" е забележителна по своя обем[1], разнообразие[2] и хронологически обхват[3]. Част от тази своеобразна визуална съкровищница на нашето минало са и фотодокументите, за които ще стане дума в следващите страници.

[1] В колекцията се съхраняват почти 80 000 екземпляра (обработени и необработени). Вж. **Кавалджиева**, Нора. Визуални материали за Велинград и околностите му, съхранявани в сбирката „Портрети и снимки" в НБКМ–БИА. – В: *Общуване* с Изтока. юбилеен сборник, посветен на 60-год. на Стоянка Кендерова. София: НБКМ, 2007, с. 232; **Симеонова**, Ружа, Марчева, Рени. Как да съхраним архивното снимково богатство. – В: *Общуване* с Изтока. юбилеен сборник, посветен на 60-год. на Стоянка Кендерова, с. 250; **Марчева**, Рени. Архивните фотографски колекции. – В: *Библиотека*, 2010, № 2–3, с. 10.

[2] Сбирката включва индивидуални и групови фотопортрети, както и фотографии, запечатали важни исторически, обществено-политически и културни събития. Голям дял в нея заемат и образците на пейзажната фотография (природна и селищна), снимките с битов характер и т.н. Вж. **Попсавова**, Дора. Опис на сбирката „Портрети и снимки". т. 1. София: НБКМ, 1975, с. 7–18; **Същата**. Фотографските снимки като исторически извори. София: НБКМ, 1984, с. 26–37; **Същата**. Опис на сбирката „Портрети и снимки". т. 3. София: НБКМ, 1989, с. 7–10.

[3] Първоначално във фокуса на внимание при формирането на колекцията е епохата на Възраждането, но обсегът на интерес впоследствие се разширява, като значимо място е отредено и на визуалните материали, които отразяват историята на България след Освобождението до 1944 г. В сбирката присъстват и фотодокументални свидетелства от пери-

Някои от снимките са с пречупени ъгълчета, леко протрита, прокъсана или поизбледняла с времето повърхност, но тяхната историческа и емоционална стойност остава ненакърнена и неизмерима. Те са съхранили облика на Охрид от първите десетилетия на миналото столетие, запечатали са неговата атмосфера, а и са носители на спомена за дълбоката народна почит към св. Климент Охридски в града.

* * *

Едно събитие с особена културна и духовна значимост послужи като отправна точка за настоящото проучване, както и обуслови подбора на представените примери сред пребогатия изобразителен материал за Охрид от началото на XX в. На 27 юли 2016 г. отбелязахме 1100-годишнината от успението на св. Климент Охридски. Паметен момент, който в кръговрата на нашето ежедневие остана незаслужено извън вниманието на държавните институции и в периферията на обществения интерес.[4] Това обстоятелство някак естествено породи съпоставката между съвремието и действията на предшествениците ни, чиито себеусещане и ценностна система са предопределили едно много по-различно честване на 1000-годишнината от смъртта на светеца през лятото на 1916 г.

Преди столетие

Тържественото отбелязване на паметта на св. Климент Охридски тогава е резултат от мащабна, добре подготвена и дълга кампания, която започва и протича в особено труден за страната период. През есента на 1912 г. България се включва заедно с Черна гора, Гърция и Сърбия в избухналата Балканска война, като поема основната тежест за водените с частите на Османската империя сражения на тракийския фронт. Междусъюзническата война от 1913 г. усложнява в още по-голяма степен тежката военнополитическа и икономическа обстановка в царството, а след претърпяното поражение идва и първата национална катастрофа. Двете войни водят до много жертви, големи териториални загуби, сериозни стопански затруднения, значителен бежански поток и не на последно място нанасят неизлечими морални щети.[5] Независимо от този развой на нещата страната е въвлечена и в Първата световна война от есента на 1915 г.

Първите стъпки в организацията на празненствата за кръглата годишнина от успението на светеца обаче са предприети още по време на относително краткотрайния мир, който настъпва за България между военните конфликти. Климен-

---

ода след 1944 г. Вж. **Попсавова**, Дора. Опис на сбирката „Портрети и снимки“. т. 2. София: НБКМ, 1983, с. 7–10; **Същата**. Фотографските снимки..., с. 52–56.

[4] Все пак сред посветените на годишнината събития можем да отбележим: документалния филм за св. Климент Охридски „Ходене по чудесата“ на журналиста Бойко Василев и оператора Хрисимир Данев от Българската национална телевизия; експозицията през месец май „Благословен с мъдростта“ в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“; съвместната изложба на Центъра за славяно-византийски проучвания „Проф. Иван Дуйчев“ и Държавния културен институт „Св. Климент – ученик и учител“, която се състои от постери и гостува на различни места у нас и в чужбина.

[5] **Стателова**, Елена, Грънчаров, Стойчо. История на нова България 1878–1944. София: Анубис, 1999, с. 287.

Пощенска картичка с изглед към хълма Плаошник в Охрид. Издание на книжарницата на Димитър Г. Кадов, 1916 г.
НБКМ–БИА, С I 9323

товският отбор (комитет) при Софийския университет „Св. Климент Охридски“ издава специална книжка с практични и прелюбопитни указания, които да подпомогнат всяка българска община да се подготви подобаващо за събитието[6]. Малко преди това от Министерствата на народната просвета и на вътрешните дела, както и от Св. синод в страната са разпратени няколко разпоредби, свързани със създаването по места на отговорните за осъществяването на задачата комисии.[7] Идеята за тържественото отбелязване на юбилея докосва сърцата на хората и бързо набира популярност. В мъчителните дни до и след началото на новата война, признателността и преклонението пред личността и делото на св. Климент обединяват и сплотяват българите, а и пораждат една особена гордост от съществуването на „хиляда години българска просвета“[8]. Честванията са замислени като всебългарска прослава и е предвидено те да следват съвместно изготвена от различните организационни структури всеобща програма.[9] Военното положение неминуемо внася известни ограничения в първоначалния мащаб на мероприятията, но въпреки това в периодичния печат от този период е засвидетелствана реализацията на огромен брой събития по повод бележитата годишнина.

---

[6] Върху 14-те страници на изданието е уточнена нормативната основа за организиране на празника, предложени са различни начини за набиране по места на необходимите за неговото осъществяване средства (дарения, билети за събития като забави, лотарии, излети и т.н.), а в отделна глава „Предмети и начини на прослава“ дори са разисквани възможностите на този паметен ден да се посади дърво или да се издигне чешма и т.н. Вж. **Упътване** как да може всяка българска община, спроти условията на своето село или град, да прослави великата хилядогодишница от смъртта на българския праучител и просветител св. Климент Охридски и хилядо години българска просвета на 27 юли 1916 г. София: Държавна печатница, 1915.

[7] Става дума за разпоредбите на Министерството на народната просвета до учителството с № 18 495 от 2 октомври 1914 г. и с № 2062 от 26 януари 1915 г., за окръжното до кметовете на Министерството на вътрешните дела и народното здраве с № 6741 от 15 октомври 1914 г., както и за указанието до епархийските началства на Светия синод на Българската църква с № 1574 от 21 февруари 1915 г. Вж. **Пак там**, с. 5.

[8] **Теодоров-Балан**, Александър. Българска прослава на хилядо години от смъртта на св. Климент Охридски и на хилядо години българска просвета (27 юли 916–1916). София: Царска придворна печ. на Иван Кандела, 1915, с. 12.

[9] **Упътване**..., с. 7.

Охрид с част от околните планини, крайбрежието и езерото. Фотография от началото на XX в. *НБКМ–БИА, С II 1143*

От по-специален интерес за нас в конкретния случай обаче е протичането на празника в Охрид, подробно отразено върху страниците на в. *Църковен вестник* от учителя в Софийската духовна семинария Д. Ласков. Дългият му и изпълнен с детайли разказ носи силен емоционален заряд, но има и изключителна документална стойност.[10] От него знаем, че честванията в Охрид са били добре подготвени и многолюдни. В тях активно участие вземат гражданството, духовенството и официалните лица от средите на военното и местното управление, както и членовете на изпратената от столицата на царството делегация с представители от различни министерства, Софийския университет и Светия синод. Тържествата започват привечер на 8 август по нов стил[11] с камбанен звън и литийно шествие. То пренася чудотворната икона на св. Климент[12] от църквата „Св. Богородица Перивлепта“ („Св. Климент“) до хълма Плаошник, където се е намирал гробът на светеца и се е издигал Климентовият манастир „Св. Пантелеймон“. По думите на Ласков там

[10] Разказът е разделен на части и излиза в няколко броя на вестника през месец септември. Вж. **Ласков**, Данаил. Впечатления от Климентовските тържества в гр. Охрид. – В: *Църковен вестник*, бр. 35–38, 9, 16, 23 и 30 септ. 1916 г., с. 319–321, 327–329, 335–337, 342–343.

[11] Датата 8 август по нов стил всъщност съответства на 26 юли по стар стил, защото в 24.00 ч. на 31 март 1916 г. България официално преминава от Юлианския към Григорианския календар и така вместо 1 април настъпва 14 април. Вж. **Кацунов**, Валери и др. История на България по дати: Българската хроника. науч. ред. Цветана Георгиева, Любомир Огнянов. София: Книгоизд. къща „Труд“, 2003, с. 232.

[12] Вероятно става дума за двустранната литийна икона с образите на св. Климент и св. Наум от последната четвърт на XIV в., която била смятана за чудотворна. Вж. **Охрид** и Охридско низ историјата. Кн. 2, Од пагањето под османлиска власт до крајот на првата светска војна. Скопје: Инситут за национална историја, 1978, с. 310.

„всеки отломък буди мил спомен за далечно, но славно минало“[13]. Специално за случая на мястото е издигнат балдахин от зеленина, под който е поставена иконата и се извършат църковните служби. Малък водосвет и освещаване на цялата местност предшестват вечернята, отслужена от митрополитите на Охрид и Скопие – Борис и Неофит. Звучат изпълнения на войнишки хор, произнесени са слова. След това жителите и гостите се връщат обратно в църквата „Св. Богородица Перивлепта“ за всенощно бдение. Денят на самия празник – 9 август, е още по-тържествен и вълнуващ. Катедралният храм и уличките в съседство с него са изпълнени с хора, като особен колорит сред множеството внасят пъстрите носии на дошлите от Битолско и Дебърско. След отслужената от двамата митрополити литургия с литийно шествие до местността Плаошник са пренесени чудотворната икона на светеца и сребърното ковчеже с неговите мощи, следвани от „народа със снети шапки и най-голямо благоговение“[14]. На извършения молебен митрополит Борис прочита специално съставената от него за случая *Молитва за св. Климент*[15], а ректорът на Софийския университет Гаврил Кацаров и част от другите официални лица произнасят речи и изчитат поздравления. Най-силно въздействие върху присъстващите обаче има изявата на едно момче от Охрид, което „с особен детски възторг и ентусиазъм“[16] рецитира стихотворението на Иван Вазов „Свети Клименте!“[17].

Подобаващо допълнение към умело изложените от Д. Ласков в словесна форма впечатления биха били визуалните свидетелства за празненствата в Охрид по повод 1000-годишнината от смъртта на св. Климент. Събитие с подобна обществена и културна значимост предполага присъствието на фотографи, които да запечатат за своите съвременници и за идните поколения цялата тази поредица от емоционални и тържествени прояви. И тогава, както и до днес е прието, че дадено нещо е „доказано, ако ни покажат снимката му...“[18]. Фотографските изображения не просто удостоверяват и онагледяват съответния исторически момент, но и много често

---

[13] **Ласков**, Данаил. Цит. съч., с. 320–321.

[14] **Пак там**, с. 342.

[15] Пълният текст на *Молитвата*, написана от митрополит Борис, е отпечатан първо във *Църковен вестник*. По-късно той е включен и в едно издание на свещеник Кузман Кацаров, заедно с беседата на Иван Снегаров за св. Климент Охридски, произнесена в Скопие на 9 август 1916 г. Вж. **Ласков**, Данаил. Цит. съч., с. 342; **Снегаров**, Иван. Велико светило над българската земя. (Св. Климент Охридски и неговото духовно-културно значение). София: Кузман Кацаров, 1917, с. 23–24.

[16] **Ласков**, Данаил. Цит. съч., с. 343.

[17] Написването на стихотворението има особено интересна предистория, която макар и пространна, заслужава да бъде разказана. По щастлива случайност Охрид е освободен в навечерието на деня, в който паметта на св. Климент се отбелязва заедно с тази на неговия патрон св. Климент Римски – 25 ноември 1915 г. Скоро след това полковник от щаба на българската войска в Охрид пише до Иван Вазов: „Отидохме с другарите в църквата „Св. Климент“ и се спряхме пред иконата на светеца. Бедно облечена жена се доближи до нас и каза: „Господине, „Златният“ ви доведе да ни отървете от проклетите сърби. Ние се на него молим“. Вазов поставя този цитат като мото на своето стихотворение за светеца, завършено през декември 1915 г. и публикувано в стихосбирката „Песни за Македония“. Вж. **Вазов**, Иван. Песни за Македония. 1913–1916 г. София: Т. Ф. Чипев, 1916, с. 22.

[18] **Зонтаг**, Сюзан. За фотографията. София: Златорогъ, 1999, с. 9.

предоставят нови факти за него (мястото на развитие на действието, участващите лица и т.н.)[19].

Противно на първоначалните нагласи в разкритата част от фотографската сбирка на Националната библиотека, както и при частичната проверка в други архивни масиви, до момента не бяха открити фотодокументи за случилото се в Охрид през лятото на далечната 1916 г. Надежда за съществуването и разкриването в бъдеще на материали с подобен характер обаче дава една снимка, публикувана от Иван Снегаров в книгата му за родния Охрид от 1943 г. Авторът посочва на една от страниците, че всяка година на празника на св. Климент на 27 юли (9 август) се прави литийно шествие от катедралния храм „Св. Богородица Перивлепта“ („Св. Климент“) до хълма Плаошник, където се извършва водосвет.[20] Фотографията в съседство с този текст кореспондира с неговото съдържание, защото според съществуващото пояснение на нея е представено църковното тържество в Охрид по случай 1000-годишнината от смъртта на св. Климент Охридски на 9 август 1916 г.[21] Изображението е възпроизведено при изключително лошо качество на печата. То е много тъмно и трудно четимо. Доколкото все пак може да се различи снимката е запечатала огромното множество от хора, които са се събрали за празника. Композицията е пирамидална, като в предния план има малки деца и се разпознават допоясните фигури на част от официалните лица, а на заден план се виждат арката към двора на катедралния храм и част от фасадата на митрополията. Централното място в кадъра е отредено на чудотворната икона на светеца, носена от група духовници. По наличието на митра върху главата на един от тях съдим, че сред присъстващите би трябвало да са и митрополитите Борис и Неофит. От казаното дотук следва, че разглежданата снимка е съхранила момента на тръгване на процесията с иконата след отслужената литургия в църквата „Св. Богородица Перивлепта“ („Св. Климент“).

Предприетото дотук издирване на визуални свидетелства по темата определено не доведе до очакваните резултати, но, от друга страна, стана повод да бъдат преоткрити и поставени във фокуса на внимание няколко особено интересни фотодокумента. Те предоставят една по-различна гледна точка към почитанието, оказвано на св. Климент в Охрид преди столетие.

Неразказаните истории зад старите фотографии

Първите примери са своеобразно въведение към тази част от изложението и задават рамката на картината, която ще се опитаме да обрисуваме. Те са запечатали спомена за облика на две различни части от селището, които в обвързаната с култа към св. Климент сакрална топография на Охрид са равностойни по значимост.

Рядката възможност да добием зрителна представа за района, където протича основна част от проявите по повод юбилея от успението на св. Климент, ни предоставя една пощенска картичка от 1916 г.[22] Тя е издание на книжарницата на

---

[19] **Попсавова**, Дора. Фотографските снимки..., с. 27.
[20] **Снегаров**, Иван. Град Охрид. София: М-во на нар. просвещение, 1943, с. 42.
[21] **Пак там**, с. 43.
[22] **НБКМ–БИА**, С I 9323, 9 x 14 см.

Димитър Г. Кадов в града и е с изглед към хълма Плаошник – мястото, където в края на IX в. светецът основа манастира „Св. Пантелеймон“ и покъсно, съгласно житието, приготвя гроба, в който е положен. След падането на Охрид под османска власт върху основите на манастира през XV в. е издигната Имарет джамия[23], а мощите на светеца са пренесени в църквата „Св. Богородица Перивлепта“ („Св. Климент“). Запазените описания и архивни фотографии показват, че сградата на джамията има квадратен план и е много масивна, но съществувалите в миналото преддверие и купол не са запазени.[24] Полуразрушените стени на зданието обаче все още се издигат на върха на хълма и доминират сред околните открити пространства в началото на миналото столетие, а по думите на Ив. Снегаров и до към средата на XX в.[25] Преданието е съхранило в народната памет спомена за Климентовия манастир и местността е била известна като Стари св. Климент. По този начин е озаглавена и самата картичка – *Старата църква „Св. Климент“ (Имарет) и част от езерото.* Тя за съжаление е отпечатана върху мъхеста и не особено качествена хартия, което, след като е пропътувала разстоянието от Охрид до Стара Загора – още повече е влошило физическото ѝ състояние с времето. Преди тиражирането е предприето допълнително оцветяване в синьо, зелено и червено. Цветовете при разглеждания от нас пример са побледи и в по-различна тоналност в сравнение с тези на друга картичка от същата серия, която е притежание на частен колекционер.[26]

Дървен орелеф с образа на св. Климент Охридски, XIII в. Фотограф Г. Трайчев, 1916 г. *НБКМ–БИА, С I 2762*

Една изключително красива панорамна фотография на Охрид с част от околните планини, крайбрежието и езерото достойно кореспондира на първия пример.[27] Тя вероятно датира също от началото на века, тонирана е в сепия (нюанс на кафявото) и се отличава с добро качество. Удачно е подбран ракурсът на засне-

[23] **Охрид и Охридско**..., с. 71.
[24] **Пак там**, с. 298.
[25] **Снегаров**, Иван. Град Охрид..., с. 42.
[26] **Охрид**. стари пощенски картички. София: Дружество „Гражданин“, 2000, с. 34.
[27] **НБКМ–БИА**, С II 1143, 9 x 17 см.

Игри по случай празника на св. Климент Охридски, 8.XII.1916 г., Охрид. *НБКМ–БИА, С I 4607*

мане, при който погледът на зрителя веднъж се спуска надолу по покривите на къщите и след това отново се вдига към сградите на хълма отсреща, за да продължи към края на града и след това да се загуби в гънките на издигащите се и изчезващи в небесата върхове на планините. Особеностите на кадъра подсказват, че по всяка вероятност той е направен от местността Плаошник. Хълмът е най-подходящото място, за да се запечата отсрещното възвишение. Там се намират сградата на Старото училище и катедралната църква „Св. Богородица Перивлепта“, в която се съхраняват и почитат мощите на св. Климент след XV в.[28] Ситуация, поради която в съзнанието на хората нейното първоначално посвещение постепенно отстъпва на заден план и тя все по-често е наричана „Св. Климент“. Звънът на камбаните от този храм дава и началото на тържествата през лятото на 1916 г.

Най-вероятно в църквата „Св. Богородица Перивлепта“ („Св. Климент“) заедно с мощите на св. Климент е донесен и прочутият дървен орелеф с неговия образ. Мястото му в интериора на храма било в близост до дверите на иконостаса според свидетелства от средата на XIX в., в които присъства и любопитната подробност за покриването на главата на светеца с „украса от брокат и перли“[29]. Друг интересен момент е практиката понякога култовата пластика на св. Климент да бъде носена в литийното шествие за някой голям празник, както обикновено се прави с чудотворната икона[30]. Времето на изпълнение и първоначалното предназначение на този паметник са предмет на различни хипотези през годините, като според една от тях той представлява дървено надгробие. Орелефът се свързва с обновяването на украсата на храма на Климентовия манастир и новото оформяне на гроба на светеца през 40-те години на XIII в.[31]

Сред разкритите в резултат на това изследване материали от фотографската сбирка на Националната библиотека един тониран в сепия кадър на дървения оре-

---

[28] През 2002 г. мощите на светеца са пренесени във възстановената черква „Св. Климент и св. Пантелеймон“ на хълма Плаошник.

[29] **Григорович**, Виктор. Очерк за пътешествие по Европейска Турция с карта на околностите на Охридското езеро и Преспанското езеро. фототип. изд. предг. акад. Емил Георгиев. София: БАН, 1978, с. 98.

[30] Фотография от 30-те години на XX в. документира носенето в литийно шествие на орелефа с образа на св. Климент. Тя е част от виртуалната галерия на сайта „Изгубената България“. Сърдечно благодаря за това сведение на г-н Петър Величков. Вж. *http://www.lostbulgaria.com/?p=890*

[31] **Георгиев**, Павел. Дървеният орелеф на св. Климент Охридски – предназначение и история. – В: *Годишник на Националния археологически музей*, 1997, № 10, с. 301–318.

леф с образа на св. Климент определено заема по-особено място. Той е запазен в изключително добро състояние и има ред естетически достойнства.[32] Заснет е на открито при естествено осветление и в подходящ час от деня, благодарение на което до минимум са сведени допълнителните сенки и обемите са удачно откроени. Техническото изпълнение на изображението е на много високо ниво, което позволява да се види фактурата на дървения материал, както и проработката му с длета при плавните преходи, оформянето на гънките от драпировката на дрехата, а също и при извеждането на детайли като кръстовете върху омофора на светеца. Гледната точка за снимане е добре избрана, така че да не води до деформации на фигурата и реалните ѝ пропорции. Фотографията е дело на Георги Трайчев, според изписаната на гърба ѝ информация. Проучването показа, че тя е направена по време на научната експедиция в Македония през Първата световна война на проф. Любомир Милетич. В това начинанието той е придружаван от опитния фотограф Трайчев, чието присъствие обосновава убедително пред инициаторите за мисията от Щаба на действащата българска армия.[33] Пътуването е осъществено в периода от 1 август до 15 септември 1916 г. и започва от Западна Македония – Битолско, Охридско, Стружко и т.н.[34] В частта от своя научен отчет за извършеното в град Охрид и околността Л. Милетич отбелязва, че „благодарение на фотографа господин Трайчев направих твърде сполучливи снимки, между другото и на неснимани досега от никого фрески и скулптурни релефи“[35]. Именно Г. Трайчев заснема по всяка вероятност за първи път дървения орелеф с образа на св. Климент, което придава на неговата фотография и допълнителна историческа стойност. Кадърът е познат на по-широката публика едва от 1926 г., когато е репродуциран в малък по размери албум с изгледи от Охрид и района, снимани от Г. Трайчев, И. Кръстеняков и Г. Христов.[36]

Накрая ще се спрем малко по-подробно на три почти непознати до момента и особено интересни в контекста на разискваната от нас тема фотографии. Те са запечатали през 1916 и 1917 г. различни моменти от тържествата в Охрид на 8

---

[32] **НБКМ–БИА**, С I 2762, 14,5 x 9,5 см.

[33] Л. Милетич уточнява участието си в научно-разузнавателната експедиция чрез няколко писма, които разменя с Щаба на действащата армия. С тях той договаря включването на Г. Трайчев в мисията и прави опит да му подсигури добро заплащане „поне в размер на половина от даваното на другите членове на научната експедиция“. Вж. **Научна** експедиция в Македония и Поморавието, 1916 г. съст. Петър Хр. Петров. София: Военноизд. комплекс „Св. Георги Победоносец“; Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 1993, с. 31.

[34] **Петров**, Петър. Любомир Милетич и Първата световна война. – В: *Македонски преглед*, 1991, № 2, с. 90.

[35] **Милетич**, Любомир. Пътешествие из Македония. – В: *Научна* експедиция в Македония и Поморавието, 1916 г. съст. Петър Хр. Петров. София: Военноизд. комплекс „Св. Георги Победоносец“; Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 1993, с. 119.

[36] В този албум са отпечатани фотографии от Георги Трайчев и на охридските църкви „Св. София“ и „Св. Йоан Богослов“ („Св. Йоан Канео“), както и на Горната порта в града, а също и кадри от манастира „Св. Наум“ и др. Вж. **Охрид** в снимки. София: Охридско благотворително братство, 1926.

декември (25 ноември) – датата, на която паметта на св. Климент Охридски се отбелязва заедно с тази на неговия патрон св. Климент Римски[37].

По стечение на обстоятелствата, както вече стана дума, не разполагаме с фотодокументи от мащабните чествания в града по повод годишнината от успението на св. Климент през лятото на 1916 г. Именно по тази причина кадърът, съхранил спомена за една от проявите на празника на св. Климент на 8 декември същата година, има по-специална, дори извънредна стойност.[38] В гръб на преден план е заснет офицер, отдаващ чест. Той е обърнат към група ученици от охридската прогимназия, които, разделени по двойки, танцуват. Момчетата са облечени в тъмни дрехи с преметнати през десните им рамена, по диагонал на торса, светли ленти. Те обикалят застаналите на едно коляно момичета, които от своя страна носят тъмни поли с бели ризи и имат дълги, вързани на опашка или сплетени в плитка коси. Пространството около танцуващите е оформено в полукръг от събралото се по повода огромно множество от хора, като сред присъстващите има и голям брой военни. Любопитна подробност, която разкриват за този зимен ден детайли от фотографията е, че по-всяка вероятност той е бил топъл и особено слънчев. Част от децата, на които смълчаната публика е отредила най-добрите места за наблюдение, а именно – първия ред, за да виждат по-добре, са вдигнали ръце и са допрели длани до челата си в опит да предпазят очите си от силното слънце. Известно предизвикателство се оказа уточняването на мястото, на което се развива действието на кадъра. Предприетото издирване показа, че това е площадът пред пристанището. Обстоятелство, което установихме благодарение на доминиращата в дясната половина на снимката сграда. Става дума за най-голямата охридска джамия „Хаджи Касъм“ (XV–XVI в.), която според преданието била издигната върху развалините на църквата „Св. Димитър“[39]. Евлия Челеби посочва, че тя била най-посещаваната и „украсена джамия“ в града през 70-те години на XVII в.[40] Зданието е особено впечатляващо с квадратния си план и кубичната си форма, с

Литийно шествие за празника на св. Климент Охридски, 8.XII.1917 г. Охрид, *НБКМ–БИА, С I 2707*

[37] Днес има две дати за отбелязване на паметта на св. Климент Охридски – 27 юли, когато се чества неговото успение, се налага и като ден за отдаване на почит към цялата група на св. Седмочисленици, и 25 ноември, когато паметта му се отбелязва заедно с тази на неговия патрон св. Климент Римски.

[38] **НБКМ–БИА**, С I 4607, 7,8 x 11см; **Попсавова**, Дора. Опис на сбирката..., т. 2, с. 541, № 3455.

[39] **Снегаров**, Иван. Град Охрид..., с. 43.

[40] **Евлия Челеби**. Пътепис. София: Изд. на Отечествения фронт, 1972, с. 253.

прозорците на три нива, с високия и прорязан от 16 прозореца тамбур и с издигащия се на 10–11 м купол.[41] Джамията е разрушена от властите през 50-те години на XX в., за да се оформи пространството на централния охридски площад „Св. Климент“ и разглежданото изображение е сред малкото, съхранили спомена за това великолепно произведение на ислямската култова архитектура.[42]

Другите две фотографии в групата са направени точно година по-късно след първата, съгласно посочената на тях дата – 8 декември 1917 г. Описанието върху гърба на единия от фотодокументите определя заснетото събитие като молебен на св. Климент Охридски[43], но анотацията към него в описа на сбирката „Портрети и снимки“ на Националната библиотека е по-конкретна и вероятно по-коректна – *Честването на Климент Охридски в Охрид (1917), манифестация след извършения молебен*[44]. Кадърът всъщност е запечатал преминаването покрай църквата „Св. София“ на литийното шествие за празника. То е водено от малки момчета, облечени в стихари и препасани през гърба и гърдите с орари, които носят кръстове и рипиди. Няколко крачки след тях се намират четирима от първенците на град Охрид в тъмни зимни палта и със свалени шапки в ръцете, следвани от много голяма група духовници. Шествието е съпътствано и от двете страни от офицери. Те вървят заедно с него или просто го наблюдават, а трети, ако съдим по жестовете, напътстват хода и посоката на движение. Прави впечатление, че в този период пространството около храма „Св. София“ представлява широк открит площад на две нива. Сред множеството присъстващи на празника хора се различават малки деца, ученици, дебело облечени жени и мъже, както и военни. Те оформят своеобразен полукръг около шествието, като повечето от тях са застанали в по-ниската част от терена и в близост до църквата. Друга по-малка група от зрители има в по-далечния план и непосредствено под къщите и високите стени, обграждащи дворовете.

Втората фотография от този ден е съхранила спомена за състоялия се парад по случай празника на св. Климент.[45] Кадърът представя група войници, които маршируват. Те са водени от подофицер, отдаващ чест. Следващият план от изображението е отреден на наблюдателите – основно офицери и духовници, застанали пред двуетажна и измазана в бяло сграда. Зданието има големи прозорци, които заради случващото се навън са отворени, и през тях надничат няколко любопитни лица. Воден от същите емоции, друг зрител подава главата си зад високата ограда в съседство. Парадът по всяка вероятност е приеман от командващия на българските военни части, пребиваващи по това време в района на Охрид. Фигурата му се откроява на няколко крачки пред останалите офицери, а всички заедно козируват. Цялото действие се развива на широк площад, който на този етап не ни се отдаде

[41] **Ayverdi**, Ekrem Hakki. Avrupa'da Osmanli Mimâri Eserleri. Yugoslavya. 3 Cild, 3 Kitab. Istanbul: Istanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1981, c. 140.

[42] Сградата на джамията „Хаджи Касъм“ присъства и върху изгледите от две картички с пристанището и кея в Охрид. Вж. **Охрид**. стари пощенски картички..., с. 18–19.

[43] **НБКМ–БИА**, С I 2707, 8,6 x 11,6 см; **Попсавова**, Дора. Опис на сбирката..., т. 2, с. 541, № 3455.

[44] **Попсавова**, Дора. Цит. съч., с. 541, № 3455.

[45] **НБКМ–БИА**, С I 4643, 8,5 x 11,4 см; **Попсавова**, Дора. Цит. съч., с. 455, № 2522.

да идентифицираме. Фотодокументът заслужава внимание – освен поради повода, по който е направен, и заради някои от присъстващи на събитието лица. Посочените на гърба на снимката имена са на две значими за нашата история личности – генерал-лейтенант Тодор Кантарджиев и митрополит Борис Охридски. Можем да свържем откритата информация визуално на кадъра с приемащия парада висш военен и със застаналия точно зад него духовник с митра на главата и със средно дълга, заоблена брада. Редно е тук да се спрем обаче малко по-подробно на всяка една от тези важни и интересни персони, като това ще внесе допълнителна яснота относно участието им в заснетата проява. Генерал-лейтенант Тодор Кантарджиев (1861–1945) участва в Сръбско-българската война (1885), Балканските войни (1912–1913) и в Първата световна война (1915–1918). Ангажиран е с кампанията по освобождаването на Добруджа от румънска власт и има огромен принос за победата в Добричката епопея.[46] През октомври 1917 г. командваната от него Сборна пехотна дивизия е прехвърлена от Румъния към Охрид и Албания. Дейността на българската армия на крайния десен фланг на южния стратегически фронт в следващата една година е представена от генерал Кантарджиев впоследствие в книга.[47] Прави впечатление, че немалък дял от неговото съчинение е посветен на историята, географията и статистиката на град Охрид и района, а в илюстративния материал към тази част е включена и разискваната вече от нас фотография от Георги Трайчев на дървения орелеф с образа на св. Климент Охридски.[48] Пребиваването в Охрид навярно има за генерала и особени емоционални измерения, защото той пише: „Нам бе поверена съдбата на този край! Ние бяхме честити да доживеем с войските си да се бием за свободата на многострадалната българска Македония!“[49]. Малко по-нататък в текста авторът си позволява дори да сподели нещо от по-личен характер, описвайки като един от най-щастливите моменти в своя живот влизането си на кон във водите на „красивото Охридско езеро“[50]. Той избира обаче да разкаже за тържествата на 7 и 8 декември 1917 г. в Охрид не от свое име, а като препечатва в книгата си материал по темата от страниците на издавания в Скопие в. *Родина*[51]. Решението вероятно е продиктувано от обстоятелството, че генерал Кантарджиев има основна роля във всяко едно от протеклите през този период събития. Съгласно статията той присъства на църковните служби и участва в шествията, държи речи и т.н. Самата публикация проследява по-подробно

[46] **Тошкин**, Атанас, Рабаджийска, Ана, Куманов, Милен. Трето българско царство 1879–1946. историческа енциклопедия: история, икономика, институции, дипломация, политически партии, личности, печат. София: Книгоизд. къща „Труд“, 2003.

[47] **Кантарджиев**, Тодор. При Охрид–Преспа и на Шкумба. дейността на българската армия на крайния десен фланг на южния стратегически фронт през Световната война, от 22.X.1917 до 22.IX.1918 г. София: Едисон, 1926.

[48] Изображението е публикувано без анотация (съдържание и авторство). Информация за него липсва и в основния текст. Вж. **Пак там**, с. 11.

[49] **Пак там**, с. 8.

[50] **Пак там**, с. 12.

[51] Годишнината от изданието е в лошо състояние и е недостъпна към момента, поради което тук посочваме данните от книгата на Т. Кантарджиев – в. *Родина*, год. 2 (1917), № 501. Вж. **Кантарджиев**, Тодор. Цит. съч., с. 29–30.

начина, по който е отбелязана годишнината от освобождаването на града от сръбска власт през първия ден[52] и представя малко по-накратко проявите за празника на св. Климент Охридски на 8 декември. Те преминават през всички основни стъпки, които вече познаваме от разгледаните до момента писмени и визуални документи за честванията в Охрид. Денят започва с отслужването на св. литургия в храма „Св. Богородица Перивлепта“ („Св. Климент“), следва литийно шествие до развалините на Климентовия манастир „Св. Пантелеймон“ и извършването на водосвет, произнасят се речи, а накрая тържествата приключват с „весели народни хора“[53]. Парадът на българските военни части не е споменат.

Парад по случай празника на св. Климент Охридски, 8.XII.1917 г., Охрид. *НБКМ–БИА, С I 4643*

Разискваният фотодокумент удостоверява присъствието на събитието и на друга интересна фигура. Митрополит Борис Охридски (1873–1938)[54] заема редица висши църковни длъжности – протосингел е на Българската екзархия, известен период ръководи Гюмюрджинската епархия, член е на Светия синод. Последната позиция, която му е поверена, е на екзархийски наместник в Цариград. Активно е ангажиран и с развитието на българското просветно дело, подготвя и издава богослужебни книги. От учредяването на Българската екзархия през 1870 г. той е петият и последен архиерей на Охридската катедра, която поема за пръв път в периода 1910–1913 г.[55] Екстерниран е от сръбските власти извън пределите на областта на 25 юни 1913 г.[56] През декември 1915 г. се завръща в своята епархия, където остава до края на Първата световна война. Напълно очаквано е при това положение митрополит Борис да има водеща роля в тържествата за празника на св. Климент Охридски на 8 декември. Кратка бележка в официоза в. *Църковен вестник* съобщава за неговото отпътуване от София за Охрид малко преди самото събитие, а именно на 6 декември 1917 г.[57] Снимка на свой ред е запечатала участието му в една от проявите по време на честванията.

---

[52] Градът е освободен в навечерието на празника на св. Климент Охридски, т.е. на 24 ноември 1915 г. През 1917 г. събитието се отбелязва по нов стил на 7 декември.

[53] **Кантарджиев**, Тодор. Цит. съч., с. 30.

[54] **Тошкин**, Атанас, Рабаджийска, Ана, Куманов, Милен. Цит. съч., с. 51; **Любенова**, Лизбет. По пътя на българската духовност. Т. 2, Охридски митрополит Борис. София: За буквите – О писменехъ, 2014.

[55] **Пак там**, с. 90.

[56] **Пак там**, с. 120.

[57] **Църковно-обществена летопис**. – В: *Църковен вестник*, бр. 50 от 15 дек. 1917, с. 398.

И ако фотографиите позволяват, както видяхме понякога да бъдат идентифицирани заснетите на тях личности и конкретното място на развитие на действието, то авторите им в повечето случаи остават неизвестни. Анализираните тук примери от 1916 и 1917 г. са дело по всяка вероятност на един или на двама професионални фотографи, мобилизирани на южния фронт. В хода на войната те се сдобиват с рядката възможност да заменят обичайните за ситуацията обекти и картини с една по-различна и позитивна тема – празника на св. Климент Охридски. Направените снимки не се отличават с особено качество или естетически достойнства, защото при техническите параметри на камерите по това време е сериозно предизвикателство да се уловят ритъмът и пулсацията на протичащите прояви. Всеки един от заснетите моменти е свързан с определено движение – танцуващи ученици, литийно шествие или маршируващи войници, а това неминуемо води до намаляване на остротата на изображението. При все това трябва да подчертаем, че кадрите са изключително добре композирани и с достатъчно откроряващи се детайли, които предизвикат любопитството ни и днес. Запечатали динамиката на случващото се, те разкриват и по подобаващ начин емоциите около тържествата.

* * *

Несъмнено старите снимки са пазители на спомена. Те са скъпоценни парченца от пъзела на миналото, чиято действителност пренасят през времето. Образният им свят е особен вид текст, който е отворен за всякакви прочити. Достигането до съдържанието на съответния кадър, както и неговото разкриване могат да бъдат осъществени на различни нива. Процесът на разчитане определено има обаче субективен характер. Той предполага и изисква коректно отношение към фактите, но насоките при анализа се определят и от персонално избраната гледна точка към разглежданите примери. С оглед на това ще отбележим, че представените в настоящия текст *неразказвани* до момента истории зад подбраните фотографии от Охрид вероятно могат и да звучат по друг начин, както и да бъдат допълнени с нови щрихи в бъдеще.

Топосът. Визия за „интернет на местата“

Милко Петров

Topos. A Vision for the “Internet of Places”
Milko Petrov

Summary

After a critical review of existing theoretical interpretations of the role of the elements in a communicative chain, already explicit in the writings of Lasswell, Schramm and Merton, in this article is shown introduction of topos in the whole process of perception and interpretation of media messages. Specifics of the topos can enrich the perception of media reality and can determine its further internalization in minds and behavior of individuals and audience in general. There is a great difference when you are listening and understanding one and the same message if you are looking home TV monitor, or in a noisy pub among fans of the opposing team, or in an Arabic cafe, furiously chanting while bombing the Twin Towers in New York, or in the car with strangers hitchhikers, or lonely sitting before the home computer. Study of the typology of these potential reactions will enable us to recognize more precisely and to calculate the effectiveness of media impact and reinforce its parameters.

Key-words: topos, media, communication, reception, visual impact, social media, social nets, “internet of places”

Сред „обичайните заподозрени“ като фактори за ефективната медийна комуникация – още от времето на Харолд Ласуел (1948), Уилбър Шрам и Робърт Мъртън – са няколко основни фактора – комуникаторът, съобщението/посланието, каналът и рецепиентът, разглеждан като отделен персонаж или компактна аудитория. Предложената от Ласуел класическа формула проследява елементите на комуникационната верига: **Кой казва**, **Какво казва, по Какъв канал, на Кого го казва, с Какъв ефект**.[1] Опитът на Р. Мъртън да утвърди и въпроса за мотивацията на комуникатора с поставянето на въпроса „Защо го казва?“ и да анализира по този начин обществените въздействия и корпоративни влияния за информационното поведение на медиите, срещна редица възражения и не можа да запази позицията си в класическия пентаграм на комуникативната теория.[2] Повече от 70 години медийните изследвания и обвързаните с тях сродни научни области се вглеждат във всеки един от тези елемента и търсят техните структурни

[1] **Lasswell**, Harold. The structure and function of mass communication in society [1948]. – В: *Approaches* to Media. eds Oliver Boyd-Barrett, Chris Newbold. London: Arnold, 1996, с. 93–94.
[2] **Merton**, Robert. Social Theory and Social Structure [1949]. Glencoe Ill.: Free Press, 1968, с. 11, 23, 49 и др.

характеристики, параметри на въздействие и специфики на упражняваните социални роли.

Процесът на произвеждане на медийната продукция е изследван от два основни подхода, всеки от които е критичен към другия. И всеки от тях има свои особености и нюанси.

Първият традиционен подход изследва **медийната продукция**. Тези изследвания се позиционират в организационната социология и анализират вътрешните процеси в структурата и поведението на медийните организации. Характерни тук са изследванията на Джереми Тънстол за формирането на медийните групировки в популярната му книга „Медийните моголи“[3]. Сходна е насоката, която изследва **медийните професии, дейностите, кариерното развитие, културата и нормите** на работещите в медиите.[4] Третото направление, станало популярно в края на XX в., изследва **влиянието на доставчиците на новини върху медийното съдържание** (Шлезинджър и Тъмбър)[5]. Четвъртото направление, основано на радикалната политическа икономия се фокусира върху **медийната собственост и контрола, връзката между медиите и властта**[6], а така също и към гранични с други области теми като **функционирането на пазарите** в променящите се условия на тотална глобализация (Мърдок)[7]. Петото направление обръща внимание на **ролята на публичната политика и на социалното управление на медиите** и тяхната синхронизация и/или конфликти, като често ги съпоставя по степента им на адекватност при отговора на различни социални предизвикателства (Хъмфрис, 1996)[8]. Като сходна насока са и опитите да се анализира **поведението на медиите съобразно нормативната комуникационна теория** (Макуейл, 1992)[9] или да се изследват медиите от гледище на **историята на тяхното възникване и развитие** като бизнес политическо формирование, подход, присъщ за историческата политическа икономия с най-характерни представители Кюран и Сийтън (1997)[10].

Тези подходи в различна степен се вглеждат в медиите предимно като организации и черпят своите сведения от интервюта с журналисти, анализ на информационни източници, лични наблюдения на участниците в медийните организации,

---

[3] Вж. в: **Tunstall**, Jeremy, Palmer, Michael. Media Moguls. London, New York: Routledge, 1991, с. 206–222. (преиздадено 1993).

[4] **Weaver**, D., Wilhoit, G. The American Journalist. 2nd edn. Bloomington: Indiana University Press, 1991.

[5] **Schlesinger**, P. Rethinking the Sociology of Journalism. Source Strategies and the Limits of Media-Centrism. – В: *Public* Communication. ed. M. Ferguson. London: Sage, 1990. Вж. също и: **Schlesinger**, P., Timber, H. Reporting Crime. Oxford: Clarendon Press, 1994.

[6] **Curran**, J., Seaton, J. Power without Responsibility. 5th edn. London: Routledge, 1997.

[7] **Murdock**, Graham. Redrawing the map of the communications industries: Concentration and Ownership in the Era of Privatization. – В: *Public* Communication. The New Imperatives. ed. M. Ferguson. London: Sage, 1990.

[8] **Humphreys**, P. Mass Media and Media Policy in Western Europe. Manchester: Manchester University Press, 1996.

[9] **McQuail**, D. Performance. London: Sage, 1992.

[10] **Curran**, J., Seaton, J. Power without Responsibility…, с. 27, 36 и др.

чрез анализ на архиви и справки за търговската дейност, оборотите, рекламните рейтинги и др.

Втората генерална насока на изследвания разглежда медиите като **носители на културни продукти**. Те анализират медийното съдържание като **своеобразен индекс на споделени ценности** в „културния индикатор“ (Новак, 1984)[11], като **приложение на доминиращи идеологии** в алгоритъма на традиционната марксистка перспектива (Паренти, 1993)[12], като **проекции на властовите структури** в радикалната критическа структуралистка традиция – Холин, Чомски и др.[13] С не по-малък критичен заряд е интерпретацията в стила на италианския марксистки теоретик на културата Антонио Грамши **медиите** да се разглеждат **като съревноващи се „пространства“**, дали подслон на съдържания, отразяващи борбата за надмощие в обществото.[14] Според привържениците на либералния плурализъм медиите са **културен форум**, който възпроизвежда колективните дебати на обществото (Нюкомб и Хърш)[15]. Следващите функционалистката традиция на Емил Дюркхайм изследователи пък смятат, че медиите трябва да се разглеждат като **отражение на конкуренцията в нормите и постигнатото съгласие** (Алекзандър и Джейкъбс, 1998)[16].

По-радикално е антропологичното направление, което разглежда медиите като **изразяващи съвкупността от митични форми, архетипи и символната система на обществото** (Бърд и Дарден, 1988)[17]. Според постмодернистичната традиция задачата на медийното съдържание е да **свързва многото динамични, променливи и раздробени идентичности на аудиторията** (Макроби, 1994)[18]. Психоаналитичната гледна точка от своя страна категорично приема, че **медиите изразяват трансгресивните желания, колективните фантазми и чувствата** на своите аудитории (Модлески, 1984)[19].

Обясненията се предопределят от теоретичната нагласа и от способността да се полемизира с утвърдените догми. От една страна, изправя се пророческата фигура на Маршал Маклуън, който провидя в глобализацията бъдещите очертания на телевизионното село и категорично отсече, че „средството е съобщението“, като акцентира върху слабо разглежданата до него технологическа основа на

[11] **Nowak**, K. Cultural Indicators in Swedish Advertizing 1950–1975. – В: *Cultural* Indicators. An International Symposium. eds G. Melischek, K. Rosengren, J. Stappers. Vienna: Verlag der Osterriechisen Akademie der Wissenschaften, 1984.
[12] **Parenti**, M. Inventing Reality. 2nd edn. New York: St. Martin's Press, 1993.
[13] **Hallin**, D. We Keep America on Top of the World. London: Routledge, 1994.
[14] **Hall**, S. The Rediscovery of "Ideology". Return of the Repressed in Media Studies. – В: *Culture*, Society and the Media. eds M. Gurevitch, T. Bennett, J. Curran, J. Wollacott. London: Methuen, 1982.
[15] **Newcomb**, H., Hirsch, P. Television as a Cultural Forum. Implications for Research. – В: *Interpreting* Television. eds W. Rowland, B. Watkins. London: Sage, 1984.
[16] **Alexander**, J., Jacobs, R. Mass Communication, Ritual and Civil Society. – В: *Media*, Ritual and Identity. eds T. Liebes, J. Curran. London: Routledge, 1998.
[17] **Bird**, S., Dardenne, R. Myth, Chronicle and Story: exploring the Narrative Quality of News. – В: *Media*, Myths and Narratives. ed. J. Carey. Newbury Park, CA: Sage, 1988.
[18] **McRobbie**, A. Postmodernism and Popular Culture. London: Routledge, 1994.
[19] **Modleski**, T. Loving with Vengeance. New York: Methuen, 1984.

медийните послания и зависимостта им от спецификата на канала.[20] От другата страна, последователите са на феноменологичната структуралистка и семиотична школа, които, изхождайки от възможността да се изследва посланието като текст и значения, пренасят върху медиите и тяхната продукция изпробвани подходи и навлизат дълбочинно в спецификата и съдържанието на отделните медийни продукти и така остават в плен на частните проявления на един от елементите на комуникационната верига.

Същевременно едно и също медийно послание може да доведе до коренно различни интерпретации, оценки и поведенчески реакции. Не е ли нужно да изследваме спецификата на медийната рецепция, нейните зависимости от мястото, в което се приема и осмисля посланието, за да се превърне то в градивен елемент на бъдещо социално действие на реципиента.

Днес във времето на интернет и дигиталните комуникации медийните съобщения изглеждат леснодостъпни в пространството и времето. Компютърът (смартфонът, таблетът, айпадът, айподът) позволяват на реципиента да установява връзки с потребители от цялата планета, общуването и комуникацията изглеждат наистина без граници. Същевременно всеки юзър в мрежата общува с другия човек и целия свят, позициониран в своето селище, страна, регион, националност и религия, които са обичайните „филтри“ на неговия дигитален поглед. Съвременната дигитална комуникация привнесе и разви новите значения на топоса в общуването на реципиента, новата роля на мястото – дома, квартала, селището, страната, региона в разгръщането на глобалната дигитална самота в интернет, произвеждаща глобално милиони самотни юзъри.

Представата, че всички по аналогичен начин сме граждани на огромния свят на мрежата, само отчасти е вярна. Нашето приобщаване към модерния свят на дигиталните комуникации вече задължително се оцветява от нашата самотност пред екрана на компютъра, от уюта на мястото, в което сме позиционирали живота си. Не просто се оцветява – ние възприемаме медийните съобщения „през“ пиковете и спадовете в националната ни душевност, „през“ метаморфозите на мястото, в което живеем и работим, „през“ особеностите в развитието на нашия, в случая на балкански регион.

Вероятно медийните потребители в САЩ общуват чрез мрежата по друг начин, техният конкретен топос ги изправя пред съвсем други проблеми. За тях голямата тема за бежанците и мигрантите, която тревожно обединява стара Европа, със сигурност им изглежда далечен и не американски проблем. Но за сметка на това медийният поглед на юзъра в САЩ е един в големите мегаполиси, и съвсем друг – в едноетажна Америка. Този поглед със сигурност е зареден с различно социално самочувствие, което днес се дефинира не само от възрастта, образованието, социалната позиция, но и от мястото, в което разполагаме нашата връзка (и зависимост) с глобалния социален свят.

Истината е, че мрежата не просто взриви представите ни за време и разстояния, но всъщност създаде коренно различно време-пространство, съвсем друг хроно-

[20] **McLuhan**, Marshall. Understanding Media. New York: McGraw-Hill, 1964, с. 14, 17, 28 и др. Вж. също и: *Годишник на департамент „Масови комуникации“.* София: НБУ, 2000, с. 121.

топ – по терминологията на Михаил Бахтин. Прочутият афоризъм в маркетинга, според който трите най-важни условия за успеха на един търговски обект са *Мястото*, *мястото* и *мястото*, днес все повече изглежда приложим и към медийната рецепция. Мястото се оказва важно и значимо, **топосът се превръща в основен индикатор за спецификата и качеството на нашата медийна рецепция, за нашето отношение към медийните факти, за нашите медийни предпочитания.**

Интернет създаде възможности за пълна анонимност на комуникацията, тя многократно усили креативното начало, възможността на всеки да бъде потребител и създател на медийно съдържание, с възможност да се скрие зад аватар, който харесва, но и който смята за недостижим в своя живот извън мрежата. Всъщност медийният топос често изглежда скрит в чантата ни – чрез смартфона или таблета, но практически нашата медийна рецепция е зависима от улицата на нашия дом (кафене или ресторант), от мястото, в което се намираме, от големината и значението на селищата, в което живеем. Нашите медийни реакции и комуникативна енергия са едни, когато сме граждани на един „мини“-мегаполис като София, и съвсем други – ако сме жители на малко село в Родопите. Мястото ни дава ново самочувствие или пък ни го отнема, то „оцветява“ винаги различно медийната ни рецепция и самочувствието, с което общуваме със социални мрежи като Фейсбук, Линкдин, Туитър.

Просто реакциите на потребителите към едно и също медийно съдържание са различни, ако те се намират в едно родопско село или в един английски пъб, в едно арабско кафене в Сирия или в прочутите кафенета на Париж. Мястото променя медийния поглед и обичайното възприемане на медийните неща. В традицията на Иполит Тен географската среда на мястото е заредена със своя живителна енергия, която допълва енергията на реципиента в процеса на медийната рецепция. Дори нещо повече.

Интернет възроди и създаде нов шанс и възможности пред топоса, защото той е онзи специфичен индикатор, който диференцира медийната рецепция не просто чрез отделния потребител, но предимно чрез потребителя и неговия топос. Така ако компютърът и мрежата технологично „изравняват“ възможностите за медийна комуникация, то отделният потребител и неговият топос оразличават всяка медийна рецепция на човека в джунглата на дигиталната вселена.

Именно **специфичността на топоса** в известен смисъл предварително задава първите най-важни реакции на аудиторията към медийното съобщение, която веднъж демонстрирана може да се превърне в определяща за по-нататъшното социално поведение на индивида и на определен сегмент от аудиторията.

Бъдещите **анализи на топоса на рецепцията**, основани на социологически проучвания за това къде и по какъв начин възприемаме медийните послания, със сигурност ще ни дадат възможност да прецизираме параметрите на медийното поведение на реципиента, и оттук да измерваме по-точно ефекта на комуникативното въздействие. Предстои да се разработят понятийните и емпиричните индикатори за бъдещите социологически изследвания на топоса в неговата роля на принципно нов индикатор в комуникационната верига, който оказва специфично влияние върху медийната рецепция на модерния човек.

По този начин топосът, в който живеем и общуваме (като крайна точка на комуникативната верига), ще влезе по нов начин в съвременната медийна теория. Така ще се разшири приложното поле на нашето познание за възможностите на медиите чрез отчитане на спецификата на топоса да въздейства и променя социалния живот.

Езикът на омразата – пречка пред добрата комуникация в информационното общество

Маргарита Пешева

Hate speech – Obstacle to Good Communication in the Information Society
Margarita Pesheva

Summary

Main objectives of this article is to analyze some persistent practice of hate speech in national TV programs of BNT1, bTV and Nova TV during 2003–2015, and in several cable TV programs, some of which gravitate towards particular parties like SKAT Television and Television ALFA. Selected examples in the article are mainly from programs, which are mostly affiliated to political party identification, and are example of systematic and flagrant use of hate speech in their shows.

Key-words: hate speech, good communication, media literacy, professional standards, national TV programs, TV programs with party oriented content.

Свидетели сме на засилващо се влияние на езика на омразата в традиционните и дигиталните медии – всекидневие са персоналните обиди, негативните квалификации към политици и публични личности. А напоследък – враждебната реч все повече се отправя към бежанци, мигранти и въобще – към хора, различни по етнос, религия и народопсихология. Основен въпрос е дали и доколко враждебната реч облекчава или затруднява нормалната човешка комуникация? Дали тя стимулира развитието на информационното общуване между хората, което обогатява техния живот? В каква степен модерната комуникация се влияе от негативните послания и словесните клишета, основани изцяло на омраза и противопоставяне?

Орлин Спасов в задълбоченото изследване на Фондация „Медийна демокрация“, посветено на езика на омразата в България, освен теоретични, привежда и интересни дефиниции, взети от проведените дълбочинни интервюта, които показват масовите нагласи на всекидневното съзнание за това явление:

„За език на омразата може да бъде посочена всяка негативна кампания, която се води спрямо някой опонент, било то бизнес опонент, конкурент, политически съперник и т.н.“ (ГБ); „Да изразяваш омраза към другия, а да не съзнаваш, че всъщност мразиш себе си“ (МБ) „Всяка грубост, проявена чрез езика към някаква група или индивиди. Може да е към определена група хора, може да е и към конкретни личности“ (МД); „Всичко негативно, което може да се изкаже, само защото съответният индивид или индивиди принадлежат към различна от този,

който пише или говори, раса, пол или индивидуалност, политически убеждения, всичко това може да бъде квалифицирано като език на омразата“ (СТ).

Орлин Спасов казва, че „макар и да не са дефиниции в тесния смисъл на думата, тези описания дават ценна информация за нагласите към езика на омразата. Всъщност те повече или по-малко, макар и най-често по несистематичен начин, се доближават до ключови моменти, съдържащи се и в нормативните определения. Същевременно включването на „говоренето с отрицание“, „негативна кампания“, „всяка грубост“ и т.н. в сферата на езика на омразата показва с колко неясни граници може да е мисленето за него. Много от дълбочинните интервюта показват, че на всекидневно ниво е налице тенденция към разширяване на смисъла на понятието и поради това идентифицирането на различни изрази и действия като омраза е значително по-широко, отколкото в правната сфера“[1].

Твърде широките схващания за езика на омразата във всекидневното мислене се аргументира допълнително и от бързия старт на телевизионната програма на партия „Атака“ – телевизия „Алфа“, която започна да се излъчва от септември 2011 г.

Според Орлин Спасов „в *Алфа* езикът на омразата бързо достига истински апогей. Например през 2013 г. журналистката Магдалена Ташева, междувременно вече депутат от *Атака*, в своето авторско предаване заявява по повод на вълната от бежанци: „Сирийските бежанци не са нищо друго освен масови убийци... Това са семействата на убийците, които се снимаха, докато режат глави, и в лицето на един от командирите им Абу Сакар са дори канибали. Абу Сакар разтвори гръдния кош на една от жертвите си, изтръгна сърцето и започна да го яде“. Според Ташева става дума за „поредната вълна на ислямизация – вкарване на огромна вълна враждебно население“. Журналистката депутат предупреждава: „Очаквайте да започнат и да изнасилват, и да режат глави“[2].

Така наречените „партийни“ телевизионни програми многократно усилват враждебното говорене, създават медийна среда, в която властва езикът на омразата. Традиционните телевизионни програми също показват случаи на омраза и противопоставяне. С появата на социалните медии омразата получи нова реализация и онлайн хоризонти. Както традиционната телевизия, така и новите социални медии „продуцират“ враждебната реч именно като бариера пред нормалното информационно общуване, а езикът на омразата се превръща в действителна преграда пред пълноценната човешка комуникация.

Текстът ми съдържа контекстуален анализ на няколко основни въпроса:

1. Доколко езикът на омразата се превръща в преграда за информационното общуване? В каква степен тя „опорочава“ човешката комуникация, като я затваря в негативни етикети и езикови клишета, изцяло основани на омраза и отхвърляне на другия?

2. Каква е регулаторната рамка на ЕС в областта на враждебната реч и езика на омразата, и доколко тя може да регулира българската тв среда?

---

[1] **Спасов**, Орлин. Дефиниции на езика на омразата [онлайн]. [прегледан 1.08.2016]. *http://antihate.europe.bg/sites/antihate.europe.bg/files/uploads/untitled_folder/definicii.pdf*

[2] **Спасов**, Орлин. Език на омразата в България [онлайн]. [прегледан 01.08.2016]. *http://antihate.europe.bg/sites/antihate.europe.bg/files/uploads/untitled_folder/ezik.pdf*

3. Каква е практиката на националните тв програми в областта на езика на омразата във второто десетилетие на прехода? Кои са положителните примери в тази област?

4. Има ли съществени разлики в практиките на БНТ1, bTV и Нова телевизия в областта на враждебната реч и езика на омразата? Или трите национални ефирни телевизии имат сходни политики в тази област?

5. Какви са медийните практики в областта на езика на омразата в някои тв програми, които гравитират към определени партии? Кои са положителните и отрицателните примери на телевизия СКАТ и телевизия АЛФА? Има ли съществени разлики в техните политики към враждебната реч?

6. Доколко езикът на омразата е повече зависим от определени предавания и водещи, и по малко – от конкретната тв програма?

Регулаторната рамка в областта на езика на омразата включва основни водещи медийни закони и документи на ЕК и СЕ:

- *Закон за радиото и телевизията;*
- *Директива за аудио-визуалните медийни услуги;*
- *Препоръка № R (97) 20 на Съвета на Европа относно езика на омразата и враждебната реч;*
- *Конвенция за защита на правата на човека и основните свободи;*
- *Международна конвенция за премахване на всички форми на расова дискриминация;*
- *Резолюция 1165 (1998) – Право на личен живот. Препоръка Rec (2007) 2 на Съвета на Европа относно медийния плурализъм и разнообразието на медийното съдържание;*
- *Препоръка Rec (2007) 3 на Съвета на Европа относно функциите на обществените медии в информационното общество;*
- *Декларация на Съвета на Европа относно свободата на политическия дебат в медиите – февруари 2004 г.*

Законът за радиото и телевизията защитава личната неприкосновеност на гражданите (чл. 10, ал. 1, т. 4), той не допуска предавания, внушаващи нетърпимост между гражданите – (чл. 10, ал. 1, т. 5), предавания, които подбуждат към ненавист въз основа на расов, полов, религиозен или национален признак – (чл. 10, ал. 1, т. 6), както и предавания, които внушават национална, политическа, етническа, религиозна и расова нетърпимост – (чл. 17, ал. 2).

Директивата за аудио-визуалните медийни услуги ДАВМУ въвежда в областта на враждебното слово следните основни правила:

- телевизионните програми не трябва да съдържат каквото и да е подбуждане към омраза въз основа на раса, пол, религия или националност (чл. 22 а);
- телевизионната реклама не трябва да засяга уважението към човешкото достойнство и да включва каквато и да е дискриминация, основана на раса, пол или националност, както и да обижда религиозните или политическите убеждения (чл. 12).

Препоръката на Съвета на Европа относно езика на омразата и враждебната реч въвежда легална дефиниция на „език на омразата“ и подчертава особено важната роля и отговорност на медиите, които допринасят за разпространението на

този език като част от ролята им в обмена на информация и идеи от гледище на обществения интерес:

• Език на омразата – всички форми на изразяване, които разпространяват, подтикват, насърчават или оправдават расова омраза, ксенофобия, антисемитизъм или други форми на омраза, основаващи се на нетолерантност, включително: нетолерантност, изразяваща се в агресивен национализъм и етноцентризъм, дискриминация и враждебност към малцинствата, преселниците и имигрантите.

• Правителствата, обществените власти и обществените институции трябва да се въздържат от изказвания, особено по медиите, които могат да бъдат разбрани като език на омразата, или като реч, която легитимира, разпространява или допринася за расовата омраза, ксенофобията, антисемитизма или други форми на дискриминация или омраза, основаваща се на нетолерантност.

• Националният закон и практика трябва да правят ясна разлика между отговорността на този, който използва езика на омразата, от една страна, и от друга страна, отговорността на медиите, допринасящи за разпространението на този език като част от тяхната роля в обмена на информация и идеи от гледна точка на обществения интерес (Принцип 6).

• Националният закон и практика трябва да имат предвид факта, че репортажите за расизъм, ксенофобия, антисемитизъм или други форми на нетолерантност са напълно защитени от чл. 10, § 1, от Европейската конвенция за човешките права и могат да бъдат нарушени единствено по условията на § 2 от тази разпоредба (Принцип 7).

Нека видим какъв е фразеологичният речник в две тв програми, излъчвани по кабел, чиито практики в областта на враждебното слово са отдавна известни. Данните са обобщени от мониторинга на СЕМ за период от седем години.

Фразеологичен речник: 2003–2008 г.

Телевизия ДЕН и телевизия СКАТ

Етническа и религиозна нетърпимост (чл. 17, ал. 2 от ЗРТ):

• *В държавната телевизия на България се излъчват новини на език, който ние не разбираме. И за много българи този език не е приятен за ухото, защото той е свързан с езика на тези, които са избивали и са извършвали геноцид над българската нация в продължение на много години... Хора, говорещи този език са изтребвали, избивали, заробвали, ограбвали българското население в продължение на дълги десетилетия, на векове* – протестен коментар за новините на турски език на БНТ.

• *Да дойде Хитлер и да оправи въпроса с циганското насилие* – предложение за бързо и успешно решаване на проблеми, създавани от роми.

• *Циганите са доказали, че не са равностойни на българите* – дискриминационен коментар.

• *Исторически апендикс* – кратко определение за ромите.

• *Ислямска глутница, която нагло вие пред портите ни* – оценка за желанието на етноса, изповядващ тази религия да има равноправно участие в обществения живот.

Как статистиката ще обхване всички мангали – недоверие на тв водещ.

За официалния брой на ромското население у нас:

• *Кой е тоя луд да дава 20 000 долара за мангал* – недоумение относно помощта на фондации за ромски семейства.

• *На тези им пръскам мозъка с чиста съвест, па нека тогава ме съдят* – закана към представители на турския етнос.

• *Несмилаема храна за нашия социален организъм* – определение на ромския етнос.

• *Никога не е късно човек да се изложи като кифладжия, щях да кажа като евреин* – ироничен коментар на водещ спрямо евреите.

• *Евреите не са имали история, защото никога не са се осмелявали някъде да съществуват самостоятелно... Някои от учените биолози твърдят, че това било характерно за паразитите...* – ироничен коментар спрямо евреите.

• *Резани, щавени боклуци* – определение на турския етнос.

• *Циганска сган* – обичайно назоваване на ромския етнос в телевизионни предавания.

• *Циганите са неконтролируеми и правят каквото си искат. Циганите нямат никакво отношение към българската култура, цивилизация и традиции. Циганското население не са творяща сила* – констатации в телевизионна дискусия.

• *Ще поставим мародерите (т.е. циганите) там, където им е мястото – в лагери* – предизборно обещание.

Това са класически примери на език на омразата – емоционално сгъстена в негативните послания, насочени срещу турци, цигани и евреи. Този речник е циничен в завършената си омраза, която не допуска изключения за представители на тези етноси. Враждебното слово съдържа предимно расистки и антисемитски тези, „доказващи“ непълноценния характер и неразвитост на тези етноси, с подчертано внушения за тяхното изтребление.

Фразеологичен речник: 2003–2008 г.

Телевизия ДЕН и телевизия СКАТ

Политическа нетърпимост и нетърпимост между гражданите (чл. 10, ал. 1, т. 5 от ЗРТ):

• *Комунизмът е душевно заболяване, патологично заболяване на ума. Комунистите са психичноболни хора, те са малоумни* – оценка на телевизионен водещ.

• *Боклук, бандит, измекярин. Долнопробен мафиот, долнопробно човешко, политическо и етническо недоразумение, долнопробен пигмей. Мекере на турската партия ДПС, марионетка, която служи на турски интереси* – определения за българския президент.

• *Вехтория, посипана с вековен прах. Инфантилна тийнейджърка, забравила за суперсбръчканата си физиономия* – определение за известна дама на българската естрада.

Враждебната реч много често се гради върху персоналната омраза. Дали тя е насочена към комунизма, президента или Лили Иванова няма особено значение. Тя създава негативна медийна среда, която се основава на персонални квалифи-

кации и обиди, а така също и на негативни хиперболи, които внушават омраза и нетърпимост в големи количества.

Фразеологичен речник: 2014.
Телевизия АЛФА. Доклад на СЕМ
Ксенофобия (чл. 10, ал. 1, т. 6; чл. 17, ал. 2 от ЗРТ) – ето няколко актуални примера за нея от фразеологичния речник на телевизия „Алфа“, характерен стил в речта на нейните водещи.

• В окото на бурята. Маргарита Ташева: „Сирийските бежанци или както аз ги наричам канибали, хора, които ядат органи“...

• Студио „Атака“. Волен Сидеров: „В Холандия – една прогнила държава, Даниел Кон Бенедит, шеф на една педофилска партия, и физиономично, и морално този човек е урод. Той предлага педофилията да бъде узаконена“.

Студио „Атака“. Волен Сидеров: „Моника Врюон, тя също е зелена, шведка е, тя защитава кръвосмешението. Дайте лесбийската физиономия на Моника Врюон“...

Фразеологичен речник: 2014. Телевизия СКАТ. Доклад на СЕМ
Ето други примери от фразеологичния речник на телевизия СКАТ, които са позиционирани като етническа и религиозна нетърпимост (чл. 10, ал. 1 от ЗРТ; чл. 17, ал. 2 от ЗРТ) към циганите и турците:

• Дискусионно студио. Антон Тодоров: „Циганите са най-некреативната част от нашето общество... Ако те нападне един „индобългарин“ с брадва, ти нямаш право да го гръмнеш... Циганите са страхливо племе, а те правят масова хекатомба“...

• Дискусионно студио. Анкета с граждани с въпрос: „Ще има ли циганин, или турчин президент на България?“.

• Дискусионно студио. Ромите – обозначени като „напаст“, „мангали“, „напаст божия“, „циганski терор“.

• Чае Шукарие: „В България има фашизоидни партии, които работят за ликвидиране на българската нация заедно с турските проклетници, които искат да завладеят – също като евреите – цял свят, да наложат своята вяра и агресивен ислям“...

• Чае Шукарие: „Ахмед Доган се възползва от всички блага, които даде Държавна сигурност на този татарски циганин. Той не е турчин, той се е самонабедил. Умен, философ, който прецака всички грамотни“...

• Дискусионен тв форум, Стефан Солаков: „Лютфи Местан – „езиков мастурбатор“; Сергей Станишев – „рожба на световното еврейство“.

В някои тв програми враждебната реч се промъква главно „през“ отделни предавания и водещи. Това е характерно за Албена Вулева, която има дълга телевизионна кариера в областта на враждебното слово в различни предавания и тв програми. Нейното говорене най-често се основава на персонална омраза, тя постоянно отправя персонални квалификации и обиди (към публични личности, партийни водачи), като използва понижаваща редукция и отрицателни квалификации, основани на етническа, религиозна или друга основа.

Ето два актуални примера от предаването ѝ в телевизия ЕВРОКОМ, които не се различават от нейния обичаен телевизионен речник, изпълнен с персонална омраза и враждебни квалификации в култовото ѝ предаване „Сигнално жълто“ на телевизия СКАТ.

Фразеологичен речник: 2015. Телевизия ЕВРОКОМ

Етническа нетърпимост (чл. 17, ал. 2 от ЗРТ):

• Psycho диспансер. Албена Вулева: „Сега да видим бай Мангал и има ли той почва у нас? И случайно ако има, какво прави той на тая почва. Дали е полезен, с какво допринася, как се отнася той към тая почва и въобще какво са ни дали на нас циганите? И ако случайно не ни трябват, то как, аджаба, да се отървем от тях?“.

Psycho диспансер. Албена Вулева: „Ние не сме кучки и не раждаме кученца“ – чета заглавие в един вестник. Още първата част на изречението подлежи на съмнение. Доста дебати са нужни кучки ли са, или не са циганките, по коя линия ще правим сравнението. Ако е по брой, те раждат на година толкова, колкото и всяка кучка“.

Какви са практиките на големите национални телевизии БНТ1, bTV и НОВА телевизия? Дали те си служат с езика на омразата, как отразяват етническите и религиозните конфликти на битова основа, каква е тяхната политика към проблема за бежанците? Има ли промяна в тяхното разбиране за наложителното ограничаване на враждебната реч през много трудната 2015 г., изпълнена с етнически и религиозни конфликти, изправена пред голямата криза с бежанците? Кои са техните добри практики в тази област?

Ще направим преглед на определени събития, отнасящи се до конфликти на етническа, верска или сексуална основа, които много ясно показват професионалните стандарти, към които се придържат трите национални тв програми.

БНТ1, bTV и НОВА телевизия: 2015 г.

Враждебна реч и език на омразата. Добри практики:

• Проблемната ситуация в с. Гърмен е представена от трите програми предимно от гледище на гражданските права, които двата етноса имат, а не чрез предимствата (и превъзходството) на единия етнос над другия. Телевизионно представяне на много и различни гледни точки – на ромския етнос, на българските граждани, на основните партии, на националистическите формации, на ромските фондации и др. Няма особени разлики между тях при отразяването на кризата в с. Гърмен, по-скоро се наблюдава стремеж за обективност и отказ от използване на дискриминираща лексика от страна на водещите.

• Тенденция е дискриминиращата реч инцидентно да присъства в живите предавания най-често в лексиката на отделни събеседници, а не в лексиката на водещите. Аналогични събития и техните герои се представят главно като български граждани, без да се афишира тяхната принадлежност към определен етнос. Ромската принадлежност на няколко убити деца в репортажите не се представя. Не се използва дискриминираща лексика.

• НОВА телевизия. Случаят с дискриминация на гражданин от ромски произход и недопускането му до частен басейн е специално разгледан – от гледище на спазването на правата на всички български граждани и задължителната етническа толерантност.

• НОВА телевизия. Ромката участник в „Биг Брадър“ се представя обективно и етнически толерантно, с акцент върху нейните личностни качества, а не върху етническия ѝ произход.

• НОВА телевизия. В отделни риалити формати прониква и враждебна реч – ярък пример е „Биг Брадър“ и неговите ВИП издания, както и скорошното враждебно заклеймяване на певицата Луна като туркиня.

• bTV и НОВА телевизия. Обективно и етнически коректно представяне на събарянето на незаконните къщи на роми в кв. „Максуда“ във Варна. Без използване на дискриминираща лексика от репортери и водещи.

• bTV. Обективно и етнически коректно представяне на бунта на ромските граждани в гр. Бяла Слатина срещу поставянето на високи стълбове на техните електромери. Без дискриминираща лексика.

• bTV. Използване на неутрална лексика от водещите при отразяване на етнически, религиозни или други конфликти.

• bTV. Случаи на враждебна реч в отделни епизоди на „Шоуто на Слави“, свързани основно с редколегията и актьорската вечер.

Цитираните примери нямат претенция за изчерпателност и представителност. Но те са показателни за известна еволюция в телевизионното говорене и позиция както на влиятелните национални телевизии, така и на някои „нишови“ партийно обвързани програми, в които през годините не се забелязва особена промяна по отношение на използването на дискриминираща лексика.

Какви са основните изводи от направения преглед на някои тв практики в областта на езика на омразата?

• БНТ1, bTV и НОВА телевизия – забелязва се тенденция към професионално сдържане и умереност на водещите и репортерите при отразяването на конфликти, основани на етническа, верска или политическа основа. Обективно представяне на различни гледни точки на всички заинтересовани страни.

• БНТ1, bTV и НОВА телевизия – преобладаващо събитийни интерпретации на етническите, религиозните и други конфликти, които следват информационния повод и по-рядко предлагат концептуални виждания по тези проблеми.

• БНТ1, bTV и НОВА телевизия – шаблонизиране на отношенията между етносите, религиите, сексуалните стереотипи с честото използване на едни и същи експерти. Проблемите за бежанците напоследък се обсъждат от сравнително малка група експерти, които като „цветарки“ обикалят тв студия.

• БНТ1, bTV и НОВА телевизия – дефицити при обективното отразяване на събития, отнасящи се до трансексуалните и хомосексуалните. Телевизионното отразяване на такива събития често се съобразява с все още силните консервативни настроения на българското общество срещу различната сексуална ориентация.

• БНТ1, bTV и НОВА телевизия – дефицити при обективното отразяване на случаи на политическа нетърпимост – по отношение на отделни партии, лидери и политически доктрини. В отделни случаи използване на „цветна лексика“ при отразяването на многобройните публични скандали с участието на Волен Сидеров. Това се дължи предимно на създадения устойчив бранд на Волен Сидеров като конфликтен политик, който постоянно се забърква в публични скандали.

• БНТ1, bTV и НОВА телевизия – дефицити в живите предавания и интерпретациите на някои гости на проблемите за бежанците, ромите, мюсюлманите, сексуално различните. Не всички вербални интерпретации (и интерпретатори) са коректни в етнически, религиозен или друг контекст. Но това са рисковете на живото предаване.

• БНТ1 – отсъствие на специализирано предаване за отношенията между гражданите в едно мултикултурно общество, което все повече ще се основава на етнически, религиозни и други различия. И ще трябва да възпитава съвсем друга култура на толерантност между своите граждани. Това донякъде отслабва обществената ѝ функция.

• БНТ1 – необходимост от по-силно медийно говорене на тема „враждебна реч“ и „език на омразата“, засилване на медийната грамотност. Нужда от представяне на добри практики по този въпрос и на други обществени тв програми в ЕС.

• БНТ1, НОВА телевизия – тенденция към представяне на бежанския проблем „през“ отделните човешки истории.

Враждебната реч и езика на омразата вече се свързват с точно определени тв програми, които най-често изразяват идеологията на определена партия или дават „под наем“ програмно време на предавания и водещи, с изградена репутация в областта на враждебното слово. В последните три години у нас се създадоха „нишови“ тв програми (предавания и водещи) в областта на враждебната реч и езика на омразата.

• Телевизия ДЕН първа въведе в телевизионно обръщение враждебната реч и езика на омразата, основани главно на етническа и религиозна основа.

• Телевизия ДЕН, телевизия СКАТ и телевизия ЕВРОКОМ налагат враждебна реч и език на омразата главно „чрез“ отделни предавания и техните водещи. Преминаването на тези водещи в други телевизионни програми (Албена Вулева, Волен Сидеров, Ник Щайн) автоматично води до повишаване на враждебното слово в тях (Волен Сидеров и телевизия АЛФА, Албена Вулева и телевизия ЕВРОКОМ).

• Телевизия СКАТ и телевизия АЛФА – телевизионно вглеждане в частни случаи, алтернативно представяне на етнически и религиозни проблеми, което ги отличава от сравнително обективното представяне на тези проблеми от националните тв програми. Шаблонизиране на тези проблеми чрез присъствието на едни и същи „собствени“ говорители, които националните тв програми най-често не използват.

• Телевизия АЛФА и телевизия СКАТ – случаи на хиперпрезентация на определени политически теми и събеседници. Медийно свърхпредставяне и хиперболизация, което води до изкривяване на действителните факти и събития.

• Телевизия АЛФА и телевизия СКАТ – функциониране като „пропагандни машини“ главно за налагане на политическите цели и влияние на определена политическа партия.

• Телевизия АЛФА – негативна свръхинтерпретация към проблемите на определени етнически групи, други националности, журналисти и продуценти, политически опоненти и хора с различна сексуална ориентация. Водещите постоянно използват враждебна реч и език на омразата за налагане на политически идеи и доктрини.

• Телевизия АЛФА – тенденциозно и пристрастно отразяване на етнически и религиозни конфликти. Отсъствие на всички гледни точки към разглеждания проблем. Враждебната реч, използвана като политическо оръжие. Език на омразата, отправен към политическите опоненти.

• Телевизия АЛФА – прекомерно брандиране и ребрандиране на политическия образ и действия на Волен Сидеров. Телевизията изцяло е подчинена на неговия личен бранд, политическите действия и парламентарните инициативи на партия „Атака“.

• Телевизия СКАТ (2003–2008) – силно преакцентирана враждебна реч и език на омразата, основана на етническа и религиозна основа в някои предавания, между които е предаването „Атака“ с водещ Волен Сидеров.

• Телевизия СКАТ (след 2008) – по-голяма обективност в представянето на различни етнически и религиозни проблеми. Повече гледни точки, придържане към професионални стандарти, повече журналистика.

Няколко думи вместо обобщение:

• Фактологично. Езикът на омразата в много голяма степен затруднява човешката комуникация, проблематизира информационното общуване, защото изцяло се основава на негативни послания и емоционални етикети към публични личности, политици и хора, различни по възраст, етнос или религия. Враждебната реч изключва равноправието на другия в информационното общуване, което се основава на уважение и зачитане на различните мнения и оценки по даден въпрос.

• Оптимистично. Езикът на омразата определено се ограничава в националните тв програми. Те все повече спазват нужните професионални стандарти, европейските директиви, българските медийни закони.

• Инцидентно. И трите национални тв програми допускат враждебна реч в отделни предавания и водещи. Това е изразено главно във външните тв продукции, които не подлежат на редакционен контрол от страна на медията. Такива предавания са (или бяха) „Биг Брадър“ и Dikoff в НОВА телевизия, Шоуто на Слави в bTV, Шоуто на Денис Ризов в БНТ1.

• Песимистично. Езикът на омразата обичайно присъства в програмите на някои телевизии с ясно изразена партийна насоченост или в отделни предавания и техните водещи. Това са телевизия АЛФА и телевизия СКАТ, в миналото телевизия ДЕН, днес – телевизия ЕВРОКОМ. Водещите са известни – Волен Сидеров и Маргарита Ташева, Албена Вулева и Ник Щайн. Тяхната враждебна реч от телевизионния екран е достойна, за който и да е учебник по телевизионна журналистика.

Библиофилството и неговите български измерения
Бележки към темата

Николай Поппетров

The Bibliophilia and its Bulgarian Dimensions
Notes to the Topic
Nikolay Poppetrov

Summary

The work examines the peculiarities of manifestation of bibliophilia in Bulgaria, the reasons for its generation, the types of bibliophile editions, the attitude of society towards the bibliophilia, its importance. Indicated are some problems with its place in the library activities.

Key-words: bibliophilia, bibliophile, Bulgarian specifics, collecting.

Библиофилството е явление, което има широки измерения в международен контекст. Слабо са проучени обаче българските му прояви, разгледани в тяхното многообразие: от една страна – създаване на специални издания (библиофилски издания), а от друга, като дейност на колекциониране на книги. Много често, не само в медиите и мемоаристиката, но и в изследователски текстове се спекулира с понятията *библиофилство* и *библиофил*. Това налага да се представи една условна класификация на причините за създаване на такива издания, съответно и на причините за тяхното колекциониране. Това е необходимо, за да се внесе систематизация в обикновено емоционално представяната материя (библиофил = човек на духа; библиофилство – синоним на интелектуална извисеност и др. подобни) и за да се потърсят отговори на въпросите:

- С какво борави библиофилството (предмет на дейност)?
- Що за дейност е то: събирателска, книгоиздателска, изследователска?
- Кой е библиофилът (неговият социалнопсихологически профил)?
- Какви са българските традиции?
- Какво е възможното развитие?
- Каква е ползата от библиофилството?

На пръв поглед това е област, в която има значителна яснота. Основните тези по темата в българското книговедско пространство са дефинирани в две енциклопедични статии от Ани Гергова: „библиофилско издание“ и „библиофилство“.

При характеризиране на първото понятие се акцентира върху оригиналното художествено оформление, полиграфичното изпълнение, малките тиражи, както и на такива особености като наличие на автограф, номерираност на екземпляра и

др. При второто понятие водещото е неговото идентифициране с друго понятие – книголюбие. Според Гергова „висшите слоеве“ в България (до 1944 г.) не дават примери за книголюбие, а след 1944 г. променената ситуация при книгоиздаване и книговъзприемане също не създава, с малки изключения, благоприятни условия.[1]

Извън това твърдение обаче съществува добре изразена и широко разпространена обществена нагласа, че библиофилството е белег на културност, уникалност, интелектуална извисеност, и разбира се, на принадлежност към някакви (интелектуални или материални) елити.

Всъщност библиофилството трябва да се разглежда като феномен/комплексно явление. То има две добре изразени страни. Първата – това са библиофилските издания. Те са такива по генезис – създадени са с цел да се отличават, да бъдат особени, да отговорят на някакви специфични изисквания (да са редки, уникални, единствени по рода си, необичайни) и да задоволяват определени нагласи и стремежи. Има и издания, които по силата на някакви вторични качества (произтичащи от тяхната съдба) се превръщат в библиофилски. И при двата случая основен въпрос, който се отнася до тях, е кои са техните автори, изпълнители и публиката им.

Втората страна на библиофилството са самите библиофили, т.е. лицата, които проявяват някакво специално отношение към определен вид книги или към книгата изобщо.

От сферата на типологията е и въпросът може ли между библиофил и колекционер да сложим знак на равенство?

Библиофилството може да определим като колекциониране и с това да изчерпим темата, като го разглеждаме като всяко колекционерско явление, разбира се, със спецификите, породени от характеристиките на книгата като колекционерски обект. Интересът към библиофилския обект може да бъде типично колекционерски, но и изследователски.

Библиофилът

Един от възможните подходи към проблематиката е да се изясни защо и как се става библиофил.

Причините за библиофилство определят и няколко характеристики на явлението, които могат да се изведат от мотивите за колекциониране. Независимо от подхода към явлението, не могат да се пренебрегнат следните функции на библиофилството:

- легитимираща функция – чрез нея библиофилът се профилира в социалната среда;
- изследователско отношение – то може да е вторично, породено от първоначални библиофилски прояви, или да е съществувало по-първо и да е прераснало в библиофилство;
- насъщност/потребност – плод на определена психическа нагласа;

[1] Българска книга. енциклопедия. София – Москва 2004, с. 74–75; Вж. също: **Гергова**, А. Книжовни пристрастия. София, 2000.

• страст/мания – не са редки случаите, при които библиофилството се изражда до психическо отклонение.

За неговата същност като страст, до болезненост, до вманиачаване, но и страст като обсебване и същевременно като любов към обекта[2], добиваме представа от една забележителна новела на Стефан Цвайг, озаглавена „Мендел – Книгата“ (Buch Mendel, 1929), която може да бъде сравнена с друго негово проникновение за човека колекционер, в случай на гравюри – „Невидимата сбирка“ (Die Unsichtbare Sammlung, 1927).

Сложната гама от нагласи и отношения, които се съдържат в библиофилството, представя непретенциозно русенският книжар Никола Даков (1898–1986): „Цял живот съм събирал книги… Книгите са моята първа, непреходна любов… тази привързаност някои наричат болест. То е болест, но и щастие, голямо, духовно удоволствие“[3].

Трябва също така да се отчита, че библиофилството може да се намира под влияние на:

• модата/снобизма;

• други моментни нагласи.

Библиофилът е човек, който има определено отношение на привързаност към книгите, не само към редките, луксозни или малотиражни издания. Той може да събира само определен вид книги – старопечатни, юбилейни издания, пътеводители, телефонни указатели.

С известна условност може да се говори за тематично библиофилство. Под библиофилство трябва да се разбира и създаване на колекции от книги, покриващи дадена тема. Конкретни примери: български футбол; книги за Пловдив; издания, посветени на новостите във физиката; книги, илюстрирани/оформени от Любен Зидаров; готварски книги и кулинария и много други теми.

Като всяко колекционерство и то се подчинява на едни общи специфики. Те са основата, върху която може да се обособи социалнопсихологическият профил на библиофила.

В обществото са разпространени стилизирани белези от образа на библиофила, сред които доминират интелектуалните качества, представата за особености в поведението и жизнения свят на библиофила, които отличават неговото битие от друг, делничен начин на живот. Повечето от измеренията на този константен портрет са проверими в практиката при наблюдения / изучаване на конкретни случаи. Без съмнение между библиофила и неговия обект на внимание съществува тясна, често интелектуална връзка. Не бива обаче да се смята, че колекционерът (а библиофилът, особено в съвременни условия е точно такъв!) като правило е интелигент, и е познавач. Наблюдения върху някои столични библиофили от миналото и от съвременността позволяват да се твърди, че колекционирането на

---

[2] За разбиране на сложната същност на библиофилството от значение и днес, като отправна точка за размисъл, е книгата: **Куфаев**, М. Н. Библиофилия и библиомания. психофизиология библиофильства. Ленинград, 1927.

[3] **Георгиева**, Е. Никола Даков – русенският книжар, библиофил и дарител. – В: *Библиотека*, 2013, № 5, с. 146.

книги не те прави друг, по-различен от това, което си, само малко може да те промени. От близо една дузина разглеждани случаи на библиофилство могат да се изведат следните характеристики на библиофила:

- ерудиран и познавач;
- само познавач;
- сноб от двете горни категории;
- примитив.

Библиофилството често съчетава упоритост, целенасоченост, усет към откриване и интуиция, качества, необходими, за да се откриват съответните обекти, да се попълва и развива една колекция.

В много отношения библиофилът е колекционер, а колекционерството може да се професионализира. Това става или веднага, целенасочено още при започване на колекционерската дейност, или постепенно с времето. Самата професионализация е свързана с натрупване на знания, с превръщане на колекционера в познавач, действително в експерт по някои теми. Разбира се, и при професионализацията личното предпочитание и вкус имат пълноправно участие. И, разбира се, не винаги в колекционерството има професионализация.

Независимо от обществените представи, че за библиофила книгата е някакъв висш духовен продукт, еманация на човешкия гений и пр., в света на библиофилите книгата е вещ, а в определени случаи и стока.

В мотивите защо дадено лице развива библиофилски нагласи има темпорална динамика, но разбирането за престижност присъства постоянно сред тях. Към библиофилска дейност – събиране на старопечатни книги, например, често се насочват лица, които имат значителни доходи и трябва да се легитимират пред обществото с определена, приемана за интелектуална, дейност. В тяхната категория попадат политици, бизнесмени, лидери на общественото мнение.

В публичното пространство библиофилството е слабо познато поради ниската компетентност на част от лицата, работещи в медиите, готови да обявят за уникална, рядка, ценна всяка книга, която според тях е такава, без да се съобразяват с възможните критерии за определяне на подобни качества.

Портретът на библиофила, разбира се, може да остане в идеализирания си облик, ако например дефиницията за библиофилство се измени и под това понятие се разбира само някакво безкористно, интелектуално отношение към книгите.

За реален социалнопсихологически портрет на библиофила може да се говори, само когато към библиофилската дейност се подходи като към колекционерство и към библиофила като към колекционер. Освободени от аксеологическото съдържание на „филство“ ще можем тогава сравнително лесно да определим особеностите на библиофилската дейност, съпоставени с други форми на колекционерство. Именно в съпоставката могат да се открояят онези черти, които придават на някои библиофилски прояви интелектуален привкус.

Библиофилските издания

Библиофилските издания могат да се разделят на две големи групи.

В първата попадат всички тези, създадени като такива от своите автори/издатели. Това са издания на специална хартия; на специална хартия и номерирани;

на специална хартия, като част от номерираните са номерирани собственоръчно; с личен ръкописен подпис на автора; с добавена допълнително илюстрация/илюстрации; с добавен екслибрис или друг знак; със специална подвързия/обложка/футляр и др. Тази практика се установява в българското книгоиздаване още в края на XIX в. Към 30-те години на XX в. те вече не са необичайни за българските условия, макар и да се срещат само епизодично. Това е времето, когато допълнителната луксозна подвързия навлиза широко в практиката и се превръща във важен визуален елемент за домашните библиотеки на различни представители на политическите и стопански елити.[4]

Към такива издания се прибягва много рядко. Малотиражни издания с по-специална изработка – хартия, допълнителни илюстрации в текста и пр. образуват библиофилски поредици. Такава е например „Книги за библиофили“, издания на Книгоиздателство „Везни“ на Гео Милев. Българската практика обаче познава по-скоро единичните библиофилски издания. Често по-специалното при такова издание е само хубавата хартия или специално изработената корица. Библиофилско по своята същност издание може да бъде книгата на водещ писател (Пенчо Славейков „Сън за щастие“, изданието от 1916), но и на продуктивен, второразреден автор като Панчо Михайлов (повестта „Под земята“, второто издание, 1927 г.).

От какво и от кого зависи създаването на едно библиофилско издание? Едва ли книгата на Панчо Михайлов, за която стана дума, е сравнима, с която и да е книга на Йордан Йовков (за когото не са известни прижизнени библиофилски издания), но това е въпрос на инициатива на автори и на издателски избор. Проучването на библиофилските издания изисква диференциране на ролята на издателите, авторите, полиграфистите, оформителите, художниците.

Цялостна преценка на българските библиофилски издания, особено за периода между 1878 и 1944 г., не може да се направи без специални трудоемки изследвания, защото те не са описани в книгописа нито, с минимални изключения, в репертоара „Български книги 1878–1944“.

Към втората група библиофилски издания принадлежат онези, които са получили библиофилски статут вторично, след издаването си, по различни допълнителни причини. Това са книги със специални, поръчвани от собствениците им подвързии, с посветителни надписи, рисунки, приписки и др. В тази категория спада и оформянето на конволюти от подредени тематични книги (книги за Айнщайн, произведения на Асен Златаров, тематични подборки на книги от библиотека „Натурфилософско четиво“, издателски каталози за определена година и мн. др.). Разновидности на подвързии и широко използване на конволюти се наблюдава в редица библиотеки на юристи, политици и общественици. Най-ранната от наблюдаваните е формирана около 1895–1900 г. (на адвоката от Кюстендил Стефан Касабов), а най-късната – през 30-те години на XX в. (на партийния лидер, депутат и министър Г.).

Темата за библиофилството допира и до чужди издателски практики за книги със специфично, третирано като луксозно, изпълнение, които имат за цел да привлекат читатели и да повишат тяхната естетическа култура чрез предоставя-

[4] **Захариев**, В. Художествена подвързия. – В: *Литературен глас*, 29 ян. 1933, с. 4.

не на добре оформени издания. Такъв е например стартиралият през 20-те години на XX в. в Германия издателски проект за читателска гилдия Deutsche Buch Gemeinschaft. Независимо че чуждият опит е познат в страната (а отделни образци на подобни чужди издания се откриват в някои лични библиотеки), в български условия до 1944 г. такава практика не се установява. Има само отделни опити – детски книги на книгоиздателство „Хемус“ с автор Ран Босилек („Синчец“, 1930, „Неродена мома“, 1926/1932, „Незнаен юнак“, 1932, „Жива вода“, 1933) и по-късно, в началото на 40-те години на книгоиздателство „Перун“ (например Павел Спасов „Шлеповете пътуват“, 1943). Това са тенденции в книгоиздаването, които сравнително трудно могат да се наложат поради финансови и психологически съображения.

Опитът да се съживи тази тенденция с късна дата – например книгите на Университетското издателство (на СУ „Св. Климент Охридски“) с трудове на видни учени – Ал. Теодоров-Балан, Михаил Арнаудов, Стоян Аргиров и др. също се вписва в подобна тенденция. Появяват се необичайно големи по обем и изключително скъпи издания, които обаче не са образец на някаква специфична полиграфическа техника, нито имат някакви други белези на изключителност освен преднамерено големия формат, голямата тежина и на моменти сравнително ограничено съдържание.

Значение на библиофилството

В много отношения библиофилските издания имат ограничено значение. Редица от тях битуват само като куриози – например прословутите „миниатюрни книги“, модата към които дълги години ги превръща в любим обект за колекциониране, както и за събиране от библиотеките.

В отделни случаи обаче книги, обект на библиофилски занимания, могат да станат много добър повод за размишления върху различни аспекти от историята на книгата и на литературата, като открояят многообразие от личностни връзки, специфики на даден исторически момент или културен факт. Пример в подкрепа на това твърдение дава книгата на Тони Зарев „Душата на книгите. Автографи в един разказ за книги, хора и събития“ (2016).

Като изключим историческото му значение за формирането на книжните колекции на някои основни ренесансови библиотеки, библиофилството изразява потребност да се съхрани информация. В хода на осъществяването на тази потребност се стига до изучаване на книги и документи, до редица опити да се осмисли значението на книгата, както и до усъвършенстване на собствената личност на библиофила.[5] Намирането на твърде чувствителното равновесие между тези две страни на библиофилските издания, както и между двете страни на поведение и изява при библиофилите, създава благоприятни условия за проучване по темата.

Историята на библиофилството и на библиофилите е област, която позволява да се проникне в определени аспекти на възприемането на книгата, на ролята ѝ

[5] Основни характеристики на библиофилството вж. в: **Петрицкий**, В. А. Мир библиофильства. вопросы теории, истории, психологии. Москва, 2006, с. 28–29, 31–33, 47–48.

като колекционерски обект, както и на рецепцията на книгата. Тя има нужда от прецизна терминология, ясни критерии, добра систематизация, пълно каталогизиране. Необходимо е и освобождаването ѝ от стереотипни представи и некомпетентно оценяване.

Българското библиофилство очаква своите изследователи.

Клуб „Писмена“ е средище за литературни премиери

Стефка Рангелова

“Pismena” Club is a Centre for Literature Performances
Stefka Rangelova

Summary

The “Pismena” Club was initiated at the beginning of the new season 2016/2017 – a centre for literature performances, musical and poetical evenings, recitals and readings in the St. St. Cyril and Methodius National Library, an art place for the presentation of creative talent of our readers.

Our ambition is to transform this club into a specific territory of the spirit, where could meet different followers and friends, people interested in literature and art.

Everybody, that loves words, their magic and intensity, is welcomed in the “Pismena” Club of the St. St. Cyril and Methodius National Library.

Key-words: National Library, “Pismena” Club, literature, centre.

С началото на новия творчески сезон 2016/2017 г. започна своята дейност клуб „Писмена“ – средище за литературни премиери, музикално-поетични вечери, рецитали и четене в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, артпространство за изява на творческите заложби и на наши читатели.

Така идеята на директора на Национална библиотека доц. Красимира Александрова вече се превърна в реалност.

Амбицията ни е да превърнем този клуб в своеобразна територия на духа, където ще се срещат съмишленици и приятели, хора с отношение към литературата и изкуствата.

Премиерата на клуб „Писмена“ се състоя на 20 септември т.г. с представянето на „Анализ на залязващото слънце“ – новата стихотворна книга на известния поет от Варна Валери Станков. Тя е 33-ата поред в творческата му биография и бе излязла от печат само няколко дни преди това.

Поетът с китара Асен Масларски изпя свои песни по стихове на Станков. Популярният творчески тандем е с 40-годишна история – създаден е още през студентските години на двамата поети.

Получи се ярка, силна и задушевна вечер и многото усмивки и аплодисменти бяха гаранция за това.

Малко след това поетите Станислава Немска и Димитър Никифоров гостуваха на клуб „Писмена“. Читатели и приятели на Национална библиотека се събраха за представянето на стихосбирките им „Изплакано щастие“ и „Бодли в сърцето“.

Станислава има публикувани стихове в алманасите „Поезия“ на издателство „Буквите“ и в „Тракийска лира“, а нейно хайку е включено в двуезична антология, издадена в Будапеща.

Първата стихотворна книга на Никифоров, носеща експресивното заглавие „Бодли в сърцето“, е издадена от Сдружението „ХуЛите“. Под печат е „Последната пробойна“, със стихове от която той силно впечатли аудиторията. Песни по негови стихове изпълни китаристът Евгени Бенов.

Магическите думи на двамата поети и китарата на Евгени Бенов създадоха чудесна атмосфера и настроение в есенната вечер.

Предстои в клуб „Писмена“ Илиана Илиева да представи стихосбирката си „И не помислям докога“ (ИК „Жанет 45“), а Коста Качев – двутомника си със стихове „Вечер в страната на спомените“ (Изд. „Захари Стоянов“).

Успешната крачка е направена. Творци и читатели са единодушни, че клуб „Писмена“ е мястото за добрата литература и музика, за отключване на емоции и духовно споделяне.

Всеки, който обича думите, тяхната магия и дълбочина, е добре дошъл в клуб „Писмена“ на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.

Поетът Валери Станков (в средата).

Забравете за първите 100
Валери Станков

Няма битки, доспехи, победи.
И не пърхат край мене жени.
Даже моите луди съседи
не звънят на вратата ми с дни.
Сам играя на табла и карти.
И самичък се бия на шах.
Или кротко с махленските старци

ставам бавно във парка на прах.
Като облаче бирена пяна
се топи моят есенен ден.
И се чудя – къде ли се дяна
онзи див ненормалник във мен?
Де ли вейна си бялата ризка –
мъж с душа на крайбрежен хлапак,
който нявга войник бе на риска –
плю на своя общински черпак,
просто първите седем му липсват,
но поне си призна току-що.
Вярвах! – аз ще живея до триста,
забравете за първите сто!
Е, какво пък? – красиво старея –
тръгнал в Нищото, стар параход.

Аз съм гларусът, който на кея
грачи своя прекрасен живот.

Сух барут

Димитър Никифоров – argonyk

Барутно е времето днес – без барут,
но няма да нищя световния ред.
Не станах с интриги банални прочут.
Безпаметно сливи не сменям за смет.
Далечни планети не търся среднощ.
Човешката близост ми стига до гроб.
С разцепен под левия глезен галош
ръкойките обич завързвам на сноп.
Събирам по къра на дните любов –
зрънца от сметалото пъстро на Бог.
Животът е – зная – до корен суров,
по-остър на бик от строшения рог.
Замръквам нерядко под свода съдран
в мътилката сива от пушечен здрач.
Или пък осъмвам с очи от катран –
две сухи коруби след есенен плач.
Съдбата е циганси шарен катун
и басово свири на пъпната връв,
но гръб не огъвам – подобно бастун.
На хищното време не ставам за стръв.

Станислава Немска и Димитър Никифоров

Рамкиран рай

Станислава Немска

Дали си траен – трудно е да кажа,
че дните с теб несигурно пристъпват.
Не си порой. Безоблачен си даже –
уби дъгите на графита с тъпото.
Прозорец ли? Сълзите го зацапаха –
прозрачни, а тъгуват за зелено.
Но тази есен ще премина сляпа
за всичките ти цветни вдъхновения.
Сега копнея дъжд. Небето дреме.
Палитра ли си, или навик мощен –
на четката с най-гъстото безвремие
променяш и пейзажите, и нощите ми...
Часовникът по изгрев ще измъти
две рамки и платно, и цветни туби.
А после? – тишина и сянка смътна.
В очите ми лъчът ще се изгуби.
Ще разбера, че пак съм се излъгала
и са миражи твоите картини.
Намирам рая вляво, в горен ъгъл –
в безцветните следи на терпентина.

Мястото на библиофилството в презентационните и PR програми на библиотеките и музеите

Евгения Русинова

The Place of the Bibliophilia in the Presentation and PR programs of Museums and Libraries
Evgeniya Rusinova

Summary

The text presents the bibliophilia as an object of PR and presentation programs in libraries and museums and the specifics of its presentation. The article reflects the personal experience and observations of various Bulgarian and international practices.

Key-words: Bibliofilia, presentation activities, PR, special library collections.

Текстът[1] обобщава наблюдения над различни презентационни дейности на различни библиотеки в страната и в чужбина; на изложбената и презентационна дейност на Държавна агенция „Архиви“, както и на някои национални, градски и регионални музеи (в периода 2010–2015 г.).

Проблематиката е много тясно свързана с темата за библиотечните, респективно архивни и музейни изложби. Нейното значение е преди всичко като повод да се говори за оценяването на резултатите от организираните от библиотеките презентационни дейности. Тя е повод и за размисъл по съществуващите възможности за съвместни прояви и кооперирање между библиотеки, музеи и архиви.

Презентационните и PR дейностите, съответно програми на библиотеки и музеи, се опират на различни елементи от книжовното културно наследство. Един от тях са книжовни обекти, които обичайно се интерпретират като елемент на библиофилска дейност. При библиотеките книжовното наследство, редките и ценни книги, библиофилството са подчертано важен акцент в презентационните дейности – под формата на изложби и издания.

При музеите този аспект стои на по-заден план, но при всички случаи, по отношение на епохата на новото време той има своето определено място и значение.

За библиотеките презентационните дейности, които прехвърлят мост към библиофилството, са важни, разгледани в контекста на библиотечната маркетингова

[1] Аспекти от темата са апробирани пред Националната научна конференция „Библиотеки, четене, комуникации“, проведена през ноември 2015 г. във Велико Търново.

дейност. В случая обаче само бихме се отклонили по линията на теорията, защото българската библиотечна маркетингова практика е толкова оскъдна, че няма на какво да се опрем.

За да отчитаме ефект от каквато и да е библиотечна маркетингова, PR или друга форма на презентационна дейност и работа с публиките, е необходимо да се установи обратна връзка. Всяка отделна маркетингова и PR кампания трябва да се отчита и оценява, както и да се следи за дългосрочния ефект. Дългогодишните ми наблюдения над изложби, организирани от библиотека, показват, че ефектът от тях не е особено висок. Някои привличат внимание само при откриването си – поради присъствието на съответните VIP персони. Други са посетени интензивно. Трети преминават без интерес. Нищо обаче не може да се каже за връзката между организираните изложби и рейтинга на библиотеката. Същото с основание може да се отнесе и за резултатите от тях, например:

а) доколко те са спомогнали за повишаване на нейния престиж, резпознаваемост;

б) привлекли са траен интерес, който е създал и нови потребители;

в) допринесли са за създаване на кръг от симпатизанти и поддръжници (т.е. изиграли са ролята на подпомагаща застъпничеството дейност).

Наблюденията над изложбите свидетелстват, че за по-голямата част от посетителите им те са единственият повод през годината да посетят библиотеката. Не са малко и хората, които за първи (и може би за единствен) път я посещават, привлечени от личност или тема. Без съмнение библиотеката, в това число и Националната, е подчертано желано място за представяне на книги. Какъв е ефектът от това, може да се проследи само по количеството продадени екземпляри. Не се правят изследвания върху зависимостта между презентационна дейност, привличане на нови потребители и успехи в застъпничеството. Всичко това лишава възможния дебат за ролята и значението на презентационната дейност от фактологична основа.

Няма да се спирам на технологията на организиране на изложби; това се преподава в различни университетски курсове. Основни теоретични въпроси и практически подходи са разработени от известния на повечето от нас (най-малкото по текстовете му) руски библиотековед Олег Зиков. А и за много български библиотеки, особено регионални, това е рутинна практика. Ще акцентирам обаче на няколко аспекта.

На първо място ще поставя опасността презентирането на обекти от книжовното наследство, респективно такива с библиофилски характер, да се превърне в самоцел. Такива тенденции има и те не са изолирани. Причините за това са различни. Например библиотеката не разполага с друго освен с няколко обекта, които иска на всяка цена да представи. Или културният кръгозор на лицето, което отговаря за презентационната дейност. Също така често не се познава интересът на публиката. Основният недостатък обаче е, че презентационната дейност не се обвързва с другите цели на библиотеката.

На второ място ще поставя неизползваните възможности за съвместна дейност с архиви и музеи. Теорията на библиотечния маркетинг и на библиотечния PR

извежда ясно като акцент работата с потенциални партньори, въпросите за кооперирането на усилия и за провеждане на съвместни мероприятия. Кооперирането на усилия дава възможност да се работи интензивно в различни аудитории, да се увеличава медийният ефект от дадена проява. Кооперирането, особено в полето на презентационни дейности, свързани с културно-историческото наследство, е изключително важно като част от процеса на адаптиране на библиотеките към променящите се условия на средата. Имам предвид ролята им на културни центрове.

Трети акцент е свързан с възможностите част от библиотечните фондове да се социализират. Изложби и други презентационни форми са най-удачният начин за това.

* * *

Какво от свързаните с понятието „библиофилство“ обекти може да се презентира от библиотеките и съответно да е обект на PR дейност?

• Различни библиотечни и музейни материали, свързани с колекциите на редки и ценни книги, включително ръкописни документи и книги с автографи; фотографии, пощенски картички, плакати, гравюри, а също първи издания, цензурирани издания, неизвестни книги, самиздат и пр. Разбира се, и съхранявани в библиотеките документи, особено писма, дневници, документация от личен и институционален произход.

Как може да се направи това?

• Чрез различни изложби: тематични или персонални. В това направление трябва да се използват възможностите за кооперирането. За разлика от библиотеките музеите по-рядко могат да организират изложби на библиофилски издания, или дори на книги. Там книгите и други печатни материали са като правило част от някаква експозиция или част от музейна библиотечна/архивна сбирка.

За библиотеките би било много полезно да работят съвместно с архивите. Последните имат добре отработена практика да презентират и разкриват своите колекции. Те имат сайтове, които са се превърнали вече в популярна страна от тяхното обществено присъствие. Библиотеките от своя страна могат да предоставят както материали от своите колекции, така и свои помещения. При всички случаи една библиотека по много причини е по-известна, по-популярна като институция и като място от един архив. Посетителите на един архив са много по-малко от тези на една библиотека и архивът предлага ограничен брой услуги.

При такива съвместни прояви подходът е като към всяко друго PR събитие и всяка друга презентационна дейност. Слабото място при всяка българска PR и презентационна дейност, която се проявява и тук, в сферата на партньорството е неумението да се открои специфичното, както и това, което прави една съвместна проява обществено значима.

Същото може да се каже и по отношение на съвместната дейност с музеите, които, особено в отделни случаи, са обекти, много по-познати и важни от библиотеките. Освен популярност, те притежават и отлични презентационни възможности. Музеите са една от институциите, които не само пряко работят с публики, но и имат отработени подходи по презентиране на дейността си. Ако при архивите в

много отношения библиотеките могат да бъдат видимата институция, която все пак ще спечели от партньорството, при работата с музеите последните са основният фактор в сътрудничеството. Това поставя библиотеките в подчинено положение спрямо тях.

Библиофилството има значителен потенциал за използване в презентационната практика на библиотеките, а в по-ограничен мащаб, и при музеи и архиви. Библиофилските обекти въздействат чрез различни свои качества:

1. Със своя вид, с визуална изключителност. Те могат да се възприемат от тяхната естетическа страна, но и като редки, оригинални обекти. Има категории книги, които при споменаването им веднага отключват представа за изключителност – на това се дължи, например, по-широкият интерес към ръкописни книги най-вече от Средновековието, от допечатната епоха, но и съвременни образци.

2. Със своята история – такива са книги или други библиотечни материали, принадлежели на някоя изключителна личност; книги „затваряни“, преследвани; книги, променили историята; книги с уникална цена и др.

3. С имената на своите колекционери, бивши и настоящи собственици.

Библиофилските издания са от онези обекти, за които със сигурност може да се твърди, че пораждат интерес, а и чрез акцентиране върху техни ефектни аспекти могат да участват в различни образователни кампании. Те дразнят любопитството с непознатото, сензационното, куриозното и могат да привличат в библиотеката и лица, които рядко я посещават, и такива, които не са читатели.

Добри, но неразкрити и неизползвани възможности има и при работата с лица, притежаващи лични книжовни сбирки. Това е същевременно поле за дейност, свързана с обществено-частното партньорство. Практиката показва, че това е една неизползвана възможност – да се организират самостоятелни изложби на експонати от различни частни сбирки или да се привличат такива експонати в тематични изложби. Чрез привличане на външни участници се популяризират колекциите им, представят се неизвестни артефакти. При подобни ситуации има двойна изгода – популяризиране на сбирката и собственика ѝ, и обратно – популяризиране на библиотеката/музея. Това е и един от начините да се печелят и приятели (т.е. имат принос за лобиране и застъпничество).

Разбира се, не бива да се подценяват възможните трудности при колаборацията с колекционерите, както и с външни специалисти.

При съвместни дейности, които опират до библиофилство, библиотеките трябва да разчитат преди всичко на фондовете си. Това е най-разпространената практика; дейност, която се организира сравнително лесно. А и основният акцент при PR кампанията в такъв случай изважда библиотеката на първо място, популяризира я, работи в полза на нейните имидж и бранд, защото достатъчно е в съобщението да се включи изречението „от фондовете на библиотеката“.

От съществено значение е PR действията, съответно свързаните с презентационната работа други материали (включително и рекламата) да се позовават на реални факти и да използват конкретен език. Послания като „великите книги на българщината“, „свещените книги на кирилицата“ и пр. имат своите адресати и биха привлекли определена публика. Наблюденията обаче показват, че все повече

нараства недоверието в подобни послания. Изхабяването на емоционалните суперлативни послания на база практиката в САЩ представят Рийс и Рийс в своята книга „Залезът на рекламата и възходът на Публик Рилейшънс“. Подобно недоверие ние констатираме и тук, в България, днес. Недоверието към суперлативни, емоционални послания се проявява в наблюдаваното от мен години наред, в широкото поле на културно-историческото наследство.

За съжаление при библиотеките, но и при архивите и музеите „тясно място“ е все още не добре осмислената PR практика, при която в медийното пространство се разпространяват всякакви послания, излизащи извън строгите правила за изготвянето на PR текстове. Те се проявяват в широкия диапазон от обикновено съчинителство и неграмотно, фактологически недостоверно излагане на съдържание до претенциозни, патетични покани за присъствие.

Всяко успешно библиотечно мероприятие (провеждано самостоятелно или в партньорство с други институции), в това число и свързано с библиофилството, работи в посока на утвърждаване на библиотечния имидж, респективно бранд. При популяризиране на мероприятие, свързано с библиофилска дейност, удачно е акцент да се постави върху уникалността, редкостта, а ако обектите са от частна колекция/колекции – върху достъпността на обекта.

Друга особеност на работата с библиофилски обекти е в избора на подход към частните колекционери. Начините, по които те ще бъдат привлечени за участие, както и тяхното място в цялостното презентиране на библиотечното мероприятие изискват значителна гъвкавост. При колекционерите има наличие на суета и стремеж да се популяризират преди всичко колекциите им като част от техния личностен профил. Умелото общуване с тях дава възможност библиотеките да установяват полезно обществено-частно партньорство.

В България, особено при библиотеките, съществува добра и дълготрайна, а в отделни случаи и десетилетна практика. Изложбите на редки, ценни и старопечатни книги и на ръкописи са рутинна практика на редица библиотеки. В началото на XXI в. се утвърждават редица добри презентационни поводи. На първо място бих отбелязала радващата се на огромен интерес „Нощ на музеите“, комплексна форма на „отваряне“ на музеите към публиката (2005) с прояви в България от 2008 г. Специално от областта на библиотеките ще посоча: националната програма „Четяща България“ (от 2006), Националната библиотечна седмица (пак от 2006), появилото се по-късно движение „Дари книга“ и др. По време на провеждането им се създават подходящи условия за презентиране и на библиофилски обекти и колекции. Разбира се, не всички национални библиотечни програми предразполагат за успешно използване на акцента библиофилство (например „Голямото четене“, „Маратон на четенето“) .

Показването на редки, ценни издания е също една практика, която подсилва интереса към библиотеките. Например в Регионалната библиотека „Пенчо Славейков“ във Варна се използва този подход при различни юбилеи.

Ще обърна внимание на необходимостта да се споделя и популяризира опит, добри практики. Например библиотеката на УАСГ организира поредица от изложби на редки книги от своя фонд, сред които издания, които имат вече реално само

библиофилско значение. Изложбите предизвикват определен интерес. Библиотеката полага усилия да сподели своя опит, включително и на национални библиотечни и книговедски форуми.

Чуждата практиката (Холандия, Франция, Швейцария, Германия) също включва внимание към особената, рядката книга. Организират се най-различни тематични изложби, показващи най-ценните екземпляри от дадена библиотечна колекция, включително изложби на екслибриси, на художествени подвързии, на илюстратори и др.

По отношение на темата за библиофилството не може да не се съгласим с констатацията на В. А. Петрицки за голямото значение на изложбата като форма на пропаганда на книжовни паметници, за нейното информационно, историко-културно, възпитателно и като цяло – социокултурно значение.

Представянето на ценни и редки книги, библиофилски обекти в албуми, диплянки, чрез пощенски картички и др. е съществен момент от презентационната дейност на чуждите библиотеки. Подобни издания заемат специално място в съответните библиотечни книжарски щандове.

* * *

Като заключение бих искала да представя основните положения на примерна работна програма. Тя засяга партньорството между библиотеки/архиви и частни лица-библиофили, притежатели на колекции. Целта ѝ е да покаже възможности за съвместна дейност.

Предлаганото профилиране (набор от теми) може например да включи следното:

- библиофилските издания на едно определено книгоиздателство;
- библиофилски издания на поезия до Първата световна война;
- пътят на книгата: чужди библиофилски издания, дарени на съответната библиотека;
- интересите на един забравен библиофил – профил на библиофил, неговата колекция, изследвания, приноси и пр.;
- изкуство на книгата – например луксозни подвързии на преводна художествена литература;
- книги, разкриващи едно приятелство – книги с автографи от отделна лична библиотека;
- „Бележки по старите книги“: приписки, които разкриват отношението към съответните текстове;
- книгите и цензурата – екземпляри с изрязани страници или илюстрации, зачертани текстове, задраскани имена и заглавия;
- различните дрехи на книгата – книги в различни подвързии, луксозни и други екземпляри.

Подобни изложби, подкрепени с музейни артефакти и с архивни документи, само биха породили интерес към книгата/книгоиздаването. Но и някои екземпляри или фрагменти от тях биха могли да бъдат репродуцирани като картички, магнити, на книгоразделители.

Сама по себе си обаче една интересна и добре приемана от публика и медии област като библиофилството трудно ще даде дълготрайни положителни резултати, ако се подценяват технологичните изисквания на презентационните и PR дейности. И обратно – във всички случаи успехът е заложен в спазването на няколко изисквания:

- наблюдение интересите на аудиторията;
- организиране на презентационната дейност според основните технологични положения (PR правила);
- поддържане на обратна връзка.

Литература

Борисова, О. О. Рекламно-информационые технологии библиотечной деятельности. Санкт Петербург, 2004.

Петрицкий, В. А. Библиофильство и пропаганда книжных памятников. – В: *Книга*. исследования и материалы. сборник, 1993, 66, с. 244–252.

Рийс, А., Рийс, Л. Залезът на рекламата и възходът на Пъблик Рилейшънс. София, 2003.

Brown, M. E., Power, R. Exhibits in libraries: A practical guide. Jefferson, NC: McFarland & Co, 2006.

Dean, D. Museum Exhibitions. Theory and Practice. London, 1996.

Каталогизирането на източните ръкописи, съхранявани в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

Анка Стоилова

Cataloguing of Islamic Manuscripts Preserved at Sts Cyril and Methodius National Library
Anka Stoilova

Summary

The paper is focused on history of cataloging of Islamic Manuscripts hold at Sts Cyril and Methodius National Library. The first part deals with the main principles of practices and methodologies of registration, describing and cataloguing of manuscripts in the Library. The second part presents longstanding tradition in this field and gives the detailed information about printed catalogues.

Key-words: Islamic manuscripts, history, practices and methodologies of cataloguing.

Цялостното изследване на ръкописите е дълъг, сложен и многостранен процес, който включва разкриване, публикуване и изучаване с методите и средствата на археографията[1] и свързаните с нея науки. Разкриването на ръкописите преминава през два основни етапа. Първият включва постъпването на **паметниците във фонда** на съхраняващата институция или в лична колекция. Вторият ги **въвежда в научно обращение**. Целите и задачите, поставяни при двата етапа на разкриване, се постигат чрез създаването на различни по вид и предназначение каталози. Самото каталогизиране на ръкописните паметници е предпоставка за тяхното **публикуване**[2] и за по-нататъшни **проучвания** от различен характер.

---

[1] **Христова**, Б. Археография. – В: *Българска* книга. енциклопедия. състав. А. Гергова. София, Москва, 2004, с. 42. Вж. и **Альшиц**, Н. Вопросы теории и практики научного описания исторических источников. – В: *Археографический ежегодник за 1969*, 1970, с. 36–53.

[2] Издаването на ръкописното наследство в арабските страни през последните десетилетия е особено интензивно. То води до създаването на самостоятелна наука за неговото публикуване, наречена „наука на издаването“ (‘*илм ат-тахкик* / علم التحقيق). В нея са дефинирани основните понятия и термини и са разработени правилата и критериите за научно издържано популяризиране на средновековните текстове. Вж. Мунаджид, 1982
ал-Мунадджид, Салах.
;**المنجد**، صلاح الدين. قواعد تحقيق المخطوطات. بيروت، 1982. 32 ص.

В много библиотеки, съхраняващи колекции и сбирки от източни, славянски, гръцки, латински и други ръкописи, разкриването на ръкописните фондове е завършено. В тях процедурите, свързани с каталогизирането, се прилагат само при новопостъпилите кодекси, но остават необходими и за сбирки, които по една или друга причина не са обработени напълно. Такъв е случаят с източните ръкописи, съхранявани в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Тук излагам кратък преглед на основните форми на тяхното каталогизиране като основната цел е да дам представа за направеното досега, с оглед планирането на следващите стъпки. Примерите са събрани от документацията за работата в Ориенталския отдел, от запазените картотеки и каталози и от самите ръкописи.

Статията е разделена на две части. Първата предлага преглед на принципите и общите положения, свързани с каталогизирането. Във втората погледът е насочен към най-основните моменти в разкриването на ръкописния фонд на отдел „Ориенталски сбирки“. Главният мотив е свързан с надеждата, че избраният подход ще помогне да се осветлят, поне отчасти, редица въпроси от различно естество, на които пълно би отговорило създаването на методическо ръководство с точен понятиен апарат, инструкции и изисквания за каталогизирането на източните ръкописи, съхранявани в страната.

Тъй като все още участието на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в европейските проекти за включване на каталогизираните ръкописи в електронните бази данни е въпрос на бъдещето, в статията не се засягат въпросите за формата и вида на описанията за тях. Не е отделено място и за представянето на дигитализираните ръкописи, които също имат свои особености. Тези теми заслужават специално внимание.

Независимо от новите възможности, които предоставя съвременната техника, те се свеждат по същество до носителя и формата на информацията за ръкописите. Съдържанието, обемът и събирането на тази информация обаче остават подчинени на основните правила, разработени от предходните поколения преди електронната и дигиталната епоха. Поради това е необходимо да се акцентира върху археографските принципи, които определят последователността и обема на дейностите за постъпването на ръкописните паметници за съхраняване и за въвеждането им в научно обращение.

Историята на описването на източните ръкописи в европейската ориенталистика и в страните, от които произхождат, както и теорията и практиката на тяхното разкриване следват традиции и модели с общи черти и различия. Те, както и развитието на националните методики и инструкции за описание на средновековните

аш-Шайбани, Мухаммад.

الشيباني، محمد. مبادئ لفهم التراث. الكويت، 1994. 176 ;

Харун, Абд ас-Салям

هارون، عبد السلام. تحقيق النصوص ونشرها. الطبعة السابعة. القاهرة، 8991. 161 ص.;

ал-Халуаджи, Абд ас-Саттар.

.الحلوجي، عبد الستار. المخطوط العربي. الطبعة الثانية (مزيدة ومنقحة). مكتبة مصباح. القاهرة. 1989. 318 ص

и др.

ръкописи, не са представени или обсъждани[3] тук, но от тях са възприети редица идеи, подходи и решения, които са застъпени в настоящото изложение. Тъй като все още няма разработени общоприети стандарти за всички отделни форми на каталогизиране, в предговорите на печатните каталози продължава се отделя място за схемата на описание и следваните принципи[4]. В тази връзка трябва да се уточни, че за да се прецизира работата над ръкописите, се отчитат общите моменти в правилата и инструкциите и за архивите, като се адаптират към характеристиките на кодексите. Съществуващата Археографска комисия, чието седалище е в НБКМ, е единственият у нас „национален, междуведомствен, постоянно действащ орган за издирване, проучване и научно описване на българските ръкописи от X до XVIII в., съхранявани в страната и чужбина, като извори на общата и културната история на България“[5]. Разработената методология и публикуваните каталози, дело на видни наши учени, участващи в дейността на Археографската комисия, са отправен ориентир и надежден пример за работата над източните ръкописи в отдел „Ориенталски сбирки“[6]. Източник на допълнителна теоретична основа са публикациите на съветските и руски арабисти и ориенталисти, известни от страниците на *Археографически ежегодник* и *Книга: изследвания и материали*.[7] На български е публикувана кратка статия от Ст. Кендерова, в отговор на идеята да се състави своден каталог на източните ръкописи, запазени на Балканите.[8] (Това предложение бе обсъждано в научните срещи, провеждани в СИБАЛ през 1990 г., но остана нереализирано.)

---

[3] Ал-Машухи посвещава две глави от книгата си на арабските и европейските традиции в каталогизирането на ръкописите, като проследява и анализира тяхното развитие и приложение в практиката (вж. **ал-Машухи**, Абид.
المشوحي، عابد السليمان. فهرسة المخطوطات العربية. الرزقاء. 1989. 342 ص.
Достъпно на адрес: *http://majles.alukah.net/t43529*).

[4] Що се отнася до работата над архивните документи, съхранявани в отдел „Ориенталски сбирки“, както и над останалия архивен фонд в НБКМ, тя се организира в съответствие с методическото ръководство, осъществявано от Държавна агенция „Архиви“ и нейния *Методически кодекс* (свитъци 1–6; достъпно на адрес *http://www.archives.government.bg*).

[5] **Калайджиева**, Константинка. Ръкописно-документален сектор. – В: *Материали* за историята на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ 1944–1978. София, 2003, с. 298–301). Вж. и **Христова**, Б. Археографска комисия. – В: *Българска* книга. енциклопедия. София, Москва, 2004, с. 24; **Райков**, Божидар. Десет години българска археографска комисия. – В: *Старобългарска литература*, 22, 1990, с. 173–176.

[6] Без да изреждам всички, ще посоча две от най-основните: **Кодов**, Христо, Райков, Божидар. Принципи и методи на славянските ръкописи с оглед на съставяне на каталог на българските ръкописи от X до XVIII в. – В: *Известия* на НБКМ, 14(20), 1976, с. 55–82; **Гергова**, Ани. Каталог. – В: *Българска* книга. енциклопедия. София, Москва. 2004, с. 220.

[7] **Халидов**, Анас. Арабские рукописи в СССР и их изучение. – В: *Археографический ежегодник за 1976*, 1977, с. 62–78. **Халидов**, Анас. Предисловие. – В: *Библиография* арабских рукописей, 1982, с. 3–11; **Методическое** пособие по описанию славяно-руских рукописей для „Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР“. Москва, 1973; **Абуладзе**, А. Описание и изучение восточных письменных памятников в Институте Рукописей ГССР. – В: *Археографический ежегодник за 1981*, 1982, с. 89–94.

[8] **Кендерова**, Ст. Своден каталог на източни ръкописи за Балканите – методически указания за изготвянето му. – В: *Библиотекозн.*, библиогр., книгознан., 1991, 1, с. 120–126.

Много голям е корпусът от изданията на арабски език, които са посветени на теорията и практиката на каталогизирането на арабските ръкописи, което има богати традиции. Част от тях са достъпни и онлайн.[9]

Общи положения

Процедурите при въвеждането на ръкописите във фонд включват тяхната подготовка, предварителната им обработка и регистрацията. **Подготвянето** на паметниците за внасянето им в хранилището се състои в почистване от механични и други замърсявания. **Предварителната обработка** на всеки ръкопис има за цел да установи обема, целостта и подредбата в книжното тяло. Тя обхваща следните задачи: определяне на физическото му състояние, подреждане на листовете и колите (ако е необходимо) и нанасяне на фолиация. С **регистрирането** на ръкописите в инвентарните отчетни документи приключва постъпването им във фонда. За тази цел на всеки ръкопис се дават инвентарни номера и сигнатури, които се внасят в съответните работни (служебни) картотеки. Ако ръкописът е добре запазен и не е фрагмент, предварителната обработка се свежда до номериране на листовете, инвентаризиране и сигниране. При фрагментарно запазен манускрипт се прави оглед, който да определи дали той е от един кодекс, или от два и повече. В зависимост от това се заемат една или повече сигнатури. Въвеждането обхваща целия наличен или новопридобит фонд, без да се прави подбор.

Подходите към **въвеждането на паметниците в научно обращение** са два. Първият напълно изключва избирателността при разкриването и изучаването на ръкописите и се определя от принципа на цялостното им обхващане, който е водещ в работата на съхраняващата ги институция (библиотека, музей, и пр.).[10] Вторият подход – в зависимост от целите и задачите на каталогизиращия, допуска представяните паметници да бъдат част от целия фонд (или от няколко фонда), обособена по един или няколко признака: език, хронология, тема, произход, място на съхранение и пр. Вторият подход е успешно приложим, след като съдържанието на конкретен фонд е разкрит напълно, тъй като само тогава могат да се обхванат всички паметници в него, които притежават даден признак. Въвеждането на

---

[9] **Фихрасат** ал-махтутат ал-арабийа. Багдад, 1980.

فهرسة المخطوط العربي. بغداد.1980. *http://wadod.net/bookshelf/book/1898*

Изкуството на каталогизирането на ръкописите. въведение и проблеми. материали от конференция „Проблеми на ръкописите (27–28 септември 1998)“. Кайро, 1999. 336 с.

فن فهرسة المخطوطات. مدخل وقضايا. ندوة قضايا المخطوطات (2). (27، 28 سبتمبر 1998). القاهرة 1999. 336 ص.

Ан-Нашшар, С. За арабските ръкописи. Александрия. 1997, 199 с.

النشار، السيد. فى المخطوطات العربية. الالكسندرية. 1997. 199 ص.

[достъпно на адрес]: *http://wadod.net/bookshelf/book/321*;

Абу Хайба, А. Арабските ръкописи: каталози, каталогизиране и разпространение в Египет. Кайро, 1989. 420 с.

أبو هيبة، عزت ياسين. المخطوطات العربية فهارسها وفهرستها ومواطنها في مصر. القاهرة. 1989، 420 ص.

[достъпно на адрес]: *http://waqfeya.com/book.php?bid=924* ; и др.

[10] **Лихачов**, Дмитрий. Текстология. на материале русской литературы X–XVII вв. Ленинград, 1983, с. 114.

ръкописите в научно обращение и при двата подхода включва: **първична обработка** на фрагментите и **съставяне на каталози**.

Двете дейности преминават през няколко процедури, които за **първичната обработка** са три:

* *общ оглед* на фрагментите, за да се събере информация за вида и обема им и за да се регистрират в работен списък;

* *обединяване*, разделено на три етапа: описване, сравняване и съединяване;

* *нова регистрация* – извършва се, когато е необходимо да се промени сигнатурата на обединени части или да се даде сигнатура на новооткрит фрагмент. Новата регистрация се отразява и в документите за инвентарна отчетност.

Крайният резултат от първичната обработка на фрагментите е определянето на техния вид и разновидност и дали са част от налични в сбирката фрагменти. Ако два и повече фрагменти бъдат обединени, уточнява се дали целостта на кодекса се възстановява, или не. Тъй като от първичната обработка на фрагментите зависят начинът и мястото на тяхното разкриване, тя се извършва преди каталогизирането.

Според целите и задачите **каталогизирането** на ръкописите бива два типа, които обикновено са в следната последователност: първо е библиотечното (служебно) описване, а второ е разкриването в печатни издания.[11] От това разделение следва и видовото разнообразие на самите каталози. Най-общо те се делят на библиотечни (служебни или работни) и публикувани издания (на книжен носител или в електронен вариант). Броят и видовете служебни каталози се определят от съхраняващата институция. Основните от тях са топографският, предметният и азбучният (по имената на авторите). Тези каталози могат да бъдат под формата на каталожни картички, работни фиши, списъци или в електронен вид. Подредбата на описанията, независимо от формата им, може да бъде направена по хронология, по териториален, езиков или друг признак, с което се увеличава броят на служебните каталози.

Видовете печатни каталози се създават на основата на библиотечните и са тяхно продължение. Съставянето на печатните каталози на книжен или електронен носител следва общи принципи и методика, независимо от различията във формата и ползването им, които се дължат на съвременната компютърна техника.

В археографската практика са утвърдени четири степени на разкриване на ръкописите, които съответстват на: инвентарен списък, кратък каталог, каталог и опис. В литературата инвентарният списък се нарича още предварителен списък, репертоар или дори кратък каталог, а самият кратък каталог се приравнява на пътеводител. В своя класически труд „Текстология“ Д. С. Лихачов различава също четири типа описания на ръкописи, като подчертава, че досега между тези типове не са установени строги различия. Първо – инвентарно описване; второ – пътево-

[11] За библиотечното каталогизиране освен служебни картотеки се подготвят и читателски картотеки, но предимно за печатните издания. Библиотечните каталози за ръкописите обикновено са служебни, а за читателите са предназначени печатните издания – вж. следващите абзаци.

дител на един фонд или сбирка; трето – описание на фондове, сбирки или няколко колекции; четвърто – пълно научно описание на ръкописите по статии.[12]

Общото между каталозите от първия тип, независимо от названието им, е, че съдържат минимален брой елементи, всеки от които е представен по най-лаконичен начин. Вторият тип включва пътеводители и кратки каталози, в които броят на елементите в описанието е по-голям от този в първия тип и разкриването им е по-подробно. Възможността да се избират различни комбинации от елементи на описание, допълващи минималния набор в първия тип, както и да се предпочитат различни степени на пълнота, води до изключително голямо разнообразие на видовете издания, описващи ръкописи. Третият тип е каталогът. Той е информативен в по-голяма степен, но не съдържа пълното научно описание на паметниците, което е характерно за описа. Поради разнообразната практика и изобилието от варианти и преходни форми между четирите вида издания, в съвременното арабско каталогизиране са предпочитани трите вида: списък/пътеводител (*ка'има* или *далил*/قائمة или دليل), каталог (*фихрист* или *фихрис ўасфий*/فهرست или فهرس وصفي) и опис (*фихрис тахлили*/فهرس تحليلي)[13].

Най-съществените различия между тези типове каталози се свеждат до вида и броя на елементите в описанието и до обема и формата на данните, включвани в съставящите ги единици. Основни понятия в каталогизирането са: описание и каталог (в най-широкия смисъл, включващ всички степени на разкриване). Описанията са градиво на каталога. Каталогът е цялото, съдържащо описания, систематизирани в определен ред. Към основните понятия спадат още: единица и елементи на описание, подредба на описанието, вид на каталога, структура на каталога, справочен и научен апарат към каталога (ако е печатно издание).

Единица на описание при каталогизирането е или кодексът, или основният текст. От нейния избор се определя както съдържанието на описанието, така и структурата на каталога и на справочния апарат към него. Каталожното описание, както препоръчва Д. Лихачов, е целесъобразно да бъде представено като своеобразен анкетен лист. Въпросите в него са **елементите на описанието**, а отговорите са данните за описвания паметник.[14] Основополагащите и неизменни принципи, които са ръководни при всички видове описания, са пълнота, точност и надеждност (по определението на Лихачов). Тяхното следване изисква: първо, ясно разграничаване на данните (т.е. на въпросите в анкетния лист); второ, сведенията (съответстващи на отговорите в анкетата) да бъдат в еднозначно избрана езикова форма, съобразена с терминологията; и трето, описанието да се прави по предварително изготвен формуляр, определящ последователността на елементите. Степента на надеждност се уточнява с въпросителен знак, поставен след данни, които не са сигурни или не са известни[15].

---

[12] **Лихачов**, Дмитрий. Текстология..., с. 111–112.
[13] **Абу Хайба**, А. Арабските ръкописи..., с. 17–28.
[14] **Лихачов**, Дмитрий. Цит. съч., с. 103.
[15] **Пак там**, с. 115, 121. По подробно за принципите на надеждност на данните вж. **Лихачов**, Д. С. Задачи составления методик описания славяно-руских рукописей. – В: *Археографический ежегодник за 1972*, 1974, с. 237–239.

Броят на елементите, както и обемът и формата на отговорите варират в зависимост от типа и вида на каталога. Трябва да се подчертае, че между отделните типове описания съществува своеобразна йерархия, което се определя от факта, че те са последователни етапи в разкриването на дадени ръкописи или сбирка. Така – поне като теоретичен модел, всеки предходен е основа за следващите, въпреки че това невинаги е прилагано на практика. Различията между отделните типове засягат както броя и последователността на елементите на описание, така и начините на тяхното разкриване, като се променя не само обемът, но и характерът на информацията.

Други важни фактори за съществуването на голямото разнообразие от видове каталози (към всеки един от отделните типове) са:

– броят и видът на разкриваните сбирки (съставени от една или няколко колекции);

– мястото на тяхното съхраняване (в едно или повече хранилища, в една или няколко страни);

– подборът на описваните паметници (по език, тема, хронология, произход и др.);

– начините на подреждане на описанията в каталога – по един или няколко признака – топографски (по сигнатури), азбучно (по заглавия или авторски имена), по езици, тематично, хронологично и др.

Съставът на описанията включва две групи елементи:

– основни – те са минималният брой, задължителен за всички каталози;

– допълнителни, които са специфични за отделните видове каталози.

Данните се събират непосредствено от описвания паметник (de visu) и се потвърждават, допълват или коригират чрез сравняване с преписи на същия текст в други ръкописи (домашни или от други хранилища, включително и от интернет) или с негови издания. По начин на предаване сведенията се разделят на:

– цитирани (в оригинал и/или транскрибирани);

– анотирани;

– констатирани (като налични или липсващи);

– условни (или работни), давани в прави скоби от описващия.

Подреждането на елементите на описание обособява четири панела според аспектите на паметника, за които се отнасят: адрес, съдържание, материален носител и неговата история, библиографски данни.

Първият панел е за каталожния номер на описанието и сигнатурата на описвания ръкопис (при сводните каталози може да е необходимо да се добави индекс за хранилището).[16] Вторият панел разкрива текста чрез: неговото атрибутиране (с определянето на заглавие и автор); идентифициране (с цитиране на начало и край на текста); отразяване на структурата (анотирано или подробно) и уточняване на темата (ако не е направено тематично структуриране на каталога). Третият панел представя данните за кодикологическо-палеографските особености на ръкописа и историята на кодекса. Той е отреден за фактите, свързани със създаването на преписа и битуването на паметника (имена на лица, места и дати), включително и данни за постъпването на паметника в хранилището (евентуално стари сигна-

[16] Включването на този компонент зависи от подреждането на описанията в каталога.

тури и инвентарни номера, а работните описания включват още дата на описване и името на описващия).[17] Четвъртият панел съдържа библиографска справка за съчинението и за кодекса.

Отношението към ръкописните фрагменти не се различава от това към цялостно запазените паметници. В повечето случаи двата вида се представят в каталозите в общ ред. В описанията запазеността на кодекса и целостта на текста се отразяват по един или друг начин.

Работата върху фрагментите обаче се обособява като първична обработка, тъй като има свои особености и изисква прилагането на специфични подходи за издирването на допълнителна информация за тях и за евентуалното им обединяване. Поради това е необходимо тя да предхожда каталогизирането.

Основни моменти в библиотечната обработка на източните ръкописи и въвеждането им в научно обращение

Първоначалните регистрации на източните ръкописи на Народната библиотека са свързани с формирането на фонда на отдела, определян до 1909 г. като турски.18 Тя е документирана чрез поставянето на печати и чрез изработването на инвентарни списъци (тетрадки).

Печатите в източните ръкописи на НБКМ – според предназначението им, могат да бъдат разделени на следните групи: за принадлежност към фонда на Народната библиотека; за инвентарни номера; за принадлежност към фонда на „Ориенталския отдел“; за инвентаризация; за дарения и специални печати[19]. Текстът в тях се променя със смяната на названията на националното ни книгохранилище. Поставяни са на няколко места в кодексите.

Инвентаризирането и сигнирането е извършвано на няколко етапа и поради това инвентарните номера и сигнатурите, нанесени в Народната библиотека, се разделят на два вида – първоначални (стари) и настоящи (или нови). Към новите спадат съвременните инвентарни номера и сигнатурите с абревиатурата „ОР“, въведени през 1958 г. В сравнение с тях като първоначални се определят всички предходни регистрации: както частичните номерации на отделни сбирки, така и общите инвентаризации на всички книги.

По формата и цвета на мастилото част от номерата в ръкописите се разпределят в три основни групи. Всяка една от тях преобладава в кодексите на отделна библиотечна сбирка и е характерна за нея. Ето защо има основания да се предполага, че тези номерации са нанесени преди или по време на преместването на сбирките

---

[17] Последователната подредба на панелите в описанието не е общоприета и се влияе от личния избор на съставителя да следва определена традиция или да внесе свой вариант.

[18] За историята на отдела вж. **Йорданов**, Велико. История на Народната библиотека. по случай 50-годишнината ѝ. 1879–1929 г. София, 1930. VIII, с. 360; **Недков**, Борис. Ориенталистиката в Софийската Народна библиотека. – В: *Годишник на Българския библиографски институт (за 1945–1946)*, 1948, т. 1, с. 226–239; **Михайлова-Мръвкарова**, Мария. 90 години ориенталски сбирки в Народната библиотека „Кирил и Методий“. – В: *Известия на Народна библиотека „Кирил и Методий“*, 1972, т. 12(18), с. 351–358.

[19] Подробно представяне на изброените видове печати е направено в книгата ми „Арабските ръкописи. методика на първичната обработка“ (под печат).

в Народната библиотека. По тази причина тези номерации са наречени условно **частични**.[20] Една от частичните номерации на ръкописите е включена в първия списък за тяхното въвеждане в научно обращение, изготвен от М. Л. Малеев под заглавие „Опис на недуховните книги от Видинската библиотека на Пазвантоглу Осман ага“[21]. В кодексите тя се открива трудно, тъй като цифрите са съвсем малки и са нанесени в горния външен ъгъл на подвижния край на форзаца. Самостоятелна частична номерация е поставена и в кодексите, постъпили във фонда на НБКМ през 1939 г., от „книгохранилището при джамията на О. Пазвантоглу във Видин“.[22] Знакът за номер и цифрите са с различен цвят (ръкопис с ОР 375 има инв. № 705/1939 г. и № 41 (син молив); ОР 115 с инв. № 768/1939 г. и № 62 (червен молив) и др.). Тази номерация не е отразена в запазената Инвентарна тетрадка на „Ориенталския отдел“, започната през 1917 г. Отделни списъчни номерации с черен молив са налице и в ръкописи, носещи печата на вакъфската библиотека в Кюстендил. В редица кодекси присъстват две и повече номерации. Те са полагани на различни места – върху кориците, форзаците и началните страници.

За разлика от частичните номерации, инвентаризирането на ръкописите и печатните книги в Народната библиотека по правило е обхващало целия наличен фонд. По тази причина присъствието на два стари инвентарни номера в конкретен кодекс свидетелства за повторното му регистриране. Начините на записване на инвентарните номера в ръкописите се променят с годините и са основно два – на ръка или със специални печати. Формата им се определя от стиловите особености на почерците и от модерните тенденции.

Сигнатури от първоначалното сигниране на кодексите в Ориенталския отдел са съставени от два компонента – римска цифра за номера на библиотечния шкаф и дроб. Числителят обозначава номера на рафта в шкафа, а знаменателят – поредния номер на книгата върху лавицата[23]. Съвременното сигниране на ръкописите започва след реалното обособяване на ръкописната сбирка от печатните книги. Тази необходима промяна е извършена в хода на цялостната проверка на фондовете на Народната библиотека, проведена по разпореждане на нейния директор Георги Михайлов през 1950 г.[24] Печатните книги, прегледани при посочената проверка, имат червен правоъгълен печат с годината [19]50 и съкращението „пров.“ (от проверка/проверено). Той е аналогичен на печата с дата [19]58 г., поставян по време на инвентаризацията на ръкописите, когато е въведена новата система за сигниране, ползвана и днес. Настоящите сигнатури на манускриптите

---

[20] Като потвърждение може да се интерпретира фактът, че съчиненията, обхващащи няколко тома, имат еднакви номера (№ 580 в ОР 2136 и ОР 2598; № 1605 в ОР 1919; ОР 1935; ОР 1961 и ОР 2567 и др.).

[21] **Малеев**, Малей. Опис на недуховните книги от Видинската библиотека на Пазвантоглу Осман ага. – В: *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина*, 1890, кн. 3, с. 405–409.

[22] Инвентарна тетрадка на Ориенталския отдел на НБКМ (л. 75–76).

[23] Значението на елементите в старите сигнатури научих от уважавания ни колега Петър Петров, който дълги години работеше в Читалня № 1 „Марин Дринов“.

[24] **Симеонова**, Ружа. Българската национална библиотека и нейните директори (1879–2009). София, 2009, с. 134.

започват с абревиатурата ОР (от Ориенталски ръкопис), а тези на печатните книги – само с „О“, обозначаващо Ориенталска сбирка[25].

От документите, отразяващи регистрирането на ръкописите във фонда на Ориенталския отдел, са запазени само един списък на ръкописите от 1908 г. и три инвентарни книги. Една от тях е Инвентарната тетрадка, за която вече стана дума. Тя е започната на 15 май 1917 г. с пренос на 3360 ръкописа и старопечатни книги (л. 1). По-ранни инвентарни номера не са записвани в тази Инвентарна тетрадка, но срещу няколко нови инвентарни номера в скоби е посочена 1914 г. След няколко прекъсвания тя продължава да се попълва и днес, като остава обща за двата вида книги. Елементите на описание, разпределени в колоните, и формите на тяхното отразяване са: номер по ред; дата на получаването; име на автора и заглавие (на арабица и в транскрипция на кирилица); начало и край на ръкописа (на арабица); дата на преписване по хиджра (ако има); състояние; материя и подвързия. Следват: брой на листовете; размери на листовете (в см); формат; размери на текста (в см); от кого е купен или подарен ръкописът; число на томовете; изображения; произхождение – институция или име на дарител (продавач; след 1962 г. са добавяни данни за протоколите за придобиване на паметниците); цена: лв., ст.; забележка и особени белези. На мястото за особените белези са вписвани сигнатурите с римски цифри и дроби, а корекциите са в страничното поле или в предходната колона (новите сигнатури са нанесени частично).

За съжаление регистрите, водени до 1917 г., са изгубени или вероятно са унищожени по време на бомбардировките над София през 1944 г., когато напълно изгарят Народната библиотека и музеят „Иван Вазов“.[26]

Съставът на ръкописната сбирка от началото на XX в. е отразен в един от най-ранните списъци, наречен „Списък на ислямските книги в Народната библиотека в София“. Той фигурира в тетрадка № 6, изписана от Д. Ихчиев (1854–1913)[27] – уредник на турската архива от 1900 до 1908 г. От пояснението в началото му става ясно, че списъкът е изготвен от Осман Нури – от Шумен, „по нареждане на негово превъзходителство г-н Али Феррух бей, комисар на Османската империя с изключителни пълномощия в България“.[28] Включени са 409 ръкописа, описани със

[25] В сигнатурите на 18 кодекса след съкращението ОР е буквата „К“, с която е означавано, че те се съхраняват в каса. Сигнатурите на останалите кодекси започват от едно.

[26] **Симеонова**, Ружа. Цит. съч., с. 118–119.

[27] Запазените тетрадки на Д. Ихчиев са заведени като ръкопис със сигнатура ОР 3702. Тетрадка № 6 не е датирана, както и няколко други. Първите две са от 1904 г. За биографични бележки на Д. Ихчиев вж. **Диамандиев**, Андрей. Д. А. Ихчиев по случай предстоящата 25-годишнина от смъртта му. – В: *Известия на историческото дружество*, 1937, кн. 14–15, с. 186–194. Вж. и **Недков**, Борис. Ориенталистиката в..., с. 231–233; **Михайлова-Мръвкарова**, Мария. 90 години..., с. 353; **Иванова**, Светлана. Комплектуване, формиране и разкриване на сбирките на Ориенталския отдел на НБКМ (към пътеводител на Ориенталския отдел на НБКМ). – В: *Известия на Държавните архиви*, 2001, т. 79, с. 8–9.

[28] Изказвам благодарност на колегата Зорка Иванова за превода на бележката от османотурски език.

следните данни: пореден номер, заглавие[29]*;* автор, език и тема; начало. Отделните ръкописи са описвани с различна пълнота според наличните данни. На мястото на елементите, които не са известни, са поставяни три точки. Еднаквите елементи в описанието са заменяни с кавички. С подписа на Ихчиев са придружени поредните номера, които той е вписвал в кодексите с мастило или с молив, под същата дума: № 47 (ОР 1164); № 77 (ОР 1333); № 115 (ОР 3328); № 240 (ОР 462); № 245 (ОР 1098). Те продължават и след № 409, но засега не е открит друг списък, който да ги съдържа*:* вж. ОР 1637 (№ 463); ОР 1640 (№ 873); ОР 1644 (№ 573) и др.[30] Според отчета на Д. Ихчиев от 1908 г. за описваните от него книги на новосъздадения отдел, ръкописите наброяват 2400.[31]

Втората инвентарна книга регистрира ръкописите, поместени в „Клона на Нар. [одната] библиотека – София. Ислямски отдел – Шумен“ и обхваща периода на неговото съществуване от 1947 до 1950 г.[32] Въпреки че е наречена „Инвентарен дневник за ръкописи и старопечатни книги“, в нея са вписани само манускрипти. Списъкът в книгата се отличава от другите запазени списъци по това, че единица на описание не е отделният кодекс, а съчинението. Ето защо инвентарните 345 номера съответстват на броя на вписаните съчинения, а не на броя на кодексите, които са 264. Елементите на описание са разпределени в колоните, като част от названията им са променени на ръка и имат следния вид: инвентарен №; дата на постъпване; име на автора – заглавие; място и дата на написването (в оригинал с арабица); транскрипция на втория елемент; език; начало и край; стойност; име на продавача или дарителя; брой на томовете; брой на листовете; формат (в сантиметри); състояние на ръкописа; № и дата на протокола за откупуване на документа или за приемането му в дар[33] и забележка.

Съответствието между инвентарните номера на ръкописите в дневника на Клона на Ориенталския отдел на Народната библиотека в Шумен и съвременните им сигнатури е представено в книгата ми за арабските ръкописи.[34]

Следващата регистрация на книги от фонда на НБКМ е документирана в Каталог на Ориенталския отдел № 3, завършен и заверен на 8 дек. 1951 г. Тя обхваща само 71 кодекса. Единица на описание е ръкописът или отделната печатна книга.

---

[29] Заглавията на много ръкописи са условни. Например общо заглавие *Сарф джумле-си* („Граматически сборник“) е дадено на ръкопис ОР 884, съдържащ пет съчинения (№ 45, ОР 3702, л. 25).

[30] Всички цифри в тези две номерации са с формата им в арабската графика – индо-арабски.

[31] **Стайнова**, Михаила. Творческото дело на Д. Ихчиев, Н. Попов, Г. Гълъбов и Б. Недков – принос за развитието на османистиката в България. – В: *България* през XV–XVIII век. историогр. изследвания. София, 1987, т. 1. с. 309–318.

[32] Създаването, дейността и закриването на Клона на Ориенталския отдел в Шумен са намерили отражение в научната литература (**Калайджиева**, Константинка. Материали за историята на Народна библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ 1944–1978 г. София, 2003, с. 328–329; **Иванова**, Светлана. Комплектуване..., с. 14–17).

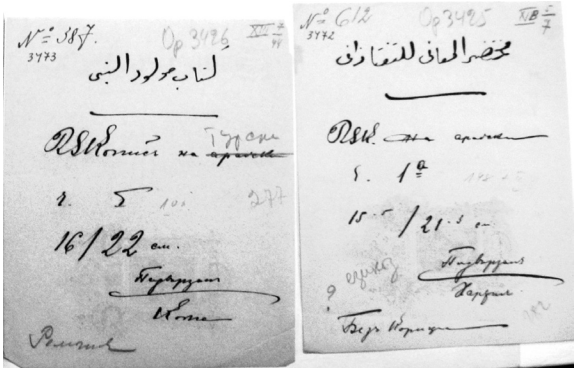
[33] В тази графа са вписвани някои от съвременните сигнатури, установени в хода на работата над ръкописите.

[34] Вж. бел. 8. Списъкът е в приложение № 6.

Данните са разпределени в следните колони[35]: № по ред; римска цифра и дроб; име на автора – заглавие – редакция; транскрипция; начало и край на книгата; томове; формат – страници; вид (ръкопис или печатна); пергамент или хартия; произхождение; кога е издадена или написана и забележка.

Трябва да се подчертае, че Каталог № 3 обхваща не са само нови постъпления на ръкописи, но и такива от старата наличност. Този факт и малкият брой на вписаните паметници оставят открити въпросите за неговото създаване и приключване[36].

Друго свидетелство за предварителната обработка на сбирката от източни ръкописи на НБКМ е оцелялата част от каталога на подвижни хартиени фиши, с който е започнало нейното описване. Първоначалният вариант не е запазен, тъй като е бил заменян, доработван и попълван в течение на десетилетия. Каталогът на подвижни фиши е създаден и поддържан с участието на различни лица.[37] Той е преработван многократно и е дописван с различни почерци в опитите да бъде разкрит книжовния фонд на Ориенталския отдел, но не е съхранен изцяло. Отделни листове от него се откриват забравени между страниците на някои от ръкописите и явно е ползван активно при по-късната работа над тях. В част от описанията са допълнени съвременните сигнатури. Не са малко тези, в които това не е било направено.[38] На ил. 1 са показани два фиша от библиотечния работен каталог, в които се четат старите инвентарни номера и сигнатури на ръкописи ОР 3426 и ОР 3425.

Ил. 1

Въпреки фрагментарния характер на този каталог, запазените данни от него позволяват да се уточняват трудночетимите сигнатури на някои ръкописи и да се съпоставят описанията на фрагментите. Историята на формирането и обработването на книжовния фонд е изложена подробно от М. Михайлова-Мръвкарова в статията ѝ, посветена на 90-годишни-

[35] Названията са на български и френски език.

[36] За същата 1951 г. са регистрирани две постъпления в Инвентарната тетрадка от 1917 г. Съответствието между старите и новите сигнатури на ръкописите в Каталог № 3 е дадено в Приложение № 7 на книгата ми под печат „Арабските ръкописи...“.

[37] Първоначалното въвеждане на източните ръкописи във фонда и в научно обращение е добре осветлено от **Йорданов**, Велико. История на...; **Недков**, Борис. Ориенталистиката...; **Иванова**, Светлана. Комплектуване..., с. 8–9; **Иванова**, Зорка. Поглед върху ръкописното наследство на османотурски език, съхранявано в Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – София. – В: *Факти* и мистификации в старите текстове. състав. Б. Христова, Е. Узунова. София, 2011, с. 516–561.

[38] При последния преглед на запазените описания внесох съвременните сигнатури, за да могат да бъдат сравнени с паметниците, за които се отнасят.

ната от създаването на ориенталските сбирки. Обобщавайки, авторката посочва, че „през годините 1880–1949 е направено едно първично и непълно описване на ръкописната сбирка…“.[39]

В средата на XX в. е положено началото на два нови каталога на подвижни картонени фиши – топографски и азбучен по заглавия. В тях са отбелязани само източните кодекси, тъй като старопечатните книги са отделени в отделна сбирка през 1950 г. Попълвани са с различна степен на подробност. Най-разгърнатите включват следните елементи: сигнатура, заглавие, брой на листовете, размери на листа и страниците, запазеност, инвентарен номер и бележки. В последния елемент на описанието се указва езикът или, че ръкописът към даден момент липсва.

В тази топографска картотека са отразени проверките на фонда, осъществени през 1965, 1967, 1971 и 1980 г. При последния преглед на топографската картотека са направени известни допълнения в нея от автора на настоящата статия. Най-напред отразих всички обединявания и всички промени на сигнатурите на арабските ръкописи, които направих след 1986 г. Следващата стъпка бе продиктувана от необходимостта да се обособят описанията на ръкописите по езици, като се запази топографската им подредба. Върху каталожните фиши на арабските ръкописи добавих сигнатурите на кодексите с най-близка по-голяма сигнатура, които не са на арабски език, и уточнението дали са на персийски, османотурски, или са дву-триезични. Самите описания на неарабските кодекси са подредени след арабските.

Що се отнася до въвеждането на ръкописите в научно обращение, то преминава през няколко периода под различни форми. Сред първите печатни известия, в споменатото по-горе най-ранно научно съобщение за ръкописи и книги, съхранявани в Народната библиотека, направено от М. Л. Малеев, са подбрани 92 заглавия на трите езика – арабски, османотурски и персийски, които са в ръкописи или печатни издания.[40] Данните са поместени в четири колони: № по ред; № на книгата; заглавие, съдържание и други подробности и [брой] тела. Състоянието на книгите и пълнотата на текстовете не са отбелязани.

Първата по-пълна научна публикация за ориенталските ръкописи, съхранявани в Народната библиотека, се появява в Петербург през 1915 г. на страниците на *Записки восточного отделения Русского археологического общества*. Тя е озаглавена *Сбирката от източни ръкописи в София* (*Предварително съобщение*) и е дело на А. Й. Шишманов.[41] Каталогът включва общо 40 ръкописа в 38 описания, като няколко от тях съдържат един и същ текст. Има и сборници (№ 2, 22 и 35).

---

[39] **Михайлова-Мръвкарова**, М. Цит. съч., с. 355.

[40] Част от съвременните сигнатури на включените от М. Малеев ръкописи и книги са установени от колегата Зорка Иванова, но цялостното проучване на списъка е въпрос на бъдещето.

[41] Първа и най-често Ст. Кендерова се позовава на съобщението на А. Шишманов. В библиографските справки, давани от нея, годината на издаване е 1913 г. Публикацията на Шишманов е отпечатана две години по-късно и това уточнение се налага от няколко източника, един от които е **Комарова**, И. И. Русское археологическое общество. записки Восточного отделения. – В: *Справочник* Научных обществ России – 2005–2007 (*http://www.snor.ru/?an=sc_409_05*). На каталога, съставен от А. Шишманов, са посветени две от статиите ми (**Стоилова**, Анка. За номерирането в арабските ръкописи (по материали от

Броят на съчиненията е 36. Описанията са подредени азбучно по заглавията в оригинал. Елементите са: пореден номер; заглавие и име на автора (с арабица); идентифициращи кратки откъси от началата и края (на част от преписите); физическа характеристика (брой на листовете, брой на редовете на страница, размери на листа и на текста (в см); сигнатура; дата на преписване, име на кописта, място на преписване; литература за описваното съчинение, представена в достатъчния минимум; бележка с допълнителни сведения за състава или битуването на кодекса. Данните в отделните описания са предадени с различна пълнота. Сигнатурите са от началото на XX в. Тяхното съответствие със съвременните сигнатури е дадено в Приложение № 8, където са посочени и промените, настъпили междувременно. Уточнени са страниците на съчиненията от сборниците, описани от А. Шишманов. Настоящите сигнатури на ръкописите с номера 19 и 29 са установени от проф. Стоянка Кендерова.[42]

Втората форма на разкриване на ръкописната сбирка са работните картотеки.

В периода между 1942–1960 г. проф. Б. Недков (1910–1975) подготвя работни описания на османотурските съчинения.[43] По негова инициатива се избира нов подход, като се прави първото разделение на описанията на сбирката по езиков принцип. (Едно малко отклонение за въвеждането на османотурските и персийските ръкописи във фонда на „Ориенталския отдел“ е необходимо, за да се създаде по-пълна представа за предварителната му обработка. В процеса на работа над ръкописите са откривани също фрагменти на османотурски и персийски език.[44] Тяхното описване и евентуалното им съпоставяне и обединяване предстои като продължение на направеното досега. През последните две десетилетия на миналия век описването на османотурските ръкописи се поставя отново на дневен ред. Поема се от османистите Зорка Иванова, Стоянка Кендерова и Румяна Томова (участието на последната е епизодично, тъй като се налага да напусне отдела). Дългогодишната работата над османските ръкописи от страна на З. Иванова по редица непреодолими причини не се оформя като каталог или предварителен списък. Въпреки стеклите се обстоятелства, съдържанието им е многостранно разкрито чрез представянето на повече от триста кодекса в две студии, публикувани в годишника на Висшия ислямския институт в София[45] и в сборника „Факти и

фонда на НБКМ). – В: *Библиотека*, 2010, № 2–3, с. 136–147; **Стоилова**, Анка. А. Шишманов и неговият кратък каталог. – В: *Библиотека*, 2015, № 6, с. 75–116.

[42] Те са ОР 361 и ОР 2400, описани с каталожен № 61 и № 177 (вж. **Kenderova**, Stoyanka. Cataloque of Arabic Manuscripts in SS Cyril and Methodius National Library, Sofia. hadith sciences. London, 1995, с. 96, 247).

[43] Работната картотека на проф. Б. Недков е представена пълно от З. Иванова в нейната студия, посветена на османотурските ръкописи, съхранявани в НБКМ (**Иванова**, Зорка. Поглед върху...).

[44] Сред арабските фрагменти се откриха два на османотурски и два на персийски език. Те са отделени за бъдеща обработка от специалистите, които ще описват неарабските ръкописи.

[45] **Иванова**, Зорка. Един поглед върху ръкописното наследство на османотурски език, съхранявано в Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – София. обзор. ч. 1. – В: *Годишник на Висшия ислямски институт*, 2009, т. 1, с. 247–265.

мистификации“, издание на НБКМ[46]. В известен смисъл обзорът, предложен от колегата З. Иванова, е продължение на делото на Б. Недков и е своеобразен анонс за включването в научно обращение на представените ръкописи.

Опис на персийските ръкописи, съставен от Джемшид Сайяр (1929–1998), излиза от печат през 1973 г.[47] Общият брой на кодексите е 104; те са разкрити в 118 описания на персийски текстове и 13 – на османотурски език, както и двуезични речници и съчинения.

В разкриването на арабските ръкописи, които са най-многобройната група, вземат участие български и арабски специалисти. В резултат са подготвени две работни картотеки и са отпечатани три каталога.[48] Картотеките са дело на Фурад М. Махди ал-Джауахири. Те са на отпечатани фиши в два формата. По-големите[49] са еднакви с тези от работната картотека на проф. Б. Недков. Рубриките в тях са на български език. Върху лицевата страна са: [Тема] (вляво); ОР (вдясно); автор; заглавие; автор и заглавие в текста; бележки за съчинението. На гърба описанието продължава с елементите: начало; край; археографски и палеографски данни (бр. на листовете, размери, бр. на редовете на стр., писмо, мастило, хартия, подвързия, състояние; преписал (име, място и дата; библиография и инв. №; сигн. ОР (вдясно).

Единица на описание в двете картотеки е отделният текст, а не кодексът. Не са отбелязани данни за сравняване и обединяване на фрагментарно запазени паметници. Данните са внасяни с различна пълнота. В много фиши по-късно от няколко ръце са правени допълнения към описанията, оставени от Ф. Джауахири. Малките фиши за втората картотека са отпечатани на арабски език[50]. Елементите на описанието (в превод) са: сигнатура (вляво); заглавие на книгата; автор; източник; представяне на книгата: описание: писмо; брой на листовете; размери; брой на редовете на страница. Преписът: име на преписвача; място и време на преписване; начало; край; бележки.

На гърба на фишите са вписани подробности за описвания паметник и са включени кратки пояснения за фрагментите. Посочени са и сигнатури на други ръкописи със същото съдържание. Описанията, изготвени от Ф. Джауахири, разкриват с по-голяма пълнота арабските ръкописи от фонда на Националната библиотека, но не ги обхващат изцяло, поради ограничения срок, в който са направени. Висока оценка за неговата работата по разкриването на близо 900 ръкописа е дадена от

---

[46] **Иванова**, Зорка. Поглед върху...

[47] Биографични бележки за него вж. **Иванова**, Зорка. Сайяр, Джемшид. – В: *Българска* книга. енциклопедия. състав. А. Гергова. София, Москва. 2004, с. 384. Броят на постъпилите в отдела персийски ръкописи след излизането на каталога е все още малък и тяхното представяне също би могло да бъде предмет на самостоятелна статия.

[48] **Кендерова**, Стоянка, Стоилова, Анка. Каталог на източните ръкописи, съхранявани в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Том 1, ОР К1–ОР К18, ОР 1–ОР 200. София, 2013, с. 27–29.

[49] Размерите са 450 х 245 мм.

[50] Размерите им са 135 х 100 мм. Общият им брой е 1721. Червеният номер в десния горен ъгъл на малките фиши е поставен при предварителната обработка на тези описания и отразява реда, в който са били. След подреждането им по тематичен принцип е направено ново общо номериране (с молив).

ръководителите на „Ориенталския отдел“ и на Ръкописно-документалния център М. Михайлова-Мръвкарова и К. Възвъзова-Каратеодорова.[51]

Направата на работните картотеки е подготвителен етап в разкриването на сбирката от арабски ръкописи в печатни каталози, което все още не е завършено. Двете картотеки на Ф. Джауахири са ползвани при издаването на каталозите на Изз ад-Дин[52], на А. Даруиш[53] и на Ст. Кендерова[54]. По препоръка на Ф. ал-Джауахири се пристъпва към създаването на поредица тематични каталози и така се избира вторият признак за групирането на описанията. Началото е поставено с том 1. – „Коран“[55]. Прието е следното разпределяне на темите по томове: I. Коран; II. Тафсир; III. Хадис; IV. Философия и догматика; V. Мюсюлманско право; VI. Езикознание; VII. История, география, литература, наука.[56] Последователността им отразява традиционното делене на науките при каталогизирането на арабското ръкописно наследство, но не е следвана при подготовката на отделните томове, тъй като отделните автори избират тема според предпочитанията и научните си интереси. Така излиза том трети, преди да е изготвен том втори.[57]

Поради спецификата на каталога, посветен на преписите на Корана, подредбата им е хронологична. Представени са общо 95 ръкописа. Последната по големина сигнатура е ОР 3541. След излизането на каталога до момента във фонда са регистрирани като новопостъпили 65 преписа, част от които са фрагменти.[58]

В другите изброени каталози е застъпено тематично-хронологичното разпределяне на описанията. Избраната схема съдържа елементи на четирите основни панела, които са представяни с различна пълнота.

Каталогът на Изз ад-Дин разкрива 346 текста от ръкописа. Включени са и сборници, част от които са цялостно разкрити, други – само отчасти. Поради това описаните кодекси са 129. От тях 23 текста са без посочена сигнатура, а за 5 е установено, че има грешки (печатни или на автора).

---

[51] **Възвъзова-Каратеодорова**, Кирила, Михайлова-Мръвкарова, Мария. Jousif Izzedien. Arabic Manuscripts in the National Library of Sofia „Cyrile et Methode“. Baghdad, Academy press, 1968. 168 с. – В: *Известия на Народна библиотека „Кирил и Методий“*, 1969, т. 9 (15), с. 305; **Самсарева**, П., Даруиш, А. Опис на арабските ръкописи в Народна библиотека „Кирил и Методий“, София. т. 2. Дамаск, 1974, 287 с. – В: *Известия на Народна библиотека „Кирил и Методий“*, 1974, т. 16 (22), с. 809–812.

[52] **Изз ад-Дин**, Юсуф.

عزالدين، يوسف. مخطوطات عربية في مكتبة صوفيا الوطنية البلغارية كيرل وميتودى. بغداد، 1968. 167 ص.

[53] **Даруиш**, Аднан.

الدرويش، عدنان. فهرس المخطوطات العربية المحفوظة في دار الكتب الشعبية كيرل وميتودي في صوفية عاصمة الجمهورية الشعبية البلغارية. الجزء الاول. القرآن وعلومه الحديث وعلومه. دمشق، 1969. 292 ص. . الجزء الثاني. علوم اللغة والوضع، العلوم الصرفية، العلوم النحوية، لعلوم البلاغية، علم العروض والقوافي ، الفنون الادبية. دمشق، 1974. 278 ص.

[54] **Kenderova**, Stoyanka. Cataloque of...

[55] **Петкова-Божанова**, Ганка. Каталог на арабските ръкописи. Т. 1, Коран. София, 1977. 148 с.

[56] **Пак там**, с. 14.

[57] **Kenderova**, Stoyanka. Cataloque of Arabic Manuscripts in SS Cyril and Methodius National Library, Sofia. Hadith sciences. London, 1995, 459 с.

[58] Сигнатурите на неописаните корани са посочени в последната глава на книгата ми, която е под печат.

Каталогът на А. Даруиш е в два тома и представя общо 1258 текста, от които 463 са в сборници. За съжаление в този каталог също се откриват грешки, поради което сигнатурите на редица ръкописи не са предадени точно (без сигнатури са 24 описания, а установените неточности засега са 57).[59]

В каталога е включена по-голямата част от преписите на съчинения, представящи хадисната литература в сбирката. Той съдържа 243 описания на текстове от 184 кодекса. Неговото предимство пред предходните е в това, че са избегнати споменатите неточности.

От изложеното дотук се налага изводът, че разкриването на ръкописната сбирка, съхранявана в отдел „Ориенталски сбирки", е дело, в което участват представители на няколко поколения ориенталисти, и то трябва да бъде оценено по достойнство. Следваните от тях принципи и методи на описание са свидетелство и за промените и развитието на теорията за каталогизиране на източните ръкописи. Положителните моменти и утвърдените в практиката подходи са добра основа и предпоставка за цялостното представяне на кодексите като паметници на материалната и духовна култура, създадена в пределите на мюсюлманския свят.

[59] В процеса на работата над ръкописите от фонда стана възможно да се коригират няколко от грешките (OP 436 е OP 435; OP 845 е OP 845–1, OP 145 е OP 1450). Не е правена целенасочена проверка на всички сигнатури, фигуриращи в каталога.

Настоящи тенденции в промяната на авторското право в посока благоприятстване на библиотеките

Александра Хорват

Present Trends in Making Copyright More Favourable for Libraries
Aleksandra Horvat

Summary

In the last decade of the past century the digital was already well known. Authors and publishers understood the potential danger: once the text was released, there was no possibility to control its further dissemination. At that point copyright came into focus and debates and discussions about it started.

Attempts at modernising European copyright:

The Guidelines on library legislation and policy in Europe were prepared and published in 2000 for the audience of library policy makers and legislators to apply.

In 2001 the European Union prepared a new Directive 2001/29/EC on the Harmonisation of Certain Aspects of Copyright and Related Rights in the Information Society, with the aim of harmonising national legislation of its member countries and making it suitable for the digital environment. Directive allows libraries to reproduce works which they possess, but they can make them available to users in their premises only.

The WIPO (the World Intellectual Property Organization) international attempts:

The Marrakesh Treaty was adopted on June 27, 2013 in Marrakesh and it forms part of the body of international *http://www.wipo.int/copyright/en/* copyrighttreaties administered by WIPO. It has a clear humanitarian and social development dimension and its main goal is to create a set of mandatory limitations and exceptions for the benefit of the blind, visually impaired, and otherwise print disabled.

Key-words: copyright, libraries, Directive 2001/29/EC, Library legislation and policy in Europe, Marrakesh Treaty.

Въведение

През последното десетилетие на миналия век дигиталното вече е добре познато, а неговите предимства пред аналоговото са признати и високо оценени. Текстовете могат да се произвеждат и възпроизвеждат в един безкраен брой от безупречни ко-

пия, идентични с оригинала. Което обаче е дори по-ценно, те биха могли да бъдат разпространени мигновено и почти без никакви разходи. Въпреки това авторите и издателите осъзнават потенциалната опасност: веднъж освободен текстът, няма възможност да се контролира по-нататъшното му разпространение. Точно в този момент авторското право дойде на фокус, като започнаха дебати и дискусии за него.

На пръв поглед изглежда, че съществуващият режим на авторско право може лесно да бъде адаптиран, за да отговори на нуждите на дигиталното. Споразуменията за интернет, приети през 1997 г., вследствие на организираната от СОИС (Световната организация за интелектуална собственост) международна дипломатическа конференция относно определяне на авторското право и сродните му права, проведена в Женева през декември 1996 г., се смятат за крайъгълния камък на режима за авторското право, подходящ за цифрова среда. През 2001 г. Европейският съюз изготви нова Директива 2001/29/ЕС за хармонизиране на някои аспекти на авторското право и сродните му права в информационното общество, с цел хармонизиране на националното законодателство на страните членки, което да го направи подходящо за цифрова среда.

Опити за модернизиране на европейското авторското право

Още преди приемането на Директива 2001/29/ЕС, европейските библиотекари бяха добре запознати с важността на авторското право за библиотеките в новата цифрова среда. В края на 90-те години Съветът на Европа проведе няколко конференции, в които библиотекари от различни европейски страни споделиха информация и обсъдиха мерките, които е необходимо да бъдат взети от библиотеките в променящата се среда. Насоките относно библиотечното законодателство и политика в Европа бяха подготвени и публикувани през 2000 г. за аудиторията на създателите и законодателите на библиотечна политика. Наред с другите неща, насоките изискват правителствата да установят правна позиция по отношение на библиотеките в законите за авторското право, както и това, че изключенията в авторското право, които се прилагат за печатни материали, трябва да се прилагат и за дигитални такива. Първата препоръка бе надлежно изпълнена и библиотеките бяха въведени в националните закони за авторско право на европейските страни като институции с публична функция, чиято работа трябва да бъде улеснена в интерес на по-широка аудитория. Но второто изискване – определяне на изключенията от авторското право, не се оказа толкова лесно изпълнимо, а дискусиите и дебатите за изключенията и ограниченията на авторското право продължават и до днес. Съществуващите изключения, предвидени в Директива 2001/29/ЕС от 2001 г., не позволяват на библиотеките да изпълняват всички свои задачи в цифровия свят така сигурно и законно, както това става в аналоговия. Освен това новите задължения, като например продължителното и скъпо търсене на носителите на авторски права, са се превърнали в част от ежедневната им работа.

Въпреки че дигитализацията на културното наследство изглежда да има постоянно значение за ЕС, както е посочено в неговите стратегически документи, също и в създаването на *Europeana*, то това не е плавен и бърз процес. Данните,

предоставени от библиотеките, показват, че само малък процент от всички т.нар. *out-of-print* творби, т.е. произведения, които все още са защитени, но не са повече налични в търговската мрежа, са били дигитализирани. Повечето от тези произведения са създадени през втората половина на XX в. и поради това са от голям интерес за читателите, тъй като са свидетелства за неотдавнашното минало на Европа, но парадоксално остават недостъпни и следователно невидими. Този факт понякога се описва като „черната дупка на XX век“. Фондация *Europeana*, например, съобщава, че само 10,93 % от произведенията, презентирани в портала Europeana, принадлежат на миналия век.

Човек трябва да има предвид, че цифровизацията включва две стъпки: възпроизвеждането на дадено произведение и осигуряването на възможност то да бъде достъпно за обществеността. Директива 2001/29/ЕС позволява на библиотеките да възпроизвеждат произведенията, които те притежават, но те могат да ги предоставят на потребителите само в своите помещения. Примерът на портала *Europeana* с липсата му на творби от XX в. ясно показва, че търсенето на носителите на авторските права и тяхното компенсиране не е лесна задача за библиотеките. Масовата цифровизация, която в момента е технологично възможна, все още е непостижима мечта за много библиотеки поради големите разходи, време и усилия, които трябва да бъдат употребени в изясняване на правата. А именно, библиотеките никога не са съхранявали директории на авторите и това, че не са опитвали да ги идентифицират и намерят, представлява нов проблем и създава допълнителна работа. Организациите за Колективно управление (CMO) биха могли да помогнат, но често те се грижат само за една категория произведения, например музика, и не се занимават с останалите. Това означава, че библиотеките в изясняване на правата ще трябва да работят с няколко CMO, защото дори една обикновена книга често съдържа илюстрации, съпътстващи текста, и изисква да бъдат идентифицирани и открити най-малко двама автори. Когато се отнася за научни трудове, броят на авторите е дори по-висок. В последния си работен документ относно модернизирането на правилата за авторското право Европейската комисия дава като пример дигитализацията на колекция от книги по генетика от миналия век във Великобритания, където са идентифицирани 5459 автори за 1620 произведения, като 5 % от книгите имат повече от 10 автора. Тъй като *out-of-print* произведенията обикновено са стари, библиотеките често трябва да следват веригата в търсене на настоящите носители на авторско право, което изисква време и усилия, и често това е непосилно за ограничените им бюджети. Смята се, че такова търсене може да струва между 50 и 100 евро за една книга и 1,70 евро за една снимка. Още по-сложно може да се окаже търсенето на притежателите на правата на различни брошури, снимки и други подобни материали, произведени за некомерсиална цел и важни за местната или националната история. В Източна Европа веригата на носителите на авторски права е особено трудно да се проследи, тъй като много издатели, особено държавните органи, не разполагат с легални наследници. Библиотеките, интересуващи се от дигитализацията на стари вестници, са изправени пред много пречки, когато се опитват да уточнят правата.

Разширеното колективно лицензиране е предлагано като възможно решение и се прилага в някои страни, предимно в скандинавските. Този вид на лиценз се основава на презумпцията, че СМО представляват всички автори, с изключение на тези, които са против и изрично са се отказали писмено от тях. Тогава СМО могат да предоставят лиценз за дигитализация на цялата колекция на библиотеката. Остава да се види дали разширеното колективно лицензиране може да бъде прието от страни с различни законодателни традиции.

Авторското право е важно за библиотеките, защото като държавни институции те трябва да се подчиняват на законодателството и действията им трябва да са правно обосновани. В новата технологична среда обаче законодателството трябва да се тълкува ясно и конкретно, което често не се случва в момента. Също така съдебните решения и тълкувания, които биха могли да помогнат, обикновено са валидни само в една страна, което дори увеличава правната несигурност. Затова ИФЛА се опита да помогне чрез набор от изключения и ограничения, необходими на библиотеките във форма на споразумение, като го предложи на СОИС за приемане. Предложението за споразумение изброява пречките пред библиотеките като: липсата на освобождаване от авторски права в някои страни, превес на неблагоприятните лицензионни условия над установените от закона изключения, трансграничните ограничения за безпроблемното преминаване на информация, което е възможно и е присъщо на цифровия свят, забрани за заобикаляне на технологичните мерки за защита, които пречат на библиотеките да архивират и предоставят материали, пречките пред библиотечното кредитиране, доставката на документи и безплатното ползване на материали за обучение, научни изследвания и частни проучвания. Предложението за споразумение все още не е одобрено от СОИС за дебат и приемане. Ето защо е важно да се види какво прави СОИС за модернизиране на настоящия режим за авторските права.

Международните опити на СОИС

СОИС описва себе си като глобален форум за обслужване на интелектуалната собственост, политика, информация и сътрудничество. Основана през 1967 г., тя е международна организация, в която членуват 189 страни. СОИС има за цел да хармонизира авторското право и сродното му законодателство за интелектуална собственост по целия свят, като по този начин съдейства на световната търговия. Подготвителната работа се извършва от неговите постоянни комитети. Един от тях е Постоянният комитет за авторско право и сродните му права, който отговаря за въпросите на авторското право.

В края на първото десетилетие на този век СОИС се сблъска с редица предложения за изключения и ограничения на авторското право, включително Предложението за споразумение на ИФЛА, относно ограниченията на авторското право и изключенията за библиотеките и архивите. СОИС реши да се съсредоточи върху частта на споразумението, която има за цел да улесни достъпа на слепите, хората с увредено зрение и тези, които не могат да извличат информация от печатен текст. След дълги и изтощителни дискусии и дебати по предложението споразумението беше окончателно прието на конференция, проведена в Маракеш, Мароко, през

юни 2013 г. и стана известно като *Договора от Маракеш*. Бяха необходими две години договорът да бъде ратифициран от 20 държави, което беше постигнато през юни 2016 г. Той беше окончателно приет на 30 септември 2016 г., три месеца след края на 20-ата по ред ратификация. СОИС покани своите страни членки да въведат в националното си законодателство набор от ограничения и изключения от авторското право, които да позволят възпроизвеждането, разпространението и представянето на публикуваните произведения във формати, достъпни за хората със зрителни увреждания. Ограниченията и изключенията трябва да се използват единствено от така наречените *упълномощени обекти*. Упълномощените обекти, които със сигурност включват библиотеките, трябва да създадат свои собствени практики при работа с материалите, ясно да определят бенефициентите и да имат грижата услугите да се предоставят само на тях. Също така са длъжни да следят внимателно потока от материали и да го записват. Те могат да направят копия в достъпни формати и да ги разпределят за лично ползване от страна на бенефициентите. Вносът и износът на достъпни формати трябва да бъде разрешаван при определени условия. Това е особено полезно за страните, чиито езици са широко разпространен. Във всеки случай изключението или ограничението е допустимо само ако отговаря на изискванията на теста от три стъпки, определен от Бернската конвенция, т.е. ако то се отнася само за някои специални случаи; ако не противоречи на нормалното използване на произведението и ако не засяга неоправдано законните интереси на притежателя на авторските права.

Интересно е, че Европейският съюз, който все още не е ратифицирал Договора от Маракеш, посочва, че той не е в съответствие с действащото законодателство. Предложението за нова директива относно някои позволени употреби на произведения и други обекти, защитени от авторското право и сродните му права в полза на лица, които са слепи, хора с увредено зрение или хора, които не могат да четат ефективно текст, както и за изменението на Директива 2001/29/ ЕС относно хармонизирането на някои аспекти на авторското право и сродните му права в информационното общество, са наскоро издадени от Комисията. В държавите – членки на ЕС, се провеждат консултации по предложението. Това е важно, защото всяко национално законодателство може да вземе решение относно практиката на определяне на бенефициентите и поддържането на регистрите на транзакциите. Това може да означава повече или по-малко работа за библиотеките, но най-важното е, че гласът на библиотекарите е чут.

Бавното четене: нов тренд в информационната култура

Милена Цветкова

Slow Reading: a New Trend in the Information Culture
Milena Tsvetkova

Summary

The implementation of international standards for information culture gives priority to the rapid creation of new, complex and interconnected literacy. This text investigates the apprehension for influencing the speed and acceleration of reading and critical thinking, a key building block for these standards. The author gives recommendation for implementing the practices of reading more calmly instead of distancing ourselves additionally by the types of literacy need in modern life. Reasons are given for the necessity of stimulating a slower reading in the context of requirements for urgent education in information culture and creation of digital intelligence. The thesis is for rethinking the positive sides of speed reading and about renewal and active popularization of universal literacy for slow reading.

Key-words: information culture, media and information literacy, digital intelligence, speed-obsessed age, speed reading, slow reading, slow media, slow movement, time management.

„Текущото информационно време“ – хронотопът на постоянно променящото се информационно поле, диктува нови условия на създаване и потребяване на информационни продукти и услуги. Възприятията ни за време вече са техноморфни – контролирани от машините, устройствата, електричеството, битовете и терабитовете. В своя труд „Тиранията на момента“ професорът по социална антропология от Университета в Осло Томас Хюланд Ериксен отбелязва: „В епохата на информацията е практически невъзможно да дообмислиш докрай нито една мисъл. Задълбочените разсъждения постоянно се прекъсват от новите фрагментарни сведения“[1]. Точно в този момент изискванията към читателя, опознаващ, осмислящ и конструиращ социалната реалност, нарастват неизмеримо: бързината на реакциите не трябва да става за сметка на икономията на мисъл и повърхности съждения.

Темата на настоящото изложение е преоткриването на старото изкуство в четенето Festina Lente. Разгърната е в контекста на предизвикателство срещу културата на бързината и ефективността в лицето на „културата на бавното“ и нейното

[1] **Eriksen**, Thomas H. Tyranny of the Moment: Fast and Slow Time in the Information Age. London: Pluto Press, 2001, c. 5.

въздействие не само върху психическото и физическото здраве, работата и взаимоотношенията, а преди всичко върху информирането, обучението и придружаващия ги процес на четене.

Целта тук е да открием аргументи за позитивите на „бавното четене“ спрямо формирането на общата информационна култура на всеки представител на дигиталната ера.

Връзката „информационна култура–четене“

Политиките и програмите за персоналната информационна култура се съсредоточиха върху системния подход при каталогизирането и организационните матрици за най-устойчива и перспективна информационна (медийна и дигитална) грамотност. Една от особеностите на повечето от актуалните схеми на генералните умения, на които се базира информационната култура в дигиталната ера, е, че не сепарират умението за четене само в една област на компетенции, а всяка от съставящите ги категории **предполага участие на четенето**. Можем да илюстрираме тази обвързаност „информационна култура – четене“ с две от тях.

Първата схема е озаглавена „Каталог на компетентностите за медийна и информационна грамотност“, създадена от полския фонд Fundacja Nowoczesna Polska и базирана на препоръките на Европейската комисия A European approach to media literacy in the digital environment[2]. Регламентира следните осем категории умения:

1. Използване на информация.
2. Медийни отношения.
3. Език на медиите.
4. Креативна употреба на медиите.
5. Етика и ценности в комуникацията и медиите.
6. Безопасност в комуникацията и медиите.
7. Икономически аспекти на медиите.
8. Право в комуникацията и медиите.

Втората схема е озаглавена „Дигитална интелигентност“ и е разпространена чрез Световния икономически форум от д-р Park Yuhyun, изследователка на дигиталното образование и политика в Технологичния университет „Нанянг“ в Сингапур (Nanyang Technological University).[3] Обхваща следните осем категории умения:

1. Дигитална идентичност.
2. Дигитално използване.
3. Дигитална безопасност.
4. Дигитална сигурност.
5. Дигитална емоционална интелигентност.
6. Дигитална комуникация.

---

[2] **Digital** Future: Media and Information Literacy Competencies Catalogue Warsaw: Fundacja Nowoczesna Polska, 2012. 19 с. [онлайн]. [прегледан 14.06.2016]. *http://cyfrowaprzyszlosc.pl/files/2012/07/Competences-Catalogue-introduction.pdf*

[3] **Park**, Yuhyun. 8 digital skills we must teach our children. – В: *World* Economic Forum [онлайн]. [прегледан 14.06.2016]. *https://www.weforum.org/agenda/2016/06/8-digital-skills-we-must-teach-our-children*

7. Дигитална грамотност.
8. Дигитално право.

Друга особеност на най-авторитетните ръководства и методики по информационна (медийна и дигитална) грамотност е, че подчертават опасността от ускорението. Твърди се, че социалното и икономическото въздействие на технологията се ускорява, че скоростта на информацията се е увеличила експоненциално. А в същото време установяваме, че употребяваните лексеми за задължителните умения и компетентности в дигиталната ера – *откриване, разбиране, осъзнаване, изграждане, създаване, управляване, контролиране, овладяване* – обвързват действията с условието „достатъчно време“ за осъществяването им. Обучението по всеки от компонентите на информационно-дигиталната култура не би могло да е резултатно в условия на спешност, ускорение и бързина. Дори да установим след време, че потребителите пред компютъра, електронния четец или таблета са развили драстично различни рецептивни стратегии, научно доказан факт е, че човешкият индивид има естествени неврофизиологични бариери пред пропускателните си възможности. Затова върху влиянието на свръхускорението при формирането на новата информационна (медийна и дигитална) грамотност ще се спрем отделно.

В една перспектива на загриженост за ергономията на обучението по нови грамотности в дигиталната епоха оборотът на дигиталната интелигентност би могъл да се регулира от Slow философията на „бавността“. Можем да илюстрираме тази идея с вграждане на символа на този нов тренд – охлюва, в центъра на нейния спектър.

Фиг. 1. Спектър на информационната култура, базирана на дигитална интелигентност[4]

[4] Колаж със схемата на дигиталната интелигентност на д-р Yuhyun Park по проекта DQ Project (**Park**, Yuhyun. 8 digital skills we must teach our children. – В: *World Economic Forum* [онлайн]. [прегледан 14.06.2016]. *https://www.weforum.org/agenda/2016/06/8-digital-skills-we-must-teach-our-children)*

SLOW културата

Културата на бавното четене (или Slow reading) е производна на световните движения „Слоу“ (Slow), зародили се през 1986 г. като контрареклама за бавно хранене – Slow Food, контрапункт на веригите за бързо хранене Fast Food и разраснали се като общности, съпротивляващи се на бързия градски живот, на бързите технологии и бързата култура. Идеята за бавността и перспективите на забавянето се подкрепят от направленията „бавно възпитание“, „бавно образование“, „бавно изкуство“ („бавни направления“ в изкуството, подкрепящи творби, които се създават с години), „бавно градинарство“, „бавен туризъм“, „бавна мода“, „бавни пари“ (което призовава към инвестиции в провинциални и органични ферми), „бавна разработка на софтуер“ (Slow Software Development за внимателно написани програми и с изключителен дизайн), „бавен дизайн“ (посветен на оформянето на ергономична за читателя страница, на информационна архитектура на страницата, която отразява гледната точка на читателите). Като цяло движението „слоу“ има мисията да възвърне смисловата връзка в глобалното състояние на свързаност. То е реакция срещу тези аспекти на съвременния живот, в които качеството и хуманността са жертвани на олтара на удобството и ефективността. Оправдано е движението да набира скорост, тъй като все повече хора признават своя дискомфорт от бързото темпо и „изключения“ характер на естествения си живот.

През 2010 г. се прокламира и концепцията за „бавните медии“ (Slow Media), документирана в „Манифест на бавните медии“, широко обсъждан във и извън родината си Германия.[5] „Бавните медии“ са заявили нови компетентности и двупосочен ангажимент – от една страна, за повишаване на качеството на медийното съдържание, а от друга – за детоксикация и екология на възприемането. В този контекст са интересни две явления. Все по-актуален тренд в дигиталните компетенции сред журналистите е „бавната журналистика“ (Slow Journalism). Slow журналистиката е за съсредоточени умове, които искат повече качество – повече преразказ на историята, повече анализ на историята и упорито четене, докато не се уверят, че нито едно камъче не е оставено необърнато. Мерна единица за Slow журналистите е месеци или години, а не час и ден. Бавната журналистика пледира за свободата да се облегнем назад, за да анализираме пороя от новини, за да размишляваме върху тях и да получим усещане за перспектива. Тя е предназначена за журналисти и читатели, които искат да се задържат по-дълго на едно място. През 2015 г. в Норвегия стартира и проектът „бавна телевизия“, преобръщащ представите за гледането на екран в съзерцание. Като цяло бавните медии пропагандират концентрирането върху една задача (монотаскинг). Не насърчават интерактивността и контактността, а информирането в самота и спокойствие и четенето в извънтехнологичен формат. С други думи, бавни медии са онези, които предлагат **„диетично“ четене и информиране**.

Важно е, че и маркетингът приема добре философията на бавните медии. Тази подкрепа е успешно концентрирана във възгледа на световноизвестния маркетолог Сет Годин:

---

[5] **Blumtritt**, Jörg, David, Sabria, Köhler, Benedikt. Das Slow Media Manifest. – В: *Slow Media Blog* [онлайн]. [прегледан 14.06.2016]. *http://www.slow-media.net/manifest*

„Сега е златно време за бавни медии. И днес проблемът е в това да си достатъчно замислен и достатъчно търпелив, за да изхабиш (неограничено) време за създаване на бавни текстове за бавно четене. Това може да са медии, трудни за разбиране, трудни за потребление. Но това е нормално, защото бавната медия не е масова медия. Бавните медии са търпение. При тях няма краен срок, текстът им не се измерва в знаци или килобайти. Това са медии, които могат да си позволят спокойствие вместо сензационност, дълбочина вместо повърхностност. Бавните медии са не за развличащите се маси, а за съсредоточеното малцинство.“[6]

Четенето от хартия е лек срещу кризата. Така заяви футуристът Ричард Уотсън в края на 2009 г., когато светът вървеше към икономическата криза, а хората бяха наплашени от новини за фалити, инфлация и неизвестност.[7] Именно съдържанието върху хартия (тежките текстове, анализите, романите) и печатните медии първи приеха да се рекламират с новия бренд – като „бавни медии“. В този контекст се зароди и тенденцията на връщане към печатните книги. Показателен акт извърши австралийската авиокомпания Quantas, когато започна да публикува серия от кратки печатни книги на автори на бестселъри, за да ги раздават на своите елитни пътници.[8] Обемът на тези книги е такъв, че се прочита в рамките на един полет. С този ход читателите на борда на самолета се насърчаваха да сменят своите четци и таблети с по-спокойната медия – хартиената книга. Действително се множат хората, които осъзнават, че когато четат от хартия, са по-спокойни и разбират по-голяма част от съдържанието, виждат цялата картина и имат търпение да я пренесат в контекста ѝ. Справедливо би било твърдението, че бавните медии са **лек за читатели, „болни от бързане“**.

Скоростта е в колизия с природата на четенето

През XXI в. бързината стана основен показател за ефективност, а скоростта – най-модният фетиш. Във всички ежедневни дейности, свързани с обслужване и комуникация, се очаква бързина и своевременност. Днешният мобилен homo sapiens предпочита всичко, което се случва около него, да е максимално съразмерно на темпото му на живот. А това темпо става все по-бързо, с което се минимизира възможността на хората да мислят.

Известно е, че пропускателните физиологични възможности на човека са твърде ограничени. Човешкият мозък възприема почти всички, но обработва само посилните сигнали, получени отвън. При засилена интензивност на информационния поток обаче се намалява чувствителността към слабите сигнали от страна на реципиента, а мозъкът му получава ограничено информационно разнообразие от ограничено възприети съобщения. Създават се условия за ограничено познание,

---

[6] **Godin**, Seth. Slow media. – В: *Seth's blog* [онлайн]. [прегледан 14.06.2016]. *http://sethgodin.typepad.com/seths_blog/2013/01/slow-media.html*

[7] **Вестникът** е вечен: Четенето е лек в кризата, смята футуристът Ричард Уотсън. – В: *Стандарт*, 5.01.2010.

[8] **Nawotka**, Edward. Qantas Airline Publishes Short Books Tailored for a Flight [онлайн]. [прегледан 14.06.2016]. *http://publishingperspectives.com/2013/05/cool-idea-quantas-airline-publishes-short-books-tailored-for-a-flight*

облягащо се единствено на фактологична и често противоречива информация. Когато събитията, промените в околната среда възникнат по-бързо от нормалното, човекът е способен да реагира само избирателно на отделните явления, докато при нормална динамика избирателната реакция го спасява от грешки и провали.

Какви са експериментално установените[9] данни?

➪ Количеството данни, което постъпва днес към човешкия мозък, е минимум 100 хиляди бита в секунда, а реално може да се възприеме и използва между 25 и 100 бита в секунда.[10]

➪ Най-голямото количество данни, които читателят може да възприеме, се изчислява в единици в секунда: при четене наум – 45 единици в секунда, при четене на глас – 30 единици в секунда, при коректорско четене – 18 единици в секунда.

➪ Човешкият мозък е в състояние да усвои (възприеме и обработи) информация с максимална скорост 25 бита в секунда. При такъв ограничен капацитет и при положение че всеки ден отделяме време за 50 страници текст, през целия си живот можем да прочетем не повече от 3000 книги.

➪ Скоростта на предаване на нервния сигнал при човека е максимум 30 000 символа в секунда, докато сигналите в компютъра се движат и обработват в милиони пъти по-бързо. Само през настоящата 2016 г. бяха отбелязани няколко нови световни рекорди в скоростта на предаване на данни чрез интернет – първо учени от колежа при Лондонския университет постигнаха скорост 1,125 терабита в секунда, а по-късно на международния икономически форум в Санкт Петербург беше демонстрирана скорост на мобилен интернет от 1,24 гигабита в секунда. Казано по друг начин, всички епизоди на сериала „Игра на тронове“ в HD качество могат да се изтеглят „на един дъх“ – за по-малко от 1 секунда.[11]

➪ Наред с неимоверната скорост, с която се случват промените в настоящето, наричано Big Data, стои и огромен растеж на данни – над 90 % от създаваното дигитално съдържание е неструктурирана информация.[12]

Можем да се опитаме да формулираме и ефектите върху интелектуалните способности на читателя от неергономичната скорост на комуникациите и информацията[13]:

---

[9] Вж. повече в: **Еляков**, Анатолий. Информационная перегрузка людей. – В: *Социологические исследования*, 2005, № 5, с. 114–121.

[10] **Семенюк**, Едуард П. Информационный подход к познанию действительности. Киев: Наукова думка, 1988, с. 132.

[11] **Maher**, Robert, Alvarado, Alex, Lavery, Domaniç, Bayvel, Polina. Increasing the information rates of optical communications via coded modulation: a study of transceiver performance.– В: *Scientific Reports* [онлайн], 2016, vol. 6. [прегледан 17.06.2016]. *doi:10.1038/srep21278*; **МегаФон**. Будущее. 5G. – В: *MegaFon* [онлайн]. [прегледан 17.06.2016]. *http://corp.megafon.ru/press/news/federalnye_novosti/20160616-1106.html*

[12] **Schubmehl**, David, Vesset, Dan. The Knowledge Quotient: Unlocking the Hidden Value of Information Using Search and Content Analytics [онлайн]: White Paper. International Data Corporation (IDC) [онлайн]. [прегледан 17.06.2016]. *http://www.coveo.com/~/media/Files/WhitePapers/Coveo_IDC_Knowledge_Quotient_June2014.ashx*

[13] Използвани са наблюдения върху информационното претоварване от проф. Томас Ериксен (**Eriksen**, Thomas H. Tyranny of the Moment. Fast and Slow Time in the Information Age.

1. Човекът автоматично „изтрива“ от оперативната си памет предходните данни от текущия информационен поток, за да освободи място за по-новите обилни и многократни съобщения.

2. Човекът запаметява твърде малко от възприетата текуща информация, тъй като съобщенията като цяло са подавани хаотично, фрагментарно, извън всякакъв логически ред и структура.

3. Човекът не възприема целия обем на информацията (изпуска част от информацията), защото няма време да я види (чуе).

4. Човекът увеличава грешките си, губи точност в резултатите си, защото няма време да провери и обсъди действията си.

5. Човекът възприема и преработва точно и в съответствие със задачата си цялата информация, но по-късно от крайния срок.

6. Човекът възприема информацията в изкривена светлина, защото я получава в неструктуриран вид, което става източник на невярна представа за фактите и на погрешни решения.

7. Човекът се отказва да възприеме информацията, защото не успява да я проследи.

8. Човекът изпада в раздразнителност и дори в паника, когато разбере, че не е възприел или не е запомнил пълната информация по интересуващата го тема.

9. Човекът губи самоувереност от ускорените темпове на трудовата си дейност, от заличената граница между свободно и работно време, от зачестилите упреци „Няма време!“, в резултат на което прибягва до фармакологични методи (антидепресанти) за решаване на проблемите си.[14]

10. Човекът охотно става заложник на опростяването на интелектуалните операции, рекламирано като освобождаване от човешките страдания, избавяне от умствените мъчения във времето на свръхскоростите.[15] Наред с това обаче опростяванията му внушават лъжливо чувство за власт над природата на вещите, дори над устройството на света.

11. Човекът с лекота ампутира чувството си за отговорност, тъй като скоростта създава „ефекта на конвейера“ и „ефекта на щафетното бягане“ – подаваш сигнала на следващия по трасето и с облекчение се самоизключваш от ангажимента.

London: Pluto Press, 2001, с. 59–60) и проф. Анатолий Еляков (**Еляков**, А. Информационная перегрузка людей. – В: *Социологические исследования*, 2005, № 5, с. 120).

[14] Ускорението и неувереността са правопропорционални, твърди Пол Вирилио в книгата си La machine de vision (1988).

[15] Такъв е пропагандният стил и на проф. Майкъл Дертузо от MIT, един от идеолозите на мрежата. Когато през 1997 г. предвещава опростяването на умствения труд чрез „електронни булдозери“, се защитава с безупречни хуманни аргументи: „повече контакти, отколкото можем до помним, повече сложност, отколкото можем да се справим, по-голяма скорост, отколкото можем да овладеем – ако оставим тези неща да ни претоварят, ще страдаме от стрес и ще бъдем неефективни“. Вж. **Дертузо**, Майкъл. Какво ще бъде? Как светът на информацията ще промени живота ни. София: Жар – Жанет Аргирова, 2001, с. 400.

12. Човекът деформира писмените си навици, тъй като скоростта влияе върху синтаксиса и стила.[16]

13. Човекът разрушава способностите си да мисли, да учи и да твори, поради остър дефицит на време.

Особено адекватен за описваната ситуация е епизодът с Мечо Пух, когото Кристофър Робин влачи по стълбите, главата му се удря по стъпалата, а той си казва – ех, само ако имах време да се спра, да помисля. (Да си спомним и популярната английска пиеса „Спрете света, искам да сляза“). Ускорението не е най-комфортното състояние на човечеството. Защото от физиката знаем, че прекомерната скорост деформира. Но съвременният активен човек няма избор: ако не се включи в тази надпревара, просто остава на перона.

Здравословен скептицизъм към бързото четене

Скоростта, с която очите ни пътуват по трасето на писмената страница, има сериозни и дори изненадващи последици за начина, по който сумите предават смисъл.

При нормална за читателите средна скорост 150–250 думи в минута шампионските постижения на тренировъчните полигони по бързо четене наистина са примамливи. Най-новото „революционно приложение“ за бързо четене в онлайн среда Spritz, създадено през 2014 г. от базирания в Бостън стартъп, обещава на клиентите си, че с негова помощ ще могат да четат от екрана със скорост до 1000 думи в минута. Можем да добавим и опита средностатистическият читател да бъде комплексиран с рекорди по скоростно четене. Най-бързият читател в света – Хауърд Берг, популярен с нечовешката скорост на четене 25–30 000 думи в минута (4 секунди за страница), може да прочете „Война и мир“ (която има около 560 000 думи в английския превод) приблизително за 15 минути. Друг т.нар. световен рекорд принадлежи на Ан Джоунс, която чете 4700 думи в минута, следователно може да прочете „Война и мир“ за около 11,866 минути.

Споменатият революционен метод Spritz не дава отговор на въпроса дали наистина бързото четене способства за бързото възприемане. В рекламата си предприемачите казват, че „читателят ще може да овладее голяма част от информацията“, само че не уточняват нито какво разбират под „голяма част“, нито как ще измерват „овладяването“ ѝ. Друг проблем на Spritz е, че е безпомощен пред способността на човека да разбере това, което чете, и в тази посока не дават никакви надежди на потребителите си.

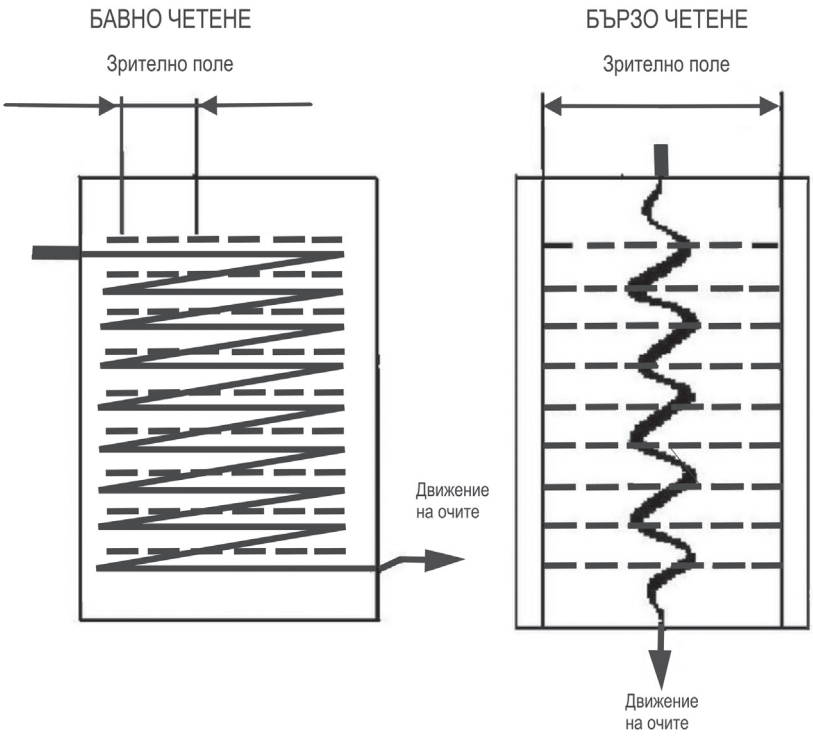
Всяка реклама на методи за бързото четене се основава на научни доказателства за минимизиране на фиксациите на окото по буквената страница за сметка на разширяване на зрителното поле (периферното зрение) на читателя с упражнения. Физиологичната истина е, че зрителният анализатор възприема буквата/думата само при спиране, при фиксиране на окото. А по време на сакадите (прескоците от дума на дума) се намираме в т.нар. зрителна слепота – нищо не възприемаме. В такъв случай летящият по стандартна машинописна страница (30 реда) само с 30

[16] Типичен пример е явлението „текстинг“, писменият сленг на SMS-те, критикувано още през 2003 г. от Хауърд Рейнголд в книгата му „Умната тълпа“.

„спирки“ (по 1 фиксация на ред), вместо с 60 или 90 „спирки“ (по 2–3 фиксации на ред при нормално четящия) няма как да възприеме текста върху целите редове от край до край, колкото и да е развито периферното му зрение. До днес няма доказателства за естествен интелект, успял да надскочи природните пропускателни възможности на нервната си система.

Може да се окаже, че най-пропагандната илюстрация на методите за бързо четене е и най-компрометиращата за тези методи (*вж. фиг. 2*).

Фиг. 2. „Пътят на очите“ при бавно и бързо четене[17]

Бързото четене вместо да преодолява, усилва грешките при четенето. Най-фатални и трудно преодолими дори за най-внимателния читател са рисковете от т.нар. **грешки на визуалните възприятия**. Те са грешки на култивирания автоматизъм при четенето и се дължат на минимум пет естествени закономерности на окото. Първата закономерност на зрителното възприятие е предусещане (антиципация) – човек автоматично разпознава (идентифицира) думите посредством миналия си опит, чрез сравняване със съхранените подобни в паметта си. Втората закономерност е контекстуална зависимост – зрителното възприятие на думата е под влияние на контекста, в който се намира. Третата закономерност е филтрира-

[17] Превод по: **Андреев**, О., Хромов, Л. Учитесь быстро читать. Москва: Просвещение, 1991. 160 с., рис. 24.

не – читателят са абстрахира от излишното, от ненужното според него. Четвъртата закономерност е субективна слепота – възприятието е избор при всеки отделен читател („Ние виждаме това, което искаме“). Петата закономерност на зрителното възприятие е цялостност (холистичност) – мозъкът чете обектите в „пакет“, т.е. не всяка буква поотделно, а цялата дума. Тази закономерност при четящото око се нарича още „начало – край“, тъй като за разпознаването на думата е важно само първата и последната буква да са на мястото си.

Проблемите с пропуските на четящото око, с оптическите измами в перцептивното поле, с недопрочетената дума, с недовидяната буква, с прескочения съюз или предлог в изречението са познати на всеки активен читател, но най-богат опит в това отношение имат коректорите. (Примери от практиката: „класификация–квалификация“; „книгознание–книгоиздаване“; „предположения–предложения“; „дипломатите–дипломантите“; „предговор–преговор“; „удвоено–усвоено“; „особено–осолено“; „отбори–отвори“; „текст за изпита–тест за изпита“; в десетките публикации на новината за избора на нов ректор на Софийския университет на 17.11.2015 г. името му фигурираше като „Анастас“ или „Атанас“ в приблизително равно съотношение.) И най-зоркият професионален коректор (типичният бавен читател с „орлово око“) не е застрахован от фатални буквени (печатни) грешки, които могат да преобърнат значението на думата или смисъла на изречението. И в това отношение бързото четене няма как да превъзхожда бавния прочит, единствен способен да сведе до минимум коварството на зрителните закономерности.

Може би най-тревожното в програмите за бързо четене е, че никога в техните контролни проучвания не фигурира въпрос към участниците относно смисловата информация, която се съдържа в четените текстове.

Механиката на бързото четене е основно разпознаване на думата или на групата от думи. А контролните тестове на тренингите не включват проверка на **разбирането** отвъд идентифицирането на думата. Може би най-авторитетният експерт по темата за очите по време на четене – психологът Кийт Райнър след десетилетия системни проучвания на скоростта при четене е убедена, че бързите читатели са в състояние да четат толкова бързо, само защото са тренирани да правят по-малко фиксации („спирки на окото“) по редовете: вместо да четат всяка дума, вземат „проби“ от текста, фиксират по няколко думи оттук-оттам. Когато ги изпитвали върху прочетеното, се установило, че се справят относително добре с общи въпроси по текста, които са схванали от преминатите на бегом фрагменти и са допълвали на базата на предварително съществуващите си знания по темата. Но когато ги изпитвали върху детайли на текста, те се проваляли. Водещата теза на Кийт Райнър и колегите ѝ и днес е, че само на ниво механика (идентифициране на думи и фрази) може да се постигне скоростно четене, но не и с успех в разбирането. Дефакто никой от нас не чете с постоянна скорост. Вместо това ние използваме различен темп, който винаги зависи от трудността и целта на задачата за четене.[18]

[18] **Rayner**, Keith et all. So Much to Read, So Little Time. How Do We Read, and Can Speed Reading Help? – В: *Psychological Science in the Public Interest*, 2016, vol. 17, № 1, с. 4–34. [онлайн]. [прегледан 17.06.2016]. *doi: 10.1177/1529100615623267*

Скоростта, с която четем нещо, трябва да обслужва способността ни да го **запомняме** по-трайно. Логично е приоритет в рекламите на бързото четене да бъде твърдението, че при завишена скорост текстът се запаметява със 70 % по-добре. Но последните изследвания на невролингвисти и когнитивни психолози показват, че по-доброто (което значи по-трайното) запомняне при четенето се постига при бавно четене, ограничавано от труден за разчитане шрифт. Това по правило са серифните шрифтове. Колкото по-сложен, богат и филигранен е шрифтът на текста, толкова повече време отнема за разпознаване на отделната дума, което обаче води до по-силен спомен от съобщението, гласи изводът от изследването на Конър Диемад-Йоман и Даниел Опенхаймер.[19] Ще си позволя да добавя, че това изследване е силно цитирано в съвременните изследвания върху читателската грамотност, тъй като доказва експериментално, че безсерифните шрифтове, шумно пропагандирани от Microsoft, може и да се декодират лесно, но не помагат за запомнянето. От гледна точка на психологията на комуникационния дизайн пък, когато читателят притежава и повече знания за богатството на самите глифови конфигурации, толкова повече ще вижда в акта на тяхното разпознаване и разкодиране. („Колкото повече знаеш, толкова повече виждаш.“) Предходни и последващи проучвания продължават да утвърждават още една теза – че повишената нечетливост на печатния текст принуждава читателя да разглежда по-внимателно думите, което води до по-богат, по-дълбок спомен за тях и до по-добро метаразбиране.

Бързото четене може би постига бързо възприемане и запомняне, но сложните когнитивни операции като **разбирането**, още повече **осмислянето** на текста, са постижими при темп в диапазона *largo–lento–adagio* (най-бавните темпове според музикалната терминология). На всичко отгоре експертите по методики за бързо четене смесват по недопустим начин фазите на четенето, които по правило се движат в алгоритъм – възприемане, запомняне, разбиране, осмисляне.

Изброените съображения правят невъзможно определянето на действителната полза от скоростните постижения на бързите читатели и може да служат като достатъчни основания за недоверие към подобни, все по-активно рекламиращи се услуги по подсилване на информационна (медийна и дигитална) грамотност. Изглежда, че школите, тренинг курсовете, тренажорите по бързо четене и технологичните компании с аналогичен софтеур за масова употреба успяват само в публичните си рефлекси към скептичния афоризъм на Анатол Франс: „Животът е твърде кратък, Пруст е прекалено дълъг“.

Феърплей с бавно четене

Един нов тренд в дигиталната ера като „грамотност за бавно четене“ се очертава също толкова примамлив, колкото е манията по бързо четене. Дефакто с агресивното популяризиране на техниките за „бързо четене“ (speed reading) се активира и гласът на привържениците на „бавното четене“ (slow reading). А ако

[19] **Diemand-Yauman**, Connor, Oppenheimer, Daniel M., Vaughanet, Erikka B. Fortune favors the BOLD (and the ITALICIZED). Effects of disfluency on educational outcomes. – В: *Cognition*, 2010 [онлайн]. [прегледан 17.06.2016]. *doi:10.1016/j.cognition.2010.09.012*

използваме маркетинговите брандове, можем да кажем, че „бавното четене“ се отнася към „бързото четене“ както Gourmet към McDonald‘s.

Организирани застъпници на бавното четене днес са движението „бавни книги“ (Slow books movement), движението „бавни библиотеки“ (Slow library movement), а от 2012 г. е оповестен и „Манифест на бавното четене“ (Slow reading manifesto). Много често акции за забавяне на ритъма на живота включват и бавното четене като част от програмата си.

Научният интерес към бавното четене също нараства. В литературната теория се асоциира със „затворено четене“ (close reading) или „близко четене“. Активира се употребата и на термините „дълбоко четене“ (deep reading) и „потапящо четене“ (immersive reading). Появяват се проучвания, които се интересуват от разликите между „задълбоченото четене“ и „диагоналното четене“ (сканиращото, фото четенето). Добър източник за опознаване на позитивите на бавното четене е книгата „Бавно четене“ на John Miedema от 2009 г.[20] Тезата на автора е, че бавно четене означава упражняване на правото на избор за собствен темп на четене и съпротива на принудата на всички да четат всичко и възможно най-бързо.

Изразът е използван още от Фридрих Ницше[21]: „Аз съм учител по бавно четене“. (I am a TEACHER OF SLOW READING – *главните букви са по оригинала.*) Но самият принцип „бавно четене“ черпи вдъхновение от старата еврейска практика за изучаване на сакрални текстове, за която са специфични аналитичното четене, съвместното четене и четенето като коментар. В действителност се наблюдават интересни образователни начинания, амбицирани да възродят това позабравено изкуство. Принципът на бавното четене, базиран на особената 2000-годишна еврейска техника на четене-допитване до сакрални текстове „мидраш“, е водещ за образователния проект „Ешкалот“ (Москва), посветен на традиционната и съвременната еврейска култура. Организаторите комбинират по оригинален начин древната форма на „бейт-мидраш“ с практиката „бавно четене“ в смисъла на антимодернистки жест към недоволните от твърде забързаното четене и загубата на вкус към четенето. Методът на бавното четене се прилага в група и се състои в това, че не текстът подкрепя нечии тези, а обратно: логиката на разгръщане на дискурса се определя от процеса на четене на текста. Задачата е да се предложи максимално обемен и многослоен прочит на дадена книга, от който по-късно да се възползва всеки отделен читател. „Бейт-мидраш“ насърчава по-нататъшното самостоятелно дълбинно и бавно четене на обучаваните, като им дава и инструментите за това – библиография, подходи, учители.[22]

Бавното четене по традиция е насочено към литературния читател. Тази най-тежка категория читатели, които извличат най-голямо удоволствие в контакта с текста, вероятно трябва да бъдат и най-активните адвокати на бавното четене. Те твърдят, че при бързото четене опасно се избягва фазата, отговорна за осмисля-

---

[20] **Miedema**, John. Slow Reading. Sacramento: Litwin Books, 2009. 92 с.

[21] Вж. **Nietzsche**, Friedrich. Daybreak. 1881. transl. by R. J. Hollingdale. Cambridge University Press, 1982, с. 5 (в параграф 5 на предговора).

[22] **Эшколот**. Еврейская культура в формате edutainment. 2008–2016 [онлайн]. [прегледан 14.06.2016]. *http://eshkolot.ru/about*

нето на книгите. При художествената литература „говоренето“ наум е това, което кара читателя да се почувства съпричастен с историята. Да маркира героите и обектите по свои модел. При бързото четене тези минипаузи и забавяния липсват и това ограничава въображението. Защитниците на бавното четене пояснявaт, че само при него се подсилва ефектът на повторния прочит и само с бавен темп се доставя по-голяма наслада на четящия. За да може той да бъде завладян от майсторството на писателя и да отпусне въображението си, е нужно да прави паузи и да не пропуска нито една част от текста. А максимумът, който може да постигне бързото четене, е даде възможност за бързо преработване на данни в голям по обем текст.[23]

Четенето обаче е културна практика, а не само технически метод. Четенето е вградено в ритуалите, в културите, в институциите, в историята – всичко, което предоставя на следващите поколения един „генетично“ важен вид знание, което се извлича само в търпение, спокойствие и статичност. Човек се научава да чете, за да се впише в култури и общности, за да влезе в тайните на религиозния опит, за да споделя посланията на литературата и да влезе в партньорство с авторите, за да се съревновава с другите, за да бъде разпознаваем и лоялен към институциите. Като контрапункт на тези христоматийни истини Томас Нюкирк, автор на книгата „Изкуството на бавното четене“, поставя съвременните „учебни програми по бързане“ и тиранията на „учителския часовник“. Изпитните тестове внушават опасен възглед за четенето и ученето у децата: че скоростта е от ключово значение, че четенето е състезание, че правилата ги определя хронометърът. Отличното владеене на учебния материал, твърди авторът, означава забавяне. Отличното владеене е хармония с текста, доброволен акт на внимание, на бдителност към настроението, гласа и сетивността на писмения език. Вие няма да станете по-свободен читател, ако четете по-бързо, завършва Томас Нюкирк.[24]

Като фундамент на информационната култура четенето е единствено възможният метод за попълване на априорното знание и съответно за постигане на адекватно културно ниво. Бавното четене има специална роля в попълването на тезауруса от трайни знания, а не за получаване на бърза информация, защото за систематизирането им и трайното им фиксиране в паметта са нужни паузи върху всяка ключова дума, върху всеки информационно наситен абзац, върху всяка строфа в поетичното произведение. Факт е, че поетичен текст не се чете бързо и именно професионален читател на поезия може да илюстрира как бавното четене е призвано да открие това, което премълчава един „буквен“ образ, това, което е над времето, незабележимото, непретенциозното.

Допълнителни позитиви на бавното, уединеното и мълчаливото четене могат да се открият още в генезиса му. През XIII–XIV в. в европейските манастирски и университетски читални умението за четене наум и със собствен темп генерира ключови за развитието на цивилизацията способности: полага основите на

---

[23] **Carbonell**, Delfin. Speed reading vs. slow reading. – В: *Voxxi* [онлайн]. [прегледан 14.06.2016]. *http://voxxi.com/2012/05/08/speed-reading-vs-slow-reading*

[24] **Newkirk**, Thomas. The Art of Slow Reading. Six Time-Honored Practices for Engagement. Portsmouth: Heinemann, 2012. 216 с.

своеобразното клъстерно четене със справки и съпоставяне, еманципира частно интелектуално любопитство, култивира четенето размишление, четенето съзерцание и четенето сътворчество, поощрява индивидуалното критическо мислене, предоставя условия за изразяване на подривни идеи, разкрепостява личните мнения по проблемите на съвестта, увеличава дълбочината на светския религиозен опит, допринася за развитието на скептицизма и „интелектуалната хетеродоксия“ и дава стимул на устрема към реформи.[25] Можем да изразим опасението, че при евентуална ескалация на еуфорията по бързото четене енергетиката на тези качества неусетно ще се изчерпи.

Бавно четене за информационно равновесие

Реалният и обективен поглед към пренаситената информационна среда, към интензивните информационни потоци, към скока в количественото нарастване на информацията не може да не предизвика тревога от модерния парадокс: успоредно с увеличаването на информационния прираст, остро се чувства нуждата от ускоряване на темповете за извличане на информация, т.е. потребителят не по своя воля, а под принудата на средата е насърчаван да усвоява методи за бързо четене, което от своя страна е съпътствано от вредата от тези методи.

За да запази информационното си равновесие през целия живот, индивидът трябва да прочете най-малко 20 000 книги, и то със скорост три думи в секунда. Експертите по бързо четене твърдят, че това не е трудно, особено при читатели от зрителен тип (които са 80 % от всички хора), чиито възможности им позволяват пробягване по редовете на страницата и фиксиране на погледа само върху най-информативните полета в текста. Съществуват дори препоръки за четене на вестникарски материали по методите „началото и краят на публикацията“, „от абзац на абзац“ или „само заглавието е достатъчно“, а останалото се подразбира.

Бързото (скоростното) четене може и да осигури информационно равновесие на потребителя, но носи опасност от информационно пренасищане, а оттук – от загуба на неговото вътрешно, психично и интелектуално равновесие. Само бавното информационно поведение има потенциала да ревизира и уравновеси немалко обективни и субективни състояния, които вече дебалансират информационното равновесие и застрашават информационното здраве на индивида (*вж. табл. 1*)[26]. Обобщеното наименование на субективните състояния е активно изследвано и в медицината като „информационни болести“.

---

[25] **Сенгър**, Пол. Четенето наум и неговото въздействие върху късносредновековната писменост и общество. – В: *Littera et Lingua*. 2014, т. 11, № 3. [онлайн]. [прегледан 14.06.2016]. *http://slav.uni-sofia.bg/naum/lilijournal/2014/11/3/saengerp*

[26] Вж. повече за факторите от ерата Уеб 1.0., нарушаващи информационното равновесие на човека, в: **Цветкова**, Милена. Информационна култура. името на четенето. рец. Георги Лозанов, ред. Алберт Бенбасат. София: Gaberoff, 2001, с. 124–132.

Табл. 1. Фактори на информационния дисбаланс

Обективни информационни състояния	Субективни информационни състояния
☞ информационна ентропия ☞ информационен хаос ☞ информационна бъркотия (англ. mess) ☞ информационно пресищане (англ. infoglut) ☞ информационен шум ☞ информационни атаки ☞ канализиране на интереса и търсенето ☞ дезинформация ☞ информационно индоктриниране ☞ информационно манипулиране	☞ информационна фрустрация ☞ информационна депривация ☞ информационна тревожност ☞ информационен невротизъм ☞ информационен глад (англ. info-famine) ☞ информационно преяждане (англ. info-gorge) ☞ информационно прегаряне (англ. burnout) ☞ дигитален Алцхаймер ☞ апатия към информационния ред ☞ фъбинг (англ. phubbing)

Ще прибягна до една притча, която може да бъде чудесна илюстрация за крайния резултат от свръхчовешкото ускорение. Някакъв европеец авантюрист провеждал експедиция в Африка. За дългия и труден преход през опасните джунгли той наел носачи от местните племена. Увлечен в бързото достигане до целта, през първия ден от пътуването не дал нито миг почивка. На сутринта обаче носачите отказали да помръднат. Аргументът им било необорим: тъй като предишния ден са се движили твърде бързо, сега се налагало да изчакат душите да настигнат телата им.

Заключение

Очертаната напрегната обстановка на актуалния информационен ред, дефинирана от натиска на времето и скоростта, предизвиква експертите да потърсят по-индивидуални подходи за решаване на проблемите на активния човек в дигиталната ера.

Очакваща възраждане е описаната преди 80 години от Хосе Ортега-и-Гасет роля на библиотекаря като „филтър“. Тук е възможно възражение, че в епохата на интернет филтрите станаха твърде много и водят до фрагментарно знание. Но философията на филтърната функция на библиотекаря днес няма да е съсредоточена върху ефекта на PR-а (разгласа на всеки новопоявяващ се източник на информация), нито на ефекта на айсберга (обслужване само с метаданни), а върху филтъра референт, обслужващ с дестилирана и компресирана информация (вторично обработени ресурси) в последователен ред, върху библиотекаря като „интелектуален интерфейс“ между скоростта на информационните потоци и ограниченото време на потребителя. Това усилие би било в хармония с подготовката на новото поколение „библиотеки 3.0“ и тяхната благородна услуга „виртуално асистиране“ за потребители и създатели на съдържание.[27]

[27] **Харизанова**, О. Библиотеките и мрежовото общество: ефекти и трансформации. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2010, с. 253.

Възможно е също стратифицирано и субординирано преосмисляне на целите на информационната култура (дигитална и медийна грамотност) за всяка категория лица (възрастова, професионална), за които да се разпише съответната „програма максимум“, ненадвишаваща рационалното и целесъобразното. Един стандарт за профилирана или „нишова“ информационна култура би ни освободил от свръхочаквания към всички социални и възрастови групи и би очертал за отделния гражданин прилягащата му дигитална интелигентност и релевантен на капацитета му инструментариум за управление на засягащата го информация. Целесъобразен универсален инструмент е грамотността за бавно четене, съсредоточено върху онези източници, които виртуалните асистенти – господари на технологията, ще филтрират по персонална заявка. Има достатъчно здрав разум в тезата на професора по средновековна история Лин Уайт-младши, че „технологията отваря врати, но никого не заставя да минава през тях“.

Както стана ясно, този нов тренд за „бавно четене“ не е партизански поход срещу скоростта, а шанс за информационна свобода: всеки със собствен темп и когато текстът изисква това, да чете не с грижа за часовника, а само за четенето. Философията на бавното четене предлага и шанс за щастие на дезориентираните от свирепата скорост на мултитаскинга и на депресираните, отчаяните, нещастните от липса на време хора.

Списък на авторите

Севдийе Али
Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“
Отдел „Ориенталски сбирки“

Ефросина Ангелова-Пенкова
Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“
Направление „Национална библиографска агенция“

доц. Стефан Андреев
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

проф. Хърбърт К. Ашлайтнер
Щатски университет Емпория, Канзас, САЩ
Департамент по библиотечен и информационен мениджмънт

ас. д-р Камелия Божилова
Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“
Отдел „Български исторически архив“

доц. д.и.н. Милкана Бошнакова
Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“
Отдел „Български исторически архив“

Крум Василев

доц. д-р Любомир Георгиев
Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“
Направление „Ръкописно-документално и книжовно наследство“

проф. Майкъл Горман
Щатски университет на Калифорния
Президент на Американската библиотечна асоциация

проф. д-р Александър Димчев
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Университетска библиотека

гл. ас. д-р Руслан Иванов
Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“
Отдел „Български исторически архив“

Екатерина Иванова

проф. д-р Стоянка Кендерова

Катя Кирилова
Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“
Национална агенция за международни стандартни номера

Адолф Кнол
Национална библиотека на Чешката република

ст.н.с. д-р Радка Колева

Виолета Людсканова

Людмила Хр. Малинова
Институт за литература при БАН

проф. д.ф.н. Мария Младенова
Университет по библиотекознание и информационни технологии

Емилия Момчилова

Нона Петкова
Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“
Отдел „Ръкописи и старопечатни книги“

проф. д.ф.н. Милко Петров
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Факултет по журналистика и масова комуникация
Катедра „Комуникация и аудио-визуална продукция“

проф. д-р Маргарита Пешева
Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“
Филологически факултет
Катедра „Журналистика и връзки с обществеността“

Павел Писарев

ас. Николай Поппетров
Институт за исторически изследвания, БАН

Стефка Рангелова
Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“
Отдел „Депозиране, набавяне и регистрация на национална книжнина“

доц. д-р Евгения Русинова
Университет по библиотекознание и информационни технологии
Катедра „Библиотечно-информационни науки“

гл. ас. д-р Анка Стоилова
Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“
Отдел „Ориенталски сбирки“

проф. д-р Александра Хорват
Хърватска библиотечна асоциация

проф. д-р Ролф Хюпер
Университет за приложни науки и изкуство – Хановер
Факултет за медии, информация и дизайн

доц. д-р Милена Цветкова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Факултет по журналистика и масова комуникация
Катедра „Комуникация и аудио-визуална продукция“

проф. д-р Улрике Шьомер
Университет за приложни науки и изкуство – Хановер
Факултет за медии, информация и дизайн

д-р Росица Яначкова
Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“
Отдел „Библиотечно и информационно обслужване. Междубиблиотечно заемане“

КАЛЕНДАР ’2017
CALENDAR ’2017

Януари

1. 390 г. от рождението на Бартоломе Мурильо (1617–1682) – испански живописец.
2. 95 г. от рождението на Блага Димитрова (1922–2003) – българска поетеса.
3. 125 г. от рождението на Джон Роналд Руел Толкин (1892–1973) – британски писател.
5. 85 г. от рождението на Умберто Еко (1932–2016) – италиански писател и философ.
6. 145 г. от рождението на Йордан Иванов (1872–1947) – историк, етнограф, археолог и филолог.
7. 155 г. от смъртта на Константин Миладинов (1830–1862) – български възрожденски поет, борец за национална и черковна свобода.
9. 90 г. от рождението на Стефан Кралев (1927–1989) – български библиограф и библиотековед.
11. 105 г. от рождението на Иван Мартинов (1912–1991) – български писател.
11. 155 г. от смъртта на Димитър Миладинов (1810–1862) – български възрожденски просветител, книжовник и фолклорист.
15. 395 г. от рождението на Жан-Батист Молиер (1622–1673) – френски драматург, режисьор и актьор.
18. 135 г. от рождението на Алън Милн (1882–1956) – английски писател, автор на книгите за Мечо Пух.
19. 135 г. от рождението на Александър Миленков (1882–1971) – български театрален художник.
20. 115 г. от рождението на Назъм Хикмет (1902–1963) – турски писател.
23. 145 г. от рождението на Гоце Делчев (1872–1903) – български революционер, идеолог и ръководител на Вътрешната македоно-одринска революционна организация (ВМРО).
23. 185 г. от рождението на Едуар Мане (1832–1883) – френски художник, импресионист.
25. 135 г. от рождението на Вирджиния Улф (1882–1941) – английска писателка.
26. 120 г. от рождението на Иван Димов (1897–1965) – български драматичен артист.
27. 50 г. от едновременното подписване в Москва, Вашингтон и Лондон на Договора за принципите на дейността на държавите по изследване и използване на космическото пространство, включително Луната и други небесни тела (1967).
27. 185 г. от рождението на Луис Карол (1832–1898) – британски писател, философ и математик.
28. 95 г. от рождението на Цветан Ангелов (1922–1982) – български писател за деца.
30. 135 г. от рождението на Теодор Траянов (1882–1945) – български поет-символист.
31. 110 г. от рождението на Паулина Станчева (псевдоним на Калиопа К. Баласакиева) (1907–1991) – българска писателка.

Февруари

1. 135 г. от рождението на Владимир Димитров – Майстора (1882–1960) – български художник.
2. 135 г. от рождението на Джеймс Джойс (1882–1941) – ирландски писател модернист.

2. 95 г. от рождението на Стоянка Мутафова (1922) – българска актриса.
2. 110 г. от смъртта на Д. И. Менделеев (1834–1907) – руски химик, създал Периодичната система на химичните елементи.
3. 135 г. от рождението на Добри Немиров (1882–1945) – български писател, библиотекар на Българското книжовно дружество (по-късно БАН) и в Министерството на благоустройството.
6. 100 г. от рождението на Дора Кършовска (1917–1997) – български библиотековед, автор на учебник по каталогизация на библиотечните фондове.
7. 205 г. от рождението на Чарлз Дикенс (1812–1870) – английски писател.
10. 70 г. от подписването в Париж на мирния договор с България след Втората световна война (1947).
10. 180 г. от смъртта на А. С. Пушкин (1799–1837) – руски поет.
11. 100 г. от рождението на Сидни Шелдън (1917–2007) – американски драматург, сценарист, продуцент и автор на трилъри.
11. 70 г. от рождението на Миряна Башева (1947) – българска поетеса и журналистка.
12. 115 г. от рождението на Светослав Минков (1902–1966) – български писател.
18. 70 г. от смъртта на Георги Райчев (1882–1947) – български писател и драматург.
22. 25 г. от смъртта на Петър Динеков (1910–1992) – български филолог, славист и фолклорист.
24. 135 г. от рождението на Стоян Романски (1882–1959) – български езиковед, славист и етнограф.
25. 115 г. от рождението на Георги Константинов (1902–1970) – български литературен критик и историк.
25. 175 години от рождението на Карл Май (1842–1912) – немски писател, автор на романи за деца и юноши.
26. 215 г. от рождението на Виктор Юго (1802–1885) – френски писател романист, поет и драматург.
27. 115 г. от рождението на Джон Стайнбек (1902–1968) – американски писател.
28. 110 г. от рождението на Емилиян Станев (1907–1979) – български белетрист, академик.

Март

3. 120 г. от рождението на Иван Милев (1897–1927) – български живописец, илюстратор и сценограф.
4. 130 г. от рождението на Ячо Хлебаров (1887–1951) – български културен деец и организатор на читалищното дело.
5. 145 г. от гибелта на Ангел Кънчев (1850–1872) – български революционер.
6. 140 г. от рождението на Никола Михов (1877–1962) – български библиограф, икономист, академик.
6. 90 г. от рождението на Габриел Гарсия Маркес (1927–2014) – колумбийски писател, носител на Нобеловата награда за литература (1982).
11. 115 г. от рождението на Борис Шивачев (1902–1932) – български писател.
18. 85 г. от рождението на Джон Ъпдайк (1932–2009) – американски писател.
20. 290 г. от смъртта на Исак Нютон (1642–1727) – английски физик, математик и астроном.
21. 145 г. от рождението на Валери Погорелов (1872–1955) – руски славист, филолог и палеограф.

22. 70 г. от рождението на Джеймс Патерсън (1947) – американски писател, автор на бестселъри.
22. 110 г. от смъртта на Филип Тотю (1830–1907) – български революционер.
26. 190 г. от смъртта на Лудвиг ван Бетховен (1770–1827) – немски композитор.
27. 85 г. от рождението на Слав Хр. Караславов (1932–2002) – български поет и белетрист.
28. 130 г. от рождението на Димчо Дебелянов (1887–1916) – български поет и преводач.
28. 425 г. от рождението на Ян Коменски (1592–1670) – чешки мислител хуманист, педагог.
30. 95 г. от излизането на бр. 1 на списание „Хиперион“ (1922–1931), орган на българския символизъм, редактирано от Иван Радославов, Теодор Траянов и Людмил Стоянов.
30. 105 г. от смъртта на Карл Май (1842–1912) – немски писател, автор на детски романи за индианци.
31. 135 г. от рождението на Корней Чуковски (1882–1969) – руски писател, детски поет, литературовед и преводач.

Април

1. 285 г. от рождението на Йозеф Хайдн (1732–1809) – австрийски композитор.
5. 160 г. от рождението на Александър I Батенберг (1857–1893) – първият български княз след Освобождението.
5. 195 г. от рождението на Александър Богориди (1822–1910) – османски държавник от български произход, първият областен управител на Източна Румелия.
6. 205 г. от рождението на Александър Иванович Херцен (1812–1870) – руски революционер, философ, писател, публицист.
12. 70 г. от рождението на Том Кланси (1947–2013) – американски писател, автор на политически трилъри на шпионска тематика.
14. 105 г. от рождението на Парашкев Хаджиев (1912–1992) – български композитор.
15. 565 г. от рождението на Леонардо да Винчи (1452–1519) – италиански живописец, скулптор, архитект и учен.
17. 115 г. от рождението на Веселин Стоянов (1902–1969) – български композитор.
18. 110 г. от рождението на Иван Дуйчев (1907–1986) – български историк медиевист, академик.
19. 135 г. от смъртта на Чарлз Дарвин (1809–1882) – английски естествоизпитател, основоположник на учението за произхода на видовете.
21. 95 г. от рождението на Стоян Инджев (1922–1983) – директор на Пловдивската народна библиотека (1957–1973) и зам.-директор на Националната библиотека (1973–1983).
22. 215 г. от рождението на Юрий Венелин (1802–1839) – украински славист, българист, фолклорист, етнограф и филолог.
25. 55 г. от рождението на Петя Дубарова (1962–1979) – българска поетеса.
27. 135 г. от рождението на Боян Пенев (1882–1927) – български литературен историк и критик.

Май

2. 1110 г. от смъртта на княз Борис I (неизв.–907).
7. 205 г. от рождението на Робърт Браунинг (1812–1889) – английски поет.
11. 120 г. от смъртта на Алеко Константинов (1863–1897) – български писател и общественик.
13. 135 г. от рождението на Жорж Брак (1882–1963) – френски живописец.
15. 125 г. от създаването на стихотворението „Върви народе възродений“ от Стоян Михайловски, станало впоследствие всеучилищен химн (1892).
18. 145 г. от рождението на Яне Сандански (1872–1915) – български революционер.
22. 110 г. от рождението на Лорънс Оливие (1907–1989) – английски киноактьор, режисьор и продуцент.
22. 255 г. от рождението на Йохан Готлиб Фихте (1762–1814) – немски философ, един от създателите на идеалистическата диалектика.
23. 175 г. от рождението на Мария Конопницка (1842–1910) – полска писателка.
23. 105 г. от рождението на Яна Язова (1912–1974) – българска поетеса, белетристка и детска писателка.
25. 90 г. от рождението на Робърт Лъдлъм (1927–2001) – американски писател, автор на трилъри.
28. 105 г. от смъртта на Пенчо П. Славейков (1866–1912) – български поет, преводач и литературен критик, директор на Народната библиотека в София.

Юни

1. 80 г. от рождението на Колийн Маккълоу (1937–2015) – австралийска писателка.
7. 110 г. от рождението на Младен Исаев (1907–1991) – български поет.
7. 65 г. от рождението на Орхан Памук (1952) – турски писател, носител на Нобеловата награда за литература за 2006 г.
15. 145 г. от рождението на Антон Страшимиров (1872–1937) – български прозаик и драматург.
16. 70 г. от рождението на Кирил Кадийски (1947) – български поет, есеист, преводач.
17. 85 г. от рождението на Андрей Германов (1932–1981) – български поет.
17. 135 г. от рождението на Игор Стравински (1882–1971) – руски композитор.
19. 70 г. от рождението на Салман Рушди (1947) – британски писател от индийски произход.
22. 155 г. от рождението на Иван Д. Шишманов (1862–1928) – български литературовед, общественик, академик, фолклорист и етнограф.
25. 90 г. от смъртта на Боян Пенев (1882–1927) – български литературен историк и критик.
28. 305 г. от рождението на Жан-Жак Русо (1712–1778) – френски философ, педагог, писател и композитор.

Юли

2. 140 г. от рождението на Херман Хесе (1877–1962) – немски писател.
7. 130 г. от рождението на Марк Шагал (1887–1985) – френски художник.
8. 140 г. от рождението на Елин Пелин (1877–1949) – български писател.
12. 200 г. от рождението на Хенри Дейвид Торо (1817–1862) – американски писател.

18. 180 год. от рождението на Апостола на свободата Васил Иванов Кунчев – Левски (1837–1873).
20. 195 г. от рождението на Грегор Мендел (1822–1884) – австрийски ботаник, наричан „бащата на генетиката“.
23. 75 г. от смъртта на Никола Вапцаров (1909–1942) – български поет.
24. 215 г. от рождението на Александър Дюма-баща (1802–1870) – френски писател.

Август

1. 105 г. от смъртта на Йоаким Груев (1828–1912) – български книжовник и учител.
2. 75 г. от рождението на Исабел Алиенде (1942) – чилийска писателка.
3. 105 г. от рождението на Христо Тренков (1912–1971) – български библиограф и юрист, развил препоръчителната и текущата национална библиография.
3. 90 г. от смъртта на Стоян Михайловски (1856–1927) – български писател.
4. 225 г. от рождението на Пърси Биш Шели (1792–1822) – английски поет романтик.
10. 105 г. от рождението на Жоржи Амаду (1912–2001) – бразилски писател.
14. 150 г. от рождението на Джон Голзуърди (1867–1909) – английски писател.
14. 70 г. от рождението на Даниел Стийл (1947) – американска писателка на любовни романи.
20. 110 г. от рождението на проф. Ненко Балкански (1907–1977) – български живописец.
20. 1100 г. от битката при с. Ахелой между византийци и българи (917).
21. 115 г. от рождението на Ангел Каралийчев (1902–1972) – български писател за деца.
21. 155 г. от рождението на Емилио Салгари (1862–1911) – италиански писател на приключенски романи.
22. 155 г. от рождението на Клод Дебюси (1862–1918) – френски композитор.
24. 70 г. от рождението на Паулу Коелю (1947) – бразилски писател.

Септември

1. 195 г. от рождението на Добри Чинтулов (1822–1886) – български възрожденски поет.
5. 200 г. от рождението на Алексей Толстой (1817–1875) – руски писател.
6. 205 г. от рождението на Иларион Макариополски (1812–1875) – български митрополит, един от водачите на църковно-националната борба.
9. 85 г. от смъртта на Стоян Заимов (1853–1932) – български революционер, обществен деец и книжовник.
11. 110 г. от рождението на Лев Оборин (1907–1974) – руски пианист.
11. 155 г. от рождението на О’Хенри (1862–1910) – американски писател.
16. 115 г. от рождението на Камен Зидаров (1902–1987) – български поет и драматург.
21. 70 г. от рождението на Стивън Кинг (1947) – американски писател, автор на романи на ужаса.
21. 185 г. от смъртта на Уолтър Скот (1771–1832) – английски писател, майстор на историческия роман.
29. 470 г. от рождението на Мигел де Сервантес Сааведра (1547–1616) – испански писател.
29. 105 г. от рождението на Микеланджело Антониони (1912–2007) – италиански режисьор.
29. 115 г. от смъртта на Емил Зола (1840–1902) – френски писател.

Октомври

2. 170 г. от смъртта на Васил Априлов (1789–1847) – български възрожденски деец.
4. 230 г. от рождението на Франсоа Пиер Гийом Гизо (1787–1874) – френски политик и историк.
5. 135 г. от рождението на Робърт Хъчингс Годард (1882–1945) – американски физик и изобретател, един от създателите на ракетната техника.
9. 125 г. от рождението на Марина Цветаева (1892–1941) – руска поетеса и писателка.
9. 150 г. от смъртта на Георги Сава Раковски (1821–1867) – основоположник на борбата за освобождението на България, демократ, публицист, журналист, историк и етнограф.
10. 125 г. от рождението на Иво Андрич (1892–1975) – босненски писател, носител на Нобелова награда за литература през 1961 г.
14. 175 г. от рождението на Василий Верешчагин (1842–1904) – руски художник баталист, нарисувал серия платна за Руско-турската освободителна война.
15. 80 г. от смъртта на Йордан Йовков (1880–1937) – български писател класик.
16. 115 г. от рождението на Фани Попова-Мутафова (1902–1977) – българска писателка, авторка на исторически романи и драми, преводач.
23. 75 г. от рождението на Майкъл Крайтън (1942–2008) – американски писател, сценарист и режисьор.
24. 135 г. от рождението на Имре Калман (1882–1953) – унгарски композитор.
25. 115 г. от рождението на Борис Ангелушев (1902–1966) – български художник, карикатурист и илюстратор.
27. 235 г. от рождението на Николо Паганини (1782–1840) – италиански композитор и цигулар.

Ноември

1. 125 г. от смъртта на Иван Богоров (1820–1892) – български енциклопедист от Възраждането, създател на първия български вестник „Български орел“ .
2. 120 г. от рождението на Асен Разцветников (1897–1951) – български поет, писател и преводач.
3. 130 г. от рождението на Самуел Маршак (1887–1934) – руски писател за деца, преводач, критик.
7. 230 г. от рождението на Вук Караджич (1787–1864) – сръбски филолог, етнограф, историк.
7. 150 г. от рождението на Мария Склодовска-Кюри (1867–1934) – френски физик и химик, от полски произход.
11. 100 г. от рождението на Лиляна Албанска (1917– 2002) – български филолог и библиотекар, допринесла за изграждането и развитието на библиотеките и на каталогизацията и организацията на библиотечните фондове в България.
11. 95 г. от рождението на Кърт Вонегът (1922–2007) – американски писател, романист и сатирик.
14. 110 г. от рождението на Астрид Линдгрен (1907–2002) – шведска детска писателка.
16. 110 г. от смъртта на Константин Величков (1855–1907) – български поет, белетрист, преводач, живописец, държавен и обществен деец, един от първооснователите и организаторите на Пловдивската народна библиотека.

17. 190 г. от рождението на Петко Р. Славейков (1827–1895) – български поет, преводач, фолклорист, общественик и публицист.
26. 105 г. от рождението на Йожен Йонеско (1912–1994) – френски драматург.
29. 215 г. от рождението на Вилхелм Хауф (1802–1827) – немски писател романтик, майстор на приказката.
30. 350 г. от рождението на Джонатан Суифт (1667–1745) – ирландски писател.

Декември

1. 225 г. от рождението на Николай Лобачевски (1792–1856) – руски математик.
3. 115 г. от рождението на Кирил Мирчев (1902–1975) – български езиковед.
7. 135 г. от рождението на Георги Райчев (1882–1947) – български писател и драматург.
7. 80 г. от смъртта на Антон Страшимиров (1872–1937) – български прозаик и драматург.
13. 220 г. от рождението на Хайнрих Хайне (1797–1856) – немски поет и публицист.
15. 165 г. от рождението на Антоан Анри Бекерел (1852–1908) – френски физик.
15. 185 г. от рождението на Густав Айфел (1832–1923) – френски инженер, известен с проектирането на Айфеловата кула и на носещата конструкция на Статуята на свободата в Ню Йорк.
16. 100 г. от рождението на Артър Кларк (1917–2008) – британски писател и изобретател.
18. 165 г. от рождението на ген. Данаил Николаев (1852–1942) – български военен деец.
25. 375 г. от рождението на Исак Нютон (1642–1727) – английски физик, математик и астроном.
26. 50 г. от смъртта на Чудомир (1890–1967) – български писател хуморист.
27. 195 г. от рождението на Луи Пастьор (1822–1895) – френски химик, един от основоположниците на микробиологията.

През 2017 г. се навършват:

1300 г. от победата на хан Тервел над армиите на Арабския халифат, обсадили Константинопол, с която слага окончателен край на опитите им да проникнат в Европа през Балканите (717).
405 г. от рождението на Петър Парчевич (1612–1674) – български католически епископ, доктор по богословие и каноническо право.
295 г. от рождението на Паисий Хилендарски (1722–1773) – български народен будител, пръв идеолог на Българското национално възраждане.
255 г. от написването на „История славянобългарска“ на Паисий Хилендарски (1762).
205 г. от рождението на Тонка Обретенова (Баба Тонка) (1812–1893) – българска революционерка.
200 г. от рождението на Гаврил Кръстевич (1817–1898) – български възрожденец, юрист и историк, един от учредителите на Българската екзархия, главен управител на Източна Румелия (1884–1885), редактор на сп. „Български книжици“.
160 г. от издаването на „Буквар за първоначалните ученици“ от Емануил Васкидович и Георгий М. Владикин (1857).
150 г. от излизането на брой 1-ви на в. „Дунавска зора“, редактиран от Добри Войников.
140 г. от създаването на Българското опълчение (1877), участвало в Руско-турската война (1877–1878).

120 г. от създаването на българския цирк (1897).
110 г. от построяването на паметника „Цар Освободител“ в София на площад „Народно събрание“, с автор италианският скулптор Арнолдо Дзоки.
110 г. от обявяването на Ръдиард Киплинг за Нобелов лауреат по литература (1907).
60 г. от обявяването на Албер Камю (Франция) за Нобелов лауреат по литература (1957).

2017 г. е обявена за:

Международна година на устойчив туризъм за развитие. Обявена е с Резолюция 70/L.5 на Общото събрание на ООН от 15.X.2015 г. Отбелязването на 2017 г. като година на устойчив туризъм за развитие има за цел да се насърчи разбирателството между нациите по света, да се осъзнае богатото наследство на различни цивилизации и да се уважават ценностите на различните култури, като по този начин се допринася за укрепване на мира в света.

Световни годишнини и десетилетия под егидата на ООН и ЕС:

2008–2017 г. – Второ международно десетилетие за премахване на бедността.
2010–2020 г. – Международно десетилетие на пустините и борбата против опустиняването.
2011–2020 г. – Международно десетилетие на инициативи за пътна безопасност.
2011–2020 г. – Международно десетилетие на биоразнообразието.
2011–2020 г. – Трето международно десетилетие за премахване на колониализма.
2014–2024 г. – Международно десетилетие на устойчива енергия за всички.
2015–2024 г. – Международно десетилетие на хората от африкански произход.
2016–2025 г. – Международно десетилетие на действие по отношение на храненето.

Изработи:
Ангелина Ставрева,
отдел „Методичен“ при Народна библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив.

ПОКАЗАЛЦИ НА СТАТИИТЕ И НА АВТОРИТЕ В „БИБЛИОТЕКА“ ПРЕЗ 2016 г.

ТЕМАТИЧЕН ПОКАЗАЛЕЦ

АВТОРСКАТА ПРИКАЗКА В БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА ЗА ДЕЦА ПРЕЗ 20–40-ТЕ ГОДИНИ НА XX ВЕК

Александрова, Надежда. Нонсенса и приказното в творчеството за деца на Асен Разцветников. – № 1, 7–10.

Алексиева, Емилия. Доброто и злото в приказките на Георги Райчев „Умайон“ и „Чудното огледало“ – проявления и трансформации. – № 1, 11–15.

Андонова, Христина**.** Детето в българските приказки между двете световни войни. Роли на субекта. – № 1, 16–24.

Антонова, Александра. Трансцендентният Платонов свят на Константин-Константиновите приказки от „Приказки за тебе“ (1924) и „Приказки на щурчето“ (1927). – № 1, 25–30.

Георгиева-Тенева, Огняна. Фигурата на разказвача в приказките на Константин Константинов. – № 1, 31–36.

Давчева, Елена. Приказките на Елин Пелин – „И книга, и играчка“. – № 1, 37–41.

Димитрова, Галина. Естетиката на спомена в авторските приказки и в мемоарите на Константин Константинов като мост между детството и зрелостта. – № 1, 42–50.

Казанджиева, Таня. Приказките на поетите – Асен Разцветников, Йордан Стубел, Емануил Попдимитров. – № 1, 51–59.

Кирилова, Катя. Издателската институция като фактор за развитието на националната литература за деца през 20−40-те години на XX в. и в наши дни. – № 1, 60–65.

Николов, Калин. Изповед за българската детска илюстрация. – № 1, 66–69.

Станчев, Вл. Л. Елин Пелин с „Царски приказки“ повлиява на Лъчезар Станчев. – № 1, 70–75.

Стефанов, Петър. Към жанрово-естетическа типология на разказа и приказката в литературата за деца през 20–40-те години на XX век. – № 1, 76–80.

Стоянова, Таня. Българската литературна приказка в социокултурната ситуация през 20-те и 30-те години на миналия век. – № 1, 81–87.

Чернокожева, Росица. Фантазия и остроумие в „Приказка за приказката“ от Елин Пелин – психоаналитични ракурси. – № 1, 88–93.

СИНХРОНИИ НА МОДЕРНИЗМА (ЕМАНУИЛ ПОПДИМИТРОВ, НИКОЛАЙ ЛИЛИЕВ, ГЕО МИЛЕВ)

Азманова-Рударска, Елена. Ритуалното слово в лириката на българските модернисти. Ритуал и посвещение. – № 3, 11–25.

Георгиева, Цветана. „Пчела–кошер–мед“ – общ мотив за Емануил Попдимитров и Анри Бергсон. – № 3, 26–31.

Горчева, Мая. Между „Звено“ 1914 и „Звено“ 1928. Поезията на Николай Лилиев и Емануил Попдимитров и литературните проекти на Гео Милев, или за отчуждаването на поетите и залеза на поезията. – № 3, 32–45.
Дакова, Бисера. Декаденти и бохеми в българския символизъм. – № 3, 46–56.
Кирилов, Николай. Светлината в сянката и сянката в светлината. Едно наблюдение върху структурата на драматизма във „Вампир“ на Антон Страшимиров. – № 3, 57–64.
Лукова, Калина. Мирисът на меланхолията, парфюмът на прощаванията и душата мимоза. – № 3, 65–69.
Неделчев, Михаил. Магията на пейзажите и легендите от Краище. „Светла“ – една забравена идилия на Емануил Попдимитров. – № 3, 70–75.
Огойска, Мария. Съзерцание на духовни същности в поемата „Преображение“ на Емануил Попдимитров. – № 3, 76–85.
Христов, Иван. Гео Милев и Сирак Скитник – (а)синхронен примитив. – № 3, 86–92.
Чернокожева, Росица. Инвенциите на класически приказни мотиви в две поеми за деца на Емануил Попдимитров. Психоаналитични акценти. – № 3, 93–101.
Шмит, Хенрике. Модернизъм под прикритие. Антологийните проекти на Валерий Брюсов и Пенчо Славейков. – № 3, 102–119.

ОБРАЗЪТ НА ЦАР САМУИЛ. ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА, ИСТОРИЯ, ФОЛКЛОР, ИЗКУСТВО

Атанасов, Димитър В. Цар Самуил в Разметаница: Средният Запад срещу Югозапада в културното инженерство на българската държава. – № 4, 7–26.
Периклиева, Виолета, Марков, Ивайло. Цар Самуил и Беласишката битка в пограничния регион Петрич (България) – Струмица (Македония). Културна памет и културни политики. – № 4, 27–39.
Дичев, Богдан. Домашното огнище на царя (или битът на паметта за Самуил). – № 4, 40–49.
Григоров, Григор Хар. Местната памет за историческия сюжет. Цар Самуил убива брат си Аарон в Разметаница. – № 4, 50–71.
Алексиев, Божидар. Националният парк-музей „Самуилова крепост“ и ролята му в културата на селата от Подгорията (Подгорието). – № 4, 72–82.
Кендерова, Стоянка. Българската държава при цар Самуил според арабски извори. – № 4, 83–88.
Малинова-Димитрова, Людмила, **Димитров**, Людмил. Смъртта на цар Самуил в една словенска интерпретация. (Йосип Палиаруци – Крилàн) . – № 4, 89–96.
Карадачка, Юлия. Образът на цар Самуил в чуждите извори и в чуждата художествена литература. – № 4, 97–105.
Янакиева, Елена. Цар Самуил и Самуиловата държава в българската художествена и историческа литература. – № 4, 106–120.
Хинкова, Албена. Образи на цар Самуил в художествената литература и техни паралели в публицистиката на Българското възраждане. – № 4, 121–134.

ЮБИЛЕЙ НА доц. д.и.н. МИЛКАНА БОШНАКОВА

Георгиев, Любомир. Работа и песен – за годишнината на доц. д.и.н. Милкана Бошнакова. – № 5, 5–7.
Библиография на трудовете на доц. д.и.н. Милкана Иванова Бошнакова. – № 5, 8–17.

Бошнакова, Милкана. Вместо CV. – № 5, 18–19.
Божилова, Камелия. Читалище „Младост“ в с. Гинци. Един забравен юбилей. – № 5, 20–26.
Георгиев, Любомир. Спомени на българския управител на Пирот през Първата световна война. – № 5, 27–40.
Иванов, Руслан. Нов фонд в БИА на дееца на Вътрешната македоно-одринска революционна организация Анастас Разбойников. Семеен фонд № 902 Анастас и Спас Разбойникови. – № 5, 41–46.
Иванова, Джени. Хайдутски прояви по време на война. Османската историопис за нападението над Кюстендил през 1689–1690 г. – № 5, 47–61.
Кацунов, Валери. Приказка за моравата и Божията сила. – № 5, 62–65.
Кендерова, Стоянка. Българските лекари през XIX в. Приноси в европейската медицинска наука и книжовна дейност по опазване здравето на населението. – № 5, 66–77.
Ковачев, Румен. Демографски промени и лични имена на стопаните от Габрово – последната четвърт на XVII в. – № 5, 78–85.
Колева-Звънчарова, Милена. Разпилени страници: щрихи към историята на един род от Банско. – № 5, 86–93.
Лельова, Росица. Противоречия и проблеми в българските общински управления в Македония в последната четвърт на XIX в. – № 5, 94–101.
Минчева, Бояна. „Архангелска хартия“ срещу всякакво зло. Амулетен свитък от XIX в. в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. – № 5, 102–114.
Мусакова, Елисавета. **СѢ ИѮГОНЮ БѢСЫ**. – № 5, 115–119.
Нушев, Цветолюб. Писма и пощенска карта от Георги Бакалов до Гоце Делчев. – № 5, 120–123.
Стоилова, Анка. Ценни арабски ръкописи от фонда на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. – № 5, 124–144.
Стоянова, Пламена. Печатни органи за циганското население в годините на социализма (1945–1988). – № 5, 163–176.
Тафрова, Милена. Русенският меджлисчия Петър Златов – през погледа на съвременниците му. – № 5, 177–182.
Тотоманова, Антоанета. Отново за текущата национална библиография на статиите. – № 5, 183–193.
Янакиева, Елена. Научноизследователската дейност в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. – № 5, 194–201.

В ЧЕСТ НА ст.н.с. КОНСТАНТИНКА КАЛАЙДЖИЕВА

Младенова, Мария, Момчилова, Емилия. Щрихи към портрета на ст.н.с. Константинка Калайджиева. – № 6, 7–18.
Ангелова-Пенкова, Ефросина. Библиографията на ст.н.с. Константинка Калайджиева – път на всеотдайна и неуморна личност. – № 6, 19–21.
Ангелова-Пенкова, Ефросина, Яначкова, Росица. Библиография на трудовете на ст.н.с. Константинка Кирилова Калайджиева. – № 6, 22–49.
Иванова, Екатерина. Директорът трябва да работи в екип от добри специалисти. Интервю с Константинка Калайджиева. – № 6, 50–53.
Иванов, Руслан. Едно дарение на Константинка Калайджиева за Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. – № 6, 54–71.

Василев, Крум. Неизменно вярна на своята кауза. – № 6, 72–74.
Димчев, Александър. Как се избира директор на Народната (Националната) ни библиотека и някои размисли – за народопсихологията на българските ръководители и „уп(р)ав(ници)“ на гърба на библиотеките...? – № 6, 75–86.
Колева, Радка. Константинка Калайджиева – пример за висок професионализъм и духовност. – № 6, 87–90.
Писарев, Павел. Виден културен деец. – № 6, 91–92.

В ЧЕСТ НА доц. д-р АЛЕКСАНДРА ДИПЧИКОВА

Людсканова, Виолета. За двама истински професионалисти – с уважение. – № 6, 93–99.
Ангелова-Пенкова, Ефросина. Библиография на трудовете на ст.н.с. д-р Александра Николаева Дипчикова. – № 6, 100–121.
Горман, Майкъл. Поздрав към д-р Александра Дипчикова. – № 6, 126–127.
Кнол, Адолф. България и нейните прекрасни хора – със специално място в спомените ми. – № 6, 128–129.
Хюпер, Ролф, Шьомер, Улрике. България – една невероятна страна на книгите и библиотеките с изключително отдадени библиотекари. – № 6, 130–131.

ПУБЛИКАЦИИ В ЧЕСТ НА ст.н.с. КОНСТАНТИНКА КАЛАЙДЖИЕВА И НА доц. д-р АЛЕКСАНДРА ДИПЧИКОВА

Али, Севдийе. Проблеми на разкриването на дефтерите от фонда на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. – № 6, 132–149.
Андреев, Стефан. Наименования на селата в Омурташко според османски регистри от XVI–XVII в. – № 6, 150–157.
Ашлайтнер, Хърбърт К. Пренос на информация в цифровата епоха. – № 6, 158–164.
Божилова, Камелия. Свещените места на Понишавието, запазени в района на гр. Годеч. – № 6, 165–170.
Бошнакова, Милкана. Архивният фонд на Константин Величков в Българския исторически архив при Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в София. – № 6, 171–178.
Георгиев, Любомир. Спомени за Първата световна война на Недялка Людсканова, дъщерята на Драган Цанков. – № 6, 179–196.
Кендерова, Стоянка. Отдел „Ориенталски сбирки“ при Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ и неговият фонд. – № 6, 197–210.
Кирилова, Катя. „Голямата промяна“ и книгоиздаването ни за деца (1989–1991 г.). – № 6, 211–215.
Малинова, Людмила Хр. Съба Вазова – позната и непозната. – № 6, 216–227.
Петкова, Нона. Пазителите на спомена – неразказаните истории зад старите фотографии. – № 6, 228–241.
Петров, Милко. Топосът. Визия за „интернет на местата“. – № 6, 242–247.
Пешева, Маргарита. Езикът на омразата – пречка пред добрата комуникация в информационното общество. – № 6, 248–257.
Поппетров, Николай. Библиофилството и неговите български измерения. Бележки към темата. – № 6, 258–264.
Рангелова, Стефка. Клуб „Писмена“ е средище за литературни премиери. – № 6, 265–268.
Русинова, Евгения. Мястото на библиофилството в презентационните и PR програми на библиотеките и музеите. – № 6, 269–275.

Стоилова, Анка. Каталогизирането на източните ръкописи, съхранявани в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. – № 6, 276–292.
Хорват, Александра. Настоящи тенденции в промяната на авторското право в посока благоприятстване на библиотеките. – № 6, 293–297.
Цветкова, Милена. Бавното четене: нов тренд в информационната култура. – № 6, 298–313.

ПРОФЕСИЯ

Александров, Иван. Успешното партньорство на Регионална библиотека „П. Р. Славейков“ с катедра „Библиотекознание, библиография и научна информация“ при ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. – № 2, 11–15.
Богданова, Ивайла. Реставрацията на материали от отдел „Картографски и графични издания“ в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. – № 2, 16–22.
Борисова, Маргарита. Ефекти от проекта „Глоб@лни библиотеки – България“ върху библиотеките в Плевенска област. – № 1, 118–131.
Димитрова, Малина, Узунколева, Неда. Библиотека „Класическа филология“ на 95 години. – № 2, 5–10.

СЪБИТИЯ

Димитров, Симеон. Не по-малко достойно е да опазиш придобитото, от това да го спечелиш. – № 4, 153–155.
Василева, Мартина. База данни за осиротели произведения. – № 1, 114–117.
Минчева, Бояна. Книги и правосъдие. – № 5, 204–205.
Мусакова, Елисавета, Минчева, Бояна. „Благословен с мъдростта“. – № 3, 7–10.
Петрова, Симона. Виното – история и вдъхновение. – № 4, 156–160.

ИМИГРАЦИЯ

Русков, Димитър. Имиграционна политика на Нидерландия от 2000 г. насам и нейното отражение върху дейността на обществената библиотека. – № 1, 96–104.

ИНТЕГРАЦИЯ

Митева, Анна. Библиотеките в европейските образователни и културни политики за интегриране на ромското малцинство. – № 2, 23–32.

АКТУАЛНО

Жеков, Светлозар. Как Европеана да стане виртуален дом на културното наследство на Европа. – № 4, 136–152.
Калева, Симона. Традиции и иновации в света на четящия консуматор. – № 2, 33–39.

КРЪГОЗОР

Гайенцка, Марта. Най-новите англицизми в българския език. – № 2, 40–46.

ЮБИЛЕЙ

Станков, Иван. Похвално слово за Анчо Калоянов. – № 1, 132–135.

МИНАЛО

Аретов, Николай. Георги Цанев и Ефрем Каранфилов в дневниците на Петър Динеков. – № 1, 105–113.

Колева, Маргарита, **Спасова**, Веселина. Книжовното присъствие на Емануил Васкидович в библиотеката на ПБНЧ „Еленка и Кирил Д. Аврамови – 1856“ – Свищов. – № 2, 47–55.

Малинова, Людмила Хр. Рада Казалийска – първата учителка в Родопите и поетеса. 195 г. от рождението й. – № 2, 56–61.

Пенчева, Радка. Кирил Гривек – възторжен певец на морето.
120 години от рождението му. – № 3, 125–129.

Петрова, Деница. Софийският летопис и мястото му в старобългарската книжнина. – № 4, 161–166.

ОТКЛИК

Давидков, Цветан. Другите – измерения на екзистенциалното. – № 3, 121–124.

Панчева, Цветанка. Нова биобиблиография за Никола Вапцаров. Преоценки и полемики, литературни паралели, популярност на творчеството му по света. – № 4, 167–172.

Пенчева, Радка. Събрани съчинения на писателя Петко Росен. – № 1, 136–138.

Стайкова, Цветана. Нова литературна антология. – № 1, 139–140.

Шуманова, Нина. Нова биобиблиография. – № 1, 141–144.

БИБЛИОГРАФСКИ СПРАВКИ. – № 2, 63–67; № 3, 137–140; № 4, 173–176.

НОВИ СПРАВОЧНИЦИ В НБКМ. – № 2, 68–76.

IN MEMORIAM

Арманд Басмаджиян (14 май 1948–25 април 2016). – № 3, 130.

Проф. д-р Ангелина Цонева Минчева-Игнатова (30.12.1933–24.06.2016). – № 4, 177.

КАЛЕНДАР’2017

Ставрева, Ангелина. – № 6, 317–324.

ПРИЛОЖЕНИЕ

Динеков, Петър. Дневници 1933–1992. – № 1, 145–171; № 2, 77–163; № 3, 131–176; № 4, 178–216.

ИМЕНЕН ПОКАЗАЛЕЦ НА АВТОРИТЕ

Азманова-Рударска, Е. – № 3, 11–25.
Александров, И. – № 2, 11–15.
Александрова, Н. – № 1, 7–10.
Алексиев, Б. – № 4, 72–82.
Алексиева, Е. – № 1, 11–15.
Али, С. – № 6, 132–149.
Ангелова-Пенкова, Е. – № 6, 19–21, 22–49, 100–121.
Андонова, Х. – № 1, 16–24.
Андреев, С. – № 6, 150–157.
Антонова, А. – № 1, 25–30.
Аретов, Н. – № 1, 105–113.
Атанасов, Д. В. – № 4, 7–26.
Ашлайтнер, Хърбърт К. – № 6, 158–164.
Богданова, И. – № 2, 16–22.
Божилова, К. – № 5, 20–26; № 6, 165–170.
Борисова, М. – № 1, 118–131.
Бошнакова, М. – № 5, 18–19; № 6, 171–178.
Василев, К. – № 6, 72–74.
Василева, М. – № 1, 114–117.
Гайенцка, М. – № 2, 40–46.
Георгиев, Л. – № 5, 5–7; № 5, 27–40; № 6, 179–196.
Георгиева, Ц. – № 3, 26–31.
Георгиева-Тенева, О. – № 1, 31–36.
Горман, М. – № 6, 126–127.
Горчева, М. – № 3, 32–45.
Григоров, Г. Хар. – № 4, 50–71.
Давидков, Ц. – № 3, 121–124.
Давчева, Е. – № 1, 37–41.
Дакова, Б. – № 3, 46–56.
Димитров, Л. – № 4, 89–96;
Димитров, С. – № 4, 153–155.
Димитрова, Г. – № 1, 42–50.
Димитрова, М. – № 2, 5–10.
Димчев, А. – № 6, 75–86.
Дичев, Б. – № 4, 40–49.
Жеков, С. – № 4, 136–152.
Иванов, Р. – № 5, 41–46; № 6, 54–71.
Иванова, Д. – № 5, 47–61.
Иванова, Е. – № 6, 50–53.
Казанджиева, Т. – № 1, 51–59.
Калева, С. – № 2, 33–39.
Карадачка, Ю. – № 4, 97–105; № 5, 8–17.
Кацунов, В. – № 5, 62–65.
Кендерова, С. – № 4, 83–88; № 5, 66–77; № 6, 197–210.
Кирилов, Н. – № 3, 57–64.
Кирилова, К. – № 1, 60–65; № 6, 211–215.

Кнол, А. – № 6, 128–129.
Ковачев, Р. – № 5, 78–85.
Колева, М. – № 2, 47–55.
Колева, Р. – № 6, 87–90.
Колева-Звънчарова, М. – № 5, 86–93.
Лельова, Р. – № 5, 94–101.
Лукова, К. – № 3, 65–69.
Людсканова, В. – № 6, 93–99.
Малинова, Л. Хр. – № 2, 56–61; № 6, 216–227.
Малинова-Димитрова, Л. – № 4, 89–96.
Марков, И. – № 4, 27–39.
Минчева, Б. – № 3, 7–10; № 5, 102–114, 204–205.
Митева, А. – № 2, 23–32.
Младенова, М. – № 6, 7–18.
Момчилова, Е. – № 6, 7–18.
Мусакова, Е. – № 3, 7–10; № 5, 115–119.
Неделчев, М. – № 3, 70–75.
Николов, К. – № 1, 66–69.
Нушев, Ц. – № 5, 120–123.
Огойска, М. – № 3, 76–85.
Панчева, Ц. – № 4, 167–172.
Пенчева, Р. – № 1, 136–138; № 3, 125–129.
Периклиева, В. – № 4, 27–39.
Петкова, Н. – № 6, 228–241.
Петров, М. – № 6, 242–247.
Петрова, Д. – № 4, 161–166.
Петрова, С. – № 4, 156–160.
Пешева, М. – № 6, 248–257.
Писарев, П. – № 6, 91–92.
Поппетров, Н. – № 6, 258–264.
Рангелова, С. – № 6, 265–268.
Русинова, Е. – № 6, 269–275.
Русков, Д. – № 1, 96–104.
Спасова, В. – № 2, 47–55.
Ставрева, А. – № 6, 317–324.
Стайкова, Ц. – № 1, 139–140.
Станков, И. – № 1, 132–135.
Станчев, Вл. Л. – № 1, 70–75.
Стефанов, П. – № 1, 76–80.
Стоилова, А. – № 5, 124–162; № 6, 276–292.
Стоянова, П. – № 5, 163–176.
Стоянова, Т. – № 1, 81–87.
Тафрова, М. – № 5, 177–182.
Тотоманова, А. – № 5, 183–193.
Узунколева, Н. – № 2, 5–10.
Хинкова, А. – № 4, 121–134.
Хорват, А. – № 6, 293–297.
Христов, И. – № 3, 86–92.

Хюпер, Р. – № 6, 130–131.
Цветкова, М. – № 6, 298–313.
Чернокожева, Р. – № 1, 88–93; № 3, 93–101.
Шмит, Х. – № 3, 102–119.
Шуманова, Н. – № 1, 141–144.
Шьомер, У. – № 6, 130–131.
Янакиева, Е. – № 4, 106–120; № 5, 194–201.
Яначкова, Р. – № 6, 22–49.

DMS KNIGA на 17 777: кампания на Националната библиотека за закупуване на камера за аноксия

Уважаеми дами и господа,

Обръщаме се към Вас като наши съмишленици в общата кауза за опазването на българското книжовно наследство. Надяваме се да получим Вашата подкрепа и Ви каним да станете наши партньори в кампанията за набиране на 50 000 лева за закупуване на камера за система за дезинфекция по метода „Аноксия“.

Закупуването на подобна камера ще ни даде възможност да използваме най-съвременната екологична технология за нетоксично почистване и спасяване на старинни книги и документи – паметта на България.

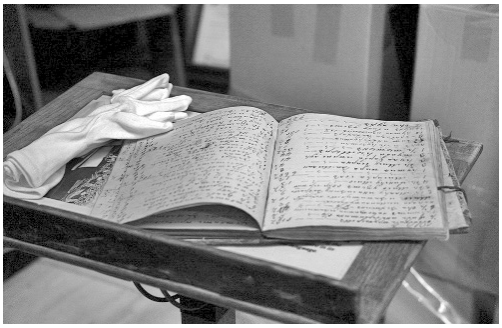
Активиран е **номер за еднократни дарения**. Всеки, който желае, може да подкрепи каузата, като изпрати съобщение с текст DMS KNIGA към номер 17 777. Стойността на 1 SMS при еднократните дарения е 1 лев за абонати по договор с Telenor, VIVACOM и Mtel, като не се начислява ДДС. За потребители на предплатени услуги на трите оператора цената на 1 SMS е 1,20 лева, като в нея е включен ДДС. Цената на съобщението е 1 лев.

Можете да ни подкрепите и на откритата дарителска сметка:

УниКредит Булбанк АД
София 1000
Ул. „Княз Александър Батенберг“ 12
IBAN: BG20UNCR76303100112993
BIC:UNCRBGSF

Методът „Аноксия“ представлява нетоксична дезинфекция, посредством контролирана безкислородна среда и контрол срещу нашествия от насекоми, без никакъв риск за книжовното културното наследство, за хората и околната среда.

Това е изкуствена промяна на атмосферата, чрез премахването на кислорода до нива под 0,5 % и въвеждане на инертен газ (в този случай азот). В същото време се контролират нивата на температурата и относителната влажност, които се поддържат в определени параметри за ефективност на метода. „Аноксия“ елиминира 100 % паразитите чрез дехидратация и задушаване.

В Националната библиотека се съхраняват над 8 000 000 книжни документа, много от които са в един-единствен екземпляр. Голяма част от културното наследство във фонда обаче е в лошо състояние и трябва да бъде възстановено. Чрез камерата Националната библиотека ще осигури условия за съхраняване на книжния си фонд и ще помогне за запазването на книжовно-документалното наследство в библиотеките в цялата страна.

Вярваме в подкрепата за нашата кауза и във Вашата съпричастност и воля да подпомогнете усилията ни да съхраним книжовното богатство!

Предварително благодарим за подкрепата Ви!

Дано нашата кауза е близка до Вашите сърца!

Т А Л О Н

ЗА АБОНАМЕНТ НА СПИСАНИЕ „БИБЛИОТЕКА“, издание на
НАЦИОНАЛНАТА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“, ЗА 2017 г.

Име. . . . . Презиме. . . . . Фамилия . . . . . .

Фирма (библиотека) . . . . . .

ИЗПРАЩАЙТЕ АБОНАМЕНТА НА АДРЕС:

Пощенски код. . . . . Град (село). . . . . Област . . . . . .

Улица. . . . . бл. . . . . вх. . . . . ет. . . . . .

ап. . . . . тел. . . . . .

Заплащам сумата от. . . . . лева за:

	Бр. кн.	Ед. цена	6 м.	12 м.
❑ **Сп. „Библиотека“**	6	9,00 лв.	❑ 27 лв.	❑ 54 лв.

ЗА КОНТАКТИ И ИНФОРМАЦИЯ:
Дора Керефейска – тел. 9183 120, 9183 152
e-mail: d.kerefeyska@nationallibrary.bg

МОЖЕТЕ ДА ИЗПРАЩАТЕ ТАЛОНИТЕ НА АДРЕС:
1037 София, бул. „Васил Левски“ 88.
НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“
Дора Керефейска

По сметка:
IBAN сметка: BG20UNCR76303100112993, BIC код:
UNCRBGSF, Уникредит Булбанк,
Бизнес център София Батенберг, 1000 София.

С пощенски запис:
1037 София, бул. „Васил Левски“ 88.
НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“
Дора Керефейска

Прилагам към поръчката копие от платежния банков документ или квитанция от изпратения пощенски запис.